

શ્રી કાર્ખસ ગુજરાતી સભાની ગ્રંથમાળા

કવિ માંડણકૃત

પ્રબોધબત્રીશી

અથવા

માંડણ બંધારાના ઉખાણા

અને

કવિ શ્રીધરકૃત

રાવણમંદોદરીસંવાદ

સંશોધન કરનાર :

મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ,

પ્રસ્તાવના અને સમજૂતીના લેખક :

શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્ખસ ગુજરાતી સભા, અંબઈ.

વિ. સ. ૧૯૮૬

ઈ. સ. ૧૯૩૦

મુદ્રણસ્થાન : આદિત્યમુદ્રણાલય, રાયખડ રોડ—અમદાવાદ

મુદ્રક : ગન્ધર્વ વિશ્વનાથ પાઠક

પ્રકાશસ્થાન : રા. રા. હરસિદ્ધમાર્ઝ વન્નુભાઈ દિવડીયા,
એમ. એ. એલએલ. બા. એડવોકેટ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

માનદ મત્રી શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ, મહારાજ
મેન્શન્સ, સેન્ટ્રલરેઈ રોડ, મુંબઈ નં. ૨

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૩૨૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પ્રબોધ જાત્રીશી

વિષય ૬ : ૧

શ્રી કાર્ણસ ગુજરાતી સભાની ગ્રંથમાળા

કવિ માંડણકૃત

પ્રબોધબત્રીશી

અથવા

માંડણ બંધારાના ઉખાણા

અને

કવિ શ્રીધરકૃત

રાવણમંદોદરીસંવાદ

અંશોધન કરનાર :

મણિલાલ જકોરભાઈ વ્યાસ,

પ્રસ્તાવના અને સમજૂતીના લેખક :

શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્ણસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ.

વિ. સ. ૧૯૮૬

ઈ. સ. ૧૯૩૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૮૩-૮૪

મુદ્રણસ્થાન : આદિત્યમુદ્રણાલય, રાયખડ રોડ - અમદાવાદ
મુદ્રક : ગજનન વિશ્વનાથ પાઠક

પ્રકાશસ્થાન : રા. રા. હરસિદ્ધમાઈ વળુભાઈ દિવડીયા,
એમ. એ. એલએલ. બી. એડવોકેટ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

માનંદ મંત્રી શ્રી ફાર્પસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ, મહારાજ
મેન્શન્સ, સેન્ટહર્સ્ટ રોડ, મુંબઈ નં. ૨

અનુક્રમણિકા

	પૃષ્ઠ
પ્રસ્તાવના	૧—૩૨
પ્રબોધબત્રીશી અથવા માંડણ બંધારાના ઉખાણા...	૧—૮૦
શ્રીધરકૃત રાવણમ'દોહરીસંવાદ	૮૧—૧૧૨
સમજૂતી	૧—૫૫

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાની માલિકીનાં પુસ્તકો

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા બીજો; સ્વ. શ્રી. અલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક કાર્પસે રચેલી, અને દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દ્વેએ ભાષાન્તર કરેલી. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

૩ માર્કસ ઓરેલીઅસ એન્ટોનીનસના સુવિચારો—ભાષાન્તરકાર, ઈડરનરેશ સ્વ. શ્રી. મહારાજ સર કેશરીસિંહજી; રા. રા. નગીનદાસ પુ. સંઘવીના ઉપોદ્ધાત અને સમાન સંસ્કૃત સુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૪-૫ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ, ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ ૨ જો; તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ જીલાખીરામ જાની, બી. એ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૬ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે બેમા) તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દિવેદી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૭ રસકલ્પલ : બાળાઓએ ગાવાનાં સ્ત્રીકવનનાં ગીતો : સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ, મહેતાજી. રૂ. ૦-૧૦-૦.

૮ પ્રબોધબત્રીશી (કવિશ્રી માંડલકૃત) અને રાવજીમંદોદરી-સંવાદ (કવિ શ્રીધરકૃત) સંપાદક અને સંશોધક સ્વ. રા. અણ્ણલાલ બેકરભાઈ વ્યાસ; ટીકા અને ઉપોદ્ધાત લખનાર, રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ. મૂલ્ય

મળવાનું ઠેકાણું

મેશર્સ એન. એન. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

પ્રસ્તાવના

૧ માંડણુ

પ્રબોધ બત્રીશી: હાથપ્રત

પ્રબોધ બત્રીશી અથવા માંડણુ બંધારાના ઉખાણાની હાથપ્રત હું જોઈ શક્યો નથી. એના સંબંધમાં એનું સંસ્કરણ કરનાર જુની ગુજરાતીના રસીઆ સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ બકારલાઈ વ્યાસ લખે છે:

“ લૌકિક સાહિત્યમાં માંડણુના ઉખાણા એ ખાસ ધ્યાન ખેંચનારો ગ્રંથ છે. આ પ્રદર્શન વડે જ એ ગ્રંથ બહાર આવવા પામ્યો છે. એ ગ્રંથની ભાષા જોતાં સં. ૧૬૦૦ ની લગભગમાં એ ગ્રંથ રચાયેલો હોય એમ લાગે છે. એમાં ગુથેલી કહેવતોનો જથ્થો બહુ મોટો છે અને તેમાં જનસમાજના મનોભાવનાં ખરેખરાં દર્શ્ય છે. ”^૧

હાથપ્રતની વિશેષ માહિતી આપતાં સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસ બીજે સ્થલે જણાવે છે:^૨

“ નામ લેખક રચ્યા સં. લખ્યા સં. પૃષ્ઠ.
માંડણુ બંધારાના માંડણુ લગભગ ૧૬૦૦ ૧૭૦૦ ૫૦.”
ઉખાણા-વેદાંત

સંસ્કારીને છપાવેલા આ કાવ્યગ્રંથમાં મણિલાલ પૃષ્ઠ ૧ ની ચરણ-ટિપ્પણીમાં જણાવે છે:

“ આ વીશીની શરૂઆતનું એક પાન તુટક હતું. તેમાં સાત ટુંકો (તુકો ?) હતી. ખોળતાં ખોળતાં ઝઘડીઆના ભંડારમાંથી ઉખાણાનાં થોડાં પાનાં મળ્યાં. તેમાં આજ ગ્રંથના ઉખાણા હતા, તેથી ખુટતા હતા તે તેમાંથી ઉતારી લીધા છે. ”

આ ગ્રંથની પુષ્પિકા સંબંધમાં ૮૦ મે પૃષ્ઠે મણિલાલે નીચે મુજબનોંધ મુકી છે:

“ ઇતિ માંડણુ બંધારાના ઉખાણા સમાપ્ત. ” (અહીંથી આગળ છેકી નાંખેલા અક્ષરોમાં આ પ્રમાણે વંચાય છે. સોળ કે સત્તર તે બરાબર સમજાતું નથી, પણ ૧૬ હોવું જોઈએ.) '૨૩ વર્ષ આસો શુદ્ધ ૩ સોમે. ”

૧ જુઓ પાંચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ (સુરત) નો અહેવાલ, વિ. સં. ૧૯૭૧: ગ્રંથપ્રદર્શન વિભાગ: મંત્રીનો અહેવાલ, પૃષ્ઠ ૨૦.

૨ જુઓ એજ અહેવાલ, પૃષ્ઠ ૮૧.

આમ ઝઘડીઆના લંડારનાં થોડાં પૃષ્ઠોથી તુટક પ્રત સાંધી માત્ર એકજ હાથપ્રત ઉપરથી મણિલાલે એમની હયાતીમાં શ્રી ફોર્બ્સ ગુજરાતી સભા માટે આ કાવ્યગ્રંથ સંસ્કારીને છપાવ્યો છે. મુળ હાથપ્રત કે ઝઘડીઆલંડારનાં છુટાંછવાયાં પૃષ્ઠો હવે ક્યાં છે તે તપાસ કર્યા છતાં આ છપાયેલા વસ્તુ સાથે સરખાવવાનો યોગ પણ હું પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી. આમ સ્વર્ગસ્થ સંસ્કર્તાની શાંત સમાધિ સાથે આ હાથપ્રત પણ શાંત સમાધિ લે છે તેથી એ બંનેની શાંત સમાધિમાં ઉચિત પૂજ્યભાવથી જરાપે ડખલગીરી કર્યા વગર આપણે પણ શાંતિથી એમને બંનેને અંતિમ નિદ્રા લેવા દઈશું. આપણા બહુ મૂલ્યવાન પ્રાચીન ગુજરાતીના સદભાગ્યે આ ગ્રંથની કોઈ કાળે બીજી કોઈ પ્રત પ્રાપ્ત થાય તો એનાં પાડાંતરો કે શુદ્ધિઅશુદ્ધિની ચર્ચાની વાસ્તવિકતાનો વિચાર થઈ ગહે.૩

માંડણનો કૈંક પરિચય

માંડણ નામના આ સાથે બે કવિ આપણા જોવા જાણવામાં આવ્યા છે. બીજો માંડણ આ માંડણ કરતાં વધારે અર્વાચીન છે અને એનું એકજ પદ આપણા જાણવામાં છે.૪

પ્રબોધ બત્રીશીકાર માંડણ વીશે બહુ જાણવામાં આવ્યું નથી. પોતાને ઉદ્દેશીને આ યાની કવિ નીચે પ્રમાણે કૈંક આછી આછી નોંધ એની કૃતિઓમાં કરે છે:

- (૧) “માંડણ કુલ બંધારા તણઈ, લીધું જન્મ કર્મમંઈ આપણિ.
વિષ્ણુજન બહુ સેવા કરી, તું નિર્મ મનિ આવ્યું દરિ.
ભૂમંડલિ ચેતુ જનસાથ કહે પ્રણામ શાવિ જોડી હાથ. ”

(માંડણ: પ્રબોધ બત્રીશી: ૬૪૪)

- (૨) “ન્યાતિ બંધારા માંડણ નામ, માતા મેધુ ઉદરિ વિશ્રામ.
હરિ હરિદાસ તાત ઉગિ શંભ, સેવક (?) સદાયરણ શાવિ બંભ. ૪૦૩

૩ મારા જાણવા મુજબ મણિલાલ વ્યાસના અવસાન પછી એમનાં વિધવા ગં. મણિબહેને જે પુસ્તકો રા. રા. કનૈયાલાલ મુનશીને મોકલ્યા હતાં તેમાં આ હાથપ્રત નહોતી. એ પુસ્તકોની કેટલીક યાદી રા. દયાશંકર ભટ્ટની મદદ લઈ મેં પણ કરી હતી. બાદ એ બંધો સંગ્રહ રા. હવણચંદ સાકરચંદ જવેરી પાસે ગયો છે તેમાં એ હાથપ્રત કદાચ ગઈ હોય અથવા મણિબહેન પાસે હોય. વિદ્વાન સભાને આ ઉપયોગી પ્રત માટે તપાસ કરવા વીનંતી કરું ?

૪ જુઓ જુ. કા. દો. ગ્રં. ૭ માનું “મરઘા ! તુંને કાણે બાણાવીઓ ?”—
એ પદ.

(અ) જોશિ મદનરાજી શિશિ, પંડિત સુ રદિસ (?)

(आ) शीरोही सारण सानिधि, करी कथा व्यापी मन शिधि.

માતા મેઘુ ઉદિરિ નિવાસ, વિષ્ણુવલ્લભ સહુનુ દાસ.

સાચક કુડક એતાક મિશિ, મંડણમુખિ હરિનામ આવાશિ. ૧૩

(માંડણુ: સુકમાંગદાખ્યાન)^૧

નં.	નામ	લેખક	ર. સં.	લ. સં.	પૃષ્ઠ
૩૯૬	રામાયણ	માંડણ	(?)	૧૫૭૪	૧૪-૪૦

કવિ વીશેની નોંધ લેતી ઉપલ્લી ૪૦૩-૪૦૪ કડીઓ પછી પ્રતમાં નીચે મુજબ

“ખંડ ૩૦ ઇતિ શ્રીહનોમંતાખ્યાન સમાપ્ત” (પૃ. ૧૬).

“ માંડણુ જોયું વિમાસણુ ઘણી, અનિ ન ખીજ પડિ ઊતરવા તણી.

ભવસાગર એ અનંત અગાધિ, તરવા કહ્યું નહીં એ સાધિ. ૭૬

રામનામ લીલાઈ પાર, જોતા મોટા મુનિ વિચાર.

બ્રહ્માંડ કોટાકોટિ x x, મંડળ શરણાગત તવ પાઈ. ” ૭૭

ખંડ ૭૦ ઇતિ શ્રીરામાયણ સમાપ્ત. X X

संवत् १५७४ सादरवा वदि ७ धनदपुर (?) × × प्रति देववाडा वास्तव्य ×

૬ કવિની આ કૃતિ ઉપરની જ હાથપ્રતમાં છ. મેં એની ચાહી કરતાં નીચે

મુજબ નોંધ લીધી છે :

૩૯૬૩ સ્વતંત્રતા મંડળ (?) ૧૫૭૪ ૬૬-૧૧૪

અસહ પ્રતનાં પૃષ્ઠો આગળ પાછળ ગોઠવાઈ નવસરથી બાંધવામાં આવ્યાથી
કથાનું સાતત્ય જોતું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

રૂકમાંગદાખ્યાન, હનુમંતાખ્યાન, રામાયણ વગેરે તુટક કૃતિઓ અને આ પ્રબોધ બત્રીશીની કૃતિઓનો જે કે ભાગ હું જોઈ શક્યો છું તે ઉપરથી એમનો કતાં આ એકજ માંડણ હોવો જોઈએ એમ હું માનું છું. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી હસ્તકની મજકુર તુટક કૃતિઓની લખ્યા સાલ વિ. સં. ૧૫૭૪ ની છે એ જોતાં એમની રચ્યા સાલનું અનુમાન વિક્રમના સોળમા શતકની પહેલી કે બીજી પચ્ચીશીમાં લઈ જવું અવાસ્તવિક ગણાશે નહીં. કવિની કાવ્યશૈલીનો જે વિકાસક્રમ આ આખ્યાનોમાં દેખાય છે તેમાં અને ઉખા-ણાની કાવ્યશૈલીમાં ઝાઝો અંતર પણ નથી લાગતો. આ ઉપરથી સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસે ઉખાણાની રચ્યા સાલ અનુમાનપૂર્વક જે વિ. સં. ૧૬૦૦ સુધી આગળ ઠેલી મુકી છે તેને પણ સોળમા શતકની બીજી પચ્ચીશીના અંતમાં કે લગભગ તેજ ગાળામાં પાછળ લાવવી એ ઠીક થઈ પડશે. પ્રથમ રૂકમાંગદાખ્યાન જેવી વ્રતકથા, પછી હનુમંતાખ્યાન અને રામાયણ જેવી પૌરાણિક કથાઓ અને ત્યાર પછી સંસારગ્રાન કે વેદાંતની તીવ્રતાને લૌકિક ન્યાયાવલિ-કહેવતો-ઉખાણા-જેવી સીધી, સચોટ અને સૂત્રાત્મક શૈલીમાં ગુંથવી એમ ભક્ત, કથાનક અને માની કવિના માનસનો સ્વાભાવિક વિકાસ-ક્રમ લેખીએ તો ઉખાણાની શૈલીનો ઉદ્ભવકાલ સોળમા શતકની લગભગ બીજી પચ્ચીશીમાં ગણાય, અને સં. ૧૫૭૪ નો લખ્યા સંવત પણ રચ્યા સંવતની આ અટકળને અનુકૂળ થઈ પડે.

કવિનો જન્મકાલ આમ સોળમા શતકની પ્રથમ પચ્ચીશીમાં હોવો જોઈએ અને એની માતિ બંધારાઓની માતિ જોતાં મોટી ઉમરે વિકાસ પામેલા એના સંસ્કારોએ એને મોટી ઉમરે કવિ થવા પ્રેર્યો હશે.

રાગ આસાહરી કુપદ.

આરંભ—

એકાદશ તણું મહિમાઈ, ગાઉ ગુણ રૂકમાંગદ રાઈ.
સૂરિવંશ લયૂં અવતાર, કહિ મંડણ એ કૃતિયુગિ સાર. ૧

કુપદ પૂરવછાયા

ગૌરીનંદન ગુણ સ્તવૂં, સમરૂં સારદ માઈ.
ચરિત રૂકમાંગદતણૂં આપૂં તેહ ઊપાઈ. ૧
મહિમાએ એકાદશી, વિષ્ણુતણૂં વ્રત સાર.
ઉમંગ અંતરિ ઊપનૂં શ્રીગુરુ ચરણાધાર. ૨

× ×

× ×

અંત—

હતિ શ્રી એકાદશી વ્રતમહિમા રાગ રૂકમાંગદચરિત સમાપ્ત. × ×

માંડણકવિ જ્ઞાતિએ ઉદ્યોગી બંધારા જ્ઞાતિનો અને શીરોહી કે શીરોહી પાસેના રહીશ લાગે છે. એના પિતાનું નામ હરિ જણાવી એને શિવ અને બ્રાહ્મણ ત્રયે ભક્તિભાવ હતો એમ એ કહે છે. એની માતાનું નામ એ મેધુ કહે છે. એના કાવ્યોમાં જ્યાંત્યાં એ વૈષ્ણવજીવનના ઇસારા કરે છે તે ઉપરથી વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનો એ પક્ષપાતી જણાય છે. ખીમ કોઈ કુટુંબી જનની કે પોતાની આ કરતાં કે પિશેષ હકીકત એ આપતો નથી જણાતો.

કવિના અભ્યાસ વીશે કે ખાસ ઇસારા નથી જણાતા; પણ એની કૃતિઓમાં પ્રતિબિંબિત જ્ઞાનસમૃદ્ધિ જોતાં એ બહુશ્રુત જ્ઞાની લાગ્યા વગર નથી રહેતો.

કાવ્યોવવેચન

પ્રભોધ જત્રીશી કાવ્ય એ કવિના પાકટ વચની ઠરેલી ઉપદેશપ્રધાન કૃતિ લાગે છે. આ ઉપદેશાત્મક કાવ્યમાં કવિનાં સંસારજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન ઠલવાઈ રહ્યાં છે. એની બહુશ્રુતતા પુલીકાલી પદ્મવબરી ધટા બની રહી છે. વીશીએ વીશીએ એના તીવ્ર વેદાંતજ્ઞાનની ધારાઓ જોશભેર પુટી રહી છે. એક અખંડિત જ્ઞાનગંગાનું વહન વણઅટક્યું એના ઉદ્દિષ્ટ વિવિધ વિષયોને તરબોળ કરતું કરતું સરલતાથી વહી રહ્યું છે. વહેનની નિર્મળતા વક્તવ્યને બને તેટલા શુદ્ધ સ્વરૂપે રજુ કરી રહી છે. જત્રીશી વીશીરૂપ પાંદડીઓ એમના કાવ્યપુષ્પ ને સુંદર અને સરસ રીતે સોઢાવી રહી છે. થોડાંક દૃષ્ટાંતો લઈએ:

ભક્તિવીશીમાં કવિ તેના સમયના શ્રોતાઓ કેવા હતા તે મથાર્થ-તાથી કહે છે :

“ખિણુ સાંભળવા શ્રોતા મિલ્યા, જણે તિલ કેાદ્રવમાં ભલ્યા !

તેહની ધયસિ ન ધાણી હોઈ, વાંચિ વ્યાસ ન બૂઝઈ કોઈ.

ઈમ કરતાં તે નવિ છૂટઈ, સેવંતરાં ડાંગિ કુટીઈ. ૩

(ભક્તિવીશી)

ગૃહસ્થાશ્રમવીશીમાં ધરનાં જ દેવદેવી તુલ્ય માતાપિતાને અપુજ રાખી મુવા પછી તેમને વરાઓથી સંતોષવા મૂર્ખપ્રયત્ન કરનાર કુપુત્રનું એ ચિત્ર આલેખે છે:

છ આ બંધારા જ્ઞાતિએ આપણને ત્રણ કવિઓ આપ્યા છે: (૧) માંડણ, (૨) બંભાતનો કાશી સુત રોધજી-હનુમંતચરિત્રકાર (સં. ૧૬૪૭) અને (૩) હરિયાદનિવાસી તાપીદાસ-અભિમન્યુ આખ્યાનકાર (સં. ૧૭૦૮). જુઓ રા. મંજુદાસ મળમુંદાર સંશોધિત અભિમન્યુ આખ્યાનની પ્રસ્તાવના.

“ માતાપિતા મેલ્લી દીકરૂં પૂજ્ય દેવ કરમ બહુ અરૂ.
માઈબાપ મૂઆં ટલવલી, જાત્રમ જલ દીધું અંજલિ.
જીવતાં ચણનાહાર નવિ ઠર્યા, ઘર બાલી નમ તીરથ કર્યા. ૩૫ ”

(શૃંગારાશ્રમવીશી)

સારા જીવનભર એક જ જાતનું શુષ્ક કામ કરનાર અને તે પણ નહોં
કરવાનું કરનારને કવિ કેવો ચીતરે છે ?

“ રસના રામ વિના મોકલી. ચક્ષુ. ચતુર્ભુજ વિણ બહુ ચલી.
પગ પીતાંબર વિણ બહુ પડ્યા. કર કેશવ વિણ વિધિ વડ્યા.
ફૂંડિયા મશિ કાયા ખમ. જાં જીવઈ તાં સીવઈ સમ. ૩૪ ”

(દાનવીશી)

કવિ કહેવતોનો ઉપયોગ એની વાણીને સરસ અને સચોટ કરવા જ્યાં
ત્યાં કરે છે. એમાં એ ઔચિત્યથી જરાએ આધો ખસતો નથી. સંસારનાં
સૂક્ષ્મ અને દષ્ટાંતરૂપ અવલોકનો કરવામાં એની કલ્પનાશક્તિ ક્ષત્રદ્રુપ બની
જાય છે:

“ x x x x
ભૂખ્યું વેચિ મહિલા આપણી, કુમાગિ કુધારા ભણી. ૧૫૧ ”

(અદ્ભુતવીશી)

“ પસન્ન વદન, સદા મનિ ચંગ, પર ઉપગારિ પદિ પદિ ગંગ.
સોઇ સજ્જનની લાભઈ સેવ, જાણું દ્વિધિ વુઠા મેલ !

x x

x x

૨૧૦ ”

(સજ્જનવીશી)

“ છાંડી પ્રીતિ બહુ તન ભાગ, પરનારી સંગ અંતરિ દાગ.
સૌમ્ય સ્વરામા એ જણ રંગ, અપત્ય આપઈ વિલસતાં અનંગ.
જીવું ભાણિ ભરાઈ ન દ્રાઈ, ચાટિ દાઈ ન ભૂખસ જાઈ. ૩૦૫ ”

(સાધારણવીશી)

“ x x x x
આલસુ આઈ જણ્યા દીકિરા, માંચીના માંકણ ચમ સર્ચા. ૪૦૩ ”

(કૃપણવીશી)

“ x x x x
રાંધી ખીર તે બોલ્યા શુણ, ડાહી તેડુ ધાલમ લુણ ! ૪૧૬ ”

(કૃપણવીશી)

કવિનો તીર્થપ્રવાસ પણ થયો છે, છતાં છેવટે આર્દ્ર ભાવે પ્રભુશરણ લઇ એ કહે છે:

“ બહુ તીરથ મધ જોયાં કરી, બારે વરસે ગોદાવરી.

તોરા ચરણ શરણ ફલ ક્ષીઘ, અમિ ધૃત તત્કાલિ વીઘ.

એ મગ એણધ નીરિ ચડધ, તવ પદ શરણે આવ્યુ રડધ. ૪૭૨

કિમ એ સાણુ રદિ શરીર ? વાધ બિહુ વચિ પીવું નીર. ૪૭૩

x x

x x

બહુ તીરથ કહિનાં કદિ નાંણાં ? ધણા ધરના યમ પરહણા. ૪૭૪ ”

(શરણવીશી)

અવની કોંહી નહી તીરથ વિના, ગામિ ગામિ અવગાદિ જના.

મગતિ મગતિ સહુધ મમ ભણધ, ઉઘલતી કુલ કેહાં ગિણધ ? ૪૮૫ ”

(સેવાવીશી)

નાગરીની મૈત્રીનાં કવિ કેવાં વખાણુ કરે છે ?

“ વિષણુ ભગતિ તેણુધ નાદરી, જાણ્યું ગોઠિ કરધ નાગરી ! ૬૩૨ ”

(સંતોષવીશી)

કવિની જીવનવીશીનું એકે એક ચરણ એક એક રત્ન જેવું કીમતી લાગે છે. જુનાં સાહિત્યરત્નોના સંબંધમાં એક એક શ્લોકના લાખ લાખ ટુંકા આખ્યાની વાતો આપણે સાંભળ્યા છે તે આ વીશીની કેટલીક ટુંકાનું મહત્વ જોતાં ખોટી લાગતી નથી. આ માટે ખાસ કરીને જુઓ રાજા (૫૨૮), પ્રધાન (૫૨૯-૩૦), સ્ત્રી (૫૩૧), પુત્ર (૫૩૪), વાણાતર (૫૩૫), અને છતરનોક (૫૩૯) વગેરે વગેરે વીશીના કવિના સુંદર, સરસ અને સચોટ સૂત્રાત્મક ઉદ્દગારો. આ જીવનવીશી અને ત્યાર પછીની બધી ચંદનવીશીમાં કવિ સુંદર મુક્તામાલામાં પરાવવા જેવાં મોતી રચે છે. કહેવતો ગુંથવાની એની તીવ્ર હોંસને પણ એ ધડીભર દાખી દધ એક પછી બીજા વક્તવ્યને અસરકારક રીતે રણુ કરે છે.

માંડણુકવિ તીવ્ર નજરવાળો સંસારનો સફલ દ્રષ્ટા છે. એની સફલ દૃષ્ટિએ સંસારનાં વિષ અને અમૃત યથાર્થનાથો જોયાં છે. બે પત્નીઓના જુના હાસ્યપાત્ર પતિની એ કેવી હસારત કરે છે ?

“ કાયધ ધીગધ ધયું ઉન્માદ. કરિ આપણિ ઉતાયું નાદ.

પરણી ઉપરિ આણી નારિ, કલહુ ઉપતુ ન સકયું વારિ.

લીધું બેર ચિડી મુખિ શરધ, આધુ પાછુ કહુ કિમ કરધ ? ૧૦૪ ”

(હાસ્યવીશી)

પોતાના માનવબલ પ્રતિ અને તેમાંએ પોતાની માનીતી વિષ્ણુભક્તિ પ્રતિ કવિને કેટલો બધો સ્નેહ છે ?

“લક્ષ ચુરાશી ધરીઆ દેહ, માનવબલસુ અધિક સનેહ.

વાણી આવઈ વિષ્ણુ વખાણ, તુ મંડણ ! અવતાર પ્રમાણ.

ધિક માનવ [જી] હરિપ્રભાદ, વેચી ગજ અંકુશનું વાદ. ૧૮૦”

(રાજનીતિવીશી)

કવિની વૈરાગ્યવીશી તો વૈરાગ્યમય જ છે. તીવ્ર, સચોટ અને વ્યાપક વિરાગ રસ એ શાંતિથી એમાં રહે જાય છે. એના ઉદારચરિત બાવ જીવો:

“યે યે વધરપણું લેખવિ, તે જાણે મિત્ર તાહરા શવિ.

જીભ હલાવી પાતક ધોઈ, તે કાલાં સધલાં તવ જનઈ.

કરસિ ન કહિ કબાવન મનન, છેદી નાક કરઈ અપસકનન. ૧૮૭”

(વૈરાગ્યવીશી)

માનપ્રદેશના ધણાએક ઉચ્ચ ગિરિશૃંગો ઉપર કવિ વિહાર કરતો કરતો ધણાંએક સુંદર અને સનાતન સત્યો જોઈ શક્યો છે; એમ છતાં એનું હૃદય પણ કેટલું બીનું અને કુમળું એ રાખી રહ્યો છે ?

“યે શ્રદ્ધા કરિ પોખ્યાં પાત્ર, દીન તણાં અથ તોખ્યાં ગાત્ર.

કઈ હરિ સાધન કીધું ગોપિ, વાટધ વટ પીપલતરુ રોપિ.

વાવ્યું હેમ ખણી કુદાલિ, એ વિણ ગરથ વહીતર બાલિ. ૩૫૦”

(હૃદયવીશી)

કવિની પ્રેમસગાઈ પણ મનમેલી નથી:

“આજા અણપાલિ નહી લાગ, ગાઇ વાઇ ગુડઇ રાગ.

ચાલ સદાએ દીસીઇ અહી, સગાઇ યહાં દગાઇ નહી.

હવઇ મ પૂછીશ એ વલી વલી, જોયું સાને ગલણે ગલો. ૫૭૦”

(પ્રેમવીશી)

માંડણની છેલ્લી સંતોષવીશી પણ એના લાક્ષણિક સ્વભાવના સંતોષની અમૃતઝરણી સરિતા જેવી છે. એ કહે છે:

“મેલ્લી સર્વ સ્વામીશ્વરણિ રહિ, તુ તુસઇ મોક્ષપદ લહઈ.”

x x x x ૬૨૧”

“વસુદેવ વિણ જે સાધશુ ભરમઃ માહિ હવિ હોમ્યું તિશું. ૬૨૨”

x x x x

“જેહનાં નેત્ર સૂર શશિ વાહિ, હૈયાહેત આંખિ જણાઈ.

કિમ અનુઆલા વિણુ વિશ્વ રહિ ? અંતર પ્રાણ પ્રકાશી કહિ.
 એ આધારિ ત્રિભુવન રહ્યુ, પીશા માહિ પીશી જો કહ્યુ. ૬૨૩.
 વેદ પુરાણ બોલીગ્યા સાર, રાંધ્યું રંધાય બીજ વાર.
 શાસ્ત્રસ્મૃતિની એ ધાત, હૈષ રાખીનઈકીજઈ વાત.
 બીજ વાત કિમ મન રહઈ ? તેરસ ત્રીજ તિહાં બેગાં વહઈ. ૬૨૪.

(સંતોષવીશી)

માંડણુની જ્ઞાનવીશીઓમાં .આથી વધુ વિહાર આપણે કરીશું નહીં.
 એની જન્મભૂમિ શીરોહીની તાતી તલવારના અસંખ્ય વૈરાગ્યઝટકા એ
 અખાના પૂર્વજ જેવો લગાવે છે તેમ ઉચ્ચ અને સુંદર ગિરિશૃંગોની લીલી
 લીલોતરી ઉપર શાંત જ્ઞાનાકાશની ઘટા નીચે એ શાંત કૌમુદીવિહાર પણ
 કરાવે છે. ગુજરાતી સાહિત્યે જ્ઞાનસંપ્રદાયમાં અખાનું કવિસ્થાન અત્યાર
 સુધીમાં ઉચ્ચ ગણ્યું છે. પણ માંડણને જોતાં ને અનુભવતાં એ પણ અખાના
 પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન પૂર્વજ કવિવર સમે એનું સ્થાન જરાએ નીચું પડવા દે એવો
 નથી લાગતો. અખાનો પુરોગામી આ કવિવર અખાની કાવ્યસૃષ્ટિની બાજુ
 અને આંતર રચનામાં ધણે અંશે મળતો લાગે છે અને સોનીમહાજન
 અખાની જ્ઞાનજનનહવીને પોતામાં સમાવી સંતાડી રાખનાર જન્મ પુરેપુરો
 નહીં તો કેટલેક અંશે આ બંધારામહાજન માંડણ સિદ્ધ થાય એમ છે.
 એકે જ્ઞાનની દેવીને કાંચનનાં ખડખડાં છતાં કૌમતી આભૂષણો ધરી ધરીને
 સજ્જ્યાં છે; ત્યારે બીજાએ આ આભૂષણવિધિ પહેલાં એ દેવીને એક સુંદર
 ચુંદડી જ્ઞાન અને ભાક્તની પુલગુંથણીની કળાથી રસિક રીતે બાંધી, વિવિધ
 રંગોથી રંગી ધારણ કરાવી છે. ચુંદડીના કુમાશભર્યા પોત ઉપર સુંદર
 કાવ્યગલો આજી ઘેરા ઉડી રહ્યા છે અને એ તેજેભરી ભીંજાયલી ચુંદડીમાંથી
 જ્ઞાનની દેવી એનો હૃદયરસ ધીમી ધીમી ટપકાવી રહી છે.

માંડણુનો સમય, લોકજીવન અને સાહિત્ય

ગુજરાતી સાહિત્યનો આરંભકાલ (સં. ૮૩૫ થી ૧૪૫૯) વીતી
 મધ્યકાલ (સં. ૧૪૫૯ થી ૧૯૦૮) પ્રવર્તે છે તેમાંની નરસિંહયુગ
 (સં. ૧૪૫૯ થી ૧૬૦૦)ની છેલ્લી શતાબ્દિ એ માંડણુનો સમય છે. આ
 યુગના નામાંકિત સાહિત્યકારો—નરસિંહ, બાલણુ, પદ્મનાભ, ભીમ, મીરાં,
 બાલણુપુત્રો—ઉદ્ધવ અને વિષ્ણુદાસ, કેશવ હરેરામ, શ્રીધર, ગણપતિ, કર્મણુ,
 જનાર્દન, લાવણ્યસમય વગેરે—ની નામાવલિમાં માંડણુના નામનો પણ
 સમાવેશ થાય છે. આ યુગના આ આગળ પડતા સાહિત્યકારોનાં કાવ્યાદર્શો,

કૃતિઓ કે વિષયોએ જ માંડણને પણ સાહિત્યકાર બનાવ્યો છે. એ જ દેશકાલે અને તેમાં વસી રહેલાં સંસારીઓ અને તેમનાં સંસારચિત્રોએ આ બિન્નરુચિ કવિગણોને સાથે સાથે પ્રેરણા પાછ છે. એક જ જાતની પરચક તળેની રાજકીય પરતંત્ર સ્થિતિ, એક જ જાતનાં સંસ્કૃતસાહિત્યનાં આંદોલનો, મુસલમાન જેવા પરસંસ્કારોનાં આવાગમનો, આક્રમણો અને સમન્વયો, એક જ ધાર્મિક સંપ્રદાયનું જૈનબુદ્ધોનું સાહિત્ય, તે વખતે દેશમાં પ્રચલિત શિવ, વિષ્ણુ કે દેવી પ્રત્યેની ભક્તિ ને જ્ઞાનમાર્ગીઓના સંપ્રદાયોઃ આ સૌનાં પ્રતિબિંબો ગ્રીલાય એટલાં ગ્રીલી આ સાહિત્યકારોની સાહિત્યકૃતિઓએ પોતાનું જીવન ધડયું છે. તે સમયની સામાજિક સ્થિતિના વર્ણબેદ, ધાર્મિક ઝઘડા, રીતરીવાજો, જનસ્વભાવો, સાચાં કે મિથ્યા સામાજિક બંધનો, નૈતિક શિથિલતાઓ, અજ્ઞાનમય અને તેથી વહેમી ભોકજીવન, ધર્મને ઓથે થતાં દ્વેષભાવો, પ્રપંચજાળો અને ઢોંગો, અંધશ્રદ્ધાથી ખેંચાયલા ભક્તિ કે જ્ઞાનમાર્ગના કાચા અનુયાયીઓના અકાળે લીધેલા વૈરાગ્યો અને તે ઉપરથી થતા જીવનના ફજેતાઃ આવાં ન્વાવાં ભોકજીવનની વિવિધતાઓનાં લક્ષણો તે વખતના સાહિત્યનાં મુકુરોમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે દર્શન દે છે.

આ યુગના ભોકજીવનને કાવ્યસંસ્કારોથી પોષતાં ત્રણ કવિરત્નો— નરસિંહ, ભાલજી અને પદ્મનાભ—ની ગણના કરી બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખપદેથી દી. બ. કેશવલાલભાઈએ કહ્યું હતું:

“મધ્યયુગના બીજા ગણાવવા જેવા સમર્થ લેખક છે નહીં. મોટા ભાગે સ્થૂલ ધર્મશુદ્ધિ તૃપ્ત કરવા મહાભારત રામાયણનાં નાનાં મોટાં આખ્યાનોનાં જોડકણાં જોડાયેલાં આ સમયમાં મળી આવે છે. અથવા તો સામાન્ય જનસમાજની વિનોદવૃત્તિ સંતોષવા વાતોઓ ગદ્ય અને પદ્યમાં લખાયલી જોષ્ટએ છીએ. ભાલજીસુત ઉદ્ધવ વાલ્મીકિના રામાયણનું પ્રતિબિંબ ઉતારે છે. વિદ્યાસુત નાકર પુરાણીના મુખે સંસ્કૃત કથા સાંભળી માણગોળાવાળા અર્ધે પુણ્યશુદ્ધિથી ભારતનાં પર્વો ધડે છે. એ ધર્મસંહિતા પાછળ બહુ કથાભટ્ટો યુગમાં મંડી પડે છે. વિષ્ણુદાસ, શિવદાસ, દેવીદાસ, મુરારિ, શ્રીધર આદિ કથકોનાં આખ્યાનોની ને કથાઓની ધર્મમંદ નિઃસત્ત્વ પ્રજામાં ખપતી પુષ્કળ થાય છે.”

આ કથન પછીજ માંડણના આ કાવ્યની દયાની આપણે જાણી શકીએ

૬ જુઓ બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ: પ્રમુખનું ભાષણ.

છીએ. રુકમાંગદની એકાદશી કથા આલેખી કવિ કથાનક થયો છે. હનુમંતાખ્યાન અને રામાયણ આલેખી એ આખ્યાનકાર થયો છે. એના સમકાલીનો જેવાં છુટક પદો એણે રચ્યાં હશે કે કેમ તે હજી જાણવામાં નથી. પણ આ બધા કરતાં માંડણની કાવ્યશક્તિનું સખલ દર્શન એના આ તત્ત્વજ્ઞાનભર્યા કાવ્યગ્રંથમાં ઉજ્જવળતાથી ઝળકી ઉઠે છે. સાહિત્યના આ અંગને આટલી સળંગતા અને સફલતાથી ખીલવનાર માંડણ ઉપર નિર્દેશલા સામાન્ય કથકો કરતાં કે આપણી ધર્મસંદિતાએના નીરસ કુસકાઓ ખાંડી આખ્યાનકારો અનેલા કવિઓ કરતાં વધારે ઉચ્ચ પદને યોગ્ય ઠરે છે.

ગુજરાતનું જનમંડળ કવિએ એના કાળમાં જોયું. એની અજ્ઞાનદક્ષા, અવ્યવસ્થા અને નિર્બલતા એણે તાર્ત્વિક દષ્ટિએ નીહાળી. એને એમની આગળ નિર્મળ તત્ત્વદર્શન મુકવાની ઇચ્છા થઇ. અનુભવથી એણે એમની જીવનની રહેણીકરણી પ્રત્યક્ષ કરી. જ્ઞાની અને મૂર્ખ, પ્રેમી અને શુબ્ધ, ડાહ્યાં અને ગાડાં : આ સૌ આપણી ઠરેલ અને ઠાવકી વ્યવહારકુશળ ગુજરાતી પ્રજામાં પોતાના વક્તવ્યને સચોટ કરવા કહેવતોના ઉપયોગ કરે છે. કવિએ આમ લોકની જ ભાષા વાપરવાની દષ્ટિએ એની કાવ્યશક્તિ ખીલવી એમાં ભારોભાર અસંખ્ય કહેવતોના આડાઅવળા તંતુઓ ગોઠવી વણી દીધી છે અને ‘બહુ તાંતણા બલવંતા’ એ ન્યાયે એને કાવ્યને રસાળ, ઔચિત્યભર્યું અને બલવંતુ કર્યું છે.

કોઈ મદનજોશીનો એ શિષ્ય હતો.^૯ એની જ્ઞાનપીપાસા એની બહુ-શ્રુતતાને નવપલ્લવિત કરતી જાય છે. ‘ગુજરાત શેરી સાંકડી,’ ‘પેટ ભરાયું તો પાટણ ભરાયું’, ‘પાટણના પરોણા’ ‘બારે વરસે ગોદાવરી,’ ‘નાગરીનાં ગોઠણપણાં’ : આ અને બીજી અનેક કહેવતો કહે છે કે એણે ગુજરાતી જનમંડળ સાથે પ્રવાસ કરી, સહવાસ સેવી ગાઢ પરિચય કર્યો છે. એના જીવનની અગાધતાઓમાં એ પ્રવેશ કરી શક્યો છે. એને જેવું હતું તેવું એના શબ્દોમાં એણે વર્ણવ્યું છે અને જુની ગુજરાતી ભાષાના સૌંદર્ય અને રસવૈભવને એણે કલાનિપુણ તત્ત્વજ્ઞાનીની દષ્ટિએ સફલતાથી સુરેખ કરી બતાવ્યાં છે.

કાવ્યગુંથણીમાં કહેવતોનો ઉપયોગ.

કહેવતને ખાતર કહેવત વાપરવાની ગાંડી ઇચ્છા કોઈ પણ કવિની કૃતિને રસભંગભરી અને દૂષિત કરી મુકે છે. કહેવતો એ જનમંડળના વિકસેલા

ઉંડા કહાપણી, આખા નીરીક્ષણતાની, ઉંડા અનુભવની અને સચોટ શબ્દ-સૈદ્ધ્યોની મોંઘી ઉત્પત્તિ છે. એને જોઈએ ત્યાં અને જોડલી જોઈએ તેટલી વાપરવામાં આવે તો સુકવિને હાથે એનું સૈદ્ધ્ય પણ વેડફાઈ જતું નથી પણ વધે છે. કહેવતોના ઉપયોગથી કાવ્યરસ ગરી પડતો નથી. એ લેખકના કથનને સફલ ને તાકતું તીર બનાવે છે. આવી કહેવતોમાં લૌકિક ન્યાયો, લોકપ્રિય ઉક્તિઓ, રૂઢિઓ, અનુભવથી છલકાતી શિષ્ટ સાહિત્ય-કારોની સદા મુખાગ્રે વસી રહે એવી સફળ શબ્દાવલિઓથી આપણું સંસ્કૃત સાહિત્ય તેમજ ગુજરાતી સાહિત્ય ભરપુર છે. એનાં મુળ શોધવાં, એના ફેરફારનો ઇતિહાસ આપવો, એ ઉપરથી જનમંડળનો ઇતિહાસનાં અનુમાનો કરવાં એ સમર્થ ભાષાશાસ્ત્રીઓનો અને રસિક અભ્યાસકોના અખંડિત સ્નેહશ્રમભર્યો પ્રિય વિષય છે. ગુજરાતી ભાષાનું આવું મોંઘું અઢળક ધન આપણા ભાષાસાહિત્યના વિશાળ રણની વેળા અને મૃત્તિકાના કણોમાં છુપાયેલું પડી રહી શાસ્ત્રીય અને વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિવાળા અર્ધાં સૈકાનો શ્રમ-ભાર રસિકતાથી સહી શકે તેવા પંડિતોની રાહ જોતું પડ્યું છે તેને બેચું કરી, તારવી, સંશોધીને સંસ્કારી ગુજરાતી સાહિત્યના પુણ્ય મંદિરમાં પધરાવવાનું છે. આને માટે કેટલાક પ્રયત્નો થયા છે^{૧૦} પરંતુ તેનો નવીન દષ્ટિએ પુનરુદ્ધાર અપેક્ષિત છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાંથી તારવી કાઢેલા ‘લૌકિકન્યાય સંગ્રહ,^{૧૧}’ ‘લૌકિક ન્યાયાંજલિ,^{૧૨}’ આપ્ટેનાં ‘સંસ્કૃત કોષ’ અને ‘સંસ્કૃત નિબંધની માર્ગોપદેશિકા’ વગેરેમાં આજાં આજાં પણ સૂચક રીતે આવી રૂઢિઓ, ન્યાયો, ઉખાણા, કહેવતો દર્શન દે છે તે તથા લોકગણમાં ચાલુ રહેલાં પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને જુની ગુજરાતીદ્વારા આપણા લોકજીવનના વપરાશમાં વિકૃત થતાં ન થતાં છતાં સતત ધારાએ વહેતાં રહ્યાં છે. નર-સિંહથી માંડી છેક દયારામ^{૧૩} સુધીના આપણા કવિગણોએ થોડે કે ઘણે

૧૦ આશારામ દલીચંદ શાહસંગ્રહિત કહેવતસંગ્રહ, દામુભાઈ ડાહ્યાભાઈ મહેતાસંગ્રહિત ગુજરાતી કહેવતો, ભોગીલાલ ભીખાભાઈ ગાંધીસંગ્રહિત રૂઢિ-પ્રયોગ વગેરે વગેરે. સ્વર્ગરથ મણિલાલ વ્યાસે પણ કહેવતોનો સંગ્રહ આદર્યો હતો પણ એમના અવસાને એ અધુરો જ રાખ્યો છે.

૧૧ જીઓ ડૉ. ખ્યુલરનો સુવિખ્યાત કાશ્મીરનો અહેવાલ (ઇ. સ. ૧૮૭૭). આ સંગ્રહ રજપુત રઘુનાથ સંગ્રહિત છે.

૧૨ કર્નલ જી. એ. જેક્ષનકૃત (ઇ. સ. ૧૯૦૦)

૧૩ જીઓ [૧] ‘સાત સાંધું તહાં તેર ટુટે’. (નરસિંહ મહેતા.)

[૨] ‘ક્રીડી સાંચરે તીતર ખાય તેમ થયું આજ મારે’ (પ્રેમાનંદઃ ભાગવદ્દશમ)

અંશે એમનો આશ્રય લઈ એ ધારાને બહારથી છે. પણ જુની ગુજરાતીના માંડણ કે શ્રીધરે તો એનો બેશુમાર ઉદારતાથી આશ્રય લીધો છે છતાં ઔચિત્યભંગનો દોષ નથી વહેર્યો એ એમની સમર્થતાની ખાસ ખુબીઓ છે. પોતાના ઉખાણા વીશે ઉલ્લેખ કરતાં માંડણ તેમની અસંખ્ય સંખ્યા જોઈ ગભરાઈ જાય છે. ૧૪

માંડણના પદ્યબંધ અને અખાના છપ્પા તથા વિચારસામ્ય.

અખો એની લોકપ્રિય કવિતાના પદ્યબંધને ‘છપ્પા’ કહે છે. અખાના છપ્પા પિંગલાચાર્યના છંદશાસ્ત્રના છપ્પા નથી. છ છ ચરણની ચોપાઈને અખાએ છપ્પા કહ્યા છે. અખાના આ છપ્પાનું મુળ આપણે માંડણના પદ્યબંધના સ્વરૂપમાં જોઈએ છીએ. અખાના છપ્પાઓ જુદા જુદા સમયે રચેલા છે, અને માંડણે જેમને ‘વીશી’ સંજ્ઞા આપી છે તેને એ ‘ઝંજ’ સંજ્ઞા આપે છે. અખાના આ છપ્પાની સંખ્યા ૭૪૬ ની છે ત્યારે માંડણના છપ્પાની સંખ્યા પ્રત્યેક વીશીના વીસ વીસ અને વધારાના ચાર મળી કુલ ૬૪૪ ની છે.

એ પ્રબોધ ખત્રીશીસાર, વીશી વીશી જોઈ વિચાર.

ઉખાણા બહુ આદર કરી, જોયો અર્થ વિધિ વિસ્તરી.

એ સંખ્યા ષટશતચૌઆલ, પદિલૂ આપ પછઈ શીખ બાલ. ૬૪૧

(માંડણ: પ્રબોધખત્રીશી)

કહેવતોના ઉપયોગ પણ બહુ વિસ્તારથી નહીં છતાં અખાએ પણ છુટથી કર્યો છે અને તેમાંની ઘણીએક બંનેએ એક જ વાપરી છે:

“ સાપને ઘેર પરાણો સાપ, મુખ ચાટી ચાલ્યો ઘેર આપ. ૧૨

[૩] ‘ લોભે લોક બડાઈ તણા ઉદર કાળે હુંગર ખણા ’ (અખો: છપ્પા)

[૪] ‘ ચોરી દે તે શાનો ચાડ ? પરઠયું દે તે શાનો પાડ ? ’ (શામળ: નંદ-ખત્રીશી) શામળે અગદવિષ્ટિ કાવ્યમાં એ કહેવતોનો બેહદ ઉપયોગ કર્યો છે.

[૫] ‘ સો મણ તલથી શું કર્યું ? રહ્યું અંધારું ધોર. ’ (દયારામ: પ્રબોધખાવની)

૧૪ “ અવની રહી ઉખાણા ભરી, તે કિમ સકાઈ પૂરા કરી ?

ઈમ કરતાં જે જે સાંભર્યા તે તે અંચ માંહિ વિસ્તરા.

ઘડા ગળુ ચ્યુહુ અંગુલિ અહું તિમ આફણિઈ પૂરણ થયું. ૬૪૨ ”

(માંડણ: પ્રબોધખત્રીશી)

બીજે રચને એ કહે છે :

“ ઉખાણે હરિ લાગું મને, ચમ ઉકરડા માંહિ રતન. ” ૧૦૦

(માંડણ: પ્રબોધખત્રીશી)

જોભે મરે કાં શોધે વખ ? તપી ભમી કાં પામે દખ ? ૩૧
 અખા ! મોટું છે એ વાંકડું, જેમ કરડયું વીંછીએ માંકડું. ૩૯
 એક મુકી અન્ય સાધન કરે જેમ ભ્રમરોગી વિજયા વાવરે. ૨૯૪
 સુકું જ્ઞાન ને વ્યંડળ મુછ, કરમી ધન કુતરાનું પુછ :
 એ ચારેથી અર્થ ન થાય, સામું એમ ઉઘાડે કાય. ૩૬૧
 અખા ! વસ્તુ સરીખો થાય, તે હીરે હીરો વેધાય. ૪૧૨
 અંધે અંધ અંધારે મળ્યા, જેમ તલમાં કેદરા મળ્યા;
 બેસ ન થાય ન થાય ઘાણી, કહે અખો એ વાતો જાણી. ૬૩૫
 આંધળો સસરો ને સણુધટ વહુ, એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
 કહ્યું કાંઈ ને સમજ્યાં કશું, આંખનું કાજળ ગાલે ધસ્યું.
 ઉડો કુવો ને ફાટી જોખ, શીખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફેક. ૬૩૬

(અખો : છપા)

અખાએ આમ સ્વતંત્ર રીતે એક જ કહેવતોનો ઉપયોગ કર્યો હશે છતાં બંને કવિઓનું વિચારદર્શન પણ ઉપરની કહેવતો અને બીજાં અનેક સ્થળે એક જ ને આભેહુબ મળતું આવે છે. વિચારસામ્યનાં કેટલાંક સ્થલો સમજીતીમાં દર્શાવ્યાં છે તેથી અત્રે બહુ વિસ્તારની જરૂર નથી. બંને કવિઓના આ જાતના કાવ્યનું, તેના વિચારોનું, તેના પદ્યબંધનું, તેની સંખ્યાનું અને તેની શૈલીનું આ મળતાપણું સૂક્ષ્મ વાચકને જણાયા વગર રહે એમ નથી. ૧૫

૨ શ્રીધર

રાવણમંદોદરી સંવાદ: હાથપ્રત

જે હાથપ્રતમાંથી સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસે સંશોધન ને સંસ્કરણ કરી વિદ્વાન સભા મારફત આ ગ્રંથ છપાવ્યો છે તે પ્રત પણ માંડણની 'પ્રબોધ બત્રીશી' માફક મને જોવાનો લાલ નથી મળ્યો. સુરતની પાંચમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદના ગ્રંથપ્રદર્શન વિભાગમાં મણિલાલ વ્યાસે નીચે મુજબ આ હાથપ્રતની નોંધ કરી છે:

૧૫ જુઓ આ કથનને પુષ્ટિ આપતો અભિપ્રાયઃ આ ગ્રંથનો રચનાબંધ, વિષયની વર્ણવવાની પદ્ધતિ, સામાન્ય વ્યવહારનાં વચનો અને 'ઉખાણા'નો ઉપયોગ વગેરે—અખાના પુરાણમી તરીકે આ કાવ્યને (પ્રબોધ બત્રીશીને) ખુબ મહત્વ આપે છે. (મંજુલાલ મજમુંદાર : અખો : ૧૯૨૬-૩૦ રહેલ લીર્વાજ પરીક્ષા માટેના કાવ્ય સંગ્રહની સમજીતી).

નામ સાહિત્ય લેખક રમ્યા સં. લખ્યા સં. પૃષ્ઠ.
મંદોદરી સંવાદ કાવ્ય શ્રીધર ૧૫૬૫ ૧૭૦૫ ૧૬

આની પુષ્પિકામાં તે નીચે મુજબ જણાવે છે: “છતિશ્રી મંદોદરી સંવાદ ચક્રિય સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ સુદ ૧૫ દિને કાસિમપુર મધ્યે ઋષિશ્રી રાજપાલજી તત્ત્વ શિષ્ય મુનિ વીરજીલિપિકૃત સ્વયંપદનાથ.”

મણિલાલ વ્યાસે આ હાથપ્રત સાથે બીજી પ્રતો સરખાવી છે તે આ છપાયેલા ગ્રંથનાં કેટલાંક પૃષ્ઠોની ચરણુટિપ્પણીઓ ને પાઠાંતરો ઉપરથી જણાય છે. પણ તે તે પ્રતોની કેં હકીકત એમણે નોંધી નથી. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીવાળી પ્રત પણ એમણે જોએલી લાગે છે અને તેની નોંધ તેમણે ઉપર્યુક્ત પુષ્પિકા પછી કરી છે કે

“ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના ઉપમંત્રી રા. હીરાલાલ પારેખ તરફની પ્રતિનું છેવટ આ પ્રમાણે છે :

“સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે અશાઢ પ્રમાણુ વદિ ૫ ભોમે શ્રીઅમરેલી વારતવ્યે શ્રી કલ્યાણમરતુ.”

આ સોસાયટીવાળી પ્રત આ સંસ્કારેલા ગ્રંથ સાથે સરખાવવા માટે મેં મેળવો હતી. પણ તે પ્રત તુટક છે. એની પ્રથમની ૧૫૯ કડીઓ નથી. તેને આ પ્રતની કડી ૫૨૭ થી બની તેટલી સરખાવી મેં કોઈ કોઈ સ્થળે પાઠાંતરો સુચવ્યા છે. આ પ્રતની કુલ કડીઓ ૪૦૭ છે. ૧૧

શ્રીધરની આ કૃતિની ત્રીજી એક પ્રતની હકીકત નીચે મુજબ છે :-

“૨૧૫ + શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણુ મંદોદરી સંવાદ. સં. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ ગ્રંથમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાખડો ૨૨. લીં. (અર્થાત્ લીંબડી) લંડાર. આ ચોપાઈ તથા દુહામાં છે. કુલ દુહા ૨૦૬ છે. ”૧૭

ઉપલી બે હાથપ્રતોમાંની રમ્યા સાલ અને આમાં જણાવેલી રમ્યા

૧૬ મણિલાલે કડીઓની સંખ્યા માંડણની કૃતિની સંખ્યા સાથે સળંગ રાખી ગણી છે, તેમજ ચોપાઈનાં ચાર પદોની એક કડી નહીં ગણતાં ૮ ની એક કડી ગણી છે આથી સરખાવવાનું કામ અઘરું થઈ પડે છે. લેખક

૧૭ જુઓ રા. મોહનલાલ દલિયાંદ દેશાઈની તૈયાર કરેલી યાદી: જૈન મુર્દ કવિઓ : પ્રથમ ભાગ : પૃષ્ઠ ૪૬૬

સાલનો સૈકાનો અંતર નોંધી લેવામાં કેંક ભુલ થયેલી લાગે છે. આ પ્રતો હું મેળવી શક્યો નથી.

આ કાવ્યગ્રંથની હાથપ્રતો અને તેમાંથી સંસ્કારેલા આ ગ્રંથમાં મુળ લેખકના, લઢીઆઓના કે સંસ્કર્તાના હાથથી જાણેઅજાણે ને ઉપલબ્ધ સામગ્રીની ન્યૂનતાને ક્ષીધે હજીએ બેશુમાર અશુદ્ધિઓ રહેવા પામી છે તે અભ્યાસીને જણાયા વગર રહેશે નહીં. ભ્રષ્ટ પાઠો, તુટી ગયેલા શબ્દોના અવયવોનાં ખીજા શબ્દો સાથે અસંબંધ લખી જવાથી કે છુટા પડી જવાથી વિકૃત દશા પામેલા કાવ્યના શબ્દકલેવરને યથાર્થ રૂપે જોવાનું અને તે ઉપરથી શબ્દાર્થ ઘટાવવાનું ઘણુંજ અઘરું થઈ પડે છે. વધારે સમય અને ખીજા હાથપ્રતોના સાહાય્ય વગર, આ વસ્તુસ્થિતિ આમ મારે સ્વીકારી જ લેવી પડી છે.

બે શ્રીધરો

દશમ સ્કંધ, શપ્તશતી અને રણમુક્ત છંદના કર્તા શ્રીધર વ્યાસથી આ રાવણ મંદોદરી સંવાદનો કર્તા અડાલજી મોઢ શ્રીધર લિખ છે.^{૧૮} દીવાન બહાદુર કેશવલાલભાઈ આ શ્રીધર સંબંધે ઉલ્લેખ કરે છે :

“ રણમુક્તછંદના શ્રીધર ઉપરાંત એક ગૌરીચરિત્રનો શ્રીધર છે. પરંતુ એ શ્રીધર લિખન સમજવાનો છે. પહેલાનું કાવ્ય છંદોબદ્ધ છે અને તે ઇડરમાં રચાયું છે. ખીજનું દેશીમાં છે અને તે જુનાગઢ પાસે લખાયું છે. x ગૌરીચરિત્રના કર્તાએ રાવણમંદોદરી સંવાદ પણ લખ્યો છે. તેમાં તે પોતાને જર્ણુદુર્ગનો મોઢ અડાળજી કહે છે. રણમુક્ત છંદનો કર્તા વ્યાસ અવતંક ઉપરથી બ્રાહ્મણ સમજાય છે. રાવણમંદોદરી સંવાદની રચનાનું વર્ષ સંવત ૧૫૬૫ છે. રણમુક્ત છંદની રચનાની સાલ ઈ. સ. ૧૩૯૮ (સં. ૧૪૫૪) આવે છે. બે કવિનો વચ્ચે એકસોઅગીયાર વરસનું અંતર છે. “ મંત્રી સહમાનો પુત્ર ”* ઇડરના રાજકવિઓ બહુ અર્વાચીન છે.”

૧૮ અડાલજી મોઢના ગોર અડાલજી મોઢ બાંકણો હોય છે. આ કવિ બાંકણ કે વણિક છે તે માટે સંતોષકારક ખુલાસો મળતો નથી.

x જુઓ ગૌરીચરિત્ર, ૧૬, ૩

“ સરસ્વતીસાગર નીર નિર્મળ સોમશિર ધાત્રા ઢળે.”

પ્રસ્તુત પંક્તિમાં જુનાગઢ પાસેના પ્રભાસક્ષેત્રનો નિર્દેશ છે.

* જુઓ રાવણ મંદોદરી સંવાદની સમાપ્તિની નીચેની કડીઓ:

ગૌરીચરિત્રકાર શ્રીધર અને રાવણમંદોદરીસંવાદકાર શ્રીધર દી. બ. કેશવલાલભાઈ જણાવે છે તેમ એક જ હશે ? બૃહત કાવ્યદોહન પુસ્તક છઠ્ઠામાં જે હાથપ્રતમાંથી ગૌરીચરિત્ર સંસ્કારીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે તેની લખ્યા સાલ સં. ૧૬૭૫ ના શ્રાવણ સુદ ૧૪ ની આપેલી છે. ૧૯ આ સાથે સોસાઈટીવાળા રાવણમંદોદરી સંવાદની પ્રતની લખ્યા સાલ સં. ૧૬૭૯ના લગભગ સામ્યથી આપણે કેંક પ્રકાશ લઈશું ?

ગૌરીચરિત્ર આ યુગના ભાલણાદિ કવિઓના પ્રિય વિષય થઈ પડેલા શિવભીલડી સંવાદ સંબંધનું ટુંકું કાવ્ય છે. એની ભાષા અને રાવણમંદોદરી સંવાદની ભાષા કેટલેક અંશે શબ્દસામ્ય અને ચોપાઈના પદોના છેલ્લા શબ્દોના ત્યાર પછીની ચોપાઈના પ્રથમ શબ્દોના એકપણાથી મળતી પણ આવે છે. આ બંને કાવ્યોના કર્તા શ્રીધરના એકપણા વીશે છતાં વિશેષ સૂક્ષ્મતાથી હજી તપાસવા જેવું છે.

આ શ્રીધરને નામે સપ્તશતી અને કવિત ભાગવત પણ અન્ય રથળે ચઢાવી દેવામાં આવ્યાં છે, ૨૦ તે તો ભ્રમથી થયું લાગે છે, એ શ્રીધર વ્યાસની પ્રાચીન ભાષા પરથી જણાઈ આવ્યા વગર રહેતું નથી.

કવિ શ્રીધર વીશે, તેના પિતા સહમા અને તેના મંત્રી હોવા ઉપરાંત આપણે કેં વધુ જાણી શકતા નથી. કવિ રામભક્ત વૈષ્ણવ છે અને એના

સંવત પંનર પાંસઠઠ જરણકુર્ગ નિવાસ.

પૂર્ણ ચ્યારિ ચૂપઈ વીસઈ બાધી બુદ્ધિ પ્રકાશિ.

સુહૃદ મંત્રી સહમા સુતન કવિતા સીધર નામિ.

ઉત્પત મોઢ અડાલજન તસ તૂડા શ્રીરામ.

જુઓ ઈ. સ. પંદરમા શતકનાં દી. બ. કે. હ. ધ્રુવસંશોધિત પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યની પ્રસ્તાવના-પૃષ્ઠ ૧૦-૧૧.

૧૬ જુઓ ગૌરીચરિત્ર બૃહત કાવ્યદોહન ભાગ ૬ ક્રાના અંતમાગ ઉપરની નોંધ.

૨૦ જુઓ રા. કનૈયાલાલ મુનશીનો લેખ:

સં. ૧૫૪૮ માં જંજુસરમાં ગૌડ બ્રાહ્મણ જનાર્દન ઓખાહરણ રચે છે. અને સં. ૧૫૫૦ માં ગણદેવીનો અનાવિલ બ્રાહ્મણ ક્રોકો વસી બાલચરિત્ર લખે છે. સં. ૧૫૬૨ માં અડાલજનો મોઢ શ્રીધર રાવણમંદોદરી સંવાદ, સપ્તશતી છંદ અને કવિત ભાગવત લખે છે. ૧૫૭૪ માં ઉના ગામનો માંડણ દશ હજાર ટુંકનું રામાયણ અને હનુમંતાખ્યાન લખે છે. આમ આ યુગમાં પૌરાણિક પ્રેતસાહન ચારે તરફ નવા પ્રયત્નો કરવાની આકાંક્ષા પ્રસારી રહ્યું હતું. (ગુજરાતી સાહિત્ય : ખંડ ૫ : ભક્તિ અને ગુજરાતી સાહિત્ય : પ્રકરણ ૧૧ : પૃ. ૩૨૦)

કાવ્યારંભે જણાવે છે તેમ એ રામકથાનાં સોના અને સુગંધનો રસીઓ છે. ગૌરીચરિત્ર એણે જ લખ્યું હોય તો તે શિવભક્ત પણ હોવો જોઈએ અને શિવ અને વિષ્ણુ વીશેના સમભાવભર્યા ઉદ્દેશો જોતાં એના યુગના બાલ-ણના જેવો એ હરિહર પ્રત્યે ઉદાર સમદષ્ટિ ધરાવતો લાગે છે.

એનો અભ્યાસ એ સંવાદના આરંભમાં નમ્રતાથી જણાવે છે તેમ સંગીત અને શાસ્ત્રીય નથી. એના યુગના અન્ય લેખકો જેવો એ બહુશ્રુત જણાય છે. એની ભાષા ઉપરની પ્રભુતા સખળ લાગે છે.

જુનાગઢના બે કવિઓ : નરસિંહ અને શ્રીધર

શ્રીધરના કાવ્યની રચના સંવત ૧૫૬૫ ની જોતાં એના જન્મ-કાળના વર્ષો તરફ તેમજ એની વતનભૂમિ જુનાગઢ તરફ પણ આપણી નજર ગયા વગર નથી રહેતી. મહેતાજી અને શ્રીધર સમકાલીન હશે ? રા. કનૈયાલાલ મુનશીએ સં. ૧૫૭૨ સાથે મહેતાજીનો સમય ઘટાવવા પૂર્વપક્ષ કયો છે તે હકીકત પણ યાદ કરીશું ? ૨૧

જુનાગઢ દરબારમાં મહેતાજીને વરધોડે ઉભરેલા સાજનમંડલમાં શ્રીધરને શોધી કઢાશે ? બેશુમાર ક્ષેપકનાથી ભરપુર હારસમાનાં પદોમાં અને તે પણ કોઈ જુનામાં જુની મહેતાકૃત કાવ્યોની હાથપ્રતમાં આ શ્રીધર જણાય તો ? પણ ઉપર્યુક્ત સાજનમંડલમાં એક શ્રીધર સંન્યાસી—બ્રહ્મચારી—તો જણાય છે. શ્રીધરને એ શ્રીધર સાથે ઘટાવવો એ મુશ્કેલ તો છે જ. ૨૨

રાવણમંદોદરી સંવાદ : કાવ્યવિવેચન

રાવણ અને મંદોદરીના સંવાદનું વિષયવસ્તુ લઈ પ્રત્યેક સાહિત્ય યુગમાં અનેક ગુજરાતી કવિઓએ ગુજરાતમાં કાવ્યસરિતા વહેવડાવી છે. માંડણીની માફક ઉખાણાને ઉદાર ઉપયોગ કરી શ્રીધરે આ સતીશ્ચિરોમણિના અને એના બલવાન છતાં પામર પતિપ્રભુના સંવાદને સખલ અને સરસ રીતે ગુંથ્યો છે. મંગલાચરણ પુરું કરી કવિ કહે છે:

૨૧ જુઓ ગુજરાતી સાહિત્ય, ખંડ ૫, ભાગ ૮ મો, પ્રકરણ ૧૬ સું.

૨૨ જુઓ નરસિંહ મહેતાકૃત કાવ્યસંગ્રહમાંની હારમાળાનું પદ ૪૬ સું, પૃ. ૧૯, ગુજરાતી પ્રેસની સં. ૧૯૬૬ ની આવૃત્તિ:

“પાગે પડ ગહેલાં સંન્યાસીને મુકને આ માલા ઉતારી રૂ.

મૃત્યુ થકા ઉગર રે નરસૈયા ! કહે શ્રીધર બ્રહ્મચારી.

નાગરા ! રાત રહી બહુ થોડી.”

“રઠિ રાવણુ મતિ મંદોદરી કરિસી કવિત ઉખાણિ કરી;
રામકથા સોનું ને સરહુ સો કવિ શ્રીધર જીડસિ ખડું.”

આ પછી મંદોદરી સંવાદ ઉપાડે છે. રાવણુ રઠ લેતો જ જાય છે. સતી એક પછી એક માથામાં વાગે એવો પ્રત્યુત્તર આપે જાય છે. કવિની પ્રાસાદિક વાણી પણ સંવાદના રસે ચઢી રસ ને જોમની જમાવટ કરતી જાય છે. રાવણુની ઈકાતેરે પેઢી ઉઠેલી સતી ઉપાલંબ ઉપર ઉપાલંબના વજ્ર-પ્રહાર કરે છે; છતાં તડ અને ફડ કરતી એ મૃદુલ મહિલાની કઠોર વાણી છેવટ સુધી પતિરૂપ પથ્થર ઉપર પાણી જ રેડે છે. પતિ ઉઠેટો આડો જ ફાટે છે- મુરખને શી મતિ દેવી ? સતી કહે છે:

મંદોદરી—“મુરખ મતિ દેતાં ચઉપર્ધ, સો સંખ્યા પરિપૂરણુ થઈ,
તોહિ ન લાગિ સીખ શરીર, કાલમોટ કિમ ભોજન નીર ?
ત્રિય પ્રીછવતાં માયું પલિઉ, જિમ પાડા સિરિ પાણી ઢલિડું.
વન વાસિષ્ઠ નર નીલજ તણુઈ, સીતલ છાયા સીધર ભણુધ.” ૭૪૮

સતીનાં વચનખાણોનો અગ્નિ પતિને પગથી ચોટલી સુધી ચેતાવી મૂકે છે:

રાવણુ—“તિણિ વચનિ સુણી સિર થકો, ચાલ્યો ચરણુ લગી ચાટકો.
રાતાં લોચન રીસિઈ ભરિયાં, દસ મસ્તક થડયાં થરહરિયાં.
અસુર ન મારિ અબલા પાત્ર, ધરણી હણી ધરિ ખણુવું ખાત્ર.
વરિ વચરી પણ પંડિત બલો, પ્રીતિવંત પામર દોહિલો. ૮૨૫

x x

x x

રાંડ ભાંડ બે સાંઠ સમાન, આગઈ કર જોડયા ધશ્શાનિ.
એક અબલા નઈ એહેર તણું કર્મ થોડાં ને પ્રાક્રમ ઘણું.” ૮૨૭

કંથ કાખો. હવે કોને કહેવું ? મંદોદરીએ છેવટે

“સજા સમયે સસરાભણી વાહાર કરિ કુલિવહ્નઅર તણી.”

અહા ને શિવ આવી છેવટે આ અગ્નયુદ્ધ સમા રસણુનો અંત લાવે છે. કવિ આ દ્વિમૂર્તિ દેવોદ્ધારા પતિપત્નીધર્મનો પૃથ્વીપ્રાચીન પાઠ ભણાવે છે ને તેમને ઠંડાં પાડે છે. કાવ્યનો મંગલ અંત કવિ સરસ શબ્દોમાં સમેટી લે છે:

“રામિ રાવણુ નધ ઘટકરણુ, તારિયા કુંવર કુલ આભરણુ.
આવાગમન કરી જીભગા તમ સરગાતિ રાખ્યા શ્રીરંગા.

અચલ વિભીષણ આપ્યું રાજ, વલી પાડિઉં વાનરનું કાજ.
 સીત સહિત અવધ્યા આવિયા, ભરત શત્રુધન સાહમા ગયા. ૮૪૭
 ગયા નગરિ નરનાયક નારિ યમ હર જમલી હેમકુમારી.
 પંચ શબ્દ શીકિરિ સરિ ઢલિ, આગલિ અધિપતિ પાલા પલિ.
 સિંધાસણિ બધદા શ્રીરામ, સકલ લોકે લાષા વિશ્રામ*
 સવિ ઉપગાર અમીરસ થયા,* કવિ સીધર નમ કીધી મયા.
 મર્ધ મતિમાનિ વાત વીનવી અધિકું જાણું ખમયો કવિ." ૮૪૮

શ્રીધરે પણ પંક્તિએ પંક્તિએ કહેવતોના ઉપયોગ કર્યો છે. માંડણુ ને એની આ લગભગ એક જ સમયની કૃતિઓમાં કહેવતોના આવો ઉપયોગ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. માંડણની કહેવતો વીશે કહેવાનું કહેલું હોવાથી અહીં કહેવતોના સંબંધમાં વધુ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી. માત્ર એટલું તો નોંધવુંજ જોઈએ કે આમાંની ઘણીએક એકજ જાતની કહેવતો બંને કવિઓએ વાપરી છે. માંડણની માફક શ્રીધરે પણ કહેવતોના ઉપયોગ કરતાં ઔચિત્યભંગ નથી કર્યો.

નરસિંહયુગની ભાષા અને તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ

સ્વર્ગસ્થ ડૉ. ટેસીટોરી જેને Old Western Rajasthani (જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાની) કહે છે તેને રા. રા. નરસિંહરાવભાઈ 'યુર્જર અપબ્રંશ' કહે છે અને તેમ કહેવાનાં કારણે તે આપે છેરઠ નરસિંહ મહેતા એમના યુગની આપણી ભાષાને એમના સુરતસંગ્રામમાં 'અપબ્રજ ગિરા' નામ આપે છે. આ જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાની, 'યુર્જર અપબ્રંશ' કે 'અપબ્રજ ગિરા'નું જેવું હતું તેવું યથાર્થ સ્વરૂપ તેની શુદ્ધ રેખાઓમાં અંકિત થયેલું જોવાને આપણી ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિ તલસી રહી છે. એ દ્રષ્ટિ અને એને જોવાના સત્ય સ્વરૂપની વચ્ચે હજી ઘણુંએક ધુમ્મસ જામી ગયું છે તેને વીખેરવા માટે હજી ખીજાં નવીન સાધનોની, નવીન સંશોધનની અને નવીન પ્રકાશની અપેક્ષા રહે છે. પ્રાકૃત અને અપબ્રંશના અભ્યાસોનાં પરિણામ, જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાનીનો સ્પષ્ટ ભૌગોલિક પ્રદેશ, હીંદી અને મારવાડી વગેરેની યુજરાતી ઉપર અસર વગેરે વગેરે બાબતોનું આપણી

૨૩ જુઓ નરસિંહરાવભાઈનું કાન્હડદેવપ્રબંધનું પુરોવચન : આવૃત્તિ બીજી
 ઇ. સ. ૧૯૨૬.

* પાઠાંતર : સકલ લોકનું રધુ વિશ્રામ (સોસાઈટીની પ્રત)

* પાઠાંતર : હવિ અવધિ અમીરસ થયા. (,   )

ભાષાના સ્વરૂપદર્શન માટે સંશોધન થાય, તે સાથે ખુદ નરસિંહ મહેતાની ‘અપભ્રંશ ગિરા’ની શુદ્ધતાને પણ તેના ઉપર ફરી વળેલાં ધુમ્મસપડો-માંથી સંશોધવાની અને સંસ્કારવાની આવશ્યકતા છે. નરસિંહ મહેતાની અતીવ લોકપ્રિયતાને પામેલી પ્રકીર્ણ કાવ્યસામગ્રી વિવિધ જાતની ક્ષેપક સામગ્રીથી ભરપુર છે. ‘હારસમાનાં પદો’ની જુજ સંખ્યા પણ તારવવાની અને સંશોધવાની છે. મહેતાનાં સળંગ કાવ્યોને પણ ભુંડી લોકપ્રિયતાએ ક્ષેપકતાની વરસોળીએ ચોંટાડી છે. મહેતાના જીવનકાળના સંશોધનનો જે પૂર્વપક્ષ રા. કનૈયાલાલ મુનશીએ કર્યો છે તે પણ હજી ઉત્તરપક્ષની બહુજ અપેક્ષા રાખે છે. આવી સ્થિતિમાં નરસિંહયુગની યથાર્થ ભાષાનું સ્વરૂપ ક્યાં જોયું ?

નરસિંહ પછી મીરાંની પ્રકીર્ણ કાવ્યકૃતિઓના સ્વરૂપનાં દર્શન પણ ચોમેર વીંટળાઈ વળેલું ધુમ્મસ નથી કરવા દેતું. જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાનીના એક વિભાગની વાણી તે મીરાંનાં કાવ્યોની વાણી. એનું યથાર્થ સ્વરૂપ ત્યાગી એણે ગુજરાતની અપભ્રંશગિરાના વાધા પાછળની લોકપ્રિયતાને હાથે ગમે તેમ વખતો વખત પહેર્યો એ સ્થિતિનાં કોકડાં પણ ઉકેલવાનાં રહ્યાં છે. અને મીરાંનું એકેકે પદ ગુજરાતીમાં છે જ નહીં એ પ્રગટ્થ લાગતા છતાં સીચા લાગતા અભિપ્રાયનું તારતમ્ય પણ કસોટીએ ચઢાવવા જેવું છે. નરસિંહ અને મીરાં આ બન્ને ભક્તોએ ભક્તની નિર્મળ દષ્ટિએ જે જે નાની મોટી કૃતિ કરી હશે તેમાં નિર્મળ ભાષા, નિર્મળ ભાવ અને તે સમયની લોકભાષાનું નિર્મળ પ્રતિબિંબ હોવું જ જોઈએ. આ સ્થિતિમાં નરસિંહયુગની ભાષાનું યથાર્થ સ્વરૂપ કેમ કરી જોવું ?

નરસિંહની સ્વતંત્ર કાવ્યકૃતિઓના તે સમયની સમકાલીન કૃતિઓના શબ્દો સાથે સરખામણી, વાગવ્યાપારની વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ તેની તપાસ, તે સમયનાં લોકજીવનનાં અન્ય કૃતિઓમાંથી હાથ લાગતાં દ્રશ્યો આપણી આગળ વિશેષ સામગ્રીની મદદ સાથે રજુ થશે ત્યારેજ નરસિંહયુગની ભાષાનું સાચું સ્વરૂપ આપણે જોવા પામીશું.

નરસિંહ અને મીરાંની અસલ ભાષાના વિકૃત સ્વરૂપનો વિચાર કર્યો પછી તેજ યુગના વિદ્વદ્વર્ગ કવિવર ભાલજીની ભાષા વીશે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણને આશ્વાસન મળે છે કે એની કાદંબરીદારા આપણાથી તે કાલની ભાષાના સ્વરૂપની યથાર્થતા ઘણે અંશે પમાય છે. પણ કાદંબરી માફક એની અન્ય કૃતિઓ લહીઆઓ અને લોકપ્રિયતાને

હાથે જોઇએ તેટલી વિશુદ્ધ રહેવા પામી નથી એ પણ આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

આ પરિસ્થિતિમાં આ સૈકાની ભાષાના વિકાસક્રમના ઇતિહાસને સૂક્ષ્મતાથી અવલોકવા આપણે વર્ષે વર્ષે સ્થિર સ્વરૂપ ધીમે ધીમે ધારણ કરતી જતી ભાષાના સંખ્યાબંધ અને વિવિધ નમુનાઓ તપાસવા જોઈએ. 'બાર ગાઉએ બોલી બદલાય' ને 'બાર વર્ષે બોલી બદલાય' એ હકીકતને પણ ધ્યાનમાં રાખી એ નમુનાઓ આપણે તપાસવા જોઈએ.

વિક્રમના ૧૬મા શતકની ભાષા : કેટલાક નમુના

સંવત ૧૪૫૪ના ઇડરીઆ ગઢના રણુકેસરી રણુમલ્લના વીરરસથી ભરપુર પવાડાની શ્રીધર વ્યાસની ભાષાની મૂર્તિ આપણી નજર આગળ આપણે લાવીએ:

છાપય

“હિવ કિર ભાલપહારિ ધાર ગઢ ગાહવી છંડૂ.
કસમે-કડી કિવાણુપટ્ટી કિલવાયણુ ખંડૂ.
ભુજબલિ ભક્ષર્ધ ભિડિઅ ભરી ભય ભરુચચિ પઠસું.
ધરી અ ખંભાઈચ અમુરસિરિ ચંપવિ બઠસું.
પ્રહજિગમિ પટ્ટણિ પટ્ટ કરી ધગડાયણુ ધંધલિ ધરંજ.
ઈડરવઘ રા રણુમલ્લ કહિ ‘પ્રક્રુજત રવિતલિ કરું.’” ૭૦

(શ્રીધર વ્યાસ : રણુમલ્લ છંદ : સં. ૧૪૫૪)

સં. ૧૪૫૪ની જુની ગુજરાતી ભાષાના આ અપભ્રંશની દુહિતા સમોવડા તામ્ર અવતારના ખડખડા સ્વરૂપમાં સંતાયલા સ્વરૂપની રેખાઓ પછીથી વધારે સ્પષ્ટ થતી જાય છે. લાટ દેશની રસિકતાને વસંત વિલાસમાં જલોમલ ભરનાર અજ્ઞાત કવિ ત્યાર પછી કેટલેક વર્ષે આપણી ખીલતી ભાષાસુંદરીના સ્વરૂપના કેક રકુટ દર્શન કરાવે છે. આ પ્રાચીન વસંતકવિની કાવ્યવાણી એ આપણી તે સમયની કવિતાની બની શકે તેવી સુકુમાર ભાષા છે:

“પહુતીય તિહિણી હિવ રતિ વરતિ; પહુતિ વસંત.
દહ દિસિ પસરછ પરિમલ; નિરમલ થ્યા નભ અંત. ૨
શીત ગિજી હિમવંતિ; વસંતિ લિહિ અવતાર.
અલિ મકરંદિ મુરિઆ; કહુંરિઆ સવિ સદકાર. ૩

મયણ તણા ગુણ ગદગદ્યા. મહમલ્યા મહુ મહકાર.

ત્રિભુવનિ જ્યજ્ઞયકાર પુકારમ્ પિક અપારિ. ૪

પદ્મિની પરિમલ બલિકમ્. લલિકમ્ મલયસમીર.

મયણ જિહ્વાં પરિપંથી, પંથી ધામ અધીર.” ૫

(અજ્ઞાત કવિ : વસંતવિલાસ સં. ૧૫...)

‘પહુતી’, ‘દહ’, ‘દિસિ’, ‘થ્યા’, ‘સવિ’, ‘પુકારમ્’, ‘મયણ’ વગેરે શબ્દોદ્વારા ગુજરાતી ભાષાએ પોતાની જનેતાના શબ્દોને સાચવી, વચ્ચમાંના પ્રાકૃત અને અપભ્રંશનાં લક્ષણો ધારણ કરી પોતાનું ભાષાજીવન ધારી રાખ્યું છે.

આ પછી નરસિંહ મહેતાનો એક પ્રકીર્ણ નમુનો લઈએ:

“વદન સુકુમલ, તારી ચાલને ચમકે મોહીરે, સુંદરી ! દેખાડો ચાલીરે;
તમ વિના ઘડી એક ન રહી શકું હૃદયા બેતર તાપ ચાલી રે. ૧

આણે મારગડે જાતાં શેરીએ સામું જોયું રે;

જે વારે ઘુંઘટ આધો તાણ્યો તે વારે માંડે મન મોહું રે. ૨

જેને જોયું પ્રીતજ હોયે તે તે સામું જોયે રે;

નરસૈયાચા સ્વામી બલે મળીઓ તમ સમોવડ નહીં કો એ રે. ૩

(નરસિંહ મહેતા : શૃંગારમાલાનાં પદો : સં. ....)

સમમીના ‘મ’ પ્રત્યયને બદલે ‘એ’, બાલણ ‘જવારા વાપરે છે તેને બદલે ‘જે વારે’ એમ આધુનિકતાના રણધારા નરસિંહની તે વખતની વાણીમાં નહીં પણ તે પાછળથી લોકપ્રિયતાની શુદ્ધિએ ગળવ્યા છે. ‘ચા’ પ્રત્યયનો મરાઠીનો સંપર્કસંસ્કાર એમાં ચાલુ રહ્યો છે.

હવે બાલણ જોઈએ:

રાગ પરજીઆ

“સુંદર રયામજી હો ! માહારા દુઃખતણો નહીં પાર.

પ્રીછા તલ્લો પીતાંબર બલીઆ બલીઆ બહુ ભરયાર ! ૧

શુદ્ધ અમિકુંડથી ઊપતી વૈરાટતણી ચર્ષ દાસી.

ભોગવા વીણ નવ છુટીએ કરમ કઈ જે નાસી. સુંદર. ૨

કૈએ કીચકે ઝાલી ધસરડી સભા માંહે મારી રે.

જીધિસ્ટર તે જોઈ રહા પણ તેહેને ન સકા વારી રે. સુંદર. ૩

બીમસેનને જઈ કહું દુષ્ટે દૂ સંતાપી રે.

પીઠડે માહારે કુક કરીને રાતે મારો પાપી રે. સુંદર. ૪

ખાંધી કાઠી બાલવા રાતિ સારંગપણિ રે !

તોહું પણ નથી નીસરો પાપી મારો પ્રાણી રે. સુંદર. ૫

(ભાલણ : કૃષ્ણવિદિ : સં. ....)

ભાલણની આ ભાષા લોકપ્રિયતાને હાથે કાદંબરીની ભાષા કરતાં વધારે સંસ્કારાર્થ હશે. છતાં તેમાં 'દુષ્ટે હું સંતાપી' એ જુનો પ્રયોગ અને અધિકરણાર્થ સમ્પ્રદાયનો 'ધ' પ્રત્યય 'રાતિ'માં સચવાઈ રહ્યા છે.

આ પછી પદ્મનાભનું તે કાળનું ચથાર્થ ભાષાસ્વરૂપ સાચવી રાખનાર ઐતિહાસિક કાવ્ય લઘુએ:

“ એક પનુતી હો બગલડી જી, તેહચા પ્રેમ અપાર ;

પિયુ પોખઈ પાવસિ ચડી જી, સુખ લીધ સંસારિ. ૨૩૪

કષ મઈ મન્મથ દુહવિહિ જી, કષ હું નિર્ગુણ નારી ;

પિયુ પરદેસણી વીનવધજી, આપિ આપ સંભારિ. ૨૩૫

દિવસ દોહિલા હું નીમસું જી, રચણિ ધણેરી થાઈ ;

વિરહવેદના માહરી જી, પિયુ વિણ રહણું ન જાઈ. ૨૩૬

જી જલહીણી માહલી જી, જીવઈ નહિ જન માહી ;

કંત વિદ્યણી કામિની જી, તિમ તિમ ખીણી થાઈ.” ૨૩૭

(પદ્મનાભ : કાન્હુડદે પ્રખંધ : ખંડ ૩ : આદશાહનદીનો

વિલાપ. સં. ૧૫૧૨)

‘તેહચા’, ‘પોખઈ’, ‘પાવસિ’, ‘દુહવિહિ’, ‘જી’ વગેરે શબ્દ-પ્રયોગો તેમજ આખા ગીતની ભાષાને રણુકો બહારની ડખલગીરીથી બચેલો તે સમયનો શુદ્ધ રહી ગયો લાગે છે, અને નરસિંહ કે મીરાંની ભાષામાં જે આધુનિકતાના સુરો આપણે સાંભળીએ છીએ તેમનાથી આ સુરો જુદાજ પડી જઈ તે સમયની ભાષાના સ્વરૂપની આપણને પુરેપુરી ઝાંખી કરાવે છે. આ પછીની બેજ વર્ષ પછીની મતિશેખરકૃત ધન્નાચરિત્ર એ કૃતિના ‘અનધ’ વગેરે પ્રયોગો પણ ઉપરનીજ ભાષાને અખંડિત જાળવી રાખે છે :

“ ચોર અનધ ચેલક ધર તણા દુજણ વિનજ વિપ્ર પ્રાહુણા ;

વેસ્યા ધૂત રાય એ સહી પીડ પીયારિ જાણુઈ નહી. ”

(મતિશેખર : ધન્નાચરિત્ર : સં. ૧૫૧૪)

આ પછીની જૈનકૃતિમાં પણ બહુધા તેજ સંસ્કારો દષ્ટિગોચર થાય છે :

“ શ્રી મૂલ સંઘ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત.
 શ્રી સકલ કીરતિ ગુરુ જાણીધ જિણસાસણી જયવંત. ૧
 તાસ પાટિ અતિ રુચડા શ્રીભુવન કીરતિ ભવતાર.
 રતનત્રય કરી મંડીયા ગુણુહ તણા બંડાર. ૨
 તે મુનિવર પ્રાય પ્રણમી નિ કીયો સમિ સાર.
 બ્રહ્મજિણદાસ ભણે રુચડો, પદતાં પુણ્ય અપાર. ૩
 સિબ્ય મનોહર રુચડો, મદ્વિદાસ ગુણુદાસ.
 પદો પદાવો વિસીરો, જિમ હોઈ સૌખ્ય અપાર. ૪
 ભવીયણુ જીવ સંગોધવા કીયો રાસ એ સાર.
 અનેક કથા ગુણિ આગલો દયાતણો બંડાર. ૫
 સંવત પનર વીસોતરા વૈશાખ માસ વિસાલ;
 સુકલ પક્ષ ચઉદિસિ દિને રાસ કીયો ગુણુપાલ.” ૬

(બ્રહ્મજિનદાસ : હરિવંશરાસ : સં. ૧૫૨૦)

સોળમા શતકની પ્રથમ પચ્ચીશી આમ આપણી જુની યજ્ઞરાણીના
 સ્વત્વને સાચવી રાખી એનો અંતર્ગત વિકાસ સાધતી પુરી થાય છે.

ખીજા ચરણને આરંભે પદ્મનાભની ભાષાનોજ રણુકો પાડતી
 કર્મણુમંત્રીની સીતાહરણુની ભાષા છે. એ જોષએ :

“ તદન કરિ લેષ કામિની, નયણિ વિહિ છઈ નીર.
 તતખિણ વાનર જીતયું, જઇ પાય લાગ્ય વીર. ૧૯૮
 ‘રામલક્ષ્મણિ મોકલ્યુ હું. જનકી ! તું જોષ.
 કમિ તુહારઇ કટક આવ્યાં. માતા ! તું મા રોષ. ૧૯૯
 ક્ષુધા લાગી અતિ ધણી ; જૂખ બંજુ આજ.’
 ‘પડ્યાં વનફલ ભક્ષિ કરજ્યો, દુષ્ટ દાણુવરાજ.’ ૨૦૦
 વચનઇ હું વેગરું’ આમૂલ લઇ છઈ વૃક્ષ.
 માલી પાડી ઝૂંઝડી આવિઉ પ્રત્યક્ષ.” ૨૦૧

(કર્મણુ : સીતાહરણુ. સં. ૧૫૨૬)

આ અવતરણુના ‘વિહિ,’ ‘છઇ’, (‘અછઈ’નું આ સમયે ‘છઈ’ થયું દેખાય છે) ‘રામલક્ષ્મણિ હું મોકલ્યુ’ ‘તુહારઇ’ આ શબ્દો અને વ્યાકરણના પ્રયોગો અણુખદલાતાજ ચાલ્યા આવે છે.

આ પછીના પાંચ વર્ષ પછીની એક કૃતિ લખએ :

“ x x

x x

રાજભવન આગ્યુ બૂપાલ મયણસુંદરિ બોલાવી ખાલ.
 કર્મ તુમ્હારિ આણુ આજ, આ અંખર પરણુઉ વરરાજ. ૨૫
 જવ આદેશ હુઉ નરનાથ, તવ કુઅરીઈ ગ્રહીઉ કુબ્હી હાથ.
 હઠિ ચડઉ બિજેણીનાહ, ચિહુ કલસે કીધુ વિવાહ. ૨૬
 એક નંદધ પંડતનુ ભણ્યું, એક નંદધ ધર્મ અરિહંતહ તણું.
 એક કહિ એ બૂંડી માધ. એક કહિ એ વરાસઉ રાહ. ૨૭
 લાખ લોક ધમ બોલિ વયણુ: વાયસ કોટિ ખાધું રયણુ.
 કુબ્હી પેડૂ હરખલે બહુ. ઉતારિ લેધ ગયા વહુ." ૨૮

(જ્ઞાનસાગર : શ્રીપાલરાસ : સં. ૧૫૩૧)

બૂપાલની નાન્યતર જાતિ, 'મયણસુંદરિ', 'તુમ્હારિ', 'પરણુઉ',
 'બિજેણીનાહ', 'ચિહુ', 'વયણુ', 'રયણુ' વગેરે પ્રયોગો અને શબ્દોએ
 ભાષાની પ્રાચીનતા સાચવી રાખી છે.

આ પછીના અવતરણોમાં પણ એજ ચામ્યું આવતું સ્વરૂપ આપણે
 જોઈએ છીએ:

" સીલ પસાઈ સુખ બોગવઈ, સીલજ નરનારી યોગવધ ;
 તેહનધ જસ આવઈ ઈહ લોક, સ્વર્ગ સીધી પામધ પરલોક. ૫૬
 જીવી મયનરેહ રાખવી, જીણુ સાસણી મહિમા દાખવી.
 સા નીતુ મયણરેહ મહાસતી, કરો મંગલીક જયવંતિ સતી. ૫૭
 શ્રી ઉવએસ ગજ ગુરરાય, કઠ્ઠસુરિ તસ પદિ બિઆય ;
 સાંપ્રતિ દેવગુપતી ગણધારા તેહના ગુરણા વચન આધારા. ૫૮
 પનરસધ પાંત્રીસધ વરસી એ પ્રબંધ કીઉ મનનધ હરસિ.
 વાયક મતિશેખર ધમ ભણુધ, ભણુધ ગુણધને સહુ સુખ લહઈ." ૫૯

(મતિશેખર : મયણરેહાસતીરાસ. સં. ૧૫૩૫.)

" એહ પરિહાસ કહનધ કહું ? 'વાડિ ચીબડાં ખાધ.' "

મુક્તિ કરી નઈ પ્રીછવું, બીજું નથી ઉપાય.

x x x x

દેહી મદા કરધ પ્રયાણુ ખડમાંકડી તણી પરિ જાણિ,

ચરણુ આગિલા આધા ધરઈ, તુ પગ પાછલા ઉદ્ધરઈ.

x x x x

બોલધ બોલ સોહામણા, મન માંહિ બહુ પાપ.

લીયુ વિરાંસઈ દોરડું બોલા ઉપરિ સાપ.

x x x x

સમ્યક્ હૂં વિરાંસી મૂલ, પેટ મસલી ઊપાયું શલ.
 મારણિ આવી, પામી મૃત્ય, ચૂકી ધરતણાં તે ધ્રુત.
 x x x x
 મુક્તિપંથ કેરું સોપાન, તાહરી ભક્તિ ત્યજઈ અગ્નિ,
 સાલિકુકસા ખંડન કરધ, તેહેનઈ એક કલેશ ઊગરધ.
 x x x x
 સધલા સુભટ દેવરાવ્યા માગ, જાણે ડોકરિનધ ધરિ વાધ !

(ભીમ : હરિલીલા ષોડશકુલા : સં. ૧૫૪૧)

સંવત ૧૫૪૧ ની ભીમ કવિની કૃતિએ પણ ભાષાનો જુનો ચીલોજ ચાલુ રાખ્યો છે. ભાલણની પેઠે આછો પણ કહેવતોનો ઉપયોગ ભીમની કવિતામાં કરાયેલો જણાય છે અને એ બીજા માંડણ અને શ્રીધરમાં બેઠક ઉગી નીકળેલાં જણાશે. એક નમુનો વધારે:

“ x x x x
 નયર ઉજેણી અતિ ભલૂં જિશ હૂધ અમરાપુર.
 રાયા રાઉ અવંતીસેન, મંત્રી મતિસાગર. ૩
 વસઈ વાસિ વ્યવહારીઉ એ નામિ ધન સાર.
 રંભા ધરણિ શં મનહરંગી વિલસઈ સ વિચાર. ૪
 સપન લહધ તે ચતુર નારિ કાંઈ કેતલી રાતિ,
 જિણુવર નામ જપી કરી જીહી પરભાતિ. ૫
 સ્વામિ ! સંભલિ વાત એક કહિતાં અતિ મીઠી.
 જણીજિ સુહુણુધ અમૃતવેલિ મઝ ઉઠરિ પછી. ૬
 ધશે મનોરથિ ગરબ ધરિજિ જવ હુવા નવ માસ;
 પુત્રી પ્રસવી તીણિ કરી મનિ પૂગી આસ. ૭
 મૃગાંકલેખા દિધ નામ વાધઈ સા બાલી.
 અહિસઈ કલા કુશલ હુધ, અંગિ અતિ સુંવાલી. ” ૮

(વચ્છ : મૃગાંકલેખારાસ : સં. ૧૫૪૬)

‘ નયર ’, ‘ વ્યવહારીઉ ’, ‘ ધરણિ ’, ‘ કેતલી ’, ‘ મઝા ’, ‘ પૂગી ’,
 ‘ સા ’ આ સૌ શબ્દો જુની ગુજરાતીના જ ચાલુ રહ્યા છે.

અહીં વિક્રમની સોળની સદીનો પૂર્વાર્ધ પુરો થાય છે. ઉપાહરણકાર જનાઈનની ભાષા પણ આ શતકની ચાલુ ભાષા છે:

“ ઉપા ! પ્રતિજ્ઞા નવિ લીજઈ રે, સહીયરનું તે વાયૂ કીજઈ રે.
 સહીયર કહે મન માણુ રે, વર ધરથી નથી જાણુ રે.

સહજીર્ધ તે લાખ બંધાઇ રે, તે વિહાણુધ મિથ્યા થાઇ રે.
જનાર્દન બણુધ ઉષા બોલી રે; તુહની રક્ષા કરધ્ હિંગોલી રે.
તો મનિ નવિ આણે તાપ રે, ઉમાશંકર શિર માયબાપ રે.

(જનાર્દન : ઉષાહરણ : સં. ૧૫૪૮)

આ પછી આ સદીના બીજા અર્ધનો ભાષાવિકાસ આપણે જોઇએ.
'ગૌરીચરિત્ર' ના કર્તાને રાવણ મંદોદરીસંવાદનો કર્તા ગણી આપણે
એની ભાષા તપાસીએ. ગુજરાતી પ્રેસની સંશોધલી આ કૃતિમાં ભાષાને
અનૈતિહાસિક દૃષ્ટિએ સંસ્કારો આપેલા આપણે અહીં જોઇએ છીએ.
'મંધવન' ઉપરથી શુદ્ધ પ્રયોગ 'મેહવો' મુકી અતિ સંસ્કારેલો (?) 'મેશ્વો' પ્રયોગ
ગુજરાતમાં આપણને જાણીતો છે. આમ એક શ્રીધરના એ કાવ્યોની
ભાષામાં લહીઆઓએ કે વિદ્વદ્બુધણ સંશોધકોએ ધાણ વાળ્યો જણાય છે.
ગૌરીચરિત્રની અર્વાચીનતા અને રાવણમંદોદરીસંવાદની પ્રાચીનતા નીચેના
ત્રણ નમુનાઓ વાચકોને સુસ્પષ્ટ કર્યો વગર રહેશે નહીં:

“ સમયો રાય રતિ કેરડો નિજ સાથ લેઈ વસંતને;
વાય શીત સમીર રડો આણે પુષ્પસુગંધને.
હંસ સૂડા રૂપે રડા કોકિલા કલરવ કરે,
ખેર ખેના મધુર બોલે કામીજનનાં મન હરે.
મુચકુંદ ચંદન બાવના મંદાર માલતી કૃતકી
નાના ભાત સુગંધ સાથે બીલી ગાયે હેતથી.
પેર પેર પિઉશું પ્રીત માંડે જાણે રખે મન એનું નવ યજે;
પાર્વતી મનશું મતિ વિચારી વિજયા વાવે પાખવે.”

(શ્રીધર : ગૌરીચરિત્ર : સં. ૧૫૬૫)

“ ગાય ઈશ્વરચરિત્ર ગૌરી, સાંભળે સહજે કરી;
તેનાં પિંડ પાતક જઇ પુણ્ય થાય માધ મર્જન સરસ્વતી. ૩
સરસ્વતી સાયર નીર નિર્મળ, સોમશિરે ધારા ઢળે;
પુણ્યતણા પ્રભાવ વાધે, જે કેા ગાયે સાંભળે. ૪
શીધર સ્વામી ચરિત્ર શિવનાં, ભાવે ગાતાં સાંભળે;
મન મનોરથ પૂર્ણ હોયે કૈલાસપતિ પ્રેમે મળે.” ૫

(શ્રીધર : ગૌરીચરિત્ર : ઉવટ : સં. ૧૫૬૫)

મંદોદરી—“ જાકમ કરિ ઉપરિ મહીયલી, સીતા સવિ ગંગા નિર્મલી.
મહિલા ! ગંગોદક કિમ સડિ ? રુદ્ર કલસિ કિમ પૂરા પડિ ?

સધલી શક્તિ શિરોમણિ સતી, તેહને રજ કિમ લાગે રતિ ?
 બીજા વહિરમ બીજા મયંક, વિરાશા વિણ કિમ ચડી કલંક ? ૬૯૮
 રાવણુ-કલંક કસિઉ કામિનિ રેસ ? લાગો કર જિહાં લંકનરેશ.
 જે જલ ગંગા ભોંતરિ બલધ, તે સિરિ સોમનાથ નઇ દલધ.
 પાવક સંગ કરિ સરપણું, કહાવિ મુખ તેત્રીસહ તણું.
 ન્યા નરપતિ દા પાસિ પડિ, ગહિલી ! ગોઝ ન ગિરુઆ ચડિ." ૬૯૯
 (શ્રીધર : રાવણુમંદોદરીસંવાદ : સં. ૧૫૬૫)

શ્રીધરના રાવણુમંદોદરીસંવાદની અને માંડણના ઉખાણાની પ્રાચીન
 ભાષાવિષયક લઢણ બંને કવિઓના અવતરણોથી જણાઈ આવે છે:
 " દલ અહંકાર તણાં સાંચર્યા, જન્મ કોડિ પાતક પરવર્યા.
 મોહબાણુ મેલ્લિ અતિ ધણાં રાખિન ચરણુ શરણુ તલ્લ તણાં.
 નારાયણુ નામિ શં કીચું ? વાઘ વાદલ ચમ ઠેલીયું. ૧૯
 શંધ તણુધ બલિ શંધ જ રહિ, તાહરી માયા તૂંહજ લહધ.
 શેવ કરંતાં સુધુ કાય, મઝ મન રાખિન તોરે પાઈ.
 કહિ મંડણુ અલ્હયા નૃપ હોમ, સ્વામિ વિના કુણુ સાહમું જોઈ ?" ૨૦
 (માંડણ : શૃહુસ્થાશ્રમવીરશી : સં. ૧૫...))

આ પછીના લાવણ્યસમયના વિમળ પ્રબંધ (સં. ૧૫૬૮)ની ભાષા
 તે આપણી આગળ ખુદ્દા પુસ્તક જેવી અણીશુદ્ધ સંરક્ષિત આપણે જાણીએ
 છીએ. રચલને અભાવે એના અવતરણોની જરૂર નથી. એક બીજો કવિ:

" હરણી તું મરણી થઇ સિધ ઉપરિ આવિ,
 તાકી મારશિ તીર કિઈ સદનિ પાછી સિધાવિ.
 કુસુમ મ કરમાઇ જસિઉ તેષ મ હંડિ તંબોલ,
 પરિમલ પરિહર તુ રખે ચોપટ ચંદન ઘોલ.")

(નરસાસુત ગણપતિ : માધવાનલ કામકુંદલાદોગ્ધક : સં. ૧૫૭૪)

સં. ૧૫૭૪ ની ગણપતિની ભાષાના સંસ્કાર પણ જુની ગુજરાતીના
 જ સંસ્કાર છે. આમ જુના સંસ્કારોથી પોષાતા સ્વરૂપમાં સોળમી સદીનો
 પોણો ભાગ વીતી જાય છે.

આ પછી છેલ્લા ચરણુના ભાષાવિકાસના જે નમુનાઓ લખશું. બંને
 જૈનકૃતિઓના નમુના છે અને એમણે તે કાલની પ્રચલિત ભાષાને ખાસ
 વક્ત્રદારીથી સાચવી રાખી છે. એ નમુના જોઈ લઈએ:

" બિ કીજમ જમ કિમમ કલત્ર, મનસા હોઈ સહી વિચિત્ર.

ધક આઘી ધક પાછી કરમ તિણિ પાપમ નર ગૂડા ભરમ.
 ધક ધરણી તાં ધરની મેઢિ; ખીજી હુમ તહિ વાધમ વેઢિ.
 ધરની કલિ કુણુ આગલિ કહમ ? ચોરમાઈ જિમ જાનહિ રઅઈ.
 એકમ સંખ્યા ભગિઉ સર, ખીજઈ મિલિઉ રહિઉ જૂર.
 એકઈ ખીજમ શશી ઉગિઉ, ખીજી ખીજમ તે ખય ગિઉ. ”
 (જયશેખરસૂરિ: પ્રબોધચિંતામણિ: સં. ૧૫૮૧ આશરે ૧૪)

“ શ્રી જિનવર ચરણયુગલે પ્રણમેસુ !

સુગુરુનામ હિયડમ સમરેસુ !

કહમસુ સંખેપિછે આરાધના ભાવિકે જીવ સુખસાધના;
 ઉત્તમ નર જે કરમ ત્રિકાલ એ આરાધણુ ગુણ સુવિસાલ.
 વિનય સહિત મેલી કર ભાલ જીવીય ન સક્કમ તેહનમ કાલ.
 જીવતવ્યની મ કરિસિ આસ. સાસતણુ કેહુ વેસાસ ?
 ખિણિ ખિણિ આવમ ખિણિ ખિણિ જાઈ, જતન કરતાં ચિર ન થાઈ.
 જન્મણુ મરણુ અનંતીવાર, કીધાં કાંમ ન આવ્યુ પાર.
 આરાધન સૂધી નહુ કરી તિણિ નહુ પામી નિવૃત્તિ પુરી.
 દુલદ લહી માણસભવસાર ઉત્તમ શ્રાવકકુલિ અવતાર
 શ્રીજિનધર્મ સુગર મુખિ સુણિઉ તેહથી અવિરતપણુ
 અવગણિઉ. ”

(વિજયસૂરિ : આરાધનારાસ : સં. ૧૫૮૨)

‘ખિ’, ‘કિજમ’, ‘કિમમ’, ‘ધક’, ‘તિણિ’, ‘ચોરમાઈ’ વગેરે
 વગેરે પહેલા નમુનાના શબ્દપ્રયોગો તથા ‘પ્રણમેસુ’, ‘હિયડમ’,
 ‘આરાધણુ’, ‘સક્કમ’, ‘વેસાસ’, ‘ખિણિ’, ‘દુલદ’ વગેરે ખીજના
 શબ્દો આ ભાષાને સંવત સોળમા શતકના નરસિંહયુગની ભાષા પુરવાર
 કરે છે. આ પછી નાકરયુગ બેસતાં જુની અસરો ધીમે ધીમે ગરી પડે છે.
 નાકર પછીના પ્રેમાનંદ યુગમાં તો આપણી ભાષાનું સુંદર અને સરસ
 પરિપાકભર્યું સ્થિત અને સિદ્ધ સ્વરૂપ આપણે સંપૂર્ણતાથી પામીએ છીએ.
 માંડણુ અને શ્રીધરની ભાષા

માંડણુ અને શ્રીધરની ભાષા આમ નરસિંહયુગની જુની ગુજરાતી

૨૪ જુઓ ડી. બ. કેશવલાલ દ્રુવનાં ઈ. સ. પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન
 ગુર્જર કાવ્યની પ્રસ્તાવના: પૃષ્ઠ ૨૩ : “ —તેજ આ ગુજરાતી પ્રબોધચિંતામણિ છે.
 એને હું ઇસવી પંદરમા શતકના પહેલા ચરણમાં શુક છું. ”

ભાષા છે. આ કવિયુગે એક જ યુગમાં અને લગભગ એક જ સમયમાં પ્રચલિત દેશકાલના સંસ્કારોથી એ ભાષાને સંસ્કારી છે. એમના સમયના ગુણદોષો એ ભાષામાં સરખે ભાગે દેખાઈ આવે છે.

પદ્યબંધમાં છંદનો ઉપયોગ

બંને કવિઓએ એમના પદ્યબંધમાં ચોપાઈ છંદનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ વીશે આગળ કહેવાનું હું કહી ગયો છું.

ઉપકારદર્શન

માંડણ અને શ્રીધરના આ આપણી જુની ગુજરાતીના કાવ્યપ્રદેશમાં વિચરવાની અને તે ઉપર સમજુતી અને પ્રસ્તાવના દ્વારા એક બાજુએથી કૂંક આછો પ્રકાશ પાડવા દેવાની મને ઉદાર ભાવે સગવડ કરી આપનાર મુંબાઈની વિદ્વાન કાર્યસ ગુજરાતી સભાનો મારે સૌથી પહેલો આભાર માનવો જોઈએ. સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસની આદરેલી આ અધુરી રહેલી જુના સાહિત્યની સેવા કરવાનો મને પ્રસંગ મળ્યો તેથી જ આ બંને કવિઓની કૃતિઓ ઉપરાંત ઘણી પ્રકાશિત અને અપ્રકાશિત જુની ગુજરાતીની સાહિત્યકૃતિઓ હું જોવા પામ્યો. જુની ગુજરાતી સાહિત્યકૃતિઓમાં તદ્દભવ અને દેશ્ય શબ્દોનો અપાર સાગર ભરેલો છે. આ અગ્નિયો સાગર ખેડવામાં મારા જેવા નવીન ખલાસીને માટે કેટલું જોખમ ભરેલું છે તે હું સારી પેઠે જાણું છું. સંસ્કૃતની અગણિત સંસ્કારોવાળી પુત્રી, તેના ઉપર મધ્યકાલની પ્રાકૃત અને અપદ્મશની સંસ્કારપરંપરા અને એ રીતે પ્રાચીન, માધ્યમિક અને અર્વાચીન સ્વરૂપ પામેલી ગુજરાતીની શબ્દવિદ્યાના અક્ષુણ્ણ મહાસાગરમાં સફર કરવામાં દી. બ. કેશવલાલભાઈ ને નરસિંહરાવભાઈ જેવા કુશળ કૈવલકો ન હોય તો આપણી પ્રિય જુની ગુજરાતીના કોડીકા અભ્યાસકોને કેવી કેવી મુશીબતો નડે તે સહજે સમજાય એવું છે. જુની સાહિત્યકૃતિઓની કાચી ધાતુ જેવી ઉપલબ્ધ અને અતુલબ્ધ નહીંજેવી સામગ્રી, સાધનોની ગેરહાજરી, સાહાય્ય કરનારા શબ્દકોષો કે શબ્દસંગ્રહોનો અભાવ: આ અને આવી મુશીબતોની પરંપરામાં થોડી પણ દ્યોતક દીવાદાંડીઓ જેવી વિશ્વાસપાત્ર જુજ સાહિત્યકૃતિઓ એની હોંસ જવલંત રાખે છે. આવી કૃતિઓના કર્તાઓનો હું ઉપકાર માનું છું. પણ દીવાન બહાદુર કેશવલાલભાઈની પહેલેથી છેવટ સુધીની સળંગ મદદ અને કીમતી સૂચનાઓ તો મને આ નમ્ર પ્રયાસમાં બહુજ મદદગાર નીવડી છે. મારા પર વર્ષોથી ગુરવત્સલતાના ઉજારાતા પ્રેમભાવથી પ્રેમાળ એવા એઓશ્રીએ જ્યારે ને ત્યારે કલાકોના

કલાકો ગાળી મારી એણીએક મુંઝવણો ઓછી કરી છે. એ માટે એ જીની ગુજરાતીના જરા જીર્ણ અને પૂજ્ય સાક્ષરશિરોમણિનો હું કેટલો બધો આભાર માનું ? વળી સોસાઇટીની પ્રતોએ મને અનેકવાર ઉપયોગ કરવા દેનાર ને કીમતી સૂચનાઓ આપનાર મારા સાહિત્યરસિક મિત્રોમાંથી રા. હીરાલાલ પારેખ, રા. મંજુલાલ મજમુંદાર તથા અધ્યાપક ગજેન્દ્રશંકર પંડ્યાનો પણ હું ઓછો આભારી નથી. સમાના સહમંત્રી મારા મિત્ર રા. અંબાલાલ જાનીનો તો મારે ખાસ ઉપકાર માનવો જોઈએ. એમનાં વખતો વખતનાં પ્રોત્સાહનો અને ઉધરાણીથી જ હું આ કાર્ય આટલું મોટું છતાં પુરું કરી શક્યો છું.

મારા આ રંક પ્રયાસથી આ બન્ને કવિઓના અભ્યાસીઓને હું જરાએ મદદગાર થઈ શકીશ તો મારા શ્રમને હું કૃતાર્થ લેખીશ. મારાં ધણાંએક શ્રીકાસ્થાનોનાં તેમ જ તુટીઓનાં સમાધાનો આપણા સાહિત્યરસિકો તરફથી આવે એમ ઈચ્છુ છું અને એમ થશે તો આ કૃતિઓના પુનઃમુદ્રણ પ્રસંગે એમનો હું ઉપકાર સાથે ઉપયોગ કરીશ.

ગુજરાત વિધાનિકેતન,
ડભોડા, (મહીકાંઠા)
તા. ૨૧-૬-૧૯૨૯.

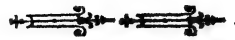
}

શંકરપ્રસાદ છગનલાલ શવળ

પ્રબોધ બત્રીશી

અથવા

માંડણ બંધારાના ઉખાણા.

લકિત વીશી. *

આગઈ કવિગ્યા મોટા કવિ, જે બોલઈ તે વાણી નવી.
ગંગા અતિથણ પૂરઈ વહઈ, સકતિ આપણી જલ સંઘડી.
ગુણસાગર એ ભરીયા તોવ, 'ચોરી ભાગિ મુંધી ન હોઈ'. ૧
મૂરખ નઈ મતિ દીજઈ કિસી ? હીઈ ન જાણઈ કાંઈ ઉદ્ધસી,
જેતા અવગુણ તેતા ઝહઈ, ગુણની વાત ન એકુ લહઈ.
મનિ જાણઈ 'મારઈ છે ઝંખ,' 'ખહિરા આગલી વાયુ સંખ'. ૨
ખિણ સાંભળવા શ્રોતા મિલ્યા, જાણે 'તિલ કેદવમાં ભલ્યા'.
'તેહની ઘયસિ ન ઘાણી હોઈ', 'વાંચિ વ્યાસ ન બૂઝઈ કેઈ'.
ઇમ કરતાં તે નવિ છટીઈ, 'સેવંતરાં ઢાંગિં કુટીઈ'. ૩
ભૂત પ્રેત વૈતાલ પિસાચ, તે પૂજ્યઈ સ્યું દીકું સાચ !
પર ભવિ ભૂખ્યા તે વનિ ફિરઈ, તુ તુમ્હારા દૂખ કિમ હરઈ ?
'ગોત્રજ ગદીઆણાની ઠહઈ', મણનૂં તિલક'ભાર કિમ લહઈ ? ૪
ભગત હીન નર વાંછઈ ઘણું, સુકૃત કર્મ નહી પોતાતણુ,
'વહોઈ નીર વાંછિ ઘૃત સેર', 'સાંધઈ નવ નઈ ત્રૂટઈ ભેર'.
'દુખલો કણુળી કરસણુ કરઈ, બીજ ભાતથી ખિમણું વરઈ'.
'ખેડઈ છઈ પોગલી ખેત્ર, ખહહહ ભિસિ નઈ આઠમિ વેત્ર'.

---

* આ વીથીની શરૂઆતનું એક પાન વટક હતું. તેમાં સાત ટૂંકો હતી. ખોળતાં ખોળતાં ઝગડીઆના ભંડારમાંથી ઉખાણાનાં થોડાં પાનાં મળ્યાં. તેમાં આજ અંચના ઉખાણા હતા, તેથી ખુટતા હતા તે તેમાંથી ઉતારી લીધા છે.

ઇમક કરતાં કાંણીગણુ ચડું, ' દુબલી વાડિ છીંડું પડું '. ૫

એક સાહ નઇ બીજુ ચોર, સાહ સૂઆલુ ચોર કઠોર.
મલી ગોઠિ નિં ચઉહટી ચડ્યા, લોક લાખની દ્રષ્ટિ પડ્યા.
ચોર આહનિ સંગતિ જોઇ, નગરતલારિં સાજા દોય'.

રામ રૂઠો સાહ કિમ ઉગરઇ ? ' સૂકઇ બલતાં નીલું બલઇ '. ૬

રૂડું કરવા હીંડઇ સહુ, જાણઇ વાધઇ મહોતજ બહુ,
કાંઇ ઉપરાજી રાખું નામ, મોટાં મોટાં કીજઇ કામ.
આર પાંચમાં મોટા થાઇ, ' અથ વિના ખોલા પથરાઇ '.

ઇમ કરતાં ઘર આંપટ બિડું, ' બિલાડી કાઢતાં ઉંટ પઇડું '. ૭

શિર તણા સમારઇ કેસ, આલ્યાનુ ન કરઇ અપદેસ.

' ચુરઇ બઇઠા ચવાસી કરઇ, ઘરમાં રાંડુ ભૂખિ મરઇ. '

ફાકટ ખોલ ત્યાંહાં ખોલઇ ઘણા, તે નર ' ઠાલા નઇ વાજણા '. ૮

નિષિ પખિં હોમ કર્યા નરિં ઘણા, જાણ્યું વીર હસિ આપણા.
નિષુ ક્રિયાં ઘરિ ' ન્યંહું મૂલ, ' ' પેટ ખોલી જિપાયું સૂલ '. ૮

મંત્ર અપાસિ મ આપ વિગોઇ, ' લેતાં નવિ મૂકતાં નવિ હોઇ ',
' સપ' વિરાંસિં છુછંદરિ જલઇ, મેલિં આંખિ લીધઇ તનુ ટલઇ '
' રાંણીશું સહીયાં માંડીઇ, હેલી ખાઇ કહિતાં હંડીઇ. ' ૯

ફાકટ મંત્ર નઇ ફાકટ દેવ, ફાકટ માટઇ માંડી ચેવ.

' નામા ચોર તલારહ જોઇ, ' ' ફાકટ પંચાં ડુડસુ ' હોઇ.

જેલા ચૂક ગોપ સાંમડુ, ' સસર અંધ નઇ વહુ સરગડુ. ' ૧૪

હરિભક્તિ શ્રી સુખ સાંપડઇ, હરિભક્તિ યશ મોટા ચડઇ,
હરિભક્તિ નર નિવિંધ હોઇ, હરિભક્તિ કિંકર ન વિગોઇ.

હરિ છાંડી નઇ અન્ય આરાહિ, ' કોઠી સરસા કાંઠા ખાઇ. ' ૧૫

યમભાગુ નર તીરથ કરઇ, યમભાગુ બહુ તપ આહરઇ;

યમભાગુ વનિ યોગી થાઇ, યમભાગુજ કલેશ કરાચ;

પથંકિ પુત્ર્યાં હરિ ગુણ લીયુ, ‘ગુલિ મરિ તુ લવષ કાં દીઉ’? ૧૬
 તુ રજુ ખેદ તુ જુ ઘરિ તિજુ, પાણિ ખેદ તુ જુ કહિ ભજુ,
 મવજુ ખેદ સાંભલવુ કાંઈ, ચક્ષુ ખેદ કહિ સાહસું જોઈ.
 જોમજ મકિત હોઈહરિ વડઈ, ‘કાંઈ ન દ્યુ તમ્હે મધુ આકહિ’? ૧૭
 પાપ તણુઈ પ્રભાવિં કરી, જો કાયા માયા આવરી,
 કિંકરિ કરી મૂક્યુ આપણુ, નાંમ ન જાણિ યુગપતિ તણુ,
 સત્સંગતિ તણુ કીધ આધ, ‘હોકરિ નઈ ઘરિ પિઠુ વાધ’. ૧૮
 હલ અહંકર તણાં સાંચ્યાં, જન્મ દોડિ પાતક પરવચાં,
 મોહ બાણ મેહિ અતિ ઘણાં, રાખિન ચરણ શરણ તણાં તણાં;
 નારાયણ નામિં શું કીયું, ? ‘વાઈ’ વાદલ યમ ઠેલીયું’ ૧૯
 શંઘ તણુઈ બલિ શંઘજ રહિ, (તિમ) તાહરી માયા તૂંડજ લહઈ
 શેવ કરંતાં સૂધુ કાય, મજ મન રાખિન તોરે પાઈ,
 કહિ મંડણ અદ્વયા નૃપ હોઈ, સ્વામિ વિના કુંણુ સાહસું જોઈ? ૨૦
 ઇતિ ભક્તિ વીરી.

ગૃહસ્થાશ્રમ વીરી.

મહાશ્રમ ધર્મં જો સાચવિ ખરુ, જીજ્ઞુ નહીં કે તે ઉદ્ધર;
 મહુ તિયંક ચેણુઈ ઊદ્ધયા બીજા ભવજલ કોટી તયાં,
 ચ્યારિ પદારથ નહીં જે વિના, ‘મગ માહલિ મ મ વિ ચોરના’ ૨૧
 કૂડું મોહયું ઘટાવી આય, અચુકિત અશનઈ અગ્નિ ઉદ્ધાઈ,
 કાયા કપચ્ય કરી નશિ લજ્જા, જો ‘શવિ આયુષ મરણુ તણાં’,
 ‘કાંઈ કુશલ કેતાં પૂછીઈ ? કુહાડે કાપડ કુટીઈ ?’ ૨૨
 નર શ્રીવંત ન દીધું જાન, જાણી યોગ ન ધરૂ જ્ઞાન,
 કલવંતી ભતોરિ નવિ રહી, આમી ભક્તિ તાં સાચી નહીં.
 વાદવ શ્રુત રણું અણભણું (જો) ‘વારુ ભિયિ પાડું ચણું’.
 મોટાં સરસૂં માંડયું જૂઝ, વિરી સરસૂં વિમાયું જૂઝ,

વિમ્બ પાણિ પાણી મૂળીઉ, આલસ વાલી નવિ આપીઉ.
 સહિજિ સરજિ આણું પાપ, 'ઘડતાં વાઘ ઘડયુ કરિ આપ' ૨૪
 પ્રીતિં ઘત કલા શીખયુ, દક્ષ દેવ કરે શરિ નવુ,
 લોપી ગુરે નઈ કૂડું કીઉં, તાત ત્યજી તનું અન્ય આપીઉ.
 સમઈ થૈ શું કીધું આપ? આણી 'ઘાલ્યુ સુડિ માહિ સાપ.' ૨૫
 પંચ મહા પાતક યે કહ્યાં, દોષ શવે જાંણી નઈ રહ્યા,
 વિષયા પંચ ન વાણી સકયુ, તે તુ નર હીડઈ તિયકયુ.
 પ્રાશ્નિત કે મહ મોટુ દીધ ? '(મમ) પાણી પીનઈ ઘર પૂછીધ'. ૨૬
 દ્રોહ કરી નઈ ધન આણીધ, છદ્રિ બોલિ રાઉલિ જાંણીધ,
 મણિકા સંગતિ સંતતિ હોઈ, 'પાલા ટલીયા ખર આરોહિ'.
 વધણીનું મન વંછયું માંન, 'સોનઈ શું યે ત્રૂટઈ કાંન ?' ૨૭
 'એક છદ્ર પીપારાં કહિ, તેહના પિતર ન પાંણી સહઈ,
 રાઉલિ ધન જાઈ તે મૂલિ, 'ચાડ તણિ મુખિ આવઈ ધૂલિ'.
 જો ગોવાલ વિના યેમ મરઈ, 'ખાઈ સાપ અંત્યજ અપજરઈ'.

કુપણુ ધન સાંચી નઈ મરઈ, ધૂલિ સરસૂં આટું કરઈ,
 હાંન જોગ નવિ આકર કીધ, જાન્ય સુત મુખિ નીર ન પીધ.
 આશઈ કમં જારિ કરિ જાઈ, 'ઘોળી નીહતઈ જાધિ ખાઈ'. ૨૮
 વરતણુ સારુ વરુ નવિ કરઈ, જલ સારુ બોલી ન વિચરઈ.
 ધન સારુ નવિ વિજુજ કરઈ, પુણ્ય સારુ ન મુખિ ઉચરઈ.
 વિદ્યા સાફ વાહ ન કરશિ, 'શેઠિ સવાહિ વધિ વાર શિં ?' ૩૦
 એક કાંમી પજિ બેડી ભરઈ, બીજા અધિક કરવો ફિરઈ,
 જ્ઞાન મુરિત જાંણિ આપણું, તે વિષયા ઉપરિ રહિત ઘણું,
 દેખઈ દુઃકૃત ફલ રડવઈ, 'વારીતુ નર કૂઈ પડઈ'. ૩૧
 વથ વાંછઈ દુષ્ટ જાવ ન જાઈ, વિદ્યા રસ નઈ આજસ કાય.

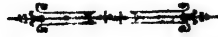
સુખ વાંછઈ ધરિ માંડઈ કલહુ, તીરથ આસ હરિદ્રિ રાંધણુ,
 ખન વાંછઈ ધર્મ નાવઈ હૈઈ, 'સાપિં ખાધુ આઉલિ ચાવીઈ'. ૩૨
 નાંહનપણઈ વાવરીયા ઘણું, વિષય વિન રહું તરુણાયણું.
 ત્રીજ વઈ ઘરભારિ ભમ્યુ, સઘણુ 'જન્મ આલિં નીંગમ્યુ,'
 કાં નવિ ચેત્યુ જી મ્યુ વડુ ? નાહુ સમુદ્રિ અનઈ કૌરડું! ૩૩
 નામ લેઅંતાં ગરદુ થયુ, ફલં નવિ દીદં, થાકી રહુ,
 પાપ સમૂહ ન જાતાં દીક, ઉલગ ઉપરિ નાવી ત્રીક
 ભગત તણી ઘણી પૂરઈ આસ, સ્વામી સોવ 'સુ તિમ પંઆસ', ૩૪
 માતા પિતા મેહી દીકરૂ, પૂજઈ દેવ કરઈ બહુ બરૂ,
 માઈ બાપ મૂઆં ટલવતી જાત્રઈ જલ દીધું અંજલો,
 જીવતાં ચણનાહાર નવિ કયાં, ' ઘર બાલી નઈ તીરથ કયાં '. ૩૫
 વાહવની શૂદ્ર શશ્રૂષા કરઈ, સ્ત્રી ભત્તોર ભકિત આદરઈ,
 જીવતિ પ્રભ પાલઈ આપણી, પુત્ર તાત સેવા કરઈ ઘણી,
 એક અર્થ સાચુ એ લીઈ, ' ખાંડની ખલિ નાહિ નઈ પીઈ ', ૩૬
 દીક્ષજીજ ભણીબણે પાત્ર, સેવુ ગુરૂ વિષુ કીયા છાત્ર,
 માતા મનુ વિભચારિણી, પૂરિત પાપ પિતા શરિ ઘણી.
 કોખ મ ખંડુ કામિની કંત, ' ધર્મની ગાઈ ન જોવા કંત '. ૩૭
 સ્ત્રી ભત્તોર ભકિત નાદરઈ, એક બોલ ના હૈઅડઈ ધરઈ,
 અંતા માન ન મેહલ્યું જાઈ, મરણુ લગઈ સુવાડી રાઈ,
 પુરુષ પિરાયાના ગુણુ સ્તવુ, ખણુવું ગિરિ ઊંઘિર સાહિવુ". ૩૮
 અદ્વેતર વણું પૂજઈ દેવ, પ્રાદ્મણુ આવઈ કરવા શેવ,
 જોસી કરઈ પવિત્ર પાટલા, તે પ્રતિમા શશ્રૂષા ભલા,
 ' માંખી ગાડર રૂની આસ, પોતાનુ ખાધુ કપાસ '. ૩૯
 શ્રદ્ધા ધરિ બેઠી સરસ્વતી, જે સ્વામિનિ ઊપજઈ મતી,
 મતિ ઉપાઈ બુદ્ધિપ્રકાશ, બુદ્ધિ તણુ એ વાગવિલાસ.

જાણાતીત ગીત કિમ લહઈ ? માંડણુ નાંમ લવારી કહઈ. ૪૦

ધતિ ગૃહસ્થાશ્રમ વીશી.

માયાવીશી.

જીવશી કર્મ કર્યાં પાતાલિ, તે તાં દીકાં દશ દિકપાલિ,
 દેખઈ પંચ ભૂત આતમા, તે નવિ ઉલખીયા તે છતા.
 કિમ નવિ અવિની ઉપયશ લહઈ ? 'વૂઠા વાટ વટેવાહુ કહિ'. ૪૧
 કર્મ વિપાક ન જાસિ વહી, ' માથાના ઘા ભૂલૂ સહી, '
 ' સુએ વરસે નહીં સહિવાસ, ' યમ જાસિ તેતાં તપાસ,
 પામશિ સંયમ નીયમ પડયુ, ' ઘણા કાગ જરિ ગોહડ ચડયુ. ' ૪૨
 કોઈ કુળી નઈ રાક્ષ રોગ, પાવા પીડિ લગંદર યોગ,
 કંપવાય ણીજા બહુ ઘણા, એ વિપાક કીધા આપણા.
 જોગવતાં કર્મ કાંઈ કણમણુઈ ? 'દીઅર સાડે દો દીકિરા યાણુ' ? ૪૩
 નેત્ર કર્મ સહિ નેત્ર વિકાર, અવણુ કર્યું સહિ શ્રવણુ દૂઆરિ,
 અવધિ કાંમિ કાંમિ મૂકીઉ, મદિરા સુખ દુખ દાંતે દીઉ,
 ' એ કરશિ સહસિ નર તેહ, ' ' વાંકા લાકડ વાંકુ વેહ. ' ૪૪
 કાં નવિ દેખુ વરનુ સમુ ? યમ 'ભીખારી ઉહા યમુ, '
 ' સાન વિહુણુ સહિજિ મરઈ. ' ' પાણી પાખઈ નર યમ તરઈ '.
 ' અથ ચડયાં પગ સાડમું જોઈ, ' એણિ છરિ ક્ષૌર્યું સહુ' કોઈ. ૪૫
 જે કીધાં રૂઠાં પાડુઆં, તે સંધાં જાણુશઈ જન મૂઆં,
 તે જોગવવા શરિ આપણુઈ, કઈ છૂટસિ ઉવગિ હરિ તણુઈ,
 ઘરિ ઘરિ કરતુ હીંડિ મ પૂછ, કહિ 'સાદી મઈ કામ ન રૂછ'.
 સહજુર વેણુ મ ભંજુ વાડિ, ' કિ તૂટઈ કિ અડિ નિલાડિ.
 જમ્મતિ વાઠય તણુ કરિ સોર, 'જાગતાં નવિ લીજઈ ચોર ?'
 ' જોલા નઈ કિયાં હુતી ગાઈ ? ' 'વિહાંણુ' છાજલિ ન
 ઢાંકયું જાઈ. ' ૪૬

જાણી આગલિ ચમતુ હેલ, ચમ ' માખી ખડી માંહિ તેલ'.
 અંતકાલિ અંતક જવ લીધ, 'વિષ્ણુ હથિઆર કિમ ઝંઝીઈ?'
 ગૂંથિ ન નારાયણુનું દોર, 'ગાણી ગાઈ નવિ પદસઈ ચોર'. ૪૮
 પૂર્વ પુરૂષ હૌઆ અસંખિ, મરતાં આઠ્યા દેખિ અંખિ.
 હવઈ તાહર વાફ આવીઉ, અણુમંઝલિ કાં રીસાવીઉ ?
 જુ તાહરિઈ ઠરિ યમકર ઘરું, 'ઉકલખ્યાં સાંહાસુ શુક કિશુ?' ૪૯
 કાં લય આંણુ ભૂપતિ વૃંદ, કાં લય આંણુ ચમ પ્રચંડ ?
 કાં લય આંણુ ગર્ભ વેદના, કાં લય આંણુ આમઈ જના ?
 ટાલિન અંતર મલનિ વાસ, 'વાઢયૂં ગલૂં નધ ફીટુ સાસ' ૫૦
 કખધી મન નવિ રાખ્યાં સાધિ, મૂઆં ચમ જીવતાં સ વ્યાધિ.
 ખાહરિ લોક વિગોઈ ઘણું, ઘરિ દુઃખ પીડઈ દરિદ્રહ તણું.
 'ચોરવાહર બલ દેવ્યાં દીગ, એ પાડા બિહુ પરિ આવીગ'. ૫૧
 જે તઈ સ્મૃતિ ન કીધુ ભેદ, તીરથિ તથા દાંન કરિ છેદ.
 જાણેશિ જાં તુ યમકરિ ચડી, 'ગૂજરાત શેરી સાંકડી'.
 વિસન વધારી તઈ 'વિષ વલી, ' 'કુહી ખાંહ સવાલી લલી'. ૫૨
 સાધુ ધનાશુ સાંભલી પુરાણુ, ક્યર સુખ માત આઠ્યૂં માંણુ,
 નામ માત્ર સુખિ રહીઉ રાખિ, કર્મ કરતાં કીધુ સાખિ,
 પર ઘરિ પય મ નાવી જોઈ, 'ખાખા ડાવી કહિ નવિ કોઈ'. ૫૩
 જાઈ કાલ સુયુવતી સંગિ, કે જાઈ પર વાત પ્રસંગિ,
 નિદ્રા વશિયાં જાઈ અર્ધ, જાઈ ખાલ સુવા નઈ વૃદ્ધ.
 જેતુ કાલ ગમ્યુ હરિ લાહિ, એહૂ 'ઉંડલ જિધા માહિ'. ૫૪
 કર્મ તણિ વશિ લિ અવતાર, કર્મ તણઈ વશિ ચમનું ભાર,
 કર્મ વશિ દુઃખ સુખ ભોગવિ, સુર અસુર કર્મવસિ સવઈ
 કાંઈ ન તૂં હાર શરણુઈ જાઈ ? 'ઝિટિ ચડયાં ઉઢ્ઠેડ ન ખાઈ' ? ૫૫
 સત્વ રજ તમ એ તનુ ખંધ 'આવી અગડ ઉલખુ સંધિ.'
 એ હય દ્વારિ તે શુધિ ધરઈ, 'કાવિદ કેડિ ન ફૂડી કરઈ.'
 સ્વર્ગોવરુ સાર્વિક સમવાઈ, આવી 'કોઈલિ ગારી વાય'. ૫૬

રક્તવિકાર શમઈ વારુણી, અંધિ વિકાર દેવ પશુ હણી;
 વાઈ વિકાર શમઈ ગુરૂ ગિલ, જર્જર વ્યાધ ગોમાયસ તેલ.
 જીવી કરવા નઈ બહુ આસ, 'કોઈ ન જીવિ ત્રણિ પંચાસ'. ૫૭
 એક કલપના નડતી વારિ, દેવકન્યા ધરિ ખેલવિ નારિ.
 અંતઃકરણ રાખુ હરિનામ, ખિઠાં તાંણી આંજી સ્વામિ.
 નિજ સંસાર મથેડેઈ કીઈ, 'વિટં ભાંજી છેજક છાંડીઈ !' ૫૮
 એકજ અંતર મન ચોખાલિ, પંચાગ્નિ મન દેહ પ્રજાલિ,
 હંધિ મુખિ લોડાવિ મ કાઈ, ધુમ્રપાંન મન રોધશિ વાઈ
 નાંખી રચણ નૈયણિ નિરખીઈ, એ 'યમ ડસકે ન ત્રીણીઈ.' ૫૯
 પ્રહ્લાંડ કોટાકોટી ગાંમ, એક સર્વથા વિખણુ વિશ્રાંમ.
 યમ નદી સહ સાગાર લિલઈ, તિમ પ્રાંણી હરિશુ' મિલઈ.
 કહિ મંડણુ વિશ્વંભર દેવ, ટાલિ ન તૂં 'ભધારિ નિખેવ.' ૬૦
 ઇતિ માયાવીસી

દાનવીશી.

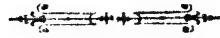
૩૩૩-૪૪૪

સૂધું નવિ ક્ષીધું સાંખલૂ, 'ભાવ વિહુણું દત્ત દૂખલૂ,
 કોઢિરિ રાલિ સાલિ નહીં હોઈ, 'વાગ્યા વાલ સાલી નવી હોઈ.'
 'જુ રૂઉ રૂડુ આપણુ, દોસ કિશુ સુતવ!ણિક તાણુ' ? ૬૧
 દીધું દાન કરી ભયભીત, દીધું દાન સેવાનિ' ચીંતિ;
 દીધું દાન તે લાજઈ કરી, દીધું દાન લેલ આવરી;
 ભાવ મેઘ વિણુ વૂઠી તોઈ, 'ઠારે ઘડા ભર્યા મ ન જોઈ.' ૬૨
 એકે દાંન નશાયર ગ્રહઈ, એકે દાંન પિશાયી લહઈ,
 એકે દાંન પશુ થૈ ખાઈ, એકે દાન તે આલિ જાઈ.
 વેદ વિના ચે વિધિ આદરઈ, 'આંધલુ વણુઈ નઈ કોરડુ ચિણુઈ' ૬૩
 દિ દિ દેવ ન નિરખઈ ભાલિ, 'વાવી વાલ નઈ બાંછઈ સાલિ,

- ‘માગિ મેર દાન એક જવ, થોડું રાંધિ નઇ મૂં દ્રાવ’.
કરિ મૂઠી કયાત્રહ તણુઈ, ‘કહું લૂકડી વાધ કિમ જિણુઈ?’ ૬૪
- જો તોરઈ દત મૂલ ન હોઈ, તુ તૃણા મ ન આપ વિગોઈ.
(જુ) ‘ઠીધું હોસિ કેણિ કાલિ, તુ યાવી ફલશિ અગાલિ.’
જુ ‘જલ ફૂઈ હોશિ ઘણું, તુ આપશિ અવાહિ’ આફણું. ૬૫
- દીધા વિણુ નવિ ટાંઈ જડઈ, ‘કુઠ નહીં ચે વાઈ પડઈ.’
‘ભાઈની ભાવિજ માંનીઈ, જુ પોતાનું થાલ ન લીઈ.’
દીધું કાલિં પામશિ સોઈ, ‘રાંધીતાં નર કાંઈ રોઈ?’ ૬૬
- ઉત્તમ મધ્યમ ધરીયા દેહ, અધિક ન ઉછા સ્વામી ગેહ.
‘ભૂપતિ આપઈ આપું ગામ, ભાવિં રાંક દિ ખિસણુ ઠાંમ;’
દીનપણું આંણી કાં રડું? ‘લાલુ લધુ નઈ કેશવ વડુ.’ ૬૭
- થોડા ભણી મ દેતુ રહિ, એક ગાઈ લક્ષ જામલિ લહિ.
જોઈ પ્રમાંણ કારશી તણું, ‘મણની તોલ કરઈ સિંગણું’.
નૂંનાધિક લેખું મ ગિણુ, કહઈ ઈમ ‘બર સારૂ પડહણુ’ ૬૮
- દાંન કોડિ ગો નૃપ નકિવાલ, એકઈ ગાઈ છોડયુ પાશ.
છત્રધાર છત્રછાદ્યા ઘણી, થોડઈ સતે માંનિ તે ઘણી.
જુ દીજિ દોહિલું આપણું, તે જન જાણુ ‘થોડઈ ઘણું’ ૬૯
- દાંન તણુ વિધિ લક્ષ્મી હાથિ, ગ્યુ પ્રતિબોધ તે વિદ્યા સાથિ,
‘આવુ ખિસુ પાણી પીઉ, એ માહિં કુણુ ગ્રથિં લીઉ?’
જુ એ ‘આંખા રાઉલા હોઈ, વારઈ કુણુ ગચરકા સોઈ?’ ૭૦
- ઉદ્વેગ માણિ નર દૂખલા, નિરતિ નિહાલે છિ જમલા,
તેજવંત તપદાનિં કરી વિલસતાં વિધિ પૂજા હરી.
તે મોટાં સાંણું કાં જોઈ? ‘રાંડી કાંઈ તે પાધરિ સૂઈ?’ ૭૧
- શબકા બઈઠાં થાકુ કાઈ, ભારવહા તસ આંપઈ પાઈ,
કણુ નીપાઈ ફૂકસ લોગ, સારા સૂર તણા ધરયોગ.
‘આપુ ખણુઈ અહિ કારણિ’ ગેહિ, ‘તરિ ગાલિ તરિ ખૂસટ’ તેહ. ૭૨

બ્રાહ્મણુ કરિ મૂકયું વાંતરૂં ગ્રહ સઘલા અલ્પ પીડાહરૂં,
 માથિ કણુ ફેરવીઉં સેર, બહિ ધરતાં આમઘ મેર.
 પાડી હોડ હુઠીઆ તણી, 'રૂડુ પડિ ડભોમ ભણી'. ૭૩
 રસના રામ વિના મોકત્રી, ચક્રુ ચતુર્ભુજ વિણુ બહુ ચત્રી,
 પગ પીતાંબર વિણુ બહુ પદ્યા, કર કેશવ વિણુ વિાધ વદ્યા,
 ફૂંડીધા મશિ કાયા બધ, 'બં જીવધ તાં સીવધ સધ'. ૭૪
 દેધ દાંન મ કરિ ઉરતા, પ્રસવ કાર્તિક શું પોતિ હતા ?
 કે લેધ બહુ દેખઈ શરધ, રાજભોજ તલાહાર કરધ;
 એ ઉપકારિધ માન વિલાધ, 'હાલુ આવ્યુ નધ ભૂલુ બધ'. ૭૫
 ચોર તણાં મંદિર સુર દાખિ, આર્ય કોઈ અંતિ પીડયુ ભાખિ.
 'રાજહંસ મણિ મોતી ગિણુઈ', વિષ્ણુ વિસન તે વાયસ તણુઈ '
 'કો વારૂ દાખુ વાગરી, ? યશા દેવ તિશી પાતરી'. ૭૬
 કિમ કરૂણા આવધ આમથી, ચોર ન હાંનિ પરચાદથી.
 કિમ ફૂંડઈ કરમાઈ મદી, 'ખાંટ અમૂલ અભાવ ન નદી
 યુત્ર કપાસી સોના તણુઈ, 'પલ અધ પુલનાં લેખાં ગિણુઈ'. ૭૭
 'રાહુ સૂર ચશિ વિગ્રહ રાઈ, વિગ્રહિ રાઈ પ્રજા દાય બધ',
 વાતપિત્ત કોપિ તનુ દાલ, 'દંપતી વાદિ' શીખિ બાલ, '
 મન મોલિ ફલ ઈંદ્રી લહઈ, 'પાડા વઢિ ઝાડ ક્ષય કાહ'. ૭૮
 નિગમ નિરંતર રહીયા નાંમિ, સમ્યક સ્વસ્ત્ય ન જાંણુઈ સ્વામિ,
 સ્તુતિ સારદા નિરંતર કરઈ, સ્વામી સ્વરૂપ ન બોલી શરઈ,
 થોડી બુદ્ધિ લીધૂં હરિ નાંમ, 'ગાલ માંહિયા કાઢયા કાંન. ' ૭૯
 એ શ્રુત વાંણી તોરી લીધ, 'સૂર્ય આગલિ દીવુ કીધ; '
 યમ રતનાગુર માહિ મૂંડીઉં, નામ માત્ર મણિ એકજ લીઉં,
 કહિ મંદણુ જી ગાહુ જાંણુ, 'મા આગલિ મુહુસાલ વિખાંણુ. ' ૮૦
 ઇતિ દાંન વીસી.

પાખંડ વીશી.

- પાખંડી ગુરૂ માથે કર્યો, વામી વેદ ઉવટિ સાંચર્યો.
 ધર્મ તણી હાંણિ નવિ સચું, ઉપરિ આલિ ધન વાવચું.
- મિથ્યાલાપિ હોઆ સંચમી, ‘ ભઈસ ફેડ પાડી નીગમી. ’ ૮૧
- પાખંડી પૂજા આદરી, ખમ્મડા મૂર ત પાખલિ ફિરી,
 કહિ કુલયુગનુ જોઉં પાર, એહવા ભકત ગુરુ તેહવાઈ.
- ‘ નાર સતી પુરૂષ તિમ સતુ, ગાધિ ગૂણિ કલશીનુ વિતુ. ’ ૮૨
- ખહુ પાખંડિમતીના લોક, સર્વ વિખાણુ શરિ ખહુ ફેક,
 ‘ ઘોડઈ ચરયા કોઈ નવિ કલઈ, ચડિ ગાધિ સહુ જોવા મિલઈ, ’
- ‘ જુ ખમ્મડા નવિ નિરખઈ કોઈ, તુ ઉભાં દીઠઈ શું હોઈ ? ’ ૮૩
- ‘ મીચઈઆંખિ ન મીચઈ હોઆ, ન ચલઈ કાઠ ચાલઈ ઘોતીઆં, ’
 ‘ લાઈ ભૂતી વિભૂતી ન લઈ, તન સાંકડી નઈ મન સાંકલઈ. ’
- ‘ હાંમી ઊંટ સકિ નવિ કોઈ, એ ગાહાદિ હામંતાં જોઈ. ’ ૮૪
- ‘ અંગિ રાખ મનઈ રાખડી, ગાહરિ ખાંગ માંહિ ખાંગડી. ’
 ‘ ભાલિ ચંદન મન માહિ ચંદલી, માહિ વન અંતરિ વની, ’
- ‘ એ ગુડીયા સંધારા દોર, અણદેખણીતે રાજ ચોર. ’ ૮૫
- ટીલાં કાઠઈ મ ટોકર થાઈ, મૂઠ મિરિડા મંડન કાઈ.
 હોઠ હલાવિ જપ બલિવું, પૂજા ઘાટ મ સિલહલવુ,
- એ વિધિ જાણુ ડંભક તણી, ‘ ખા ચોરી (નઈ) ગુલ આપણુ ’ ૮૬
- વૈષ્ણવ ધર્મ લોક નઈ કહઈ, કરાણી ચંડાલી મધ્ય ગ્રહઈ,
 ‘ સહિ તુ ટાલિ ખિ શીસ ન હોઈ, મહિષી ઊંટ ન ચારઈ કોઈ, ’
- કિમ હોશિ નામિ નિર્મલાં ? ‘ કાલિ ઊખલિ ખિ મૂસલાં. ’ ૮૭
- જુ યોગી તુ કાંઈ ક્રોધ ? આતમ સુખ તુ કાઈ નિરોધ ?
 સન્યાસી તુ કાંઈ અસંતોષ ? જુ તપ તુ શું કારણ લોક ?
- જુ વિદ્યા તુ કાં ફૂડું કવઈ, ‘ માથા માનિં શીસક શવઈ. ’ ૮૮

વૈષ્ણવ કાઢાવિ વશિ નવિ એક, બ્રહ્મ ક્રિયા વિષ્ણુ ગ્રાહ્યણ વેષ.
જ્ઞાન હીન જ્ઞાની માંહિ લલઈ એક પ્રશ્ન પૂછી નીકલઈ.’

ઇંદ્રિ સાધિ નહી કહિ સખ ’ ‘કૂડઈ લોહડઈ કટક જી ખધ.’ ૮૯
યોગ ન જાણુઈ યોગી કહઈ, ‘ખગણુ તુ જી ખમ નર હુઈ’
ઇંદ્રિ વશિ તુ વૈષ્ણવ નામ ‘પાખંડી પંડિત પરણામ’
કૂડા બોલ ન આવિ વરઈ, ‘વિણ પાણી મોજાં ઉતરઈ’
રોલી રાખ લાખ સિદ્ધ થાઈ ‘હોઆ સાધ વ્યાધ ઘરિ ખાઈ’. ૯૦

પૂતારી નઈ ખન લોગવઈ, વાંછઈ યશ કિમ રૂડુ અવઈ’ ?
યમ સ્વપનિ સીદુ પ્રાસંગ, ‘દેખી ઉનયા ફેરજુ કુંભ.’ ૯૧
યોગી વિપ્ર વૈષ્ણવ યન યતી, ‘રૂપિં રૂડા ન લહિ મતી.’
કે કે માંહિ પાખંડી કરઈ, નવિ નિર્મલ ઉપરિ મન ઠરઈ.
જી જાવા લહિ જાત વિચાર, તુ ‘લુંડી જાઈ કેઠારિ.’ ૯૨

આસન નિદ્રા ડોલઈ શીસ, પુડુ કહિતાં આવઈ રીસ.
જવ હેકુ ખઈસી તપ કરઈ, દેતાં દાન ક્રોધ મનિ ધરઈ.
નિર્ગુણ નીસત નહી નિટોલ, ‘નાજે મુઠે મોટા બોલ.’ ૯૩

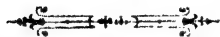
રૂઢ પડયાં નર ક્ષણ સાંભલઈ, ‘પાપ કરંતુ નવિ પાપુ વલઈ,’
શીખ શવે ઘરિ ગ્યાં વીસરી, ‘પોથાં યોજાં નાંખ્યાં કરી.’
વ્યાસ વચનિ મન નુહિ થીર, ‘ઉંટ ઘટિ મમ નાંખું નીર’. ૯૪
ધરિ ધરિ પોથાના ઢિગ ચડયા, મુહુન મુખાધિ વેદ આવડયા.
એક બોલઈ એક નર સાંભલઈ, એક ‘સોલ પોલિ નવિ ગણઈ,’
દેખાડિ મોટા આચાર, ‘સાજી નવિ રાંધિ કુંભાર’. ૯૫

ધંધુ ધમં પાપ પાધરં, મોહિ મંનીખિઠા ખરં,
શવકહિ શીખ દેઅંતાં હોઈ, ખૂડંતા આપિં નવિ જોઈ.
‘સાપ ડશુ કિમ ઉખધ કરઈ, ‘ભાંડ મરઈ સમ ખાતુ’ શરઈ ૯૬
માંહિ મઈલા નઈ કરિ સનાંન, પરદ્રોહી નઈ આપિ દાંન,

‘ સુહિ મીઠા અંતરિ શુભ જૂઆ, માહિ મોટા વિષના લાડૂઆ.
 ઇમ કરતાં કિમ જાણુ પારિ ? ‘ મીની જઈઆવી કેદારિ ! ’ ૯૭
 ઘરનાં પાતક તીરથિ જાઈ; તીરથનાં કોટી ગણુ માર્ધ. ’
 પાપ અજાણિ લઘુ લેખવુ, જાણિં મેર સમાનિ ભોગવુ,
 વિષુ વિશ્વાધાર વાહાર કુંભુ ધાઈ? ‘દીહઈ ચડયું ચુહુડું લૂસાઈ’ ૯૮
 એક કહિશિં નિંદા કરઈ, ‘ મોદક મંદાગિ નવિ જરઈ. ’
 રહિ ‘ જવાસુ જલિ સૂકાઈ, ’ ‘ ગણિકા પુત્ર ન તાત સુહાઈ.
 ‘ સર્વાં ધૃત યામિં નવિ સહઈ, ’ ‘ લૂંટી પેટિ ક્ષીર નવિ રહિ. ૯૯
 મંડલુ કવિતા નાંમી ગણુઈ, ‘ માથિ મણિ કામીંડા તણુઈ,’
 કૂડી કાયા હરિ શુભ સીધ, ‘ કુડી વડઈ હાથીઉ લીધ,’
 ઉખાણુ હરિ લાગું મન્ન, યમ ‘ ઉકરડા માહિ રતન. ૧૦૦

ઇતિ પાખંડ વીરી.

હાસ્ય વીરી.

‘ પાપમતી નઈ મદિરા પીધ, વઢકણી વહુ નઈ પ્રીય પક્ષ કીધ. ’
 હાસ્ય સૂનું ભાંગિ વાવરઈ, ‘ વ્યાધિં પીડયુ દુઃકૃત કરઈ.
 ‘ કમાગી’ નઈ કસંગતિ જડી, ‘ યમ કારેલી લીંબડિ ચડી. ૧૦૧
 એડી વિદ્યા ચ્યુ ઠીકડું, ધન થોડું ધનવંત ચ્યુ સડું,
 ‘ ઉણુ ઘડુ ગાજિ તે ઘણું, ’ ‘ પૂર પાંણી ગ્રહઈ આપણું,
 મર્ધઈ ‘ સર્વ સુવર્ણ મઈ હોઈ, ’ ‘ કીડી ચડી કાટલઈ જોઈ. ૧૦૨
 પરણી નારિ તણુ વનિ ગયુ, આલસ અંગિ તપસી થયુ,
 કાંમ ખાંણુ ન સકયુ જાલવી, રડવડતી સી આંણી નવી,
 ‘શ્વાન ભસાવઈ હીડઈ’ ચકયુ, ‘ખાહરિ નગ્યુ ઘર ન રાખી સકયુ’ ૧૦૩
 કાચઈ ધીગઈ ધચું ઉનમાદ, કરિ આપણિ ‘ ઉતાયું નાદ. ’
 પરણી ઉપરિ આંણી નારિ, કલહુ કિપનુ ન સકયુ વારિ.
 લીધૂ ‘ગાર ચિડી સુખિ’ શરઈ, આણુ આણુ કુંહુ કિમ કરઈ ? ૧૦૪

‘કર્મ’ વિહુણુ કરસણુ કરઈ, મેહ નહીં કેં ઢાંદુ મરઈ.’

જુ કદાચિ વાડી પાધરી, જઈ ચોર શવિ તે ફિરી.

ચડિ પીપલિ ચડિ નીચી ડાલિ, ‘જા પિઅ લાડિ પણુ કર્મ નિલાડિ’

‘પાપી ધન શુ’ વિણુજ કરેઉ, બેડી ખૂડિ શરસી લેઉ.

એક ચોર પુર માહિ વાસીઈ, સાડે નયર તે ઉજાડાઈ.

એક કપુત્રિં કુલ સાડે રલઈ, સૂકઈ ગલતઈ નીલૂં ખલઈ ’ ૧૦૬

કન્યા વેચી વિવાહ કરઈ, છાંડી સ્વર્ગ નરક પદ લલિ,

પૂરવ પુરૂષ હરિષ પાંમશિ, ‘વીસ વિસા’ જવ કરિ આવિશિ;

યમ કિંકરિ દીધાં અધિક વિતાં, ‘પઈ ઊંટ ગલા હાકતાં.’ ૧૦૭

પુણ્ય વિના નવિ પાધરૂં ક્ષેત્ર, પુણ્ય વિના ગૌ વિણુસઈ વેત્ર;

બીજુ વિણુજ કરઈ અપાઈ, ‘કરઈ પાધરૂં ઊંધૂં થાઈ.’

પુણ્ય વિના દુઃખ દારિદ્ર નડઈ, ‘ખઈકું ઘરિ કુહાંડાં ઘડઈ.’ ૧૦૮

તીરથિ જાતાં પાગ નવિ વલઈ, પર કારણિ ગાઢેરૂં પલઈ,

સાંભલવા ક્ષણ ક્ષણ નવિ ગમઈ, ગુરૂ સેવા નવિ નૈરસ વમઈ,

લોભિ અતિ આરાસુ ધાઈ, ‘ઉઠ્યુ લાંઠે જોઅણુ નવ જાઈ.’ ૧૦૯

માતા પિતા મારગ દાખવઈ, સજન લોક મિત્રી શીખવઈ,

ગુરૂ સ્મૃતિ વાંછી સાંભલિ દેખઈ, નૃપ શરિ દંડાદલઈ.

એતાં વારીતાં કર્મ કીધ, ‘ભુકંતુ ગાધહ ચોરે લીધ.’ ૧૧૦

કરણી નવિ દેખઈ આપણાં, લોક ધર્મ દેખાડઈ ઘણા,

શીખત્રી કૂલ મલ માહિ ગ્રહઈ, બાહરિ શોભા જોઈ વહિ,

કહિ કારણિ નવિ ખરચઈ રૂઉ, ‘ઉખરત્રી ખાટિ ચંદ્રૂઉ.’ ૧૧૧

યોગી મિદ્યુ જડી દાખવઈ, બ્રહ્મચારિ વિષયા ગુણુ ચવઈ,

જ્ઞાની ઘરિ ખઈડાં આવીઉ, ધાત કરૂં કહિ કાંઈ દીઉ.

પૂજિ મ જાણી એ હવા પાત્ર, ‘ઘર શરખી એ તુહિ જાત્ર.’ ૧૧૨

ધાતુવાદિ કરઇ ધન આસ, ગણિકા સંગિ સૌખ્ય વિલાસ,
ઘરિ યામાત્ર પુત્ર કલપીઇ, તૃષ્ણાપાણુ જમલ જલ પીઇ.
મૂઠ મનોરથ ફૂડા ઘટઇ, 'કોઠી ઘોતાં કાઢવ ઉમટઇ.' ૧૧૩

ઘરિ ઘરિ વેદ મ વ્યાખ્યા કરે, રાખી મનિ યજ્ઞ ઉદ્ધરે.
શ્રી ગુરિ જ્ઞાન કલ્પું તુઝ ગૂઠ, તે સમ્પત્તિ સંભલાવિ મ મૂઠ.
ગોખ્ય પદારથ પ્રગટ મ ચતુ', 'સૂંધી સૂંઠિ મહારે મનુ.' ૧૧૪

સુખ ભોગી નઈ સાખ્યજ લહઇ, ગોપી શવે સ્વર્ગ સંચહઇ ?
'ઇંદ્રિ નિગ્રહ યુક્તિ જી જાઇ, તુ પશુ પાર પાજ નવિ માઇ ?'
'શ્વાન શકટ તલિ ભાર વાહાય, મનિ માંડા તુ લૂખા કાંઈ?' ૧૧૫

આવી નઈ શરિ દેવ્યા રહી, ઘરનઈ કાજિ પડયાં કિહાં ગઈ ?
ગ્રામ તણી આરતિ જૂ જૂઈ, તે ભાંજેવા સમરથ થઈ !
ભેસ ગરોડાતુ પૂછીઈ, 'યમ આંધિ આંધૂ ઠેલીઈ.' ૧૧૬

યે મનસા વાચા કૃત કર્મ, અણુ ભોગવવા કરશું શર્મ,
હર હત્યા નવિ તીરથ હરઈ, છાયા રૂપ સંઘાતિં ફિરઈ,
યે અક્ષર લખીયા પટ ભાલિ, 'સુર તણ કિહાં જાઈ શીઆલિ?' ૧૧૭

જણુ જણુ આગલિ ગુઝ મ પ્રકાશિ, અંતર આંખી મોટી આસ.
'માગંતા નવિ મુહુગા હોઈ,' સહિજિ શ્રી નર પાંમઈ સોઈ,
કિમ મુહુગૂં મૂલિં વેચાઈ? 'ગાઉ ચઢ્યૂ ગોધુ ખડ ખાઈ.' ૧૮
ખહુ બોલંતા કહિ લવાર, કઠિણ બોલ છિ [પર] ઉપગાર,
વિષુધા હૈઈ વિમાશી ભેઈ, 'છેહા છિદ્ર વિના નવિ હોઈ,'
સત્ય બોલંતાં નુહિ હાંણિ, 'પાડુ માંકઈ ખીલા પ્રમાણિ.' ૧૧૯

કહિ મંડણુ જાણુ સાર, મધ્ય ઉખાણુ તાણુ વિચાર.
યે બોલ્યા મૂરખ મહા મતી, તે સુધા કીધા ભારતી.
યે શમશા પૂરી પદ કીધ, 'બાચક યમ ધૂઆડુ લીધ.' ૧૨૦

ઇતિ હાસ્ય વીસી.

મૂર્ખ વીરો.

‘ મૂર્ખશું મન કરશું સંગ, ‘ રંગ માહિ તે કરશિ લંગ. ’
 ‘ સોના ઝાલ મ પાંણી ખોઈ, ‘ મરૂ માલિ ચડાવ્યું કિમ ટોહિ ? ’
 ‘ દેહનંઈ રાજ કરાવ્યું કરઈ, માંતુ બેકડ સુખિ મૂતરઈ. ’ ૧૨૨

ચે શીખામણુ દીધી ખરી, દુર્બુધ્ધી નઈ લાગઈ ફરી.
 ચે અંતરિ ફૂડી કોથલી, નવિ સાંભલઈ ‘ બુકી દલી ’.
 સ્વામીનૂં સરયૂં કિમ ટલઈ ? મરૂં મસાણુ ન પાછું વલઈ. ’ ૧૨૩

દુર્જન જીલ ન સીરી હોઈ, સજન સાણું પૂઠિ વિગોઈ.
 દીધું મહુત બહુ જન મલી, ‘ ફૂટણહારી ચોહાણી વલી. ’
 ‘ નવ મોઢક એલચી મસાણિ, આંછ દેખી ન સકે અજાણિ. ’ ૧૨૪

ચેહની શીખ અર્થ સાંપડઈ, પામઈ સુખ દુઃખ ક્ષણુ નવિ નડઈ.
 ‘ કીડા કીટ કપૂરિ નવિ કરઈ, વિઠા વાયસ આસ આવરઈ. ’
 ‘ રૂઈ બોલિ લાગઈ માંશુ, કિમ ‘ગર્દલ ગુરવતુ જાંણુ ? ’ ૧૨૫

પહિલું વચન ન કીધું તાંત, બીજી લોપી ગુરની વાત,
 હોકે પુરણા ન કીધી રીતિ, ભય ભૂપતિ ન આવ્યુ ચીતિ,
 ‘ ચારીતુ નર પ્રાંણિ પલઈ, જાં ન ભીતિ શર આફલઈ. ’ ૧૨૬

સજન ધર્મ દેખાડઈ ઘણા, કિમ મન માનઈ મધ્યમ તણા ?
 ‘ સ્વર્ગિ ચિકી આવી કહિ બાપ, તુહિ ન છાંડઈ અંતર પાપ. ’
 ‘ યમ ‘ અજતી પતિ વચન ન સહિ, ‘ હસ્તી પહલાણુ ન
 ગાધઈ ચડઈ. ’ ૧૨૭

વેગિ પાપ વિરાંસિ કર્યાં પરિલવ પૂર સરોવર ભર્યાં,
 ‘ જી પહિલું કેર ઘાલ્યા હઈઈ, તુ બાઈ કહિ કિમ છટીઈ, ?
 ‘ ચૂડકરણુ ગુણુ આવ્યા હઈઈ, શરમૂંડી મૂહુરત પૂછીઈ. ’ ૧૨૮

દારિદ્રી દીઠાં સજનાં, વિલસતાં વિપરીત વાસના,
 પામરનું મન હઈય ગયું, સત્સંગતિ વિણુ બાટ ન રહ્યું.
 ‘ નીલું દેખઈ ભીંપી ભણી, પૂઠી ચક્ષુ ભાદ્રવા તણી ’ ૧૨૯
 સાન વિહુણુ સમૃતિ શું કરઈ? ‘ બહિરા બોલ ન આવઈ વરઈ.’
 વિનઈ નહી જવ વ્યંહુ પૈઈ, ‘ કુહિ નાકિં ગંધિ કિહાં લીઈ ? ’
 ‘ પામર શા પ્રતિબોધા વરઈ ?’ અંધ અરીસુ કહિ શું કરઈ? ૧૩૦
 ‘ આંણીતાં આઘેરૂં બઈ, વારીતાં વાંકેરૂં યાઈ.
 ‘ સ્વાંન પૂંછ નત્રી ખટ માસ, ત્રહિ ન છંડઈ વંક અભ્યાસ. ’
 શીખ દેઅંતાં સાહુમું ભડઈ, ‘ મુલિ લોહિ ન પોગર ચડઈ. ’ ૧૩૧
 હીનમતી નઈ આદર કરઈ, તન્ન અહંકાર ભારિં આવરઈ.
 મુહુત દેઈ મનાવઈ કોઈ, ‘ વીંછી કાંદુ અધિકુ હોઈ. ’
 ‘ નૈરસ કાઠન ભાજઈ નમઈ, આછી છાશિ ન પાંણી ખમઈ. ’ ૧૩૨
 મૂરખ નઈ દીધુ અપદેશ, ઇતર તોષ્યુ આણુઈ રેસ,
 ‘ યમ ભૂઅંગમ પાણુ દૂધ, સાળુ શીઠ મૂકાવ્યુ રૂધ. ’
 સામૂંહ સંભારિં પુર દહ્યું, ‘ ગહિલા ગામ મલા વશિ કહ્યું. ’ ૧૩૩
 દુર્જન જીભ ન સારી હોઈ, સજન સાહુમું પૂઠિ વિગોઈ,
 દીધું મહુત ખહુ જન મિલી, ‘ કૂટણહારી ચોહાણી વલી. ’
 ‘ નવિ મોહક એલચી મસાંણિ, આંજ દેખી ન સકિ અભાંણી. ’ ૧૩૪
 ‘ પાસ વિના નવિ લાગઈ રંગ, નારી સતી નવિ મોડિ અંગ. ’
 કુલવંતી વિણુ શીખ ન ગ્રહઈ, છિદ્ર વિણુ દો છિદ્ર ન કહઈ.
 ‘ કંબલિ ખૂલખી ન પાડઈ કોઈ, જાતિ ભાતિ પડઈ નર જોઈ. ’ ૧૩૫
 ગુરૂ શીખામણુ સારી દિઈ, મનસા મૂઠ ન આવઈ હૈઈ.
 સારા બોલ તે સઘલા ગલ્યા, ‘ સમુદ્ર માહિ સાતૂ યમ ભલ્યા. ’
 ‘ નીલજ ગુહ્યક ઉગ્યુ ખીજડુ, સાહૂં કહિ હોઉ છાંહીડુ. ’ ૧૩૬
 વિણુ ભકિત વિદ્યા આવડી, ‘ ન વીંટીઆ વીંટી સાંપડી. ’
 ‘ આંધી પાહાણુ જાણુ કિમ તરઈ ? ’ ‘ આપિ મરઈ ખાપ શું કરઈ ? ’

‘ કૌઞચિ કેલાં લેવા મલી, ’ ‘ મડધ માંસ ન ભૂખી ડાકિણી. ૧૩૭
 સાચાં ફડાં કારણુ જોઇ, પુણ્ય પાપ વિપરીત ન હોઇ.
 બ્રહ્મ સૂત્ર સુત રાજ રંક, ‘ સંગતિ નાહાં શરખા અંક.
 બ્રહ્મસૂત્ર રાજ છત્ર ધરઇ, ‘ જે જેડા તે તેડા શરઇ ’ ૧૩૮
 ગ્રંથ માંહિ મુનિ બોલ્યા મર્મ, પર કારણિ અતિ કીધુ શર્મ.
 પુણ્ય વધારી ખાંડયાં પાપ, ‘ વારી અંગિ હોઉ પ્રતાપ. ’
 સતિ વાંછી કિમ ફડાં ખમઇ, ચોર ચાંદ્રણ કિમ ગમઇ ? ૧૩૯
 એ અભ્યાસ આયસ ચે કરઇ, શીખ તાં શુદ્ધ હૈયડઇ ધરઇ,
 ચે પઠ માંહિ કયાં પરમેહ, આદરતાં નવિ પામઇ દેહ.
 માંડણુચુ સ્વામી પ્રતિપાલ, ‘ ગાઇ ચારઇ તે ગોવાલ ’ ૧૪૦

મતિ મૂર્ખ વીશી.

અર્જુન વીશી.

અમતિભાવિ ઉવટિ સાંચયુ, આપમતિ અહિંકારિં ભયુ,
 મેલ્લતાં મનિ આવિ લાજ, અણુમૂકતાં વિણુસર્ધ કાજ,
 માંન પુણ્ય મન બિહ પરિ બાધ, ‘ સસરૂ વૈદ્ય કઠાહરઇ બાધ ’ ૧૪૧
 હયા કરી પરપીઠા હેઇ, અવગુણુ બોલિ પુણ્ય નુ ગ્રહીઇ,
 દુષ્ટ ભુધ્ધ હોઉ અપગાર, કીર્તિ કર્મ ચડયુ અઘભાર.
 ‘ ડાહા સવહું મિલી એકજ બુદ્ધ, ચેહવી મનસા તેહવી શુદ્ધ ’ ૧૪૨
 ઉઘમ કરતાં ન ફલી આસ, દેવ તણુ આગલિ શ્યુ પાસ,
 દેવ દેવ કરી બિશી રહિ, કહ ઉઘમ પાખઇ નવિ લહઇ,
 જે ઉપરિ ઉઘમ દેવહ તણી, ‘ એક ડાવી બીજી યમણી. ’ ૧૪૩
 ચે ધન ચોરિ આપણું હયુ, કહિ લહિણું કિ દેણું ઠયુ;
 ‘ વિણુ અપરાધ દીધ પરિહાર, કહિ વલ વાલ કઈ આગલિં ભાર; ’
 એ તુ કો નવિ લહિ વિચાર, ‘ ધવ ચીકણા કઈ બૂઠા કુઠાર. ’ ૧૪૪
 વિનિ વિવેકિ છાંઠા અવઇ, પ્રતિબોધિ નંઠા પરઠવઇ,

વધરાગી વધદાગી કહિ, ધર્મ પુણ્ય નવિ અંતરિ લહઈ,
'એકઈ કાઠિ કાંઈ તમે હણું?' એ વિરાંતુ દીકિરા તણું.' ૧૪૫

'જી પગિ બેટી સોના તણી, આયસ બેપ ન અધિકુ ગિણી'.
જી ચંદન મલિ ચરચુ દેહ, મજનિ સિદ્ધ પખાલિ બેહ.
'પંકિ પંક મ ધોઉ આપ, તિજિ શુભાશુભ ટલઈ સંતાપ' ૧૪૬

મઈલ વાસસી નહીં વધરાગ, નૃમલ એકજ પરઠઈ દામ.
વેળણવ અર્થ એકઈ પાતકી, અન્ય ઘણે કહિવાઈ મુગી.
'મોટાં મરણ મૂરખનઈ રાજ,' પછલા બખાણાનું કાજ. ૧૪૭

'ઘરનાં પાતક તીરથિ જઈ, તીરથનાં કોટી શુણાં થઈ'
પાપ અજાણિ લઘુ લેખવુ, જાણિ મેર સમાં ભોગવુ.
વિણુ નિશ્વાવાસ વાહારિ કુંભ ધાઈ?'દીહિ ચડયું ચૂહુડું લૂસાઈ' ૧૪૮

અણપૂજિ અવિગત પદ લહિ, મૂરતિપૂજ કે બીજી લહિ ?
કોલક મતિ તહો કાં વેધીઉ? 'મામા સાપ કહિતાં કૂટીઉ.'
નિશું ભારગ કાં આદરૂ?, 'સાપ તણા મામા થઈ સરૂ.' ૧૪૯

વેહ પુરાંણ પંથ પરહરિ, વાગ બ્રહ્મા કે બીજી કરી, ?
અક્ષર જગ પેખીઉ પાપાણિ, વેદાતીત મ જોઉ જાણિ.
નિશું ભારગ કાંઈ આદરૂ?, 'સાપ તણા માંમા થઈ સરૂ.' ૧૫૦

નિર્ધન ધની પ્રતિ નવિ મિલઈ, જાણિ મિત્ર કિંવારિં ટલઈ.
'નાશું નિરતું વદઈ તે વાઈ, હાથી ઢંઢોલિં ઘર જાઈ.'
'ભૂખ્યુ વેચિ મહિલા આપણી, કુમારિ કુધારા ભણી.' ૧૫૧

દુર્ખલ ચે ચે કરઈ ઉપાય, તે 'શવિ આટા રેહણિ જાઈ'
'રોઅણહારી ન વંધ્યા મૂઈ, કૂંચ મૂંડામણ ચમ પાવઈ'
મનુષ્ય મૂત્ર કાઢી કલ્પ જોઈ, 'માંકડ મરણ હશારથ હોઈ.' ૧૫૨
જેતલિ નરિ લીધી આખડી, 'આબ્યું નહીં બપરિચ્યું પડી.'
'વાબ્યું બીજ તણું સહિકાર, ફલ વાંછઈ વિણુ વાંધ્યા દાર.'

‘ચેતલઈ ખણ્યૂં’ નથી તલાવ, જલ માહિ મગર ।પકું આવિ.’ ૧૫૩
 દીસિ રૂઠાં વ્યંઠાં ચીત, ‘વિણસણકાલિ બુદ્ધિ વિપરીત.’

‘જી ચંગા દેખી ચક્ષુ ચલી, ઘાલઈ સાપ મુખિ આંગત્રી.’

‘કિમ નવિ ઊપજસિ તે કાલ, ‘જી ચીસડે નીસરી વિરાલ.’ ૧૫૪
 મૂરખ મૌન વરત આદર, ‘ભીર લલા અમલા પરહર.’

નારિ મધુસક સંગ મ કર, વિનુ વિરાગ કાં નવિ આવર ?

‘આલસ લાઈ બઈસુ રાખ, ‘બાધી મૂંઠિ લલિ એક લાખ.’ ૧૫૫

જનમ મરણ મધ્ય મોટાં કામ, ‘બોલ્યું બિરહ દીધી બદાંમ,’

‘હની માહિ દાતારે રાઉ, ગાંમગલમાંણું’ શેઠિ ચસવાઉ.’

ફીડા વચનિ ન આવિ ઘાત, ‘ઠંકિ વહુએ પ્રાછી વાત.’ ૧૫૬

પંડિત પેખી ફૂઠાં કપી, જાણિ સમકિત આવઈ હઈ.

નવિ નેસાલ પેખઈ ગુર છાત્ર, વિભચારણી પેખઈ પતિ ગાત્ર,

‘વેશ્યાપુત્ર પિતા ન કહાઈ, દેખી સાપ દીવુ ઊઘાઈ.’ ૧૫૭

ઉછવ અસુર તણાં હરખીઈ, કુંભી નર નિઃસંતા જઈઈ.

મેછન મૂકાવુ કરિ ચડી, ‘ઉકરડા વાંછઈ ગાવડી,’

એ ટાલઈ તલ્લ પુણ્ય વિરા, કિમ ‘માંગલિ’ જાઈ દીકિરા ?’ ૧૫૮

‘વેશ્યા વિણજ અરથ નઈ ભોગ, વરતણ વ્યાસ પુહુચિ પુણ્ય યોગ,’

કુસમ સુગંધી વરતણ સાર, હરિ નાંભિ ઘરિ વિલસુ સાર.

‘પૂરણ ઉદર નઈ રામતિ રાજ,’ એ ઉખાણુ ‘કાજિ કાજ.’ ૧૫૯

જોઈ જાઈ નવિ કેણઈ જંમ, મંડણ સૂધુ મોડુ મર્મ.

રામનામ એક રહ્યુ અનુસરી, એ ‘શીંગે સાંકલ ઉતરી.’

હરિ વારણ હરિ કેવલ લીઉ, એ ‘કાંટિ કાંટુ કાઢીઉ.’ ૧૬૦

ધતિ અર્જુન વીસી.

રાજનીતિ વીશી.

‘ શાસ્ત્ર ન સાદ્વી સાહઈ હાથ, પૂઠિ પુરાણ ન પાડઈ ખાથ,
સ્મૃતિ ખૂસટ માયું ન કોઈ, સદગર સાથિ ન આવી જોઈ.
ધ્યન્ય જનમાંન કફે વિખાંણુ, ‘આકની લાકડી રાઉલીની આણુ’ ૧૬૦
હંસા વિધિ સ્વર્ગી સંભલ્યા, કઈ ઉપગારિ રૌરવિ રલ્યા.

કે ફૂટે બોલે ઉધ્ધર્યા, કે સાચઈ અઘભારિં લયાં.
વાંણી વેદ વિચારૂ એહ, ‘ રાઉ માનઈ પૂર્વ દેશ તેહ.’ ૧૬૨

કે પોખ્યા અન્ન આંણી દયા, કે પોખ્યા મુનિ સૂધી ક્રિયા,
પ્રીતિ કરી પોખ્યા વૃક્ષ વારિ, પોખ્યા પૂર્વ પુરુષ સંભારિ.
દુબ્દલ્લવ માંજર મ પાલિ, એ ‘ વાટલી ત્રાટલી નીકાલિ.’ ૧૬૩

ભુલુ પંથિ પલુ વિપરીતિ, પૂંછું પાછા વલવા રીતિ,
સુઠ ગુરુ વાણી જી સાંભલી, તે કાં મેલું પાંખી રલી ?
હીઘં દોષ કાંઈ નવિ લહું ? ‘ જાણી વાટ સખાલી કહું.’ ૧૬૪

જી દેખઈ ડાંડું પાધરુ, તુહિ ‘રાજમારગિ સાંચર’
સ્વર્ગી દેખાડઈ જૂ દૂંકડું, તુહિ સ્મૃતિ મ મેલું થડું.

‘સુવણું છિરિકાપેટિ ન ગિલઈ, ઉલ્લઈ પાંણી ઘર નવિ બલઈ.’ ૧૬૫
પાલી પ્રજા ઉસના રાઉ, કાયર વ્યંતઈ અન્ય અપાય,

નીતિ ન નિરતી અંતરિ ચડી, ‘ ખાહરિ મુકિત રહી રડવડી.’
રાજધર્મ ના હુઈ આપણું, ‘ નાચણુહાર વાંકૂ આંગણું’ ૧૬૬

ગૃહી ધરિ મોટિમ જાંણી નહી, ‘રડવડતી મુકિત છઈ કહી.’
‘ કલ્પવૃક્ષ આબ્યુ આફણી, સાંન વિહુણે નાંખુ ખણી,’

‘ વાહિ નાબ્યું વગડામણું, નાચણુહાર વાંકૂ આંગણું. ૧૬૭
જઈ નઈ વનિ વિગૂવઈ કેય, તપ તીરથ ફલ ન સકય લેય,

મઈ ઘર મૂંકીનઈ શું કીઉ, ? પવનસાધ નાં પદ પેખીઉ.
વાહિ નાબ્યું વગડામણું, નાચણુહાર વાંકૂ આંગણું. ૧૬૮

પવનસાધનાં નાબ્યુ મેલિ, કહિ ‘ સ્વામી આંહાંથી ઉવેલિ.’

જુહી વિના નવિ કેા ઉધયુ', ' પુત્ર પન્નવા પાખલિ ક્રિયુ'.
 ' ભાર બધકું મિરીડા ગિણુ', ' નાચણહાર વાંકું આંગણુ' ૧૬૯
 પુત્ર સવિચાર પિતા પૂંજી, શામા સાર શેવ પતિ લીધ.
 સ્વામિ ભગતિ ઉલગૂ વિચાર, ' ચે ચેહનઇ તે તેહનઇ સાર.'
 પાંમિ મોક્ષ ન આદરવિણુ, નાચણહાર વાંકું આંગણુ. ૧૭૦
 ઘરમાકુલિત શીત સુખ કરઇ, સીતાકુલિત અગ્નિ આવરઇ,
 ઘરવટ વાડિ પાંચ મિલી જાઇ, મનિ પરિણામ સ્વજન સમવાઇ.
 રાજપીડિ શમઇ કિમ ફેક,? ' વ્યાસ કુળિ એ પડીયા લોક.' ૧૭૧
 ચેહ શરિ અવની દીધુ ભાર, મેહદયા લોક મકાતી સાર,
 ગહિલા ગર્વ ધમ્મ નવિ જોઇ, અર્થ કારણિ વ્યર્થ વિગોઇ;
 લેહ ન જાણઇ ભૂપતિ ભૂર, ' વાઇ અલગા ડાંગે તૂર.' ૧૭૨
 ' દેશમાહિ ચે વરતઇ પાપ, તે ભૂપતિ યમ દેસિ જાપ;
 ' આંમ તણાં આમધિપ સહિ, વર્ણ વર્ણવડાં નિરવહઇ.
 એ સત્ય વાંણી આણુ ધડઇ, ' ઉટ મરઇ કાપડ શરિ ચડિ' ૧૭૩
 રાજધમ્ સાંભલીયાં રાઉ, અવની સુખ નર ચડિઇ ઉપાય;
 ચેહ પ્રધાન નીતિ નવિ લહિ, પીડિ પ્રજા ભૂપતિ નહી કહઇ.
 ' શીહ પ્રણાલિ ગયુ નિસરી, ઉટ બારિ ન માઇ ઘરી.' ૧૭૪
 કેા કન્યા વેચી વૃત્ત લીધ, કેા ભૂપતિ પ્રજા પીડીઇ,
 કેા સુત માગઇ જૂ હરે તાત, કારણિ કલત્ર સંતાપઇ માત;
 ' લાગૂં ગાલિ ગલૂં અતિ ઘણૂં, કેા પલ ખાસઇ પીડી તણૂં?' ૧૭૫
 અવનીપતિ અતિ પાલઇ લોક, જાંણી એ નિધિર ખિતારો લોક,
 ધનલોભી ભવિ ભરઇ ભંડાર, શેવા સ્વામી કરેવા સાર.
 પ્રજા પીડિ કરઇ સુરસાહ, ' વેચી ગજ અંકુશનુ વાહ.' ૧૭૬
 શૂદ્ર શશ્રૂષા સુધી વાટ, પાંખ્યાં સુખ વિપ્ર પૂજ્યા માટિ,
 તીરથિ બધઠાં જન જાઇ, પાલા દિજ મુખિ સ્વાસ ન માઇ.
 જાત્ર કરી શુદ્ધ પીડા પાદ, ' વેચી ગજ અંકુશનુ વાહ.' ૧૭૭
 ધમ્મ વહૂં સાંભલીઉ કાનિ, પ્રીતિ કરી બધકું વિષુ સાન;

ન્યાતિ આપણી અલગ કડ, ફિટ ફિટ થાઇ લોકિ ફિડ.
 વામી યશ શુ એ ઉન્માદ, 'વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ'. ૧૭૮
 ગીત કરી ગાઉ ગોવ્યંદ, વાંણી વિશ્વરૂપ રતિ છંદ,
 રાગિ કરી રીઝાવુ રાંમ, મહિમા મૈવુ નિતુ નાંમિ.
 'હરિ મેલી નર કરસિ નાદ, 'વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ'. ૧૭૯
 લક્ષ ચુરાસી ધરીઆ દેહ, માનવ લવસુ અધિક સનેહ,
 વાણી આવઇ વિણુ વખાણુ, તુ મંડણુ અવતાર પ્રમાણુ;
 ધિક માનવ [જુ] હરિ પ્રમાદ, વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ. ૧૮૦
 ॥ ઇતિ રાજનીતિ વીસી ॥

વૈરાગ્ય વીશી.

નરિ ધન મેલી આશાપાશ, વિલસઈ કુટુંબ ભોગવઈ આપિ,
 'પરમાનંદ દીવાત્રી કરઈ,' 'સુપડ કાકરડા સંગ્રહિ,'
 'પડયુ કુટુંબા એણુ અપાય, માંકડ નાચઈ યોગી આઈ' ૧૮૧
 તડકુ શીત વર્ષા શરિ પડયાં, ઉઠર ન પૂરૂ વિણુ રડવડયાં,
 અર્થવિનાશ વિછાંડયા ભોગ, મન વિના તનિ સાધુ યોગ.
 'ફલ વંશ' મુનિ મારગ કીધ, 'કરૂં કરાવૂં ફોગટ કીધ'. ૧૮૨
 કાજ શવહનઈ હરિશું સરઈ, ધન કેડિ કહિ નાવઈ પરઈ.
 પુત્ર કલત્ર છાંડઈ જીવતાં, કેડિ ફૂડાં દીધ ન મતાં.
 તેહશું મોહ ન આવઈ લાજ, 'કાળલિ ભીનઈ ધાળલિ કાજ'. ૧૮૩
 વનવાસની વિસમી વાટ, ઘર જીખર દોહિલું ઘાટ.
 જુ માયા મેહલી નીસડ, [તુ કાં મોહ કટાંબિ ધરૂં ?]
 'કાલા કાંઈ ન કાશી જઈ ? ભઈરવજાંપ તુ ખિસતી કાંઈ ?' ૧૮૪
 મન છંદશઈ આતમારામ, તિહાં વલગી રહિ ખાંધી માંમ.
 પૂછિન એણુ ભમર પતંગ, હસ્તી મીન ભૂલા તનુ ભંગ.
 ઇંદ્રિઅવસિ થઈનઈ કાં મરઈ ? 'પાંચ ઘર ડાકિણિ પરહરિ' ૧૮૫
 પરમહંસનઈ પાપ નવિ ગમઈ, મન માનૂં જુ મોકલિ રમઈ.

જિમ જિમ આતમ હરિ અનુસરિય, ઇ કોડિ મૂકંતાં સરય.
 'યમ યમ રાઉલિ વરૂ જઈ, તિમ તિમ લંડારી ફર્મલ થાઈ' ૧૮૬
 'ભૂપતિ પાશિ અમોયત જઈ, સહજિ આય સંકોચી થાઈ'
 યમ યમ ફરિ પડિ પરધાન, 'ફર વસારા ન લહઈ માન.'
 આપિ આપ હણ્યું કિમ જમઈ? એ 'પગ પેટજ દેહાગમઈ' ૧૮૭
 માયા મમતા આશા ભીર, કાં થાઈ કરિ તૃણા થીર ?
 એ ચિડી ઘર તાહારા તણી, તે શવિ કરૂં ગુરૂ શા લણી ?
 જુ તૂં તેહનઈ માથઈ ઘણી, 'રાઉલી આંણુ સીઠાશિ આફળી' ૧૮૮
 દમ દક્ષા વિણુ ન રહિઈ કાંમ, ક્રોધ ક્ષમા વારેવા ઠાંમ.
 શમઈ સંખ્ય લોભ કલ્પના, મોહ ન વરઈ વૈરાગ્ય વિના.
 મારિન મનસા નારિ સોહવસી, 'કમરિ કટારી દીક ઉપરિ કિશી? ૧૮૯
 એ ઇંદ્રિય મન આવી રહઈ, તે ટાલી અન્ય લોગ નગ્રહઈ,
 'કહુ કિમ નીગમીશિ' કાલ, જુ લૂશી લિશિ રખવાલ.
 કરઈ 'કાછીઉ કિશુ ઉપાય, જુ એ વાડિ ચીલડાં ખાઈ ?' ૧૯૦
 શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, જાતાં દુઃખ દેખઈ અતિ અંધ.
 જુ આપણૂં છાંડી રહિ, પાછલિ સોખ્ય અનંતા લહિ.
 કાજિ ન કહિનઈ આવઈ સોઈ, 'એ પાંચિ પીઆરાં હોઈ' ૧૯૧
 શ્રવણ સુણંતાં રાખુ વાત, અંખિ વસી નવિ આવઈ ધાત;
 જુ પદ પાણિ કરી ગ્રહ રહુ, તુ મન કલપઈ સુહુણાં લહુ.
 ફૂડ કટંજ તણુ એ સંચ, 'એ અંગલી ન શરખી પંચ'. ૧૯૩
 ઇંદ્રિ ત્યાજિ તિજયુ સવિ સ્વાદિ, સુખ દુઃખ મેહી પાડયુ સાદ;
 વિસન ભિસન યોલેન વૈરાગ્ય; મેહી માયા લયુ વૈરાગ્ય,
 સાંન લહુણુ સંસારી હસઈ, 'ખાંધે કણુળી ગામ ન વસઈ'. ૧૯૪
 ઘર મેહી નર નાશુ થાઈ, વિકલ વરાંસઈ જોવા જઈ.
 ઇંદ્રિયનુ યોગીશ્વર નાંમ, પ્રતીનિ ઇસ કરઈ પ્રણાંમ,
 અવની આનંદ વરે નિકંટ, 'વાજઈ દેઉલિ સાજા લંટ'. ૧૯૫

જુ કેણે તુઝ દીધી ગાલિ, તુ પહિલી મ પાછી વાલિ.
 જુ એકિ દ્રવ્યુ હેઇ, તુ અધિકી કાં બોલાવીઇ ?
 મમ સુણીનઇ કાં તડકડઇ ? ‘બાઇનાં કૂલ બાઇનિ ચડિ.’ ૧૬૬
 યે યે વઘરપણું લેખવિ, તે બાણે મિત્ર તાહરા ચવે.
 જીભ હલાવી પાતક બોઇ, તે કાલાં સઘલાંતવ બાઇ.
 કરસિ ન દાહિ કલાવન મત્ર, ‘છેદી નાક કરઇ અપસકંત્ર!’ ૧૬૭
 ન્યાની સુધુ શાંતિ કહઇ, ધારિ વરત અયાચો વહિ.
 હરિભક્તા હરિપાંશુ ઝિરઇ, ‘હધિ વછ પૂંછ ફરહરઇ.’
 ‘કાલુ શુલ સવાદ ન કહિ, હસતાં હરખિ અંતર લહઇ.’ ૧૬૮
 યે જન સૂધા લાગી શીખ, છાંડી રાજ સ માગી લીખ.
 ભૂધર કાપિ કરઇ પ્રસાદ, સખ્તા ગિર તેજિ લહઇ લધુનાદ,
 વરિ પુત્ર મૂઢિ સાંસઇ, ‘વડ્ડુ લડસડટ ભાંજઇ.’ ૧૬૯
 રતિ બોલી અરતિ વિલસીઇ, તનુ આધાર આહાર બહુ લીઇ,
 આરા ગ્રહ પસારઇ પડયુ, હરિ ધ્યાએ હરવા તડકડયુ.
 અક્ષર એકઇ અધિકુ વલ્લુ, ‘અંગલી આપતાં પુહુયુ ગલુ.’ ૨૦૦
 પ્રથમા અંકૂરી એક પરા, પરા અંકૂરી પરમતી વરા,
 પરમંતી કુણુ મધ્યમા કરી, મધ્યમા અંકૂરી વૈખરી,
 પરાતપર વૈખરી કિમ કહિ ? મંડલુ નામ લવારી કહિ. ૨૦૧

ઇતિ વૈરાગ્ય વીરશી.

સત્જન વીરશી.

કલવંતુ નઇ ક્રિયા બણી, ઇંદ્રય વશિ નઇ તીરથ મણી.
 ધન પૂરિત નઇ અંતરિ દયા, વિનય વિવેક નઇ ભૂપતિ મયા.
 આશ્વ પાત્ર નઇ મલ્યુ રવિ રાહુ, ‘મા પ્રીસણુ મહુસાલિ વીવાહ.’ ૨૦૧

નિર્મલ કાયા નઇ નિરોગ, બીજઇ આશ્રમિ પામ્યુ યોગ,
 કવિતા વિષુ પ્રતિબોધ ન કવઇ, બ્યાસ વચન વિષુ ના રહ અવઇ.
 વાડવ વિષ્ણુલકિત આવયુ, 'આમઇ શંખ ગંગોદક ભયુ.' ૨૦૨
 ઇંદ્રિય વસિ જુ રાખ્યાં આપ, ત્યજૂં કલ્પના મન સંતાપ.
 સ્વામિશરણુ નવિ મૂકઇ ઘડી, મનસા મેહેલિ સંતોષિ જડી.
 'હેમ કચોલૂ કરિ જો હોઇ, ઘાલઇ લીજ નહી કો કોઇ.' ૨૦૩
 કાયાકલેશ કરઇ પર કાજિ, પામઇ સુખ તુહિ મ ભાજિ,
 'પાશુ વસ્ત્ર ઝુગલઇ હોઇ, રંગ્યુ શરિ ભૂપતિ નઇકોઇ.'
 'અર્મ્મ ચીરા વિષુ રકત ન જોઇ,' 'મૂઆં પાખઇ સ્વર્ગ ન હોઇ.' ૪
 વિદ્યા વિસન અસન વર વીળિ 'અધિક પાહિ અધિકારી શીળિ;'
 મ કરિ અંત ચડઉ જરિ દેઉ, ત્યાગીજન ફલ એ વાંછીઉ.
 કાં કહિ 'શ્રી સરસ્વતીનઇ જડઇ'? ડંબક દાતક પૂરિ ન પડઇ'. ૫
 વૈષ્ણવ હરિનામિ પૂરીઉ, અન્ય પ્રબોધ ભલા તાં દીઉ,
 'ક્ષાર સમુદ્રમાંહિ મીડું ફૂઉ, 'બીજુ શીય મતિ તસ દીઉ ?
 ગાડુ ગુરૂ થઇ દક્ષા દીઇ, એ 'આંબિઇ તોરણુ બાંધીઇ.' ૨૦૬
 'ફલકાલિ તરૂઅર નમતા જોઇ, પયભારિ ગો સો પરિ હોઇ.'
 વૈષ્ણવ વિગતઇ કરે પ્રણામ, હરિઇ કીધાં મનિ વિશ્રામ.
 વૈષ્ણવ મનિ અહંકાર નવિ ધરઇ, 'ઉચ્ચા મેહ નીચા થૈભરઇ' ૨૦૭
 સજન મનિ ન હરિપદ ટલઇ, લોક માહિ શરિખા થઇ મિલઇ,
 નારી કુંભ શીશિ સાચવઇ, વાટઇ વાત પરિ પ્રીછવઇ.
 'હાથીદાંત બિહુ પરિ હોઆ, ચાવઇ અન્ય દેખાડિ જૂઆ' ૨૦૮
 સજન જૂઆં કહિ સાત્વિક સરિ, સજન સંગતિ અધિકાં વડઇ,
 'મોરનાં ઇંડાં કો ચીતરઇ? 'ઘડુ ઘડાનુ થાહાર સુ કરિઇ.'
 'ખાંણુ વધારઇ અથ આફળી, પ્રીશું પોતઇ જોઇતે ઘણી.' ૨૦૯
 પ્રસન વદન સદા મનિ અંગ, પરઉપગારિ 'પદિ પદિ ગંગ.'
 સોઇ સજનની લાલઇ સેવ, જાણું 'દૂધિ વુઠા મેહ.'
 'દેવઇઆયિ રખિ પૂરઇ દીહ,' 'ગાફ ગયુ તગતગઇ લીહ' ૨૧૦

નાહાના લગઈ અન્યાકિ ચે ક્યુ, દેવ દેવ કરતાં ઉછર્યુ,
વિષ્ણુ વિષ્ણુ 'એ દૂધ એ દહી', શ્રીપતિસેવા મૂકઈ નહી.
' હાથીઠાંત જે નીસચા, ' તે કો દેખિ ન પાછા કર્યા. ૨૧૧

મારુ મોહ મછર મદ કામ, ક્રોધ લોભ મારેવા ઠામ.
મારુ તૃષ્ણા આશાપાશ, મારૂ કલ્પના મમતા લાસ.
એ હંસા મમ લેખઈ ગિણું, ' એ હસતાં રોતાં પરહુણુ. ' ૨૧૨

મા અસી છલિ છલ્યું ન જાઈ, ' ધન્ય તે ઉદર જન્મુ માઈ.
વાહારઈ વિગતિ જણાવી વીરિ, આવ્યુ અર્થ થયુ રહિત શરીર.
અંગિ આલસ આંણુ અતિઘણુ, એ ' હસતાં રોતાં પરહુણુ. ' ૨૧૩

મદગર વૈયણુ મ મેઠું દૂરિ, વિસમરામ જમલા શશિ સૂર;
નાહિ તૂં નિર્મલ જાણી ગંગ, ' દેહરી દેહસુ આતમ લંગ. '
' જુ પ્રતિમા પર દૈવત જાણુ, પૂજુ ગિરિ ગિરિગણુ પાપાણુ. ' ૨૧૪

સંત્ય શૌચ સુત સુધી ક્રિયા; ક્ષમા દયા પ્રતિપાલણુ પ્રયા,
તે મેઢી વિષુ ભાવિ માઈ, તીરથ આલિઈ મ નીગમઈ.
' રૂઝ વર પાડા કૃત રોલ અર્થ માંડઈ ગિરિમાથઈ ટોલ ' ૨૧૫

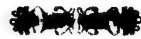
સજન રાજ દયુ સંતોષ, શ્રી સુત તણુ સયશ સંલોગ.
ઈતર પતિ આદરૂહ અનંગ, ' ભવન ભૂખ પ્રાસાદનુ ભંગ,
દાશી દયાત્તમ ઈર્ષા માણુ, ' માનુ દેવ મ માનુ પાપાણુ. ' ૨૧૬

વૈષ્ણવ વૈષ્ણવ કા નવિ મિલઈ ? પાપ ન જાઈ પાપી ટલઈ.
કર્મ ન કાંપઈ કીરતિ રહિ, ધ્યાન ન આવિ ધ્યાની કહિ.
જુઈ ન આવઈ જાઈ જુઈ, ' હાલી મિત્ર કોઠીખડે દુ. ' ૨૧૭

ગુરુ વિષુ મંત્ર કુણુ શીખવઈ? ગુરુ વિષુ કવિતા ગંધ ન કવિઈ.
ગુરુ વિષુ વાય નિરોધઈ કાઈ, ગુરુ વિષુ પૂજા વિધિ નવિ હોઈ.
સહિજાઈ ન હત્ત થઈ જૂઠ. ' પાલાં કિશુ રાઉલુ ફૂ ? ' ૨૧૮

‘ જઈન તણી દ્યુ જયણા સાર, વરતુ વેદ કમ્મ આચાર. ’
 ‘ અમુર તણુ આંણુ વીસાસ, શેવુ આદિ પુરુષ અવિનાશ. ’
 ‘ એ રજમાંહિ તજ કાઢિ બેઠ, સોલે બાલે ગદીઆણુ હોઈ. ’ ૨૧૯
 ન્યાંન બઈ અંતઃ કરણુ વસી, અંતઃકરણુ હિ ઈંદ્રિય ંસી,
 ઈંદ્રિ મન બાહ્યાં તે સરઈ, મન તે બુદ્ધિ કહિ વિચરઈ.
 બુધ્યાવીત ગીત કિમ કહઈ ? માંડણુ નામ લવારી લહઈ. ૨૨૦
 ધતિ સજન વીશી.

દ્વૈત વીશી.

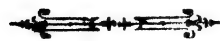
પ્રાણી ધમ્મ જૂ જૂઆ કહુ, યહાં વિચાર નવિ સૌક્ષમ લહુ.
 પંચભૂત પિંડ સઘલા ઘડયા, તિમ બાણુ કંધિ એક ચડયા.
 જુ અંતરિ આવીઉ વિવેક, ‘ ડાંગઈ માડું પાણી એક. ’ ૨૨૧
 કે ઉપવીત પેટિ નવિ લણ્યાં, તરક મ સૂનતિ સાથિ જણ્યા.
 શિર નો લૂંચિ શ્રાવક નીસરા, ફાટે કાંન ન યોગી ગયાં.
 કમ્મ વિકારિ કર્યાં આપણા, ‘ ઊચનીચ કયા મન તણા. ’ ૨૨૨
 જે જે દર્શન જે જે ગ્રહ્યાં, કેહિ દેવિ ન આવી કહ્યાં.
 ‘ ક્રીધાં કમ્મ સહુ લોગવઈ, ’ ‘આપ આપણાં રૂડાં ચવઈ.
 મનમાન્યા મારગ સહુ લીઈ, ‘ પાણી વા ડાંગે ફૂટીઈ. ’ ૨૨૩
 દર્શન સઘલાં જે જે બોલજી, ધમ્મ કુણ્ણિ નવિ ઉથાપીઉ;
 ‘ દેખતાં જે આવઈ વડી, તે કિમ કહીઈ કુઈ પડી ? ’
 ‘ દ્રુડિઈ તેજી શરિખા ચડઈ, બિહિરાં કાનસોરા ના પડઈ. ’ ૨૨૪
 શેવ સદાશિવ પરઠઈ રૂપ, સાંખ્ય સહિત પ્રકૃત સો ભૂપ.
 મીમાંસક કમ્મ વેદ પ્રમાંણુ, જૈન વિક્ષમા ગ્રામ ક્ષણુ બાંણિ;
 આર્વાકિ અવતાર ન ક્રીઉ, ‘ ચાક ઉપરિ પીંડુ મૂકીઉ. ’ ૨૨૫

એક કહિ પ્રાંણ સંયોગ, એક કહિ અનંગ વિના નવિ ભોગ.
 એક કહિ નવિ કોઈ મરઈ, એક કહિ તુ કુણ અવતરઈ ?
 નમણું દેવ ન દેહેરાં હસઈ, 'કહિની વહુ કહિનાં જહારશિઈ? ૨૨૬
 કે શર કાઢઈ વાલ સમૂલ, એ કે જટા વધારઈ સ્થૂલ.
 એકે રોલઈ રાખ શરીરિ, કે પંચવાર પખાલઈ નીરિ.
 મોક્ષારથઈ સહુ ખેડઈ ખૂટ, 'કહી કડણિ બઈસસિ ઊટ?' ૨૨૭
 ભૂપણુ વિશ્વભારિ કી જઈ. પાંણી પુણુ ચે યુગ બીજ.
 પૂણુ અસિ વિના મૃત રૂપ, પૂણુ વાય ત્રિલોવન ભૂપ.
 'એમગતીશૂં ન પડઈ આથ, ચે દ્વંદ્વં તે તેરજ હાથ.' ૨૨૮
 એ સંસારિ સુણઈ સહુ કોઈ, ષટ્કર્શનિયા મારગ હોઈ.
 બમોંબમોં કરિ સુવિચાર, કોઈ ન કંધ ઉતારઈ ભાર.
 ભણતાં જન્મ ગયુ તે આલિ, 'કૂટી હૈયા ન દેખઈ ભાલ. ૨૨૯
 આદિત્ય સોમ જોમ બુધ ધણી, ગુરુ શુક શનિવાર વિધિ ભણી.
 જન હીઈ તે કરઈ પ્રભાત, તૂ શવિ માનૂ મોટી વાત;
 એકજ સૂરિજ તણુ વિવેક, 'સાતે ફેરે અંથિજ એક.' ૨૩૦
 જુ માયામઈ રચ્યુ સંસાર, મેઢી કહિવા શુ અધિકાર ?
 ઘર મૂકિ માયા નવિ ટલઈ, અધિકી અધિકી આગતિ પલઈ.
 જુ શરયી યુગ સૃષ્ટા તણી, 'છાસિ ગયા શી પૂઠિ દોહણી?' ૨૩૧
 કામ વિના કીજઈ નિજ કર્મ, ક્રોધ વિના તપ તીરથ ધર્મ,
 પુત્ર કલત્ર મોહ વિના પાલીઈ, લોભ વિના ધન ઘરિ મેટીઈ.
 જુ નવિ પાસઈ યમણ હસિ, 'દેખઈ ચોર ન સુણહુ ભસઈ.' ૨૩૨
 વાગ વિસી નવિ આવઈ કાંમ, પછંઠા ગુફા ન છંડઈ ઠાંમ.
 'માર ન માંટી કો વાશ કરઈ,' ઘર છાંડઈ કિમ આપ ઉધ્ધરઈ ?
 કમલાપતિ નામ પરિભવ સહઈ, 'બલીકે ચોર કાંધિ નર વહઈ.' ૨૩૩
 ધર્મગૃહી કઈ મારગ ચતી, કઈ કાશી કઈ દ્વારાવતી.
 નિગુંજી બ્રહ્મ કઈ મૂરતિ પ્યાંન, શ્રાધ્ધ પાત્ર કઈ આરતિ ઢાંન.
 સ્વામી વચન એકઈ જુઆં, એ 'બિહુ હાથે લાડુઆ.' ૨૩૪

યાગ ભાગ ફલ યોદ્યાં ઘણું, હિંસા પાપ ન ઉછાં સુખ્યાં.
 વર્ષ સહસ્ર ધરિ વિલસી નારિ, કલ્પઈ યતી અશ્વ અધિક વિચાર.
 ધરિ અઈઠાં મન રહુ હરિ લાગિ, 'આવુ જાઉં હીઠઈ માગિ.' ૨૩૫
 એ શ્રવણે સાંભલ્યું શણગાર, વાણી વંચુ વિષઈ વિકાર
 જોવા જાત્ર પાત્ર જોઈઈ, સ્ત્રીલીલા સંભાઈ હૈઈ.
 કામાયુધ કામિની સહ અંગ, 'સૂતાં શ્વાન મ ઘાણુ ડંગ. ૨૩૬
 પૂરવ કારણિ પાશ્ર્વમ ભમઈ, ઘર મેઢી પર પાડઈ રમઈ.
 એ મુનિ મોટા મુક્તિ ગવા, ઘરના ભોગ તિ જીવનિ રહ્યા;
 કારણિ મોક્ષ વિષઈ ગાઈ, 'માંદુ માંદુષ તણુંજ ડંભાઈ' ૨૩૭
 મહુત વડિ સજન પરિસાર, ધર્મ પ્રમાણુ પરઉપગાર:
 આમરથી નાંવે યોદઈ ઘણું, કોધ નહીં ફલ એ તપ તાણું.
 ધર્મ કરી જણાવુ સોઈ, એ 'ઉડું આલોચી જોઈ,' ૨૩૮
 બ્રહ્મ વિષ્ણુ રૂદ્ર મ્લેછ નહીં ગમઈ, કો કહિનઈ નવિ મારગ રમઈ.
 યોધા જીવિ કરઈ આપણી, કોધ નહીં કહિ ઉધરિ ઘણી.
 મનગમતાં દ્રુડઈ મોકલાં, 'રાખઈ દૈવ માહલ આંધલાં.' ૨૩૯
 મન કરિ શાંત મત હેઈ 'સિંધ બનિ તે અંધજ કહઈ'
 તીરથ પૂત કર્યાં શવિ રામિ, રાનિ ફિરતુ તીરથ કામિ.
 માંદણુ માતાપિતા સમવાઈ, એક અકેકે વિલગાં જાઈ. ' ૨૪૦
 ધતિ દ્વૈત વીરી.

ભકિત વીરી.

તીરથ પાળઈ પાપ ન જાઈ, તપ પાળઈ નવિ નિર્મલ થાઈ.
 મોમ વિના નવિ ચોગી હોઈ, [જ્ઞાન વિના જ્ઞાની નહીં હોઈ]
 વિષ્ણુ વિના કાંધુ એ વડું, 'ગામિ નિફળિ એરંડિ થઈ,' ૨૪૧

સ્વર્ગિં ન વાડી ઝાડ ઉગીયાં, કુસમ વિસાદી નવિ મૂકીયાં.
 દેવકન્યા કરિ કિહાંથી માલ ? શાસ્ત્ર ન દૂડાં યોદ્યાં ટાલ.
 વિષ્ણુ ભગત વણી લૂછી લીધ, 'કૂલ પડઈ ચુસર ગૂથીઈ.' ૨૪૨
 સહિજિ ભગતિ આવી હરિ તણી, શય સંભાલ કરશિ નવિ બણી.
 'રામ જોપાલ' દીક્ષા મંત્ર ગુરૂ મિદ્યુ, 'ગંગ પ્રવાહ ત્રણે આખદ્યુ.'
 આવી વાત નહી મન રૂચિ, 'એહ ઘમરણું વીવાહ વિચિ.' ૨૪૩
 જુ હરિ વાલિમ આવી મિત્રી, સ્યું કરશિ તપ તીરથ રલી ?
 'નવ સઈ નદી નવાણું ભરઈ, ઉદધિ ઉંચું આંગલિ નવિ કરઈ.'
 આગિ એ ઉખાણુ કહિ, 'વિણ કાચિરી માહેત્ર ન રહિ.' ૨૪૪
 એ જગદીસ ધરઈ અભિધાન, વેદ વિચાર ન લહીઈ માન.
 પ્રહ્લાંડ કેટિ અંધારૂ રહઈ, અંતરિ જ્ઞાન પ્રકાશજ કરઈ.
 ભાનુ ભગતિ કિમ રહિ સંદેહ ? 'ગહં ગણુઈ તસ માંડા કેહ.' ૨૪૫
 સિદ્ધિ વિદ્યા ગુરિ આપી મિલિ, કાજ કિયું ઇત્રઈ પાખલિ (રલી ?)
 જુ અંતરિ હરિ આવી રહ્યુ, કેડિ પ્રબોધ માહિ તે વહ્યુ.
 'વાધ પુલાવા વાટ મ જોઈ, સીહ નઈ કુણુ સંધાનિ હોઈ ?' ૨૪૬
 જન્મ મરણિ સુર ચે પૂજ્યા, યમ કિંકર દીકઈ ધૂજ્યા.
 દુષ્ટ જુદિ લીધું હરિ નામ, કરતુ યોધ જો એ તવ કાંમ;
 નંદા કરી મ લઈ શરિ ભાર, 'તેલ જો જો તેલની ધાર.' ૨૪૭
 મિથ્યાતી મમ માહવ મેલિ, એ 'શું હુઈ બાલક ચા ખેલ' ?
 તુહિ નારાયણ કહિં માય, જન્મ મરણિ મૂંકાવઈ હરિ હાય.
 વિષ્ણુ વિના કુણુ કરશિ વાહાર ? 'તેલ જો જો તેલની ધાર.' ૨૪૮
 યમ યમ અંતરિ આવઈ નાંમ, તિમ તિમ ઈંદ્રઈ છાંઈ કાંમ.
 ક્ષણ ક્ષણ નીર પાલઈ પરવરઈ, તિમ તિમ મન પસારુ હરઈ.
 યમ ઇટાલ અમન હી મામિલા, તે 'સહિજિ' હુશિ નાટલા.' ૨૪૯
 શેખુ અત્ય ફલ દેઈ હરી, દીન ન કસિ સ્વામિ શેવડી.
 મૂક મ જે દિન બોલણુ તણુ, 'પાન બિલિ શત ભારિ તોલણુ.'
 પાડ્યુ શીહ તે બલિ વહિ, 'વપ શગડી કુંણુ તાપણુ લહઈ ?' ૨૫૦

ભાવિં તીરથ ભાવં દેવ, ભાવિં સ્વજન વાંછઈ સેવ.
 ભાવિ લોગ યોગ જાલવુ, ભાવિ પૂજા સ્તુતિ અતિ સ્તવુ.
 ભાવ કલાવિં ભૂધર ભણુ, એ ' શાશ્વા આગલિ સૂંડહુ ' ૨૫૧
 શ્રીપતિ શેવા ઇતિ આદરી, નિષટ પુણ્ય પરિ પાધરી.
 આહ ચીતરી ચતુર્ભુજ વારિ, અષ્ટિ સમતિ નામઈ મુરારિ.
 રામ નાંમ અગ્નિ અંતરિ જડી, એ આપણી 'આંધા લાકડી.' ૨૫૨
 જાં લગઈ જરા શરીર નિઅહઈ, જાં લગઈ ઇંદ્રિ વ્યાપ ન રહઈ.
 જાં લગઈ સ્વજન ન મૂંઠઈ આસ, જાં નવિ દીસઈ ચમચા પાશ.
 તાં આદરી અંતરિ હરિ લીઉ, 'લીહઈ ઘોડુ તીણઈ ઘા લીઉ.' ૨૫૩
 જુ વૃદ્ધવસ્તા પામ્યુ દેહ, અંતરિ ધ્યાન કિશુ સંદેહ?
 જુ કર શ્રવણુ પૂજનિધિ ગયુ, તુ અંતરિ હરિ શય નવિ લીઉ ?
 'દેવતાણું દેવપણું ગયું, પીતલ મૂલ ન ઉછું થયું'. ૨૫૪
 ઇદઈ હમ સારિ તપ તેજ, ભાવિ ચિત્ત સારિત હેજ.
 ' પુત્ર કલત્ર પશુ લાહિણુદેવ' સુકૃત દુઃકૃત સુખ વ્યાધિ નિષેવ.
 એહજ મુઠિત દૈઈ હરિ વશુ, ' કરકાંકણ આરીશુ કિશુ ? ' ૨૫૫
 હરિ ચુરાશી લક્ષ અવતરી, કહે અવતારિ નરહરિ શુધિ ધરી.
 જુ માનુષ જનમ તઈ ધયુ, માથઈ યશસ વ્યરાડુ કયુ.
 રસના શ્રવણે ગ્રહુ હરિ ગેલિ, 'એતાં હાથી આવ્યુ રેલિ.' ૨૫૬
 મેઘી ચુરાશી માનવ લયુ, કુછત તજિ કુલ ઉત્તમ ભયુ.
 સહિજિ સદગર આવી મિલ્યું, આમઈ અંગ ન એકઈ ભિલ્યુ.
 લીલાં તાણી દયુ હરિ રેલિ, એતાં 'હાથી આવ્યુ રેલિ' ૨૫૭
 સહિજિ નારાયણુ નિજ ધર્મ, જીજ્ઞુ કાં કીર્તઈ તનુ શર્મ ?
 જુ નવિ કીધુ વિષ્ણુ વિચાર, ' જાણે દિગ્ધિ અનૂદી વ્યારિ.'
 લોપી વેદપુરાણી વાય, 'મૂંકી મણિ કરિ ગ્રહીઉ કાય.' ૨૫૮
 રામરંગમઈ રામ આહરૂં, પરહરિ પાપ સાર સમધરૂ.
 લીલાં અવતારી મે રૂપ, એ અવતરીઉ આદિ સ્વરૂપ.
 એ તનુ મન સ્વામી સુંપીજી, ' કિમ ઉગઈ જિખરિ વાલીઉ?' ૨૫૯

●●●●●

+ પાહોંતર. જો કીધું તમહે સવને મલી, તો કોં રાખો છાંનુ વલી ?
અછિં ધર્મ દેખાડો કરી, 'ચોક્કિં ચઢી વાહો બાકરી' .
નામિં સીધમ્ કો આવડુ ? ' નામણિ પમી કિચ્ચું ધુંધડું ?

બોધે મારગ લીધુ નવુ, કલિયુગ માટિ શયં નવિ સ્તવુ ?
 એહ અઢાર પુરાણુ નવિ કહઇ, 'જ્ઞાની અણુભાષિં કિમ રહઇ ?'
 'જીવનિ ગદયા હુઇ ઇટાલ, કિમ આગલિ ઉગરઇ શીઆલ ?' ૨૬૭
 ધર્મ ગયું કરિ વિનય વિચારિ, ધર્મ ગયું સત્ય કૂચા ખારિ.
 ધર્મ ગયું સંતોષહ ઠાંમિ, ધર્મ ગયું કરૂણાનિ ગાંમિ.
 ન્યાઇ મારગ લઇ તે નવા, 'મીણુને દાંતે ચિણુ ચાવવા !' ૨૬૮
 ધર્મ વિશે બિહુ આવી રહ્યુ, 'અથ અઢાર' કરી ગાંહગલું.
 કીયા વિણુ શું સ્વર્ગ દેખાડિ ? શીલ તણુઇ માથઇ 'ભડિ પાડિ.'
 ચોરી પઇસઇ જેહનઇ કીધ, 'હડહડતી ડોકરિ પય પીધ.' ૨૬૯
 આગઇ દેવ કર્યાં સુરપાંન, સોલ સહસ્ર લોગવતુ કાંહ.
 આમિષ લોજન અધિપતિ કરઇ, ખોટા વાદ મોટા મશિ કરઇ.
 ઇશ હલાહલ પીધું જાઇ, 'હસ્તિવાદિ કિમ ડાંડા ખાઇ ?' ૨૭૦
 અભક્ષ કાલિ લક્ષ આમિષ કીધ, અપેય કલપના નઇ મદિ પીધ.
 અગમ્ય સૂંનિ પરરામા રમઇ, અણુ બ્રતી ભવકીયા વમઇ.
 જ્ઞાનાગ્નિ લવ લાગઇ ઢાધ, 'પાશ શીયાલે સર્વસ ખાધ.' ૨૭૧
 સખલુ સાથ તે લાગુ મીંઠ; લોકમાંહિ યથ જાતુ ન દીઠ.
 રહીનઇ કાંન કાં નવિ ધર ? મોટી નારી વંધ્યા મમ વરૂ. '
 અંતરદષ્ટિ જેઉ આપલી, 'પુત્ર પ્રસૂતા નાહી ભલી.' ૨૭૨
 જી આદરી અતિ ખોટી વાટ, દીહુ નહીં આગલિ સર્વ ઠાટ.
 પ્રસીધ પુરાણુ ન શીખાદરી, રહ્યા 'અણુતોલે ડીંગે ભરી.'
 'પડિ પરાણિ વારતાં બંધ, વાજિ ભીંતિ વિના નવિ અંધ.' ૨૭૩
 પ્રીયા પાંચ લગઇ ચે ચાલિ, તે બોધ સદ્ કિમ પાલિ ?
 વષ' દોઇ સાત પાહુ છાટ, 'નવિન રહણી છેદણુ વાટ.'
 કરૂ મ કરૂ મ ધરશુ રીસ, 'લાગઇ બાંધિ ધૂળવઇ સીસ.' ૨૭૪
 કહુ કિમ સૂધી શીખ મનાઇ ? સૂધુ સ્વાદ મૂકણુ થાઇ.
 'વારી વિસન સકઇ નવિ કોઇ,' નુ ધરિ કાંઇ ઉજ્જ હોઇ.
 આણુ નેહ સ્વદારા રંગ, 'સાપ મરઇ નવિ લાઠી ભંગ'. ૨૭૫

જુ યુગ પાહલે એ અધર્મ ગાઈ, 'કહિતાં જીભ શતખંડ થાઈ
 ગૌહંસા જિહ્વાં પડિઈ પ્રસાદ, કાં નવિ કરે વિના સત્ય વાદ ?
 જોઈ કલયુગની પ્રૌઢિ, 'ગોરી ગોરાપણું ગ્યું કોઢિ !' ૨૭૬
 કલિ કલિં ક્રીધાં આપણાં, કામ ક્રોધ લોભ મોહજ ઘણા.
 કિમ આદરશું યુગ પ્રયા વાટ, તેહ તણા અંગિ કરિગ્યુ પાટ.
 'કહિનઈ ચોર ન હોસી નાભ, પાડાનઈ ઉચ્ચાલઈ લાભ.'
 કાયર કરિ કલ્પના મ જોઈ, દયા આણિ યમ દ્રાપર હોઈ.
 ત્રય પક્ષ તારિ ત્રયતા યુગ આણિ, સત્ય ક્રિયા તિહાં સત્યયુગજાણિ.
 વેદ વિચાર શુ કરઈ નરા ? 'સાપિ ખાધુ ખીહઈ શીદરા.' ૨૭૮
 એક કહિ અક્ષે મારગિ રહું, પણિ કલિયુગ તે આગલિ નવિ લહું.
 સદ્ સાથ કોટી ગતિ મયું, યુથુ યુગ તે આગલિ થયું.
 આદર વિણુ નરિ ઉત્તર કીઉ, યમ 'ગાડઈ પાડુ ખાંધીઉ'. ૨૭૯.
 જુ સઘલુ લાગુ કલિકાલ, તુહિ ન ભીજઈ નીર મૃણાલ.
 'રાજહંસ નાવ છીલરિ રમઈ, 'સંઘ સવાહ ન તરણાં ગમઈ.'
 સજન મનિ વિકૃયા ન ભાજ, 'સોનઈ સાંજિ ન લાગઈ આજ. ૨૮૦
 ક્રિયાહીણુ હોઆ કુલવંત, લોકતણાં કહઈ રાખુ વ્યંત.
 'કો જીગતુ હાપુ જમાન, 'ઉતર માર પડયુ વિણુ સાંન.
 કા મેલું આદ્યું અભ્યાસ ? યમ 'ફૂતરે ખાધુ કપાસ.' ૨૮૧.
 અકલીણા અણુપ્રીછયુ કરઈ, તે સકલીણા કાં આદરઈ ?
 'વાઈડુંગર હાલઈ સોઈ, તુ અગન ન શું અંતર હોઈ ?'
 મૂરખ ગતિ મન દ્યુ માહામતી, 'કાંણી સૂતી તઈ ભગતી.' ૨૮૨
 એ આગઈ મુકિત આ સિદ્ધ, એ કહિ તે મારગ લીધ.
 યોગી કહિ તે યોગી થયા, કે સાતી કે સઘલા ગ્રહા.
 મૂલ મારગ નાવ્યુ હૈઈ, 'સાપ ગયુ ઘસરડિ ફૂટીઈ.' ૨૮૩.
 હરચ્ચંદિ મેહદયું અલીઅલ રાજ, શેઠી સગાલ ન પુત્રિ કાજ.
 સંજરિ શરીરિ માંસ આપીઉં, મયૂરે શિરિ કર્વંત લીઉ.

મંડલ પતિ લીધુ જગનાથ, 'ભાત મેલિ મ મોહ સાથ' ૨૮૪.
ઘટિ મોધાવિહંગન વીશી.

ધન વીશી.

શેવ સાંખ્ય અટકશન સૂધ તે મેહલી ઉમારગિ ગૂધ.
ખલા વિષ્ણુ મહેશ્વર દેવ, મૂલ તણ અતિ માનુ શેવ.
સ્વામી વિના ચેમ નાડીધ, 'સૂનઈ ગામિ સાડુ કાડીઈ'. ૨૮૧
કશન વેદ ત્રિહુ એક વાટ, દીગઈ દેવ ગમઈ તે પાટ.
પુણ્ય જોઈ પાખંડી તણાં, ખંડિ વાનિ અન્યોઅન્ય ઘણાં.
'વઈર ન વાયસ ગૂહડ ટલઈ, 'નવિ લૂંડીનાં ટોલાં મિલઈ' ૨૮૨
ચે મારગ મોટે આશ્રયા જૈન મોધ ચાવોંકી ક્રિયા.
સજન સરિઆ સંગ નવિ કર્યાં, વેદ વિના પ્રતિમોષે ભર્યાં.
આચા મારગશું કિમ ભડઈ ? 'પાકે ભાંડ ન કાંના જડઈ.' ૨૮૩
કે નર કૂડા અધ્યાતમી, દાન ન દેવા એ પરિ ગમી.
જી દીજઈ અવનીઈ ઘાણું, 'લોગવિશું કીધું આપણું.'
પાપ કોટિ નવિ ધર્મ સુહાઈ, 'હૃદિ દાધું ઢહી કૂંકી ખાઈ'. ૨૮૪
વાઘ દેયંતા સાહુ થાઈ, 'દેવા શંક દિશિં કુણુ જઈ ?'
અશ્વ કરી દેતાં રથ ઘટઈ, દુર્ગા વાહી માંણસ મટઈ.
'ખલિનઈ મશિં કરી ખાકર ખાધ,' 'નાગા દેખી થઈ સરિ સાધ' ૨૮૫
વિશ્વંશર અમિધાંન હરિ ધરઈ, મેહધારા ત્રિલોવન ભરઈ.
તરૂંઅર પર કરઈ અપગાર, એ નવિ એકઈ લિ અવતાર.
એક ચોથીઉ દેતાં વરઈ, 'રાંક રોઈ શું આંસૂ ખિરઈ ?' ૨૮૬
મૂરતિ પૂજિ મૂરખમતિ કહુ, દેતાં દાંન લોગ દુખ સહુ;
જતાં યાત્ર અનકરણુ જઈ, ગાતાં ગોવ્યંદ દુષ્ટ દૂહવાય.
ઇમ કરતાં સિધસંગિ ન મલ્યું, 'આંખિના દુખણા મૃત્ય વેગલું.' ૨૮૭
એક નર આહોડુ કરઈ, પાંમઈ નહી તનુ પરભવ ભરઈ.

તેહ બલિ પેટ ભર્યું કહિ શૂર, તેહનઈ મરણ ન દેખઈ ભૂર.
 ‘એક માઈ નઈ માશી હોઈ,’ [‘પૂઠિ ખાટિ વચાલઈ જોઈ’] ૨૮૮
 એક ધર્મનું જોઉં વિચાર ‘ડાહાપણિ દાધું શરિ ભાર.’
 કાજ આપ વિતૂં પર ફીઈ, જાણિ પાપ પ્રવાહ્યું લીઈ.
 ઈમ કરતાં કિમ રાખું આપ ? ‘પરહુણા પાહિ મરાવિઉં સાપ. ૨૮૯
 શ્રદ્ધા કરિ હરિ ઉપરિ ધ્યાન, માંહે મલ ઉપરિ મજન.
 સાચા બોલ વદનિ વાણી, હંસક હૈયા કીયા ઘણી.
 કોધિ અતિ ઉલાલિ આરિ, ‘ઝીણાં કાતઈ જૂઆરી નારિ.’ ૨૯૦
 સ્વર્ગતણુ સંઘાત નવિ મિલઈ, સભટઈ સૂધા થોડા પલઈ.
 સંયમની નુ લહિ વર સાથ, અતિ અલભુ જોવા નરકનાથ.
 અષ્ટાદશ માંહિ આવઈ કહું, ‘નમતી સાંગિ દિ પગ સહુ’. ૨૯૧
 સન્પુરૂષ સુખ તણું વખાણુ, યમ ‘ઉઠ્યાચલિ પ્રકટયુ ભાંજ’,
 સંગતિ સાતિ વિસની તણી, ‘વંછુ અંધ કૂપજ લણી.’
 ‘બાલજુધિ પામઈ સાંપડી, સહુ ચડઈ નીચી વનખડી.’ ૨૯૨
 ‘સ્વર્ગ’ તણાં સુખ ’ વાંછા કરઈ, ધર્મ કર્મ એકઈ નાદરઈ.
 સંગતિ લિ સંતી કહિ તણી, કિમ પનુ થાઈ પશુહણી ?
 લક્ષ ચુરાશી રૌરવિ પડઈ, ‘નેવ ન પાણી મોલે ચડઈ.’ ૨૯૩
 મોક્ષ તણી અલલેખા કરઈ, મારગ નીચા નવિ પરહરઈ.
 શોકમાંહિ અપયશ બોલાઈ, પરભવ દખિ જોહ કી કાઈ.
 ‘સુખ નવિ સુહુણા માંહિ ભાલ, મૂલ નહી કિમ પામઈ ડાલિ?’ ૨૯૪
 કે નર લાગા તીરથ ધ્યાનિ, વાટઈ વાણી કરવા પાન.
 લેવા ગાંઠિ પરાઈ ભાવ, ‘તાર વિના કિમ તારિ નાવ ?’
 જોવા પરનારી અંગ જાઈ, ‘લાહ લેઅંતા મૂલ અમાઈ.’ ૨૯૫
 ધન વંછઈ ધન કેરી મણા, સુકિત વરણુ વિષુ પદ હરિતણા.
 રહિ અહંકારે અન્ય આશયા કડું, દૂત રમી ઘર અર્થિ ભર્યું.
 નીચ કમ્મિ કલ્યાણુ મ જોઈ, એ સવિ ‘આસ નિરાસી’ જોઈ. ૨૯૬

સાધુ ભૂત પિશાચી જત, સાદ્મા આવઈ દેખાડઈ કંત.
 એ સરિયુ મિલ્યુ સંઘાત, આશિ આશ ભયો કરિ વાત.
 ‘સાપ સાપ ઘરિ પડેહણુ જાઈ, જીભ હલાવઈ અન્ય કાંઈથાઈ?’ ૨૬૭
 ગોપતિ ત્યાજિ ગોરૂં આદરૂં, ‘મૂઆં ગ્યાં’ સૂઘઈ સ મરૂં.
 અછતામિક ઉલગ માંનિશઈ, ‘આગઈ હોઈ નઈ વલી તે હથઈ.’
 મોક્ષ ગયાં મતિ મનસા થઈ, ‘શૂં ધાવુ આંચલ મા મૂઈ?’ ૨૬૮
 લાગુ દોષ દેવિ સાંભરઈ, સાદ્મા વપુ પીડા ઉચ્ચરઈ.
 મરણુ આવિ કહિ કાંઈજ ધર્મ ? શત્રુ મિલ્યાં અસ્ત્ર શીખું થર્મ !
 સ્વાદિ પડયાં કુછિત કાંઈ કહી ? ‘આઈ કહિતાં કિમ છૂટીઈ?’ ૨૬૯
 સાધની શેત્ર સુખિ સ્વર્ગે જાઈ, વિદ્યાવંત વિશેષિં મનાઈ.
 જુ મોટા મુકિત સાંચરઈ, એક રામ આપિ ઉદ્ધરઈ.
 શરણાગતવિજયપંજર નાંમ, આપુ મંડણુ તવ પદ ઠામ. ૩૦૦
 ઇતિ ધનવીશી.

સાધારણ વીરશી.

એ મન વિષયા ચાહુ ભમઈ, મનુષ્ય જન્મ આલિ નીંગમઈ.
 કેડિ ન દેખી કિંકર પાંણિ, પુણ્ય સરીસુ ન છાંડિ વાણિ.
 પરધન વનિતા લાગુ રંગ, ‘દેખઈ દૂધ ન દેખિ ડંગ’. ૩૦૧
 એક ધરિ કામિની કુલવંત, રાચઈ કોઈ કો અસતી વહંતિ.
 અમૃતઘટ ઉપરિ અનભાવ, માંડણુ સ્વસુખિ મધ્ય શરાવ.
 ‘મોહી રાંમ રમઈ કો રૂપિ ? દીપક પાણિ પડઈ કો ફૂપિ ?’ ૩૦૪
 છાંડી પ્રીતિ બહુ તન ભાગ, પરનારી સંગ અંતરિ દાઘ.
 સૌખ્ય સ્વરામા બેજણુ રંગ, અપત્ય આપદ વિલસતાં અનંગ.
 જુ તૂં ‘ભાંણિ ભરાઈ ન દ્રાઈ, આટિ હાથિ ન ભૂખ સ જાઈ. ૩૦૫

ચાટુપણુ ઢાઢી આઢરી, નગમી નારિ અસતી ખાવરી.
મૂરખમતિ વિણાશું મૂલિ, 'ખાંડ વિરાંસિ ખાધી ધૂલિ.'
માત પિતા મેઢી થયુ જુડે, એ 'ગાઢુ ઘાઢુ ગાઢુડે.' ૩૦૬

કમતિ ફૂંટી કન્યા વરી, કિમ તે નીવારઈ વિભયરી ?
કારી ઘરિ ઉપનુ કપુત્ર, વાંમી વિણાશું ઘરસૂત્ર.
રડ નહી વિણુક્ષણુ રીસાવિ, 'માંચી જઈઠાં આઁયુ' લાગિ.' ૩૦૭

વિરૂંધ વાટ વારતાં જઈ, 'ઉખધ આપિ અજાણું ખાઈ.'
ફૂંટ મિત્ર મિલિ કિશું કાજ ? 'અંગઉધારઈ મ લેશિ વ્યાજ.'
'એ ઉજવુ વરત અનુકલી, ચોર પાહિ ચોટ ઉતાવલી.' ૩૦૮

શરખા સંઘાતી ગ્યા નીસરી, વેશ્યા રહી અન્ય નેહ ધરી.
જમલિ જમાઈ રસી રહુ, વિઢતાં વિજય બોલ સાંસણુ.
પ્રેમિ અંગ પરાભવ હોઈ, 'કોઢી મૂઉ તુ મ કરી રોઈ.' ૩૦૯

એ પ્રતિ પામી દ્રૂઈડિ રાજિ, તેણિ માગતાં નાવઈ લાજ.
વર્ષ સહસ્ર તપભેદ ન કીધ, તુ તે નિશ્ચલપદ લીધ.
અદ્ય ભકિત કિમ વૈકુંઠિ લીઈ ? 'શરિખા સુર કાં બે ફૂટીઈ?' ૩૧૦

અકોધી નર તીરથિ જઈ, કેવલ કલેશ કિંગરિ કાઈ.
અપદર્શનિમતિ પૂજા ઘણી, 'ઉગઈ વૃક્ષ કિમ વાઢયુ ખણી ?'
અધમતી યમ નોરી કલા, 'કિણુ ખાંડઈ ફૂકસ તાંઢલા ?' ૩૧૧

શેવઈ હરી કરી કાંમના, 'વાંચઈ વ્યાસ અર્થ કલ્પના'.
લેઈ લાંચ કાજ પર કરઈ, દોઈ દાંન ચિતિ ફલ ધરઈ.
વેદ પરીક્ષા વિગતી લઈ, 'એ ખાટી અરહટ વેચીઈ!' ૩૧૨

જીવન અર્થ મ મારગ લોપિ, સારી આય રહુ ધરી કોપિ,
પાપ કરતાં વધઈ આય, મૃગ મછ ઘાતી મહા ન માઈ.
'નર નાસી વિણુ નુહિ કોઈ, મરતાં મહિલા માત કરી રોઈ.' ૩૧૩
તાણુપણુઈ ન સુધુ મર્મ, સ્ત્રીસેવા ઇલિ કીધુ શર્મ.

તન આધાર કાંમ કહિ ગયુ, ગુરૂ ભંડાર ન રાખી રહ્યુ.
 ‘ પછઈ નીસરઈ કાંને બોલ, એ છે દાંત નઈ મુખ પોલ. ’ ૩૧૪
 મુઈ પ્રતિ સંધ્યા નઈ સમઈ, જૂખી પ્રજા એકલુ યમઈ.
 કરિ આગ્રાણુ ફૂલ કરિ ધરઈ, ‘ સર્વ ગુણુ વાણી વૃથા કરઈ ’.
 સૂતાં નમ્ન દેહ દેખીઈ, ‘ આવી લક્ષ્મી પગિ ઠેલીઈ ’. ૩૧૫
 ચાડ ચવાહિ અધિકુ વલ્યુ, ‘ તે તાં જૂનાં પિતર મલ્યુ ’.
 કીધુ ગુરૂશ્રં વાદ વિશેષિ, ‘ ભૂલુ ભવાડયુ આપ સંદેષિ ’.
 કલહુ કુટંબ હોહિ પ્રથપણુ, ‘ એ હારી છુતી ઉલખ્યુ ’. ૩૧૬
 સદગુરૂ વાણી વૃથા મન કરૂ, કહિતાં માત્ર અંગિ આવરૂ,
 અંતરિ આણિ મ એ સંદેહ, તે ‘ નીપનૂં ચહાં વૂહુ મેહ ’.
 કિમ વાલશિ મન જાણી મમં ? ‘ ચેતી નાહી તેતી ધર્મ ’. ૩૧૭
 પુણ્યાંગના પ્રેમ અતિ ધરઈ, મોટા પક્ષ અન્ય આદરઈ.
 ‘ મુખ ન સાપ વાસ ગેહ રહઈ, મુરખ મિત્ર સંઘાતિ વહિ. ’
 અછતા ગુણુ કઈ વારી કવુ ? ‘ એ સુ સાતે વીસે લેખવું ’. ૩૧૮
 હાલાહલ ઈવ પીધુ કવાથ, તુ આમઈ મૂંકાવ્યુ સાથ.
 ‘ તાત સકયુ નવિ ખૂસટ મારિ, તુ સુત શરિ વાગી તરૂઆરિ ’.
 જૂ તૂં એહ ‘સગાની ગાલિ, યમ આવી એ ધરિ ‘ધૃતનાલિ’. ૩૧૯
 નિગમારથ સઈ સમુ રમૂતી, સમૃતિ સઈ સમી શાસનગતી.
 શાસન સઈ સમુ અંશ પુરાંણુ, સઈ સમુ ગીતારથ જાણુ.
 વીઘાતીત ગીત કિમ કહઈ ? માંડણુ નાંમ લવારી લહઈ. ૩૨૦
 ઇતિ સાધારણુ વીરશી.

યુક્તિ વીરશી.

પહિલૂં પાપ કરૂં નરિ ઘણું, દીકું નવિ જોખમ જમ તણું.
 લોક વિગોયા શ્રવણિ સુણી, અંતરિ તુ ચેત્યુ આપણી.
 જાઈ પાપ રમૂતિ સાંભલિ, ‘ ખૂડતાં વિલગઈ આવલિ. ’ ૩૨૧

મ મહુ સજન દુષ્ટ સંઘાતિ, 'કિમ સવાસિણિ વેશ્યા ધાત
 ચંદન ઉરસ જોઈ વિચાર, હરિ મેલી અન્ય દેવ ઉધાર.
 'કંટકફલ જોઈ ઈંગારિ, ઘાસઈ કેલિ ન ઘાસઈ યોરિ.' ૩૨૨
 ગ્યુ ઘર છંડી વદાથી વંનિ, પુત્ર કલત્ર વીસરઈ ન મંનિ.
 સૂનઈ કલપી કાંમ સંતાપ, 'ઘોવા ઘોતી લાગૂં પાપ.'
 આવઈ કિમ સ્વામીશૂં નેહ ? એ 'બગત્રી નીગમીયા બેહ'. ૩૨૩
 બ્યાધ ન પાસૂં છાંડઈ કાય, એક ઘડી નવિ દારિદ્ર જાઈ.
 ઉપયથ ઘડી ન છાંડિ કેહિ, અંતર વેલા ટલઈ ન વેડિ.
 યે તન પાતક વાસિં રહિ, 'જ્યાહાં પાંણી તિહાં કાદવ કહિ.' ૩૨૪
 મોટાં તપ વ્રત તીરથ દાંન, અવિની માંહિં કુણુ જાણુઈ માંન ?
 સુકૃત દુઃકૃત તપતિ કાઈ, 'પંકિ પંક ન ધોયુ જાઈ'.
 કિમ અવતાર વિના હરિ વહઈ ? 'ઘર ઘરના પાડા નવિ મરઈ' ૩૨૫
 'ચુરાશી લક્ષ યે લવ' કહિ, ધર્માધર્મ મર્મ નવિ લહઈ;
 તે માંહિં એક સુણીઈ સાર, માનવ ભવિ લીધુ અવતાર.
 છાંડી ધર્મ આદરીઉં પાપ, 'ગ્રહણુ વેલાંએ કાઢયુ સાપ'. ૩૨૬
 પર નારી પ્રાથ્યાં ન લંગ, ચેણુઈ ચેણુઈ યોગિ પ્રીછવીયુ અનંગ.
 પલ વાણી સંતોષી શિવા, ધાઉ ધર્મ ભણી તે નંવા.
 'પુણ્ય કરંતાં પાપિ બંધાઈ, અમૃત વાંમી એ વિષ ખાઈ' ૩૨૭
 સ્વામી તણી ન આજ્ઞા રહ્યુ, લોક અપવાદ બોલ સાંસહ્યુ,
 'મારગ છાંડી જીવટિ જાઈ, કાંટે શ્રમિ પીડાણુ કાય ?'
 સ્વામી દ્રોહી નઈ મિટીઉ સાથિ, 'પુહુક છંડાંણુ દાધુ હાથિ'. ૩૨૮
 ભૂપતિ થાપ્યા દુષ્ટ પ્રધાન, પાંમી વિભૂતિ આવીઉં માંન.
 'ચીહુ પાંચ દીહુ મેહ આદ્ર, ' 'ઘોડી લગિ પટિલની પાદ્ર.'
 'આગઈ વ્રતિ એ મૂકયુ દડુ, એ ઠીકરીઈ ભાણુ ઘડુ.' ૩૨૯
 મોટિ કુલિ પરણાવ્યુ જોઈ, તે નારી પતિવ્રતા હોઈ.
 દેખી તનુ તે અસતી તણૂં, દાંત હશી દેખાડિ ઘણૂં.

- મૂરખ મોહિ ના બા જોટ, ' મોટી કોર પીયારા રોટ. ' ૩૩૦
- છલ છદમિ ઘરિ ઘન મેલીજી, ફતરમી તે શવિ હારીજી.
કઈ ખરચું વેશ્યા મઘપાનિ, કે રાઉલિ કે ચોરે લીઉ.
ભાંડ ભવાઈ કઈ ખરચીજી, ' આલિ આબ્યું વેલિં ગયું. ' ૩૩૧
- બ્યાધિ વિયોગ શોક તવ નડઈ; કહિ 'મઝ લેખું ઘટચોપડઈ.
એવૈં સાર કઈ કકમ', ' ચૂડી પહિરી બધકું ન મમ. ' ૩૩૨
- સહિવાસિ નવિ તેહનું તેજ, ' મામત્રેઈનું છઈ હેજ. ' ૩૩૨
- ' વાનર વીછી ખાધુ ' યશુ, યમ આગલિ પીડાઈ તિશુ.
કીધું તોરઈ કુટંબિ વિચાર, ' ભરડા પરહુણુ અન્ય ભાર. ' ૩૩૩
- ' રૂડું કરિભ તો રીરડી, જોડી જોડી આહડતી ભલી. ' ૩૩૩
- ધમંકાર શવિ મેહૂં માંણુ, ' લેહઈ ટાહું નીર પખાંણુ. ' ૩૩૪
- જાણી તઈ પરિ એ યમ તણી, ' બાંભણુડોડી કરિ ઘન ઘણી. ' ૩૩૪
- ' ઢીલું મૂંકિશિ તે તવ હાંણિ, એ નાતકું નહીં નીસાણિ. ' ૩૩૪
- આહરીઉ અંજણિ અધમ', ગુરૂ પાખઈ નવિ સૂધુ મમં.
' ઉંચું જોઈ તુ આકાશ, નીચું જોઈ તુ પાતાલિ. ' ૩૩૫
- મેહૂં માંણુ જાંણુ ગુરૂ મિલ્યુ, ' માથા ઉતરયા પગિ રલ્યુ. ' ૩૩૫
- લોભવવાં આગઈ દુઃખ ઘણાં, ઇમ ન જાંણઈ કમં આપણાં.
' આંગલી સુખિ ધાતી ડસઈ, ' કાંઈ ભવ એણીપરિ કસઈ ? ૩૩૬
- ' ગઈંભિ ગોહુ માફ સુંણું, ગાંભ ઉપરિ માંડયું રસણું. ' ૩૩૬
- આણઈ ભાવ અંગિ અતિ ઘણું, કેહુ વરૂ હશિ ઘર તણુ ?
તે શ્લીઆમણુ સારી વરૂ, ' વાઢી પાટ મેરાઈઉ કફ. ' ૩૩૭
- શેવુ સ્વામી શવહુ ઘણી, ' દીવાલી કહિના બાપ તણી ? ' ૩૩૭
- જુ સહજુરૂનું કથું નવિ કફ, તેહનઈ પાછલિ શું ઊગફ ?
યમ ' મૃગતૃણા પાંણી પીધ, સુહુણા કેડિ રૂડું દીધ. ' ૩૩૮
- ધાત મિશિ ગ્યુ કે છેતરી, કહિ ઇમ ' નાઢી ગાઈ ચરી. ' ૩૩૮
- માતાપિતા ભણાવઈ તુઝ, આહર કાંઈ ન કરઈ અબૂઝ ?

પાછલિ નવિ હોશિ અભ્યાસ, કરતાં પુત્ર કેલત્ર બહુ આશ.
 ‘ પહિલું સખલી બાંધી મૂંઠિ, પાંણી પડઈ પીઆસી પૂંઠિ. ’ ૩૩૯
 લક્ષ મુરારી જોઈ વિચાર, કિમ એવડું સહિસઈ ભાર ?
 રાવ કરી તે સ્વામી સુણી, દીધી યેનિ માનવભવતણી.
 કહિ મંડણુ જી હરિ નવિ મિલ્યુ, ‘ સુહુશુ યશ્નુ નઈ સુહુશુ રહ્યુ. ’ ૩૪૦
 ઇતિ મુગતી વીશી.

દ્વિતીય વીશી.

વેઠ વિપ્રશરિ સારા ક્રીયા, શુદ્ધશરિ વાડવ થાપીયા.
 નારી શરિ ભત્તાર સખૂપ, જૂપતિ પાલઈ પ્રજા એ રૂપ.
 સ્વામી બોલ ન ભુહિષાત, ‘ રાઈ રાખતાં ક્રીજઈ વાત. ’ ૩૪૧
 કામ કોષ લોલિ કલિકાલિ, સત્ય શૌચ શમ દમ પરબલિ.
 ક્ષમા દયા વાસના વિવેક, સાર વસ્ત બાલી અનેક.
 એવાં માંહિ હરિ સાધન ક્રીયું, એતાં ‘બલતા ડાંડું કાઢીઉં.’ ૩૪૨
 • એ સજન અવની અવતરઈ, સ્વામી તણી આજ્ઞા વિસ્તરઈ.
 તે ઘરભાર રદ્યા ઉદ્ધરી, કીરતિ કૃષ્ણતણી અણસરી.
 ‘ દીજઈ શીખ નહીં તે બાલ, શું શારદાગરણું નેસાલ ? ’ ૩૪૩
 સહજ સજન સાલૂં જોઈ, તેતું દુઃખતા ભાઈ હોઈ.
 એ દીઠઈ રૂઢય શુદ્ધિ ધરઈ, તેતું ‘ આગ ન અધિકી સરઈ. ’
 ‘ જી હાથી તરશુ સુક્ષમાં, તુ પેટિ પાણી ઘૂંટણુ સમાં. ’ ૩૪૪
 માનવ કર્મ કરૂં તે કલા, પરહરિ પાપ થાઉં નિર્મલા.
 અથ બાશિ સહુ હરિનઈ નાંમિ, કુછિત વિતૂં ન દીજઈ સ્વાંમિ.
 સધિન મોક્ષ ત્રિલોવન રાય, ‘ લાહૂં રાખી ભૂ કુ થાઈ. ’ ૩૪૫
 ‘ કાલા કાંઈ ’ ન તૂં હરિ જમઈ ? ‘ પાખઈ ભીંતિ ભાર કુણુ ખમઈ ? ’
 ‘ કુંચી એણી તાલૂં ઊઘડઈ, ‘ અથા અનેરા એ કિમ ચડઈ ? ’
 શેવુ હરિ અન્ય શું કરઈ ? ‘ યમ પાખઈ છોરડું ન મરઈ. ’ ૩૪૬

લીજઈ એક હરિ આશરૂ, ' સંદેશે મન ઉલગ કરૂ. '

' વણિજ પીઆરી હાથિ ન હોઈ, ' ' ડાઠી પર કર આપઈ કોઈ ? '

' ડાલિ ડાલિ મન ઘાટુ બાથ, છોરૂ ઘણી સમ્યાણી હાથ. ૩૪૭

' કિમ જાશુ બીજાઉલિ આરિ ? ' [આંખિ અંધ બેડી પગ ભારી.]

' ગલીવાતે મુખ ગલૂં ન હોઈ, પાખઈ ભીંગેલિ ચિત્રામણ જોઈ. '

' શમય ન ભૂખ થયાં આકુલાં, પૂછઈ અપવાશી ઘરિ ઢોકલાં ' ૩૪૮

કિમ એણી પરિ પતિ રીઝવું ? ' સુઈ દેઈનઈ કુશ દેખવું. '

' હાથિ કાનિ ન સાહ્યા જઈ, આલિ આપણી વાનરપરિ સાહિ. '

અંતર ફોક પરાભવ ભયું. ' કેહા વુઠા કાદવ કયું ! ' ૩૪૯

ચે શ્રદ્ધા કરિ પોખ્યાં પાત્ર, ' દીનતણાં અથ તોખ્યાં ગાત્ર. '

કઈ હરિ સાધન કીધું ગોપિ, વાટઈ વટ પીંપલ તરૂ રોપિ.

વાવ્યું હેમ ખણા કુદાલિ, એ ' વિષુ ગરથ વહીતર ' ભાલિ. ૩૫૦

કરતાં ગોઠી મિલઈ વિદ્વાન, કાંમ તજી તિહાં દીધા જાન.

શુભ કર્મ કરતાં અન્ય લોક, પેખિ પરમ આવ્યુ સંતોષ

શત્રુ મિત્ર સમિ ઉપદેશી મા, ' પર કણકિ' માંડા શીખીયા. ' ૩૫૧

ઘરિ બઈઠાં સર્વસુખ ભોગવુ, સાચુ જૂઠું જાણી ચવુ.

' રાજા રાજ્ય કરૂં તનુ તોષ, ' પૂરિ અભિલાષ આણી સંતોષ.

જુ આજ્ઞા હરિની વરતીઈ, ' પશલીઈ દૂંગર કેલીઈ. ' ૩૫૨

સદગુણ પેખી યાવિ કર્મ, ' નાડી મૂલી બેડી શ્રમ. '

લીધુ ધર્મ સમારગ વેદ, પામ્યુ સુખ અથ હુ તન ખેદ.

' જોઈ તરત ખૂડતાં કંઠિ, દોહડઈ લીહ પટુલિ ગંઠિ. ' ૩૫૩

વરૂ કઈ સ્ત્રી ઘરિ આવઈ, કહિ પહિલૂં છોરૂં પરણાવિ.

એહ કાજ તહારૂં કરૂં, ' દેખઈ નહીં ન્યાઉ વીજપરૂ. '

ભત્તાર કરઈ કહિ તે કરૂં, એ જાણે ' સોનૂં નઈ સરૂ. ' ૩૫૪

સઘલા વિષ્ણુ તણા અવતાર, ' ચેતા અથ તેતા અસવાર. '

પીડા કહિ જાંત જાણિ મ કરે, એવું જાણી આપ ઉદરે

‘ જુ કાંબલિ કુણિક જામલી, કહિશ તે માહિ કેતાં પલી ? ’ ૩૫૫
 સઘલઈ સ્વામી શરણુ જોઇ, ‘અન્ય વમઈ અન્ય તૃપ્તિ ન હોઇ.’
 સઘલા જીવ અતુકુંપા કરી, ‘સહિજઈ સમાધિ’ જાઈ તૂંતરી.
 સ્વામીની આજ્ઞા સર્વ હાથ, ‘અર્પિ મર્થિ કાલકૂટ ઉઠાશ.’ ૩૫૬
 નિતુ ભીડી યમ વેદન સુણું, ‘હાથીની પાર જલુ ઘણું.’
 અન્ય નહી કુણુ હરિ વણુ નાવ, ‘માયા ભાણું એક વટાવ.’
 ‘એકોત્તર પૂર્વજ હરખીયા, એં ભૂલા મારગિ આવીયા.’ ૩૫૭
 સ્વામીની શરણાગત જાઈ, ‘હાથીની પાર પેટ પૂરાઈ.’
 ‘છોડ હુઈ કછોડ જોઈ, ‘માય નાપ નાવ તેહવાં હોઈ.’
 સ્વામી કહિ ‘ચોરી સહિજશ, માગીઈ બીજ વસા પરદેશિ.’ ૩૫૮
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલી લોક, સુચર એક બીજ સર્વ દોષ.
 સહુઈ આસ તત્કારી કરઈ, તે શાવ ‘આલ પડત તે ધરઈ.’
 આરતિ હરિ કુણુ કહિ સર્વ ? ‘હી લખ દાંત પ્રજા લોજન.’ ૩૫૯
 સજનનઈ રખે કો સમ, ‘હાથ કપૂર કપૂરજ હસઈ.’
 ‘જલુ ધંતૂરાના જાણુ મહેશ, વમ માલી પાતરી’ સવેશ.
 કરશઈ સહુજન તેહની આસ, માંડજી વ્યં, સોઈ વિનાશ.’ ૩૬૦
 ધીન હૃદય વીશી.

વૈરાગ્ય વીશી.

જુ તૂંહનિ ચુર મિલ્યુ ન કોઈ, તુ આપિ આલોચી જોઈ.
 સ્તસંગતિ કર્મ કીધૂં સાર, તે અપિ સુપિ ન જગદાધાર.
 પાતક ‘ચોર મિલે વસીઈ, પાકૂ માંડુ પછિ પાડીઈ.’ ૩૬૧
 તપ જપ તીરથ શ્રદ્ધા દાંત, કૃપા બારરી કલુ સોપાન.
 ‘સ્વર્ગ લગિ સંગતિ’ વાચીઈ, એકૂ મોક્ષ અભિલાષ ન દીધ.
 આવી ભગતિ યુગતિ હરિ મિલી. એ ‘કૃપ માલી કાંબલી.’ ૩૬૨

ડંભિ પૂજણુ બમકું દેવ, લોક વખાણુ વધુ ન એવ.
 દૂ હાન કીરતિ વિસ્તરઇ, કિરણી ઇમ ભાણીનઇ કરઇ.
 અંતરિ આપ ભવાડિ ઘણું, ' નહીં વઢવાઢિજી ટીપણું. ' ૩૬૩
 સજન ઘરિ જિપનુ કુપુત્ર, લોકે પારખી કહ્યુ કમૂત્ર.
 સૂં કરઇ તાત કસંગિ મિલઇ, ' થોડઇ નીરિ પૂરે ટલવલઇ. ' ૩૬૪
 ' ભંગિ જિગી તુલનીનઇ માગિ, એ અંગૂઠઇ કોજિ લાગિ. ' ૩૬૪
 ખત્ર અખત્ર ઘરિ ધન મેલીજી, ઉત્પતિ સારૂ ન વાડવ દીજી.
 ખરચઇ પુત્ર કરઇ તરફડાં, ' માથઇ ચડયાં પાગ ખાસડાં. ' ૩૬૫
 માતપિતા ' નવિ સ્વાહિ ગંધ, કુંહું પેટ પાદુ કિહાં ખંધ ? ' ૩૬૫
 ' પૂર્વદત્ત પ્રભાવઇ ધની, ' જાંણુ મંત્રમઇ શાકિની.
 ઘણું ઘણું પાપ આઢરઇ, કહુ કિમ સૂધી શીખ તે કરઇ ?
 તૃણા પૂરિં જઇ તે વખા, ' ત્રાંખાના તે વાજી રઘા. ' ૩૬૬
 ' સવિ વેઠિ કરવા લોક, ' તેહનઇ ઘરિ નવિ દેખઇ થોક.
 જુ તું મનિ ઠાકુરનિ વસઇ, ' તિલે નહીં તુ કરસણુઇ હસઇ. ' ૩૬૭
 ' પગ દેઠિ બલતું નવિ દીઠ, ' રૂડા રૌરવ લાગુ મીઠ. ' ૩૬૭
 ખટકશનિ જૂ જૂઆ ધણી, ' કે ડાકિણિ કહિ માતા આપણી ?
 કઇએકિ ઘરિ મન વિસ લાઇ, ' ધી આપણી વિખાણુઇ માઇ. ' ૩૬૮
 ' પાડોશી આગલિ સાસરઇ, જાવા ન લહિ તુ થું કરઇ ? ' ૩૬૮
 પહિલું અન્યાઇ તે ચાડ, ' છુરમમાંસ પીઆરી હાડ ' ૩૬૯
 ' ન્યાકિ અન્યાકિ પાંણી પાંણી વાટ, ઉથલ્યું ગાડું ગણુ શા ઘાટિ ? ' ૩૬૯
 ' આપિ ખાધી માથિ માહિ, પાંનિ ચૂંતુ સકયુ ન જાજિ. ' ૩૬૯
 મોટા નાદા પાલીક વાદ, ' તાણુ અતિ ત્રટઇ ગ્યુ નાદ. ' ૩૭૦
 ' ચેહનિ છાસિ તેહનિં ઠાસિ, છીકતાં ડંડે હુઇ વિમાંશી. ' ૩૭૦
 આં ' કહલેડાં સાસૂ ભાગ, વહુનાં ઠીકિર કાજિ ન લાગ. ' ૩૭૦
 જુ ખરચું વિધિ વિણુ જૂઆ, નિગમચૂ 'યમ મણુ સાતૂઆ. ' ૩૭૦
 ' કાગ કરઇ કુઠે કુહુ કિશુ ? ગઢલ મહુ ઉપાડયુ તિશું. ' ૩૭૦

મેં તે પામિ કિશા વિશેષ, 'કાલમુખિ શરિ ટોલુ લેખિ.' ૩૭૧
 અપદર્શણિ લોલવીયા ભૂર, મેલી શવિ કાં ભજુ ન સૂર ?
 'ધરીનઈ ચૌટા ચોર ! ક બાર ? ફડા બોલુ ધર કિહાં વાર ?'
 લોક તણાં બોલ્યાં સાંસહિ, 'ફૂઆનુ ડેડક થઈ રહિ' ૩૭૨.
 કથ્યું કવી મૂરખ નિરવાહિ, 'કાંજુ રાંજુ આંધા માહિ'
 વેધિ રાગિ વિખાણુ ભલુ, 'યમ ગામહિટનુ ગાડલુ.'
 'મણિ માણિક મોતી પરહરઈ, લીલી હાર ગુંજા કંઠિ ધરઈ' ૩૭૩
 'સાતું દર્મ હથિ યમ લેટ, સઈઆણી આગલિ યમ પેટ.'
 'માઠલ મઠયું' કહિ શવિ લોક, 'પોત્રીનાં વિયંગણુ' યમ ફોક.
 'દેમ ગયૂ વ્યાજિ સર્વ ફૂલ, જાણ્યા કોહિડા કુડી મૂલ' ૩૭૪
 યતન કરૂ અતિ ઉપરિ ધર્મ, 'ડગિ ડગિ કરૂ વિચાર સ્વર્ગમં.'
 પગથી પગથી ભજવુ વેરાગ, 'કાં ઉછલી એ ભાગુ પાગ ?'
 'કાચ તણુ ફૂંપુ એ સાર, ઠમકતાં નવિ લાગિ વાર.' ૩૭૫
 'ધર્મ સુંહાલું સદ્ગૌ કહિ, ચોગીશ્વર ત્યાં વનિ રહિ.
 'કૂડી ખગ મૂંકઈ આપણા, વાહી વસ્તુનઈ ચોખમ ઘણાં.'
 'આપણપૂં આપઈ ઉદ્ધરે, મીંચી આંખિ અંધાર કરે.' ૩૭૬
 તપની વાત તપીશ્વર પૂછ, અણુ જાણિ 'મરડિ મન મૂંછ'.
 ચોધી વિશિ વશિણુ કરૂ પિશાય, 'જીપૂં કાંમ શુ કંઈપં માચ ?
 સ્વામી શેવ ન લીધી ભૂરિ, 'રલીઆમણા ફૂંગર થ્યાં ફૂરિ.' ૩૭૭
 પુત્ર કલત્ર ધન છાંદિ મ ફોક, 'હસારથ હોશિ માંહિ લોક.'
 'ઉલઈ ગઢ ઉમરશિ કિવાર ? અર ચીંતવે અસૂર સંધાર.'
 શૂક સનકાદિક સિધા વરાગ, 'માતિ સુડિ પસાર પાગ.' ૩૭૮
 સહુઈ સમૃતિ પુરાણ સાંભલઈ, કેતાં મનિ ન કાસલિ ટલઈ.
 કહી કહી ભાગા ગુર શીખ, અવણે સુણીતાં ગયા વરીખ.
 તેકનઈ વલી વલી કહઈ કુંણ ? 'જૂંડા ચોર ભલા શકુંન.' ૩૭૯

‘ દેવ ચરીત તુ દેવજ લલિ, ’ તું શું જાણા મંડણ કલિ.
 ‘ રાતી ધોતિ પોત પરીઅટઈ, ’ તેડવું નાંમ તોરે મઝ ઘટઈ.
 ‘ રથણ રાંકધરિ લલિ શું મૂલ ? પ્રોડે માથે યમ કલિ ફૂલ. ’ ૩૮૦
 ઇતિ વૈરાગ વીશી.

લોક પીડા વીશી.

જુ તાહરાં તપ ક્યાં પ્રમાણે, ‘ જુટ મ રોમ જિતારા પાણિ. ’
 ‘ વારિ ન કરઈ વજર અન્યાદિ, જાવ ચોર બેટઉ વિવસાઉ. ’
 કલિ નહી કરઈ શીખ અક્ષ લણી, ‘ મા માહરી નુહિ વાંઝણી. ’ ૩૮૧
 ધન મેલઈ તોરઈ શું કાગ ? જુ તઈ પાંમયુ એવડ રાજ.
 લૂસી લોક કલિ ધન કરે, ‘ જાણુ પડુ નહી હીકરે. ’
 પાછલિ યમવેદન મહુ સહઈ, ‘ રોડ હાથે રતન કિમ રહઈ ? ’ ૩૮૨
 કાં લોલિ મન તાહારું ચલઈ ? ‘ દેખઈ લલિ માથિ મણિ બલઈ. ’
 પ્રજા ઘણઈ ભરી વેરાગિ, ‘ કલિ સખાઈ આંખુ કાગ ! ’
 પાંમઈ પદારથ આદર ઘણઈ, ‘ રોડ્યૂ ધૂલિ કરઈ આપણઈ. ’ ૩૮૩
 હાથિ કાતી ન આપિઈ કાણું, ‘ કિશું કુકડઈ ઉતારણું ? ’
 મેહલ્યા ફરી ચુહુદાના ચોર, હાથી નહ પગિ પાડયુ સોર. ’
 રાજરસિ તઈ ઈમ કાં કીર્ત ? ‘ દુઃખ જિતારી ભલાનીજી ! ’ ૩૮૪
 આંખુ અર્ધ ઉપરિ મહુ ધ્યાન, ‘ પદ મા વિણ કુણ વીધઈ કાંન ? ’
 ‘ મહુઈ કાતી આહી લોક, ફરિદ્ર આંખુ ઘરિ પડીઉ શોક. ’
 નીસત વલય નર શવિ નડયા, ‘ અજાણુ અંકિ સ્વર્ગીથી પડયા ! ’ ૩૮૫
 દુષ્ટ વિના કુણ કરઈ મકાતી ? ‘ પામી ભૂતિ ની વલી કાતિ. ’
 આપઈ પશું અન્ન કરિ ઘણી, પીડઈ નહી કલિનુ લય ગણી.
 કરિ ફરમાણુ અપાંચૂ મિત્રી, ‘ આગઈ માંડણિ છાકી વલી. ’ ૩૮૬
 પીડા પ્રજા કરાવી વેદિ, ‘ પાછલિ શુદા ભારે શેદિ. ’

ભૂપતિ ભૂરે લલાવાં ગેહ, ' કીધા ચોર વુલાવા તેહ. '
 સુખ આદરૂ ચ્યંતા મનિ ચૂકિ, ' ઉખધ વ્યાધિ લલાવી મૂકિ. ' ૩૮૭
 સાઘૂં પ્રજા મકાતી ન જોઇ, માંડે કાજ કપટમઇ હોઇ.
 ' ઉટ ઢેકા પહિ અવલાં કરઇ, ચૂકી ગલ્યૂ ન જઇ પરઇ. '
 દોસ દીવાણુ દીજઇ તે ફેક, ' કાઠિ કાઠ વઢાડઇ લોક. ' ૩૮૮
 આખ્યા પુત્ર પીઆરા હાથિ, ' ઠાકુર ઘરિ નવિ ટલી અણાથિ. '
 આવ્યૂ ઘરિ શવકહિનઇ ગમઇ, ' દૂઝિણીની પાઠૂ તુ ખમઇ. '
 ' વાંશિ વાંસ ઘસાઇ બલઇ, કો કાં પઇસઇ એ આમલઇ? ' ૩૮૯
 ઊભી પ્રજા શીદાણુ લોક, ' માય સોજ તુ થઇ ગ્યુ ફેક. '
 ' વાટલીઇ નવિ કાંઇ રહ્યું, શીરામણુ પરવારી ગયૂં. '
 ગામિ ગામિ હીડઇ રડવડયા, ' રાતી માટીના ચમ ઘડયા ઘડા. ' ૩૯૦
 ' ખંદા ઉપરિ ખંદા મિલ્યા, લૂગડ કાજિ અતિ આકુલ્યા. '
 ' સુખતેમીર કોઇ કોટવાલ, કેતી લોક સાચવઇ ચાલ. '
 ' અવની અસાધિ વ્યાધિ સુખિ મૂક, વાધઇ ચમ હનમંતનુ પૂક. ' ૩૯૧
 મહુશલિ લીધૂ ચમવાનૂ વાટ, ' જાંઠિ ગરથ ન લેખૂ હાટિ. '
 ' ગરથ રણુ અધવિચિ તે લાંચ વ્યામિ ન લાલઇ પડીઉ ખાંચ. '
 પહિલા મકિર પાછલિ કુણુ હીચઇ? ' જોજે જોલાધર દંડાઇ. ' ૩૯૨
 રાઇ સજન ભંડારી કર્યો, તિહાં તે ' નીકઇ ફૂઆ લયો. '
 ' રાજા સુખિ જોલઇ તે ન્યાય, પાસઉ પડઇ ગણુઇ તે દાઉ. '
 ' રાંડા રાંડિ કહી નવિ ગમઇ, આપી દ્રામ કહિયો ચમઇ. ' ૩૯૩
 રાવ કરી રાજા નવિ જોઇ, ' કોઠી માંહિ ઘાટી મહુ રોઇ? '
 કરી પ્રધાની બહુ ધન મિલ્યુ, ' દૂઢણુ બાફ ચડ્યુ ઢોકલૂં. '
 પતિ વંચી કીધૂં ઘરકાજ, ' માથા સૂનાં જઇ રાજ. ' ૩૯૪
 નારિ નવીઇ રાજા ગૂન, ' પુતા તાં જાં જોલઇ સૂન. '
 એફૂં નવિ જાંણ્યું તે રાઇ, ' પેણુ ' પર ધાઇ પર ખાઇ. '

' રૂઠા કેડિ પાડુઉ કહિ, 'હાખિન સહુ વિગતે વિધિ લહઇ.' ૩૬૫
 પૂછઇ ખણી કહા પ્રજ કાજ, કૂંઇ કહ્યું ' રામનું રાજ.'
 મહિતઇ વાત વિમાસી ઘડી, ' કીધી વાત ગલી ચોપડી.'
 ' શ્વાન પાત્રે કોડાળિ ચટાઇ, ઇલતિ ગઇ આદિતિ નવિ જાઇ.' ૩૬૬
 ' ઉછલ કરી પદ મોદ્દ કીચૂ, કોટિ કાગ રતન ખાંધીઉ.'
 ' ઠાકુર પાલે લોભિ લાડ, કરઇ કિશુ હુંડીનૂ હાડ ? '
 ' શુભ પુઠિ દોસ મન દમઇ, 'મ તિશું શેત્રજ બાજી રમઇ.' ૩૬૭
 સ્વામિ દ્રોહિ અથઁ બહુ જડુ, ' શેહેલાની પરિ ચાંપી પડયુ.'
 ' નાચઇ સાપ શરિ ડેડકી, ગણુ ગારડી ન જાણ્યા સકી.'
 સ્વામિ ન ઉલખઇ પુણ્યપ્રતાપ, ' કણુ પાહિ શ્યાં મોટાં માપ.' ૩૬૮
 ' લાગા અથઁ તણા બહુ ઝલા, ' ઝર પાહિ લોભ આગલા.
 ' આબ્યાં પડલ ' નેત્ર મન ચલ્યુ, ' માતી સૂના નારીં મિલ્યુ.'
 ' પીડો લોક કહિ ઠાકુર વલા, સેઠિ સદાલ ખોટાં કાટલાં.' ૩૬૯
 ' લોહી લોક તણાં ઘણુ પીધ, મીન મેષ વિચાર ન કીધ.'
 ભાગા લોક ન લીજઇ વાઇ, સ્વામી શરણાગત તું પાય.
 રાવ કરઇ મંડણુ અતિ ઘણી, સાર કરે રૂ સેવકહિ તણી ૪૦૦
 ઇતિ લોકપીડા વાશી.

કૃપણ વીરશી.

બાણું નહીં લીલાં મનિ રાઇ, આગલિ ચૂકિસિ એણી કાઇ.
 ' કરઇ કિશું સોનાની છરી ? માંન્યું હાટ મસીરું કરી.'
 માહ રથું પરાભવ સહી, ' શેખ તણી ટોપી પરિ હેઇ.' ૪૦૧
 માન્યુ નર પ્રધાની લાગિ, ' તરણુઇ શરિ મુકઇ યમ આગિ.'

સોધી સજન ભાર આપીઉ,યમ 'હીરે હીરૂ વેધીઉ.'
 વય નઈ વજર વિચારી જોઈ, 'રૂડા કેડિ રૂડ હોઈ.' ૪૦૨
 દીધી શીખ ઘણી પરધાનિ, દીઠું આગલિ 'પાઠું પાંન.'
 દાન તણી હવઈ દ્યુ પતિ લાંપ, 'ચડી પાટલિ દીધી ઝાંપ !'
 'જુ પાપ શરિ ભરીઉ ઘડુ, જુ સાથરૂ કાંઈ સાંકડું ?' ૪૦૩
 આગઈ ગ્યા રાજા જૈ હશઈ, 'સૂઈ કેડિ દોરૂ આવસઈ.'
 'નીદ્ર માંહિ દિન ગ્યા શવિ વહી, બલતાં ડાંડુ કાઢ્યુ નહી.'
 આબ્યુ અંત ગરથ વાવરૂ, 'કાઢ્યૂં મીઆં તરકસ કિહાં ધરૂ ?' ૪૦૪
 'દિ દિ કરતાં પાડ્યું સોર, ખાંડઈ કાઢિ મિલતઈ ચોર.'
 માંહિ અવટાઈ ઘણુ ઘણૂં, 'રામ વિનાનું ચું પેખણૂં ?'
 'કરઈ કિશું જે પડ્યુ અઘોર ? રૂડા દીસઈ માંડયા મોર.' ૪૦૫
 અસકતિ અંગિ ન થાઈ વરૂ, 'શર તાણી ભાથુ રખ્યા કશ !'
 'આજ કાલિ કરતાં ઈમ થયૂં, આંખિતણૂં હાસૂં થૈ ગયૂં.'
 'માગણુ મિત્ર ન મેધી ભયો, થૂંકિ પૂડા ઈમ કાં કયો ?' ૪૦૬
 'જાણુ થઈ મ રહિશુ કોઈ, ડાહી વાત ન ડાહી હોઈ.'
 જુ હુંતુ શવકહિ શરિ ધણી, 'કોઈલિ કાગ થઈ હસાંમણી.'
 આલસુ આઈ જણ્યા દીકિરા, 'માંચીના માંકણુ' થઈ સચો ! ૪૦૭
 'જો જો તિલિ ન એણુઈ તેલ,કુણિહિ ન પૂરી પાસઈ બેલ.'
 'મુહિ ન ઉડઈ મઈ માખિ, પાંણી નાલિકીર રજું રાખિ.'
 'ચડ્યુ ઉકાલુ દ્વિ યમ, શમ્યુ તુલડી માંહિ તિમ.' ૪૦૮
 પહિલું કયૂં હુંઈ અભ્યાસ, તે વેલાં આવિ અવિનાશ.
 હાથ ઘસી હરિ હરિ ઉચ્ચરઈ, નિશ્વાસુ નાખી ચક્ષુ ઝિરઈ.
 'બેડુ બઈસાયું' નિજ કાંમિ, ખોલઈ માથું મૂક્યું સ્વાંમિ.' ૪૦૯
 કૃપણ કિમ ધન ખરચીઈ જોઈ ? 'કોઠી ભરી કોઠીના ન હોઈ.'
 'ખીસુ આપ આપ ઠરિ ભલુ, કો નીલજનુ વાઢિ ગણુ ?'

‘પાપીનુ ધન પ્રાપ્ત તબાઈ, હરઈ ચોર કે લૂસઈ રાઈ. ’ ૪૧૦

ભૂંડાનુ લેતાં શું હોય ? ‘ શેઠિ અધૂરા વાણુત ફોક. ’

‘ સઘલા માહરઈ ખાઈ કમ્મિ, દૂડા ગચ્છ વિદૂડુ ધમ્મ. ’

‘ કોહલા ચોર દેખઈ કીધી ભૂર, લૂંડી ખલઈ ન અંગિ પૂર. ’ ૪૧૧

કૃપણ ભુક્ષક નઈ કિમ હઈ ? ‘ વ્યાઈ હુઈ તુ વેદન લહિ. ’

ફાવી લક્ષ્મી પૂરવ તણી, ‘ દીવા કાત્યું શ્રવણુ ન સુણી. ’

‘ વાંકી ડાલિ હેઠિ નવિ ફરઈ, [હાતા કૃપણ સરિખા વરઈ.] ૪૧૨

ધૂતાર ગ્યુ કૃપણ ઘરી, નાંખી દોરિ આવી પાધરી.

‘ પહિલું દીઠૂ ભૂત ફૂખલા, સંતોખી માગ્યા ખાકલા. ’

‘ પરિ કીધી મેલતાં અપહારં, યમ લાંબિ કાપઈ સુનહાર. ’ ૪૧૩

પેણુ લોક તણી એ ભાંતિ, ધાત તણી નવિ છંડઈ ખાંતિ.

લોભી ધની મોહ પાડીઉ, સૂ ‘ મૂંડા સાથેરિ અલ્લ દીઉ. ’

‘ ઠહિ સોનાની વાહુ નદી, ખીસઈ પીઆરઈ જો મદી. ’ ૪૧૪

યે માગઈ તે આપઈ ઘણુ, જાઈ ધન ઈમ કૃપણ તણું.

‘ આંખિવિ યે અંતિજ ઘર તણી, ખાટામૂલી શ્રવણુ ન સુણી. ’

લોભિ મન લાગૂં ઈમ જોઈ, ‘ બાપાવિઈ એક ખલદ ન દોહડ. ’ ૪૧૫

પાખંડી સમયું ઉર ભણી, ‘ સોના થાહરઈ સૂંનૂ કરી. ’

યે યે સગા વરતા ઘણું, આવ્યું ચાલિ ટોલું તેડ તણું.

રાધી ખીર તે બોલ્યા શુણુ, ‘ ડાહી તેડુ ઘાલઈ લણુ ! ’ ૪૧૬

તેહનઈ ઘરિ ખેટા ચે યણ્યા, ‘ સુલી ચા ખાઈ મણુ ચિંજા ! ’

જુ મન તાત તિહારઈ ફરઈ, ‘ ભાંજઈ નહી તુ ખોખરાં કરઈ. ’

‘ લાહુ લાહુ કિમ ન હોઈ ? ડાઈઆં ઉછીના નેવે ખોઈ. ’ ૪૧૭

ભૂખ્યાં ઠાંઈ કૃપણ આસર ? ‘ સાંડ ભાંડ માતાં પરહર. ’

‘ માન્યુ તાપઈ શું તડકડઈ ? વ્યાઈ તુ જુ જર પડઈ. ’

‘ પુનર્નવા જે પાખઈ પાખિ, હવડાં દીલી પાંણી રાખિ. ’ ૪૧૮

‘ માગ્યા સુફલ પુત્ર તેહતણા, એક રામ ખીજ લક્ષ્મણ. ’

જોયુ નારિતણુ વિવેક, ' નાની વાની કહિ ઇમ એક. '
 જોયુ સર્વ કટખનુ લાગ, ' મૂઠ માફલીઉ પેરુ લાગ. ' ૪૧૯
 ખૂટઇ ધન શું કીજઇ ભાઉ ? ' મૂઝાં ઉપરિ ગાડાં જાઉ ! '
 જુ મન નારાયણુ નવિ ભલ્યુ, સઘલૂ ' ધન તે ધૂલિ મલ્યુ. '
 આણુ માંડણુ સ્વામી વીસાસ, ' ફૂલ મરઇ તે રહિતે વાસ. ' ૪૨૦
 ઇતિ કૃપણ વીશી.

યોગવિડંબન વીશી.

પુત્ર કલત્ર ધન યોવન દાગ, તેહનઇ વનિ જાવા શુ લાગ ?
 તેહ તુજા મૂકઇ નવિ સાથ, , ભાંડ તાણી ચોટી શરિ ન હાથ. '
 કિમ કિંકર હાથિ ઉગયુ ? ' અન્ય ક્ષેત્ર અન્ય માલુ કર્યુ. ' ૪૨૧
 ઇંદ્રઇ વસિ કિમ રાખિ શિકાઇ ? ' ભાડ સાપ તાણુ ન બંધાઇ. '
 ' પાંણી માંહિ દિપ કિમ ભડઇ ? ભાણુ મોતી પછઇ નવી જડઇ. '
 ' કાંટઇ આભિયોગડકિહાં લાઇ ? પાંણી નવિ પોટલઇ બંધાઇ. ' ૪૨૨
 જુ તઇ યતીપણુ આદરુ, મોટું નામ થઇ નઇ સર્યુ.
 ' જો યમ બોલઇ ચાંપિ ડાઢિ, મેહલી ફૂપિ વરતઇ મ ન વાઢિ;
 લોહકાર લોહડાં ખડખડી, યાસિઇ એક રહિશઇ પડી. ' ૪૨૩
 થિર મ રાખિ હોઉ ઉવેલ, ' દીવઇ પરવાયુ દીવેલ. '
 ' આંધા આગલી આપહિ વુખલુ, સૂલી ચઢયાં કાગ ચ્યુહલુ. '
 સુધુ કુલ આપણું સંભારિ, ' કિમ અસ્ત બિ એક પડીઆરિ ? ૪૨૪
 ' પાલુશઇ ચે દાધા આગિ, નહી પલવઇ બલ્યુ નર વાગિ. '
 ચૂકિયિ જુ મન એ કડી, ' પાછલી રામ પાધરિ બોરડી. '
 રાખે કરચ્યુ નામૂં ભલા, પહિલા નીર પાછિલા. ' ૪૨૫
 નાહનુ વગડા વાસજ લીઇ, ' સેવત્રાં ડાંગે ફૂટીઇ. '
 ' નીર નહી તૂં આવઇ જઇ, કુંણુ કહિની તે વ્યાઇ માઇ ? '
 ગાડું થાઇ મ મૂંઠે માંણુ, ' વેચ્યાં ઘોડાં કેહુ ખાંણુ ? ' ૪૨૬

યોવન ધન મેઘી શ્યયતી, ' હાંત પડયા કહમ થાઉ સતી' !
 બમસમ ભગત તણા બહુ પાશ, ' ધોતી ઉગાઈ આકાશ. '

' ચેલો ગુરુ ચેલા થયા તિશ્યા, કેહિ ઈંદ્ર ઇશાં ઘર વશાં. ' ૪૨૭
 ' ભોગ અધરઈ કિમ રહિ આપ ? હેરી બાંડુ કીધુ સાપ. '

' હુહાર ચોલઈ ઉઠઈ આગિ, આવી દીપ ગલીનૂંલાગિ. '

' જ્યેષ્ઠ ધૂંધટ માહિ વિનાંણુ, ઈંદ્રવણાં ફલ રૂપ વખાંણુ. ' ૪૨૭
 ' બૂડી રાંણી ઉંડઈ નીરિ, ' તુ લી વાંટી કામ શરીરિ.

' ચાલુ કહિ બાંડાની ધાર, માહિ ન જાણઈ મોટુ માર. '

' મુખિ તીનુ પાછલિ થયુ બૂઠ, બી આપ કરાવ્યું હૂંઠ. ' ૪૨૮
 ' કહિ લેશું ફૂટી હવં પાર, પુત્ર ફર્યાદ વ્યું કેદાર. '

' વિખ બાધા વિણ મરશુ નહી, ગાંઠિ બાંધિ વરસા સુ રહી. '

' વાતઈ કિશુ લોકનઈ વાહિ ? વાત સુણીશઈ બુણિ માહિ. ' ૪૨૯
 આવ્યુ જતીપણાનુ અંત, ' મેલી જલ લલાઈ દંત. '

' ચોર ચોરની જાણઈ વહી, સાપ સાપની ઘસરડિ લહી. '

મુદ્રા ઘાલી બાધા સોત્ર, ' નાહુ કાશપ લાગઈ ગોત્ર. ' ૪૩૦
 જ્યેષ્ઠ ઘણું તડી તડફડી, ' તિલ બાધઈ થાઈ ચોપડી. '

' પહિલુ ઘર શુ કીધ તાડ, બમકુ થઈ બગ વશું ઝાડ. '

નારી આપ ન ઉતર દીધ, ' કાલી વડઈ બોકડી લીધ. ' ૪૩૧
 પાછલિ મિલી ભલી તે ધાત, ' દારી ભરડા ભદ્યુ સંધાત. '

' સાઠિ સોહલુ મિલીયુ ઘરવાસ, સાલી દીઠઈ મિલી આસ. '

' પાંણી કિમ ઉતર્યું જાંણીઈ ? દિવડુ બરીયં જુ નામીઈ. ' ૪૩૨
 ચોગીનુ મારગ તે લયુ, ' પાપડ બાઈ પદમસી થયુ. '

મૂલી જડી ધાતુ વર દેઉ, ' બમકુ મીઠી કાતી લેઉ. '

' નાક વિના શુ આવી જઈ ? એતાં કણકિ પાંણી પડયુ. ' ૪૩૩
 જાણુ એ પ્રહચારી હશઈ, ' દ્રિસ એણઈ ઘણુ ઘડિ લાજસિ ? '

' કહિનું કાજ ન એકઈ સીજ, ' ગાંમિ ગાંમિ વિલાયુ ઝીજ.

સિદ્ધિ તણી ' વાચઈ ગુણુ વહી, બમકુ સતી સાંડલી થૈઈ; ' ૪૩૪

ખોટા ચતીનાં ટોલાં મિલ્યાં, [જિમ બહુ બગલા ધ્યાનિ ભલ્યા.]
 જુ માંડુ પરણાવઇ નિધિ, તુ ' મૂંઆની આવઇ સિદ્ધિ. '
 ' સુખી નિસાતુલીયાં શવે, ' સુધા મુનિ નસાડાડયા નવે. ૪૩૫
 ' ઉઠર ભરેવા માંડયુ ફલ, ઘણે રાંકે કૃત મુહયુ ખુલ. '
 માહિ મહન રહ્યું જુ બાગિ, ' પેટ તણી કિહાં ઘાતઇ આગિ
 ' નર પાધરાં રહિ કિમ મન ? વાંરે રાંધણિ વિણાસઇ અન્ન. ' ૪૩૬
 પછઇ મિલ્યુ સાતીક સાથિ, ' લાજુ ઘડુ કાંતુ રહ્યું હાથિ. '
 કહિઇ ઇમ લોકઇ હસુ, ' વિખ ખાધઇ છઇ પાણી રસુ. '
 હીડઇ ઘણા ઘણા ધર પીઠ, ' કુહુ ક્રિયાણુ લોકે દીઠ. ' ૪૩૭
 ' ચે ચમ આવઇ તે તિમ બઇ, ખાર પાણી નઇ પૂઠિ વાઉ. '
 ' કોરર દીઠ કંકોડી પાહી, આંધી આંધા વિગલા બાહિ. '
 ન્યાની તણા બોલઇ બહુ ઘડી, ' બઇડુ સ્વર્ગી ઉપરિ ચડી. ' ૪૩૮
 એક જિ કાં નવિ હરિ સમર ? ' કૂચા પોથી કાંઇ મર ? '
 ' સૂધાં સૂત્ર અગ્યારા ગિગ્ધ, બાંગ સ્ત્રી ઘરિ બાંલણુ તણુ ? '
 કહિતુ હીડઇ કંથા સડી, ' માંડરાં વચગણુ તબ તુલડી, ' ૪૩૯
 કરલાં દીસઇ માંહિ વિકર્મ, ખોટા તણાં વિગેયાં ધર્મ.
 આંજા તોરી મૂકી હાથિ, ' વાતે અંઠાં બિઠા થાકિ. '
 કહિ મંડણુ મઇ લીધા પાગ, જો આની પરિ મનશું લાગ- ૪૪૦
 ઇતિ યોગવિદમન વીશી.

ભૂતભાવના વીશી.

મંત્ર જંત્ર કવિ કુઠા લાધ, ' માતાની ઘુઘરીની સાધ. '
 ' કાઠ તણી તુલડી જોઇ, એકલી ના રંધાઇ સોઇ. '
 ' દેવકાર ચોપડા ન સુણી, કર ચાંદી ધૂલિભરું આફણી ' ૪૪૧

ભૂત પિશાચ આશા ધણી, ' રાખ ન વહી એક લાડ ભણી. '

' સઘલઈ ગામિ ખમગા વસઈ, તિહાં ધોળીનઈ કેહવુ રસઈ ? '

જૂ તેહે જીવતુ મૂઝી ઘા, ' જાંણે ધૂત ઊંઝર ધોઈઆ. ' ૪૪૨

' પાણી તરશાં પાસઈ કહી, તલાવિ સહીઆરૂ જેહનઈ નહી. '

શૂં કરશઈ તુહનઈ તન ચીંત ? ' બહુ ભાંડ ન બહુ ચરીત. '

' ચે સાચવઈ સરોવર જેઈ, પીયઈ આવી કૂઈ ન કોઈ. ' ૪૪૩

પ્રીતિ પિશાચી પૂજમણૂં, યમ ' આંધા આગલિ પેખણૂં. '

' ઘોડુ ત્રહી ત્રહી નઈ મરઈ, તે અસવાર મનિ નવિ ધાર. '

હોમ કરી ધન બોલ્યૂં અંધિ, ' લા મ પડઈ લોહગાંઠિ અંધિ. ' ૪૪૪

આવીનઈ મન અહીઈ વશુ, ' ભઈસિ પાણીમાંહિ સાંડુ કિશુ ? '

' ઘરિ કૂકડી તે માંદી સુણઈ, માગઈ મહિષી ઊતારણિ. '

' ભઈસિ કૂકડી સાંડુ ચીમ, આંખાવાડઈ થોહરની સીમ. ' ૪૪૫

' ભવ ભાંજી કહિ બધસુ સખિ, તે લક્ષ્મી તેતરનઈ મુખિ. '

' મારૂ મગ દેખતાં ખાઈ, આણિ પડયુ ઝીલ્યુ ભૂમાંહિ. '

તે આગઈ વિછુટુ રલી, ' છીડૂં પડૂં વાડિ દૂખલી. ' ૪૪૬

હરિ મેહલી તેહનઈ કા મિલ્યુ ? ' માગિ પેટ ઊપરિ પોટલુ. '

' તુટી નાડિ કિમ જીવીઈ ? વચરિ તણી શું નવિ રાંડીઈ ? '

મોટા કીધા બોલી ફાર, ' વહિતા બલનનઈ ન દેઈ આર. ' ૪૪૭

તૂં કર વાંછઈ તેહની આસ, ' ડીવણુપાલ નઈ મદનવિલાસ. '

' એ ચાટવી કૂકરની લાલ, ઉડયું ભૂત હલાવઈ ડાલિ. '

શેવા કાંઈ નહિ હરીની કરી ? ' જિહાં ચુહુટયું લોહી નીસરઈ. ૪૪૮

પેખઈ નહી બહુ ગહિલા કર્યા, ' વડા દેવ ઇણીપરિ ગર્યા. '

મેહલ્યા જેઈઈ આમિષ ઘણાં ' કૂઠાને સાલીયા વતરણા ઘણાં. '

હોઉ પ્રસન્ન હોમ બહુ દીઉં, ' છાંણઈ ચડિઈ વીછી આંણિઉં. ' ૪૪૯

તેહ તણઈ વસિ રહેવું સદા, દીન કૃપાચ્યૂ ચૂકિયિ કદા.

રૂક્ષતાં નવિ લાગઈ વાર, ' એ બલતાના તાપણહાર '

શવિ સંસાર તણા એ વરુ, ' મૂડ ઘાલિ મ કડૂ ગોખડૂ. ' ૪૫૦

વિશ્વાધાર એવ સંભાલિ, 'નિત મરૂ નિતિ હાથા ટાલિ,'
 'આતું પોતું શવિ શું આધ ? ચૂરૂ ધર નાવીનું બાંધિયું.'
 'કેડું મૂંઆં મુકસિ કાલિ, વાદી ડાંભ ફેધ કચ ફાલિ.' ૪૫૧

આધી મંત્ર પરાણિ તેડિ, 'બ્રહ્મકંચિ લાગી તાં કેડિ.'
 શરણાગત દ્યુ સવકલિ સ્વામિ, આગધ ઇશ્વર છિ હડ નામિ.
 માંનધ કાંધ બોલ તે 'જડયા, ન્યાધ શું ઉપરિયા પડ્યા,' ૪૫૨
 સમરધ એક અનોપમ રાંમ 'કલિ ભાગા શવિ ભઠ્ઠઅચિ ઠાંમિ'.
 આંણિન નારાયણશું નેહ, 'ગોરૂ ગોરૂ ગોવઠિ સરેહ.'
 ઢિન ઢિન પ્રતિ જાંધ મન ગદ્યુ, 'માન્યુ બોલ નધ ઝગડુ ટલ્લ.' ૪૫૩

તું જાણેતાં એહ અભાગિ, 'ગુલિ મકોડુ થમ શું લામિ ?'
 સાચું કલિતાં કાં નવિ ગમિ ? 'તેજ તાજણું નવિ ખમધ.'
 અદાર પુરાણે જે બોલીધ, કલિધ લક્ષ ભાખિત ઠેલિધ. ૪૫૪

અવિધિ મંત્રતણુ પ્રણામ, 'શું બોલધ જો સારું ગાંમ ?'
 'કરંજ્યાં શ્વાન આસડાં લાધ, આગધ દુખ નધ ડાકિણિ આધ.'
 'પાશ્વનાથ પતીજી પરિ, કાઠિ કલશપૂજા જો હરિ.' ૪૫૫

બ્યાપી રહ્યું એક અવિનાશ, સહુધ ધંમ કલિ વીસનુંદાસ.
 જેહનું અવની એકજ રાજ, 'લોકાચાર સાચવધ ઠાજ.'
 રાખ્યું નહિ મન એકધ નાથિ, 'વાતે વ્યંઠા જણુ જણુ સાથિ. ૪૫૬

'વાતે વડા ન હોધ જોધ, પાડુ પોસી કો કલિ ફોડી ?'
 'હૂત વિના નવિ વાજધ ગલ્લુ, કલિ લખીઆ અક્ષર આગલું.'
 રાખુ મન નારાયણુ નામિ, 'પડિ હાકિ નીસરિ ખૂંજ લાવિ.' ૪૫૭

'પંકિ મનરવા હીડધ વિણુ તોધ, આપ તણી મલમલ શું જોધ ?'
 જેહનધ પાપ કરિ નવિ લાજ, 'મીની મહુ વાધશું કાજ.'
 'હુકારતાં પ્રીસાણું કોકિ, ઉભાં રહી ઝાંખડ વિઠોડી.' ૪૫૮

તેહનુ શું પુંડનધ આધાર ? 'પૂડાનજી માગધ ઉતાર.'

શેવા કરિ હવિ શ્રી જોપાણ, ' જા' નવિ બાણુ જૂત ઇટાણ. '
 જા' નવિ મૂંકશિ ધહિલું કરી, એનન ગ્યા શું સમરથઈ હરી. ૫૫૬
 કહિતાં ' કાકિડા વિષ ચડયુ, ' રામનામ સૂધ સાંપડયું. '
 જૂ મેલહુ ફૂડા ગુફ હેઠિ, તેહનધ " દેવિ કરાવી વેઠિ. '
 પાછલિ દિન કર્યાં પ્રમાણ, માંડણ પતિની માની આણ. ૪૬૦
 ઇતિ મૂતલાવના વીરી.

શરણુ વીરી.

સહિજિ સાંભલિ વેઠ પુરાણ ' મીડી વેલિ વિશ્વ વખાણ. '
 અરિપરિ મન જાતું ટલઈ, એ મંડણ 'ધાણુ કૈથલઈ. '
 મીછી દ્યુ શાસ્ત્ર નીહલી, ' ઇઈ ચાટવી અલૂણી શત્રી. ' ૪૬૧
 ' આસાધરનુ ડાંડુ કહઈ, વિલગલ નહી વિચાર સોઈ લહઈ. '
 કામ ક્રોધ લોભાદિક ભવે, ફેફલીયાનાં ફેફલ શવે. '
 પરહરિ સત્ય શૌચ આદર, ' સાલિમીજ લોકમાંહિ, સર. ' ૪૬૨
 ' ચેણિ લોપી કલની સીમ, એતાં ડોલ્યુ મોટૂ દીમ. '
 યમ યમ સહગુરૂ વાંણી સુણી, ' આંત્રે ગાંઠ પડી તવ લણી. '
 સ્વામી ચરણુ શરણુ અણસરી, એક અપૂરવ જાણું હરી. ૪૬૩
 સુણી વચન મન હોંડિ થીર, અંતરિ અણુ એ રઘુવીર.
 ' ફૂર દાલિ મિટ્ટી એકજ થયાં, રહી અલગી કાચરી હરિ મયાં. '
 લક્ષ ચુરાશી તારણુ પાજ, ' લાધુ પંથ અનલ હીગજાજ. ' ૪૬૪
 મેલા જપ તપ તીરથ કલા, ' એ જાણી કચકચ કૈથલા. '
 વિષ્ણુભક્તિ આણી ખરી, તીરથ છાંડી કાં નવિ આહરી ?
 ટાલી જાંતિ મુગતિ મતિ લેઈ, ' રહ્યા મુરતાંણુ અણીના યઈ. ' ૪૬૫
 કિમ અવિનાથ વાડ પહ લયુ ? ' માંકડચે કુલિ કે નાચીજ ? '
 વિષ્ણુ તણી એ વલગુ જાંક, ' થાઈ રહ્ય પાધરિ પાતલાક. '

' ઉતાવળા કહિ પાસીઆ, સાંસનાના પ્રાસાદ સકીયા. ' ૪૧૬
 જુ અંતરિ આઝુ અવિનાશ, ' ઊભરઈ સુપડીયાં પંચાસ. '
 ' દેઉલ આગલિ પાછલિ રાજ, એઝઈ મારગિ ન લાગિ લાજ. '
 ' પામ્યા શરણિ પરમેશ્વર પાગ, કહિ કોઢરે શત્રુ નવિ લાગ. ' ૪૧૭
 તીરથ તીરથ માહાતમ ઘણું, કિમ મન રાખૂ એ આપણું ?
 ' તોરઈ છનવ ઠોહલાં હાથિ, કહિ જાવૂ આપણ કે સાથિ ? '
 રામનામ એક અંતરિ મૂઠું, હું પરહુણુ એક ધરિ તુઠ. ' ૪૧૮
 મઈ માનું હરિ એકઈ અદષ્ટિ, ' સૂત્રધાર ચમ બાઉલિ દષ્ટિ.
 જુ મઈ પામી વૈષ્ણવ ખ્યાતિ, ' કાં નેકુલનઈ જાઈ રાત્રિ ? '
 ' હેતુ રહુ અવની બહુ ફલ, એ હાથેલી માહિ વૈરાલ. ' ૪૧૯
 રડવડતાં મઈ જોયૂ હૈયા, ' વાણુત્રી એતાં લોહોટીયા. '
 ' ધણી ધણીનૂ ધન સંઘચઈ; તુ ગોપાલનઈ કાં નવિ રચઈ ? '
 ' ખમણા મારવાર કુણુ ધણી ? ' શરણુ વિરાજન સ્વામી તણી. ૪૨૦
 સ્વામી તણાં ચરણુ મુખ જોઈ, ' પેટિ પેટિ અઘરણી નવિ હોઈ. '
 નામ લયુ મે સ્વામી તણું, ' તડકઈ પડયા છીયામણું. '
 ' છીયાનઈ સુખ તડકુ કરઈ, ' તિમ મન મૂં તમ ચરણે ઠરઈ. ૪૨૧
 બહુ તીરથ મઈ જોયાં કરી, ' બારે વરસે ગોઠાવરી '
 તોરાં જરણુ શરણુ ફલ શીઘ્ર, ' અગિન ધૂત તત્કાલિ વીઘ્ર. '
 એ મગ જોણુઈ નીરિ ચડઈ, તવપદ શરણિ આઝુ રડઈ. ૪૨૨
 કિમ એ સાળુ રહિ શરીર ? ' વાઘ બિહુવચિ પીવું નીર. '
 ' દીધઈ બારિ ધણી કથા ફિરઈ. ' પરજવ અંગિ સંભારી ભર.
 એ અંસાર અતિહ આકુલ્યુ, ' તુ પરસંગિ નરશિહ મિલ્યુ. ૪૨૩
 ' શબહુ ઉઠકિ રહીયા લીજ, મિરૂઉ તે મૂઝિ નવિ લીજ. '
 બહુ તીરથ કહિનાં કહિતણાં ? ' ઘણા ધરના ચંચ પડક યા. '
 કલીયુગ તું ગયુ વિસરી, ' એક પડી દેહરી સમધરી. ' ૪૨૪

‘બધાં બધાં માહોતમ થે યાઈ, ‘ઐક ઐક ના તેજ ખમાઈ.’
 સંદેહ ન ટાલ્યુ જે મુનિ ભલા, ‘ઉઠિ બહિનિ એ તિલ તેતલા.’
 થે આવી પ્રણમ્યા તવ પાઈ, ‘તે થડી કોડીણી થાઈ.’ ૪૭૫

‘જેયુ શવિ તીરથનુ નેહ, ‘એ કાકી પીત્રાણે તેહ.’
 એ તં ધાત મિલિ કી નુદરઈ, ‘પણ દલ છવી તણાં સાંભરઈ.’
 ‘બગઈ બંધ નહી’ હો સ્વામી, તુ હુ આવી વલગુ તવ નાંમિ. ૪૭૬

‘છાસિ બાકલા’ દેખી બંધનૂં, ત્રિસોવનધર રૂઝણ કંધ.
 ‘વાતિવાત સ કાગિ કાગ,’ તું વિણુ દીહુ એ શવિ લાગ.
 જે પ્રણમઈ નવિ તોરા પાઈ, ‘કાતુ આન્યુ બૂલુ બાઈ.’ ૪૭૭

‘અન્ય સુણી’ લાંપાંનાં રાજ, ‘કોઠી દુખી દેઉવે કાજ.’
 તું વિણુ કોઈ ન બાઈ પારિ, ‘તંબોલીયા તાલ સંસારિ.’
 તું વિણુ કલાપ્યા જે સુર તબા, ‘તે શવિ પાણી યમ લીખૂઆ.’ ૪૭૮

કાજ કિશુ ખીજે અનુસરિ ? તે ‘કોઠીના મુહુની પરિ.’
 લીધા બણા ઘણેરા નીમ, ‘અકિણિ તણા મિત્ર પરિ ચીમ.’
 ‘ગોરી માંકિ ખીલઈ શું કાજ ?’ જુ મઈ પામ્યું તોર રાજ. ૪૭૯

‘શું કરશિ સાવિજનઈ ઘણાં ? બાચોલીયાં પથ્યાસંધ તણાં.’
 થે આજામાહ રહી ઉલગૂં, તેહનઈ કુણુ યાઈ શરિગત ?
 માંહણુ રહુ તવ ચરણું લઈ, ‘શી કીડી ઉપરિ કટકઈ ?’ ૪૮૦

ઇતિ શરણુ વીશી.

સેવા વીશી.

‘આમઈ ભોગિં કણુકણિ કહું, એતાં જાણુ છાંદવું બહુ.’
 ‘નાવઈ મુતિ ઉપધ જે ઘાટિ,’ તે સ્વામીની આજા માટિ.
 ‘સુખી દુખી દેણું વિણુ આપિ, કિમ ઇટઈ બહુરિ વિલાપિ ?’ ૪૮૧

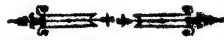
ભૂલ નવિ જાણી દશિ મુકાડિ, 'માંડીપણુ મરડી વિધિ વાડિ.'
 'કમમગતુ ચાલતુ સંદેહ, ઉવટિ કષ્ટ પમાડયુ દેહ.'
 સાચા શ્રુતિ મારગ ગુરૂ મિલ્યુ, 'ભૂલા સેઠિ ઇહ યથા વલ્યુ.' ૪૮૨
 શુંદુર સુર બીજા સ્તવધ ? 'બારધ કાચી વિણુ લોગવધ.'
 'દોહિલુ દેતાં યમનધ જાપ, એ કમ' સુડિ મંહિયુ સાપ.'
 સ્વામીની શરણાગત રહધ, 'આખિ વિસ એ મધાવિસ કહેધ.' ૪૮૩
 કમ' તણુ મય આંણી અંગિ, તીરથ કરૂ વિવસા પસંગિ.
 જાણુધ જુ હુ તેહજ અડધ, 'તૂં રીસ' શુ કાવો ચડધ ?'
 જા' નવિ કડે વિણુપદ લેટ, 'ચમણુ પીયાડ ન પીયાડ ચેટ.' ૪૮૪
 ચે ચે કરધ અનેક ઉપાય, 'ઘરડીનઃ મુહુવાસુ ન થાધ.'
 અવની કોં રી નડી તીરથ વિના, 'ગામિ ગામિ અવગાહિ જના.'
 મગતિ મગતિ સહુધ ઇમ જણુધ, 'ઉઘલતી કુલ કેહાં ગિણુધ?' ૪૮૫
 'વાઈ ઉંડતા કાકરા, જુ હુધ તુ શવિ દેખધ નરા.'
 હરિ આજા વિણુ કાકટ થાઈ, મધં પાંચધ તૂં નૂકે માઈ.'
 'માહિ કિમ થાઈ ઉજલા ? સહુ કરતા સોનાની કલા.' ૪૮૬
 વિણુ ઉપદેશ વિના ચે દીધ, 'કોઠીનાં કાથુટિ ચહુડીધ.'
 વિણુ વિના કણુ કરશધ સાર ? 'કાઢયુ સાંઢ ચોર કુણુ વાહાર ?'
 વિણુ નારાયણુ આણી રંગ, 'દીસધ શવે વિસણીયા અંગ.' ૪૮૭
 પ્રહ્લાંઢ કોટી કોટી જાંત, 'કાચ મિરીડા મિણિકરિ તાંત.'
 જો શ્રુતિ સ્મૃતિ શાસ્ત્ર વાગ, 'ભૂલુ ઘણુ અહિરણિનધ લાગ.'
 વિણુ વિના એ સર્વ વિકાર, 'આવધ શવે તલાવધ ભાર.' ૪૮૮
 પ્રહ્લા વિણુ મહેશ્વર થડાં, 'એ ખાખરધ ત્રણુ પાનડાં.'
 'સીંચધ મૂલિ સર્વ સંતોષ, છાલી કાં નધણી બિશિ પોષ.'
 એકજ આવી રહ્યા અંતિ, જોયું શવિ મુનિ 'ઝીણું કંતિ' ૪૮૯
 આસધ શધે મિલી ઇમ દીયું, 'સીસુ મેઢીધ સોધીલું.'

'ખાંડાંડ કોટા કોટી કાંઈ, અક' તૂત પરિ કિંઈયા બાઈ.'
 'ખાંડાંડ કોટિ જેકે તનિ વશ', એકે 'સાલિ નાહીસિ કિયુ?' ૪૬૦
 આગઈ એણઈ અનેકય કીધયા, 'એ નિધુ ૧૨ દેઈ સયાં.'
 'સીંઠરીઈ ઈમ ભાભઈ કાઈ? પૂછ પૂછાં માલવિ બાઈ.'
 'કીટી મરણ આવી યમ પંખ' પ્રીતઈ ખડિરા આગલી સંખ.' ૪૬૧
 એકજ હરી સમું હવં એઈ, 'ભાગીં બૂહિ છાંડવી સોઈ.'
 સહુઈ કહિઉ વિશેષ ઉપાય; 'એ ધલહર મૂવવા બાઈ'
 એતાં પછી સચુર શુ' કહેઈ? જુ ગલીઉ ઠાંડુ થઈ રહેઈ.' ૪૬૨
 એનું કહિ નવિ બણુ મમં, બણે પાછલિ ઘણાં વિકમં.
 પાછલિ કોટી જન્મ દુખ સહિ, 'કહી એ વહિકલઈ જલ વહેઈ.
 વલી વલી શુ ગુરૂ પામીઈ' વીરો ગ્યાં મુડ કિહાં બાંધીઈ? ૪૬૩
 કહિણ બોલઈ શુરૂ તારણપાજ, 'એ કહ્યો કેઠીંબડે કાજ.'
 પરમ પદાર્થ નુ નરતીઈ, 'ડાવઈ યમણુ કરવા દીઈ.'
 અણુપ્રતીતિ ફલ લહિશડી અશુ, 'લ'કાં સોનું આપણઈ કિયુ?' ૪૬૪
 જુ ગુરિ કીધુ એવડ સોર, 'માનઈ નહી ન સીગાં ટોર.'
 'ગુરૂતણાં ગાડાં દેખાડિ, લીધા નહી ખડખડતી પાડી.'
 'ફધ તણાં ઘાટાં નવી ગમ્યાં, કિમ લાભઈ ફલ વિણુ દેહ હમ્યાં? ૪૬૫
 'માઈ વૃથા ધયુ' તે ગામ, નાગા આવ્યા ત્રાણુ લાભ.'
 માહિ જોઈ વિમાસી દીર, 'રાનાં ચોડાં કિમ મન થીર?'
 ભાંણઈ ઈમ મન તે ઉગયુ', 'ધામિણિની પરિ બિહુ મુખિ ચયુ.' ૪૬૬
 આવીનઈ મન એડવું વશુ, તાવનું તાવિત છટચુ.
 માન્ય નહી અહંકારિ ધીમ, 'પુત્ર આપણા એ પર ઝોટીગ.'
 'એ નુકઈ છાંસા કરસેઈ, વ્યાધિ ગે વધરી ચયુ વેઈ.' ૪૬૭
 'કાપરતાં ઉંઠ થવિ મિરી, કપરાણું ત્રાંસઈ ગાડરી.'
 'કથલ કાબરીયાં સવિ રશિઈ, ગાડાનાટ ગાડલી હસઈ.'
 'કુડુ કોરિ કિમ બાંધી ચડાં, વેલા કિશાંઈ કાલીગસાં.' ૪૬૮

જેતઇ મારગ શ્રુતિ વિષ્ણુ સુણી, 'વતં ડાજસી નણુક રૂપકણી'
 'આય પ્રમાણિ સોગ ઉવલ્યુ, માંન્યુ પાણી દીવુ બલ્યુ.'
 દુખિ તિ જે શંજમની હસઇ, 'કિઠર ઉત્તી સાડ લેટિસિ.' ૪૬૬
 ઇમ જાંણી તીરથ ત્રત કીધ, તપ સંયમિ જપ એ હઠ લીધ.
 'ચુહુટલીઇ વઘર કિમ વલઇ?' જાં રક્ષમી આજા નવિ પલઇ.
 મંડલ્ય માગઇ સુખિ તું લણી, 'પહિલૂં કવપી પરીઝટ તણી.' ૫૦૦
 ઇતિ સેવાસિધાન વીશી

અપદર્શન વીશી.

વિષ્ણુ તણી આજા નવિ ભંગ, 'જાણઇ જોલ તણુ એ રંમ.'
 જે કીજઇ અન્ય ઉપાય, 'અલતાનુ રંમ જિતરિ જઇ.'
 અવિધ ધિરઇ કિમ આપઇ ધરઇ? 'વાગુલિ આબ્યાં શું ઉત્તરઇ' ૫૦૧
 વિષ્ણુમકિત વિષ્ણુ ક્ષેપવિ ઢેહ, 'આગઇ જાગ અલણિ તેહ'.
 'અંચુ સુણી પ્રવતં ન થાઇ,' તું શું અઠરિ મન ઊભઇ ?
 જુ તું તનુ તેજઇ બહુ તડઇ, 'પાવેનઇ ખડનુ નવિ ચડઇ.' ૫૦૨
 ઉપદર્શનિ કયો જે અંથ, લેઇ માહિ પુરાણી સંથ.
 લાગુ તે જાણી મન રાશિ, 'બાર સિદ્ધ આંદરણાં માત્રિ.'
 વેદારથિ તનુ એ ભાવિડે, 'ખાપં તિહાં ભાણું બાજી.' ૫૦૩
 જોડે અપદર્શણ મનિ પુરી, 'ડાલા આ કુણુ અથિહિ કરી ?'
 અંતરે જોઇ ન એ વિચાર, 'ભૂમિ પડયા ભૂમિ આધાર.'
 વેદ તિના જોયુ તડકડી, 'નુહિ એ ગાંધીની ડી.' ૫૦૪
 વરતણ કાજિ વં આદ્યુ, 'હાહા રીજત ઉદર ભયુ',
 પાછલિ જોસિ કુણુ તપાસ ? 'સાતે જાએ દૂધર વાસ.
 અંતરે શું જાણઇ જન રોજ, 'અલણઇ વીસી ઓતાં જોજ !' ૫૦૫

માંડી ફૂટ અતિ ગહિગયું, ' દી કણિ પાડી બાબૂ થયું ' ૫૦૩
 પાસઈ કીધા મોટા ઝોટ, ' જાઉં બપરિ પરલા લોટ. ' ૫૦૪
 કીધુ સાથિ નધ સોહડ, ' લેઈ મૂલિ ઉપડિ ચોઢલ. ' ૫૦૫
 ' અવધાઈ શ્રી મેલી ઇમ ઘરી, હરિની માટી હરિ આવટી. ' ૫૦૬
 જુ કીધુ ફૂડુ આરંભ, ' ભયું હુઈ તુ શરવઈ કુંભ. ' ૫૦૭
 ' જાખંડિ મોટી અનુસરી, ' બહુલઈ માંસિ વહઈ કહઈ છરી. ' ૫૦૮
 હેખાડી હંસા પરલાવિ, ' હાર મારિ તેજ કંપાવિ. ' ૫૦૯
 કદપી વાત નવનવી કરી, ' એ કાણે હુડી છેતરી. ' ૫૧૦
 સાચું ત્યાજ્ય ફૂડઈ કિમ જાઈ ? ' જૂચુ રાત કીધુ નઈ થાઈ. ' ૫૧૧
 અવધિ આહરી ધનીશ્યુ તિમ, ' દીડુ પા નારેલુ યમ. ' ૫૧૨
 ઘાખ્યુ ધર્મ ભ્યંત્ર મતિ લઈ, ' એ સસા પગ ચૂથુ નહી ' ૫૧૩
 ' માંડયા પગ બિવટ હેખાડિ, સાચી યે કાલાની રાહાડિ ' ૫૧૪
 ધન ખરચું અથ આણી મોહ, ' જાણે ગયુ કાંચીયા ખોહ. ' ૫૧૫
 ' ખરઈ ખોલઈ શવિ લાગઈ ખીજ, ત્રાંખા હેખી પડી એ ખીજ. ' ૫૧૬
 ' લોપી સ્વામી ફેરી શીમ, કાગ કોહિલિઈ પાડયુ તીમ. ' ૫૧૭
 કારણ માંડઈ ફૂડાં ચની, તે ' મેહલ્યા કાઠા ભોલની. ' ૫૧૮
 એ પ્રીતિઆ કપટ અભ્યાસિ, ' નાંખ્યા ભીમ ભમઈ આકાશ. ' ૫૧૯
 ' મૂરખ મન ખોટઈ અતિ રાચ, એ પાલણુઈ ન મોયાં સાચ. ' ૫૨૦
 મેહલ્યા ઉપમારગ વિસ્તરી, ' મહુઘી વાત તે મુહુઘી કરી. ' ૫૨૧
 ' સાચું ફૂડુ નવિ ખેખાડિ, કુખધી કલકલતૂં બૂકીડિ. ' ૫૨૨
 ' મેહલી હરિહેર પરવસિ રહઈ, ' પર પઈસઈ ઘર વિણસઈ કહિ. ' ૫૨૩
 અનેઈ કહ્યુ અનેઈ કરઈ, ' દીધુ બઠયક નીસાતરમ. ' ૫૨૪
 વાગી એ આજ્ઞાની હડી, ' ચાંદણુ ગોહ માથિઈ વીજ પડી. ' ૫૨૫
 કાળુ બઈઠા બહુ ઘાલી વાદ, ' ફૂળલી ન ખમઈ બિ આવાદ. ' ૫૨૬
 કહિ એ અર્થ અદાર ઘડુ, ' અરહટ પરચુ એ સદાવડુ. ' ૫૨૭
 ' અંધ ન જાણઈ મદ્યુ અન મિદ્યુ, ' દીધી કાછ કટક ઉપડયુ. ' ૫૨૮
 ' ભુજામાંનઈ ખેલઈ કિશુ, ' નહી આપઈ હોહર એઈશુ. ' ૫૨૯

માંનઈ વિમાનઈ નવિ ગણ્યુ, ' ડંભાશિ હોશિ કારણુ. '
 વરિ ખરચુ બહુ લોકં દીઉ, ' મણુ સઈ તિમ સુઠિ ગાંઠીઉ. '
 ' દાઝઈ તે તનિ વેદન લહિ, મહા મહાસતી સહુઈ કહિ. ' ૫૧૫
 કેવિહ કે નવિ ફૂડુ લાધ, ' જાંણી જાતિદીપકા શ્રાદ્ધ. '
 ' સૂધાનઈ સૂ ગૂઘ શું કરઈ ? ' તુ તેહનઈ તે કાઈ આસરઈ ?
 સ્વામીભક્તિ મેહલ્યા વાલવઈ, ' આંખા આંખીલી કુણ પાચવિઈ. ' ૫૧૬
 પરિ પરિ ધમ' દેખાડઈ આપઈ, ' બિલિ બિલિ ગોહ નહી કહી સાપ. '
 વિધન વાત કરંતાં વહુ, ' જાતા ગાડઈ કાઢઈ પઈડુ. '
 ' કાચી નહી કરી એ ધાત, એ ઉપલૂં નઈ પાછઉ વાત. ' ૫૧૭
 ' વાત ન તેહની પછીઉ મોહિ, હોઠ ગોઠ ફૂટી નવિ હોઈ. '
 જોયૂ પરિ પરિ કહીયુ ઘણુઘણું, ' ન મિલ્યુ ખીસુ નઈ ટીપણું. '
 ફૂટી વાત કહિ કિમ કરઈ ? ' બઈડું સોગઠ અગ્યારમઈ. ' ૫૧૮
 એહવઈ કાલુ બઈસઈ ધીર, ' ઘાસઈ બાવનવાર તે વીર. '
 ફરી ફરી શવિ હરણુ તે જોઈ, ' પછસિધ નીરિ તુ લીજઈ તોઈ. '
 વેઠાંતી જે છે પરિ કહી, ' નવાણું એકોત્તર નહી. ' ૫૧૯
 માંડણુ લણુઈ સ્વામી અવધારિ, ' માંડયું છાણુ ખેલુ સંસારિ. '
 ' સાચઈ ફૂડઈ જઈ કાલ, એ યમ અરહટ નઈ ઘટમાલ. '
 મોડ મન તવ ચરણે જડું, ' બડ મહાલક્ષ્મી આગલિ પડયું. ' ૫૨૦
 ઇતિ અપદ્મશણુ વીરની.

જીવન વીરની.

વિપ્ર ગ્રહી એ ધર્મ પ્રમાણ, બિ સંખ્યા સીઝાણુ ભાંણ.
 હોમ યાગિ સૂરસુખ જાલણુ, લેવા દાન ન સાજઈ તણ.
 વેદ તણી આસા પ્રવર્તી, એ જીવીની સરિરાખીઈ. ૫૨૧

અથવા બ્રહ્મચારિ થયું રહી, ' નારી શવે માતા મઈ હોઈ. ' પર૨
 તપ જપ તીરથનું અધિકાર, લોગ વસ્ત નવિ પુન્ટ આહાર.
 હાંન કિશઈ નવિ કર્યાતીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૩
 વાનપ્રસ્થ મન આહર કીયુ, વનફલ ટલત સ લોજન લીઉ.
 ચહુજીઈ ગાંચ માહિ મન આવિ, પરચયા સી પૂઠિ કરાવિ.
 એક સાચરઈ મા લેખીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૪
 ઉચું પદ સંન્યાસી તણું, તે ઊપરિ એ આહર ઘણું.
 ત્યાજી કર્મ શવે શ્રુતિ રાખિ, મધ્ય વેદાંત તણી એ સાખિ
 મનસાં સી સંગતિ વિષ્ણુસીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૫
 પરમહંસ પરમાણુદ કલા, ગુણ 'ગંગોદક પાહિ નિર્મલ્લા.'
 અંતરિ ચ્યંતન એક અવિનાશ, ' કર્મ ન છીપઈ સૂરાભાસ. '
 શવિ વનચર વનુ ચરણુ લીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૬
 પદ અવપૂત પૂત અતિ લયું, વિચરઈ અવિની મનંગતિ ગયું.
 લીલાં વન નગર મતિ જ્યંન, અણુકલ્યા ભિક્ષા અવિસન.
 શુક શનકાદિક સરખા હેઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૭
 બહુત્તરિ જનક ચે ગતિ ગયા, પૂરણુ બ્રહ્મ થેઈનઈ રહ્યા.
 નારી રાજ લોગ શવિ કીધ, કલા માત્ર મન તિહાં નવિ દીધ.
 અમૃત વિષ ઠાહ સીત ન લહીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૮
 રાજ રાજ [કરઈ] પ્રતિપાલ, ' લોક શવે છોડ પરિ ભાલ. '
 દુન્ટ નિગ્રહ સી લોગવિ ઘણી, ન્યાઈ ધન લક્ષ્મી આપણી.
 તપ તીરથ પૂજા અણુકીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૯
 રે પરધ્યાન દયા પર હોઈ, ન્યાઈ અન્યાઈ સોધઈ જોઈ.
 તાહારઈ પતિસેવા જી એહ, લોક સખી સ્વામીની દેહ.
 કારકુન સવે જો કીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. પર૧૦
 ઉલ્લગ ઠરિ આહસી અપાર, તુ ઠાકરિ મત કીધી સાર.
 મનસા લાચા કર્મ કરી, બદ્ધાં સૌખ્ય મ માનસિ ધરી.

અવસરિ આબિઠ પ્રાણુ પતિ દીઠ, એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૦
નારિ ભત્તરિ ભક્તિ આરિ, સો ભણિ મુતિ આખ્યુ તવ પાર.
સ્નાન ધ્યાન તીરથ તથ ખોડિ, મૂરતિ આગલિ કર મન જોડિ.

પતિ મૂઠી અન્ય ન તન ઠાખીઠ, એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૧
વૈશ્ય વિચાર સાર તવ દીધ, કારણુ વિણજ પશુપરિ કીધ.
વાર વૃત્તિ આપી તવ વેઠિ, હઠી દૂધ તન પોષિ મ દોષિ.
આવ્યા ગ્યા બહુ આકર હેઠ, એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૨
શદ્ર સુખિઠ ઘર તન જલવુ, વાંછી વેઠ વિના હરિ સ્તવુ.

પ્રાણુ વઘણુ પ્રમા કરિ માંનિ, સંપતિસાર સંતોષુ ઠાંનિ.
અતિથ્ય આખ્યુ ઘરિ હરિ પેષીઠ; એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૩
રે રે પુત્ર મિત્ર પરિ પિતા, માતા એ તવ તન તોપિતા.

એ ઘર ધન તૂંદ્રિ સૂંપીઠ, તન લગઈ સહુ બલાવિઠ.

જનક જનેતા વસિ વતીંઠ, એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૪
સેઠિ નાણુ પુત્ર વીસાસ, વાણુ ના કીજિ બહુ આસ.
સૂંપી લક્ષ્મી જીવ સમાનિ, કરીઠ આપ સરીખુ સ્થાનિ.

તેહનઈ દ્રોહ મનસાં વણુસીઠ, એ જીવીની સાર રાખીઠ. ૫૩૫
રે રે શેવ દેવ તવ જાંણિ, અન્ય કરિશ મન તે તવ હાણિ.

મંત્ર પશુપતિ ખટઅક્ષરી, ' જ્યંન મ જાણિશિ એ હર હરી. '
' સઘણુ વિશ્વ ઇશ પેખીઠ, ' એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૬
સાંખ્ય સૂધુ એહ તવ ધર્મ, વિણુ ઉદ્દેશ કયું નિજ કમ્મ.

સાખીભૂત સ્વામી લેખખ્યુ; ઉત્પતિ ત્રિપતિ માયામઈ સ્તવુ.
એકઈ જંત મ પીડા દીઠ, એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૭

મીમાંસક ફલ મોક્ષ વિચાર, સુગિટ રહી શવિ મંત્રાધાર.
વિદ્યા વર આપઈ તવ ઘણા, ' ઘાલી મ શૂત્ર શ્રવણિ આપણા. '
યાગ ભાગ ફલ વંછી મ હેઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઠ. ૫૩૮
ઈતર હોઠ ફેઠ તવ મોક્ષ, દુર્બલ દીન દીન તનુ પોષિ.

‘હંઆ સાથિ નાંમ હરિ લીયુ, ‘મોટી વાત અવિધિ વિણસીધ.’
 ‘સહિજિ ધર્મ આપણુ ધરતીધ, ‘એ જીવીની સરિ રાખીધ. ૫૩૬
 ભાતિ વિવિધ સેજ જૂ જૂધ. ‘જીવીની શરિ રાખણુ થધ.
 કહિતાં સ્વામી પ્રથમ નવિ વરધ, ‘કાઠી ફરધ હકમ નવિ ફરધ.’
 મંડણુ ધર્મ વિલાઉ લાગિ, તવ આજ્ઞાં મંન એ ચિર રાખિ. ૫૪૦
 ઇતિ જીવન વીશી

ચંદન વીશી.

‘લક્ષ ચુરાસી યોતિ થમી,’ માનવ ભવ લાધુ તવ થમી.
 ‘લોપી વેદ જિમારજિ રમ્યુ, એ અવતાર આદિ નીગમ્યુ.’
 ‘કો ધન કારણિ વેચધ ફિરી, ચંદન ખાલી કોઇલા કરી ?’ ૫૪૧
 પ્રદાસૂત્ર તથા ઉત્તમ ધયુ, નિત્ય ધર્મ સૂધુ નવિ કર.
 આજ્ઞા લોપ સ્વામી તથા કલા, હીન કુલીન તૂં પાહિ લલા.
 ‘કો ધન કારણિ વેચી કરી, ચંદન ખાલી કોઇલા કરી ?’ ૫૪૨
 સદગુરૂ મદ્યુ દીધી મતિ સાર, ચેહ અઢાર પુરાણુ વિચાર.
 વલી વલી ગુરુ શુધ્ધ ન મિલધ, પ્રતિજોધ મૂકિ મન વલધ,
 ‘કો ધન કારણિ વેચધ ફિરી, ચંદન ખાલી કોઇલા કરી ?’ ૫૪૩
 વેદ પુરાણુ મીમાંસક જોધ, ભાગવત ખાંધ્યુ શુકિ સોધ.
 ‘તિ સાંભલી નર’ હોજિ કામિ, ખેડી પારિ જોધ વિત્ત કામિ.’ કોધન. ૫૪૪
 ‘માતાપિતાતનુ તીરથ સાર,’ આણુ સજ્જત જોધ વિચાર.
 નવિ ચયો કીધી તથા ભાવિ, હીડ્યા ટેઉલ ફરત સભાવિ. કોધન. ૫૪૫
 સંન્યાસી આશ્રમ અતિ ભલુ, ખોધા સંગિ થ્યુ ‘ખાહરિખલુ.’
 ઈદ્રધ જીભ સવાદિ કરી, ગ્યાં અસ્તિ પ્રાણુ નીસરી. કો ધન. ૫૪૬
 પામ્યુ તિરથવાસી વાસ, ખીજી દેશ ભમ્યુ ધન આસ,
 અન્નપૂજી ઉપાસી નહી ‘કહિ જૂજ્યાં ઉઠી સૂધ નહી’ કો. ૫૪૭

પૂર્વ ઉપાસી સારદા, આવી વાસ કીઉ મહી રહા. ’

કાંઈ મુખિ આઁયુ કવિ ધર્મ, વિજ્યું વિના અન્ય કીધું કર્મ કો. ૫૪૮

‘ પૂર્વ તપ કર તે વરૂ, પામ્યુ રાજ્ય’ આપ ઉધરૂ. ’

લોલિ લોક સંતાપ્યા ઘણું, ફોકટ ગમીયુ તપ આપણું. કો. ૫૪૯

મોટું કુલિ લીધુ અવતાર, ‘મારગિ ચાલી પેખુ પાર. ’

મઝીઉ હીનસંગિ મુખસ્વાદિ, આલિ ભવ નીગમ્યુ પ્રમાદિ. કો. ૫૫૦

પામ્યુ ધન અમૂરત ગેહ, પરોપગારિ ન આઁયુ તેહ.

નિર્લિંઈ પદ આપઈ લક્ષ્મી, તે અવની માહિ વીસમી. કો. ૫૫૧

સંઘ્યા તપ હરિ પૂજા કીધ, માગિ માગિ વર વાંછિત દીધ.

સૂધી સ્વામિ ન માગી સેવ, માગ્યું રાજ કરઈ શું દેવ ? કો. ૫૫૨

હારાવતી સરખું [સ્થત્ર] પાંમિ, લીધું મોક્ષ ઘણે તે વામિ.

કરી એકમના ધરી અભિલાષ ‘ન સક્યુ તારી પૂરવ પાખ’. કો. ૫૫૩

મહા આતમા ધરાવું નામ, હરિ નું વેદ દયા નઈ હાંમિ.

સાંહુમુ સંઘ તેડયું અહંકારિ, ‘વર્તાવી પગિ ઘણીઅ મારિ.’ કો. ૫૫૪

યોગી તણું વડૂ અભિધાન, માહિ પૂરણ નહી તે ન્યાનિ.

જાણી નહી યોગ મનિ સિદ્ધિ ‘નામ કપૂરી ટિત નુ ગંધિ,’ કો. ૫૫૫

કો નર નાંમ વિજ્યુવનુ લડિ, વિજ્યુ વિજ્યુ નવિ અંતરિ વહિ.

પાત્રી નવિ આજા નૃપ તણી, ‘પાછલી જનમિ કસુ પિશઈ ઘણી.’ કો. ૫૫૬

ક્ષત્રય નામ વડૂ તે શૂર, ‘ગૌ સ્ત્રી વાહર ન ધાયું ભૂર.’

રાખૂ દેહમતી શું લાલ ? ‘ઊપરિ પડયુ જોઈઈ તે આલ !’ કો. ૫૫૭

સજન ધરિ પુત્રી અવતાર, ભર્તા પૂરઈ ભોગ શૃંગાર.

વારૂ પિતાતણુ અહંકાર, પ્રીયશું અતિ યોલતી સકાર. કો. ૫૫૮

યે ‘શત ભાર હેમ નિતુ ઝરઈ, પાંમઈ મણિ મૂરખ શું કરઈ ? ’

ચૂકાચૂક કરી સંભાવિ, ‘ઊકરડઈ નાંખ્યું તે આવિ ’ કો. ૫૫૯

માંડણુ ભણઈ સુણુ મઝ સ્વામિ, કિમ ન લોગઈ પદ નિર્નામિ ?

‘ વેદ સ્મૃતિ નવિ યોલી સરથ, કાંઈ વાત વ્યંજની કરઈ.
અઘાઠિકે યેણી પરિ લાધ, ‘ પ્રીછી લીધુ આંધિ આંધ. ’ ૫૬૦
ધતિ ચંદન વીશી

પ્રેમ વીશી.

પામી મનુષ્ય લવ સંસારિ, ‘ લેઈ નામ ગદઈ નવિ પારિ. ’
‘ વસિ નવિ ક્રીધાં ઇંદ્રય પંચ, પીલૂ ગાલઈ પાકી ચંચ. ’
‘ નહી જઈઈ કાં કરતાં સોર ? ચેણી વાટલ લાધા ચોર. ’ ૫૬૧
પુણ્ય નહીં ચોતમ ક્રિમ લહિ ? ‘ ફૂકા લગઈ કબાલુ કહિ. ’
તોરા ચરણ શરણ ખિરક વડ, તુહિ ‘ આંગલિ ડેખાડણું. ’
વૈષ્ણવ નાંમ વિશ્લેષિ લહઈ, ‘ લોકેશ્વર પરમેશ્વર કહઈ. ’ ૫૬૨
જો મઈ આજ્ઞા તોરી પાલિ, ચમઈ ઉકરડઈ પાકી સાલિ. ’
‘ નામામૃત કણ્ણા મુખી પીઈ, સાચર સેવી રતન પાંચીઈ. ’
તુ ક્રીમ મૂઠું તોરી આસ, ‘ જિહાં જઈતિ લોલીઈ કાસ. ’ ૫૬૩
‘ ચોની લક્ષ ચુરાશી લાતી, પુણ્યઈ પામીઈ ઉત્તમ નાતિ. ’
વિશ્વંભર અલિધાની હોઈ, ‘ તૂં સૂતૂં જગતું ન જોઈ. ’
તૂં વિષ કો નવિ એકું ‘ હશઈ, ચે ‘ સૂતાં મહુ ઉધાસિ, ’ ૫૬૪
જેહુ વિષયા રસિ વિગૂત, ‘ કુંમકણુંની નિદ્રા સૂત. ’
ચે ચે વાત પુરાંણી સુણું, ‘ ઊપરિ વાંસ તલઈ વીધાણું. ’
તૂં વિષુ ચે ચે કરઈ ઉપાય, ‘ મણનાં તુટાં પલે ન સંધાઈ. ’ ૫૬૫
ચેમઈ તુછલું યોલી સચું, ‘ ગહુ થઈ પઈકું માંડું નીસચું. ’
જુ તૂં નામિ ન જઈ શોક, ‘ પાછલિ પડ્યાં સહિ મૃત્યુ લોક. ’
જઈ પાપ જુ ઉચ્ચરઈ મુહિ, ‘ ઘોડા જીલજ વાલી હુઈ. ’ ૫૬૬
તું કરશઈ કિંકર ન લો તિ, ? ‘ યોલઈ નિગમ દીવાની ચોતિ. ’
સ્વામી ચે પદ તોરાં સાધિ, ‘ વિષુ ઉખઈ ગઈ વિશધિ. ’

તે વિષ્ણુ એ કાંઈ કમ્મ એટલું, 'વોધ પાન પીનારા ઘટલું.' ૫૬૭
 બીજાં બોલી કરીયા ફાર, 'અંગકની વિપ્લવ અપાર.'
 તૂડ વિના કુણુ પ્રીસઈ કીર, ? 'બાઈ નૂહિત ભીજી નીર.'
 'અંજન કાજિ કરીશઈ અખિ, સારીશઈ મૂશલિ કર નંખિ ૫૬૮
 પરમેશ્વર શું જી તુલ પ્રેમ, પાલુ આજ્ઞા એ સત નેમ.
 ચાલિશિ નહી જી સ્મૃતિ વાંણિ, 'પહિલા વેદા ચુકિશિ જાંણિ.'
 'દેખાડિસિ કરિ મોટા વેદ, કહિ આસંગા વિણુકુ ઢેઢ.' ૫૬૯
 આજ્ઞા અણુ પાલિ નહી લાગ, 'ગાઈ વાઈ ગુડઈ રાગ.'
 ચાલ સદાએ દીસીઈ અહી, 'સગાઈ ચહાં ઠગાઈ નહી.'
 હવઈ મ પૂછીશ એ વલી વલી, 'જેયું સાતે ગલણે ગત્રી.' ૫૭૦
 'અનાપના શોધઈ હવઈ કિશા ?' જી અંતરિ હરિ આવી વસ્યા.
 આવી મગતિ પધારિ ઘરા 'કહિઈ જાં ગજ તિહાં ગોધિરા.'
 અંતરિ વાત વિચારી જોઈ, 'જોડ બાપ કહિ એકજ હોઈ.' ૫૭૧
 'લોપી મ લાજ સ્વામીની લીહ, સૂધી વાત મ કરિ મન બીહ.'
 પ્રસિધ જિખાણુ શ્રવણે સુણઈ, અંતરિ આંણિ એહ આપણઈ.
 જી તું આંણિસિ એ પરમાદ, 'જાણિસિ એ સૂરણુનું સવાદ.' ૫૭૨
 'કમ્મ' ન જૂટઈ મનસા જાણિ, 'આગઈ કહીકુ સ્મૃતિ પુરાંણિ.
 'ગાંમ વિચિ અરહટ જી વહિ, કેા ઉચુ કેા નીચુ કહિ.'
 મહામુનિ અંથ બાંધિ મૂંકીયા, 'ફોકટ ગથા નવિ ફૂટીયા.' ૫૭૩
 ઇંદ્રઈવસિ જન રાખુ સર્વ, 'આગલિ છઈ હરિસિધની પર્વ.'
 'વાલી દેખઈ એ અંગત્રી; કેા લલુનીત ન કરશિઈ મિલી.'
 એહવું જાણી કમ્મ કરિવું, 'આગલિ વાધ મુહિ પઈસવું.' ૪૪૪
 'લણિસિ ઇમ માજનઈ જોઈ, એ રાગ ઠાહુ બઈસી સૂઈ.'
 કહિનિ કિહિ મ જાંણિસિ મનિ, 'મૂંડાં આં કેહાં પાપનઈ પુણ્ય ?
 નાસ્તિક ઘરિ એ પોથાં હશઈ. 'લિખતાં જોખણુ મહુ દ્રખસઈ.' ૫૭૫
 લોકાચાર વડુ દાખણુ, 'મેઢી વોટ મ કિવટ ચણુ.'
 જાણઈ રામ સીતા મહાસતી, સુરવર તાં કરાણું પતી

ઘણુ સુ કહિ ' ઘડા ઢંકાઈ, જણુસુ વઢન ન ઢાંકયાં બઈ. ' ૫૭૬
 બાંધા ગ્રંથ ઘણા મુનિ મિત્રી, ' તુહિ કાત્યુ એહ દૂખલી. ' ૫૭૭
 પાખંડી ધૂતારા થાઈ, ' તીરથ પાખઈ ન શર મૂંડાઈ. ' ૫૭૮
 દેખાડઈ પોથાં આવડાં, એ શવિ ' કાંણીનાં કુહૂંડાં. ' ૫૭૯
 ' વિબલુ ભગત શીદાઈ શવે, ' દેખઈ ભીખ માગતા દેવે. ' ૫૮૦
 સધની દેખાડયા આપણા, ' એણઈ બોલઈ ચલકે જણા. ' ૫૮૧
 પામિશિ સુખ હારિ રહિ સંભાલિ, ' તેલ મ પીએ વાટતાં દાલિ. ' ૫૮૨
 સ્વામી છઈ રાવણુનું હઠી, ' બગઈ જોઈ પીઆરી છઠી. ' ૫૮૩
 ઉધયાં જે જન શરણુ ગિલા, ' ધાવ્યુ નહી એ કસ આંગલા. ' ૫૮૪
 ક્રીધાં શવિ પુરાણુ આવડયાં, ' ગાલિ નવિ ઉઠઈ ગુંબડાં. ' ૫૮૫
 વેદતણુ મારગ દોહિલુ, કહિ, ઇમ ' સૂધી વાટઈ ચલુ. ' ૫૮૬
 ' કહિતાં સોહિલું શ્રવણે સુણી, કરતાં ગાભ ગિલઈ ગ્યાલણી. ' ૫૮૭
 કહિ મંડણુ ક્ષણુ જુ તૂ રતાં, ' પાલોશઈ એ દ્રો ખૂંટતાં. ' ૫૮૮
 ઇતિ પ્રેમ વીશી.

સદાનંદ વીશી.

મેઢી વિબલુ વિના મન બાંધ, ' મોટીપણઈ માથા માહિ ખાધ. ' ૫૮૯
 તીરથ તપ વ્રત શવિ ચૂકવ્યાં, ' અછતા દેવ કરી નઈ રતવ્યા. ' ૫૯૦
 શું જો આપ જોયું અતિ રંગી, ' ઘી પીતાં આવી બગબગી. ' ૫૯૧
 ' નાગ નવઈ કુલ મેઢી રાજ, આવ્યુ હવઈ ચાકુલડિ રાજ. ' ૫૯૨
 વિબલુ નહી તુ ઇશ્વર ધ્યાઈઈ, અથ બ્રહ્મા સૂરિજ ગાઈઈ. ૫૯૩
 નહીતાર કોડિ તેત્રીસઈ દેવ, મન માનઈ તે ક્રીજઈ શેવ. ૫૯૪
 નીપણુ બઈઠા કલ્પિત જોડિ, ' વર સાથિ કાગિણિની કોડિ. ' ૫૯૫
 માહિ અથ પુરાણી લીયુ, ' આગિ સાપ પંખાલુ થયુ. ' ૫૯૬
 જોયું કિમ હવઈ લાયુ, બીડ ૧ ' ગ્યા દિન કરતાં પાટા પીડ. ૫૯૭

દેખી વાંસ આવ્યું તૈ ભૂર [સાધઈ પછી સવારથ પૂર.]
 વરશી શ્રાદ્ધ ગુર જોતજ કિશી : ઘર છાંડી આંહાં રહું અહિનિશિ.
 બ્રાહ્મણ શ્રવણનિ આગઈ કુંભ ? 'ટાંડઈ મુઝ કઈસઈ ભરિ લૂંભ ?' ૫૮૪
 તરત ફલ જોઉ કલકાલિ, મૂઆં સ્વર્ગ હસિ તે ખાલિ. '
 તે ફૂં' ચે હવડાં પાંમીય, 'સૂતૂં જાગી ચે ગ્યુ ગાંમિ. '
 ' નહિ જેણઈ ગામિ ફૂંકડૂ, વ્યાહશઈ નહી કોઈ તડકડું ! ' ૫૮૫
 આવ્યું નહિ ચે વિચ્છ હરિ સાંભલું, ' તેતાં નક્ષત્ર વાહ્યુ આંધલું '
 જુ ફૂંડે બોલે મન ચલ્યાં ' છુ લાકડનઈ માંકડ મિલ્યા '
 કીડ સ્વર્ગ લિશુ આંહાંયાં મથી, 'વાઘ મુહિ કાંઈ ખાવું નથી' ૫૮૬
 સાઈ ભેદ ઊખાણા ચહુ વીસ, સંભળાવ્યા સવિદોષાદિસ.
 ગાંમ માહિ બઈઠા સુખિ નહિ, શું સાધીશઈ એ વની જઈ ?
 વેદારથ વાટઈ સ્વર્ગ લહિ, 'આખી રાંધ્યું છઈ' ઇમ કહિઈ ૫૮૭
 માનઈ શીખ જેહ અમતણી, ' સહુઈ જોશુ હશિ ગ્યાલણી. '
 જેહે બોલ અદ્વારા કર્યા, કહિ ઇ મુહુ કોઠી નીસર્યા. '
 આવી કઈ અદ્વારાં પર્વ, ' પાટા પાટી માંજ સર્વ. '
 સાંભલતાં કાંઈ બુદ્ધિ કરી ' થ્યુ નાડા વિચિ સીદરી. '
 મન મ ચલિ જો હોસિ હાંણિ ' રહી આપણીઈ ઘરી ધીસુ તાંણી. '
 મેહલી હરી અન્ય આણીશ નેહ, 'ઠાહર નિ ઠાહર હોસિ દેહ. ' ૫૮૮
 ' રહિસી દેઈ આફણી ફાલ, એ છઈ ઉસરતાંના કાલ. '
 વાત કરશિ ન માહિ મિલી, કહિસિ ' સાતઈ વાટ મોકલી. '
 'પઈસિ તે માંહિ કહિની આલિ? બગ બૂડઈ વેદાંત માંહિ. ' ૫૮૯
 જુ શવિ માયઈ મોટુ ઘાત, ' ઠાલી ઠાલિ શી કીજિ વાત ? '
 વાડવ વતૂ મ દેશુ કોઈ, ' ફોકટ સંકટિ પડશું જોઈ. '
 બેદે કરી વાટ સવિ સેવિ, ' ગા દુખલી વછ જોગવેઈ. ' ૫૯૦
 મનસા વાચા તર્મ વિચાર, કાંઈ સંધ્યા માત્ર આધાર.
 એકવાર ભરસિ અંજલી, તે સ્વામીની આજ્ઞા પલી.
 શ્રતિ માતા આગલિ કિમ પાપ ? 'સૂર ઉગ્યું શુ દીપ પ્રતાપ ?' ૫૯૧

અંતરિ અર્થ વિચારે વેદ ' કાંઈ જમુ વિણ જાણ્યા લેદ્યા. '

કાંઈ ઉજ્જ છઇ તે માંહિ ? મેહડ્યા ધમ્મ અનેરાં વાહિ.

' ઠલ ઠલતાં હીકુ અંધ કાં ? યમ માંડવા તણાં ડોડિકાં. ' ૫૬૩

સ્વાંમા વેદ ન આજ્ઞા વરૂ, ' તે લોપી કિમ આપ ઉધ્ધમ્મ ? '

' ઠાકર કરઇ અનેરું કરઇ, કહિતાં વાત પડઇ કિમ વરઇ ? '

અણ કહિ દાનૈ કલેસુ કાંઈ ? ' ધમ્મ કૂંકયું શવિ વાઇ જાઇ. ' ૫૬૪

' પાખંડી પંચ દિન માંહિ ગછઇ, પગ પાછલિ ખોટા કીડી અછઇ. '

અણજેઇ વલણુ બહુ થાહાર, જોઇ શું સ્મૃતિ આધાર ?

ઈંદ્રિ મિલી વિચાર્યું દસઇ, કહિ ' આલોચિ લક્ષ્મી વસઇ. ' ૫૬૫

સ્વામી ' ઠાલુ ઘડુ એ હોઇ, ઝલઝલતુ દેખઇ સદ્ કોઇ. '

અહુ પહુ તીરથિ આરુદ્યુ, જાં નવિ સૂધું સદ્ગુરુ મિદ્યુ.

તોરી આજ્ઞાં ' ભરીઉ અંભ, પૂરણુ થૈ રહુ તવ કુંભ. ' ૫૬૬

દેવ દેવ કરતાં ધર પીઠ ' મૂં જો કે પ્રત્યક્ષ ન દીઠ. '

દયંગ દયંગ જોયાં શવિ કલી, વિણુ વિના નવિ પાછી વલી.

યે વર આજ્ઞા પ્રોછું લેદ, ' પૂરણુ થયુ રહુ થિર વેદ. ' ૫૬૭

દર્શણુ દર્શણુ જોતાં ફિરી, ' ન સચું કેણુ પાર ઉતરી. '

અંતરી આબ્યુ શુદ્ધ વિચાર, ' લેઉ વેદ સ્મૃતિ આધાર.

આજ્ઞા પ્રતિપાલઇ મતિ થઇ, ' બઇકુ ઘટ તે પૂરણુ સહી. ' ૫૬૮

જોયો શાસ્ત્ર સ્મૃતિ પુરાણુ, અધિકાં અધિકાં સર્વ વખાણુ.

અંતરિ આબ્યું નવિ સંતોષ, દીકું ઈંદ્રઇ કણું સપોષ.

' લોગવશુ કરાવું કયું, ' આજ્ઞાની રસ પૂરણુ ભર. ' ૫૬૯

જોયાં ધર દેહલ મઠ ઘણાં, પાર ન જાણું એ ગુરુ તણાં.

આજ્ઞા વર દીધુ શ્રીરંગિ, ' કુણું ટદ્યુ નઇ બઇકુ મન રંજિ. '

કહિ મંડણુ ' ઘટ ભરીઉ તોઇ ' આજ્ઞા પૂરિઈ ભર્યું મુખિ સોઇ. '

ઇતિ સદાનંદ વીરી. ૬૦૦

સ્મૃતિ વીશી.

પાંખી વિષ્ણુલક્ષિત અતિસાર, દીકું કીર્તિ તણુ વિસ્તાર,
 ‘ જુ તુહનિ ઇ ડાંકિણિવા ચડુ, ’ આજ્ઞા લોપી મહી અડવડચુ,
 આપઇ પ્રીતિ પૂરઇ વિધિ ઘણી, ‘ કેા અંચલ કાપઇ હૂઝણી ? ’ ૬૦૧
 સૂધી ભગતિ એક હરિ માંડિ, બીજા ‘ કાથા બાલા છાંડી.’
 આજ્ઞા પલિ એક સ્વામી તણી, ‘ સાજી નાંદિ તુ લોટી ઘણી. ’
 બીજા દેવ અછઇ ઘણા ઘણા, ‘ મિલિશિ પાટણુ તણા પડહુણા. ’ ૬૦૨
 ‘ સુખિદુખિ દિન દયુ આપણા, બ્યાધિ વિયોગ શોક દુઃખ ઘણા.
 નવિ ભોગવૂ મ બાણિશિ હૈઇઇ, ‘ દિહાડા દેવતણા પૂરીઇ. ’
 બાણિ મા હૃદીઇ એહજ નાંમિ, ‘ માનુ મુગતિ પાત્ર કરી સ્વામી. ’ ૬૦૩
 ‘ વિધે છાંડિ હરિ અંતર ચિકાં, ‘ સ્વામી શુ મ કરિ લાડિકાં. ’
 ‘ છોડ રાઇ લડાવાં ઘટઇ, રોઆવતાં અંતરિ આવટઇ. ’
 એ આજ્ઞા ટલશિ તનિ લેઉ, ‘ કહિ માંડા ડાંડા નવિ દેઉ. ’ ૬૦૪
 જે કહિશિ ઇછાં વિચર, મુહુઇ રામ નામ ઉચ્ચર.
 સ્મૃતિ થ્યા જે બોલ્યા જૂઆ, કહીઇ તિ જે ‘ બઠતા હૌઆ. ’
 ‘ બોલિ બોલિ વાઘઇ રાહાડિ, ’ યમ કહિ ‘ કાંટે કાંટે વાડિ. ’ ૬૦૫
 વિષ્ણુ તણી નવિ આજ્ઞા રણુ, લોકાડિ સુખિ હરિ કહું,
 સીમા લોપુ સ્વામી તણી, કહાવિ વિષ્ણુભગત આરણી.
 અંતર વિષુ નામિ શુ સાધ, ‘ બહુત્તિરિ લણુ બિલાડી ખાધ ’ ૬૦૬
 સ્મૃતિ વિષુ જે અંગિ વિગોઇ, ‘ એહ પ્રવાહ ગાડરિકાં જોઇ ’
 ‘ દેશિ દેશી નવા આચાર, ’ તે કરતાં કિમ જાઇ પાર ?
 પાલે શુધ આજ્ઞા તે દાસ, ‘ યશા વાસ તશા આચાર. ’ ૬૦૭
 યે બોલઇ આજ્ઞા નુ ખાંચ, એ ‘ પરીઅટ પીઆરાં પાંચ. ’
 સ્મૃતિ બોલઇ સ્વામી સમંધરઇ, ‘ ગાઇ રતન ગલ્યું શુ કરઇ ? ’
 ‘ દીજઇ એહ સુણહાનઇ ઘાઉ, ભય આણુવુ યે માથઇ રાઉ ’ ૬૦૮

કહાવુ વિષ્ણુભગત મહિમાઈ, ' આંણુ લોપતાં કાંણી ન થાઈ. '
 ' જાંઘાડતાં ઝાંઘ આપણી, લાજઈ ' નહી ઉપદર્શન તાણી.
 ' જિહાંથી આવી જોઈઈ વાહાર, ઘાલુ ઘાડિ અન્ય નહી થાહાર. '
 ' પેણુ નહિ પાખંડ બહુ ધરાં ? ' પાણી વહિ માથાઝીરં. '
 ' તલ્લે ભમુ ભમુ છુ હાલી, ' એ ' પાંનિ પાંનિ ભમંતાં ભાલિ. '
 સ્વામિ આંણુ ' માં પાડુ ભેલિ, જોઈ આવુ બિલાડી મેલી. ' ૬૧૦
 નિશ્ચલ કરી બોલ રાખીઈ, ' દુખંલ રતન ભેટિ મા રાઈ. '
 રાખે બીજા ઘણા ઉપાય, ' લોટી હાથ વિજ્ઞટી થાઈ. '
 સૂધુ લેઈ વિમાસી જોઈ, ' ધુલુ અવિ દૂધ ના હોઈ. ' ૬૧૧
 પાખંડી પાસ મન જાઈ, પાસ પાડવા ઘણા ઉપાય.
 પ્રીછસિ નહી બોલ તું કીશઈ, તુ ' માથઈ ભરકી ઘાલસિઈ. '
 જે ' પાણી માથઈ ઉઠ્યોં, ખૂડામણાં શવે જો ધરાં. ' ૬૧૨
 કૂડાં પુસ્તક કરી ગહિગદ્યા, એ જોતાં અણખૂડ થઈ રહ્યા.
 વેદ પુરાણ તણા અથ કોડિ. માંહિ આણી ઘાલ્યા જોડિ.
 લાગી શીખ તેણઈ તેહ તણી, ' પરમાંડવઈ પ્રીસઈ આપણી. ' ૬૧૩
 વલીં વિષ આગલિ આવેશિ, ' સૂતા દંકારા તિહાં દેશિ. '
 માંહિ પડુ અનેર વતુ, ' માથિ યમ વહુજાં બાલતુ. '
 તે તુ વાત રહી સુ જાણ ? ' માલિ આવી પઈહુ ઘુણ. ' ૬૧૪
 સ્વામીનૂં વાયક વીસર, ' પેટ ભયુ તુ પાટણુ ભયુ. '
 અથ સઘલઈ ' પઈસી નીસયુ, તેણઈ કહિનુ કહુ નવિ કરં. '
 ' માંહા તણા સ્વાદ જે લહિ, ચેલે માંહા આખ્યા હુઈ. ' ૬૧૫
 ' સુતાના પાડા ઈમ કહિ, જે જગઈ તે પાડી લહિ.
 લોપી તુહ જોઈ ધર્મ આપણું. ' ભાણુ પાગ ખજૂરા તણું. '
 સેવિ શિવ બ્રહ્માદિક ઈંદ્ર, નામિ સિદ્ધા ગોરખ મછેંદ્ર. ૬૧૬
 લોભિ વાહુ તું તિહાં મિલઈ, ' ચાંદરણું દીઠું આંધલઈ ! '
 એતાં કાં નવિ જાણઈ ભૂર, ' બિહુ દલિ વાજિ રણતર. '
 [ઠાકુર તણા ઠાક માંડીયા,] ' એ અણાથિ તણા ઠાંડીઆ. ' ૬૧૭

પરમેશ્વર ઉલ્લસુ અનંત, અંતરિ ચેજ ચુરાસી જંત.

ચે બીજા દેખાડશિ કિશા ? તે જઈન કહિ મુગતિ વશા.

‘ જુ માથઈ ખલિવાર હોઈ, ડાહ્યાની મા ચ્યરિ જૂ જૂઈ. ’ ૬૧૮

શરણાગત હરિનૂ નવિ લીયૂં, અન્ય આઠરી કિસુ તઈ કીઉ ?

વેદ પુરાણિ મેઢી સાખિ, વલગે શૂં બીજે બહુ લાખિ ?

‘ માલિમ બેડી અઠારી હશઈ, આકાશી દેહિ દેખસિઈ. ’ ૬૧૯

માંડણુચુ સ્વામી શેવીઈ, પંચ પદારથ રશિ જે હીઈ.

ઉદ્ધયુ’ દૂવ પ્રત્યક્ષ પેખીઈ, ગ્રહ ચેહનઈ પ્રદક્ષણ હીઈ.

આપિ રલઈ કિસુ હરિ દોસ ? ‘ જાઈ સાસ કરતાં સોસ. ’ ૬૨૦

ઈતિ સ્મૃતિ વીશી.

સંતોષ વીશી.

મેઢી સર્વ સ્વામીશરણિ રહિ, તુ તુસઈ મોક્ષપદ લહઈ.

વેદ વિધિ વિષુ દેખઈ ભ્રમ્મ, સ્વામીવચન વિના શવિ શ્રમ્મ.

નાણી પ્રાણિ માહા ધર્મ તિશુ, ‘ તિલવટ માહિ કૃષ્ણ ગોહુ કિશુ ? ’ ૬૨૧

વસુદેવ વિષુ જે સાધશુ, ‘ ભસ્મ માહિ હવિ હોમ્યુ તિશુ. ’

કહિ ‘ નાટી નું કૂડુ કોઈ, ’ ‘ કિહાં રાઉરવાડી જોઈ ? ’

ચે મેઢીયાં અન્ય માંડી ડુલ, તે ‘ જાણે વીંધાનું ધૂલ. ’ ૬૨૨

‘ જેહનાં નેત્ર સૂર શશિ વાહિ, ’ ‘ હૈઆ હેત આંખિ જણાઈ. ’

કિમ અબુઆલા વિષુ વિચ્છ રહિ. અંતર પ્રાણ પ્રકાશી કહિ.

ચે આધારિ ત્રિભોવન રહ્યુ, ‘ પીશા માહિ પીશી જે કહ્યુ. ’ ૬૨૩

વેદ પુરાણ બોલીગ્યા સાર, ‘ રાંધ્યુ રંધાય બીજી વાર. ’

શાસ્ત્ર સ્મૃતિની એ ધાત, હેઈ રાખીનઈ કીજઈ વાત.

બીજી વાત કિમ મન રહઈ ? ‘ તેરસિ ત્રીજ તિહાં ભેગાં વહઈ. ’ ૬૨૪

બોધા ઉપદર્શનિ ચે થયં, ' જાણેવાં ચૂલાનાં વડાં; '
 દોસ કિશુ દીજઈ જમરાઉ, ' આપ આપિ આંદ્રણે શીઝાઈ. '
 ' પાત્ર દેખ્યાનૂ ઉછડ દીઈ, ' આંચુ માંહી ગામ ઢાલીઈ. ' ૬૨૫
 રૌરવ તણાં દુખ ભોગવી, ધરશુ યોનિ ઘણી નવનવી.
 આવિશ પછઈ વેદાંત માંહિ, ' એકિઈ સુહુણુ રાત્રિ નંબ્યાહી. '
 તાણુ જાઈછઈ જન ભૂર, એતુ ' જાણુઈ નદીનૂ પૂર. ' ૬૨૬
 ઘટઘટ રૂપ આતમા હરી, મૂરખપણિ અન્ય અણસરી.
 ' ગાઈ હુઈ યમ કાલ્હી, વાંસઈ ઈમ રહિવું ધરી ખડી. '
 હરિ મેલી ખીજાં અથ ગાહિ, જાણુ ' શવિ બિપુહુરની છાહિ. ' ૬૨૭
 એહવુ જાંણી શેવુ સ્વામિ, અંતકાલિ આપશઈ તૂં ઠામ,
 પહિલૂં હીડઈ મનમાંમિ, ' સહજિ છાંહ હથઈ આથમિ. '
 ખીજા મોટિમ જીવ ન લગઈ, ' ગઈલિ ' ' દ્રુડી કપુ' હ ગઈ' ૬૨૮
 અંતકાલિ યમ દેખિશ આંખિ, નહી છુટઈ આપણુ પૂં નાખિ.
 ' આંચુ ભાત રહુ હલ છોહિ, ' છુટિશિ કિમ બોલે બહુ જોડી ?
 જાણિશિ કાં ન ભજ્યુ સ્વરાઈ, ' હુહુ ઉથલુ જહીઈ થઈ જાઈ. ' ૬૨૯
 જેહ તણુ તું ધર છંગવી, ' છાસિ બાકલા થાસિ સવી. '
 [ત્રાસઈ] એહવું સમઈ બોલાવિ, ' પછકુ ડાંડુ કુંડઈ આવિ. '
 કહેસિ તિર્ધારઈ કૂટી હેઉ, ' ભા નાતરે કાં ન રાખીજી ? ' ૬૩૦
 કાં તન ખીજે ધર્મ વિગોઈ ? કહિ ' સાંગણુની સરબરિ હોઈ. '
 જે મન ખીજે ધર્મ વિલાઈ, ' કીડી સાંચુ તેતર ખાઈ. '
 સાંચાં કૂડાં હવડાં લઘ્યાં, ' ચાહડ બાહડના ઐ ગયા. ' ૬૩૧
 કયં કરિ બંધ વેલાંચું પાસિ ? કહિ કયાંકાં રહુ થઈ અવીનાય. ?
 ' હાકઈ હણુઈ પચારઈ નડઈ, ' ' હાધા ઉપરી ફોડુ પડઈ. '
 ગુરૂ વારતાં તઈ મૂક્યુ નાથ, ' કિમ મન વિલગઈ રાંબે હાથ ? ' ૬૩૨
 વિષ્ણુ ભગતિ તેણુઈ નાહરી, જાણુ ' ગોઠિ કરઈ નાગરી. '
 ' વિનુ ભાગ બહુ ખાઈ રહઈ, ' ત્રીજા થાહાર કરઈ ' ઈમ કહિ.
 જી સ્વામી ગુણુ જાણુત અહી, ' કરણુ વાઢી ચુકત ઈહ. ' ૬૩૩

પાપી પાખંડિ ભોલવ્યુ, સોહલુ સારંગપાંણિ ના સ્તવ્યુ.
 ‘ગહિલી ગઈ અણુગઈ સાસરિ,’ ‘થાઈ નહીં યવ યમ કરિ ચરિ.’
 સમયુ નહીં કિશઈ હરિ મિશઈ, ‘કાણી લગન વિધનકોડિ સઈ ૬૩૪
 દર્શન ઘણે મૂઠ મન જાઈ, ‘જિહાં ગુલ જાઈ તિહાં ખાઈ.’
 વેદ તણા વધરી પાખંડ, ‘જાવા બાટ ન દેશઈ લાંડ.’
 ન્યાઈ તે વાત વિણસીઈ ‘પીઈ નહીં તે ઢોલઈ. ’ ૬૩૫
 જુ મઠવાસી રહીઈ ઈમ સુણઈ, ‘ઘરના ડાંડા વલા નવિ ગણઈ.’
 રમૂતી પ્રબોધ સુણવા કરુ, ‘એતલઈ ઉપદર્શન સાંભયુ.’
 [ભાગી ભૂખ ન હીઠા થકા], ‘પ્રથમ કવલિ આવી મક્ષકા. ’ ૬૩૬
 તુહિ મઈ પૂછયુ તે કનઈ, ‘હરિ છાંડીતાં ‘પડિશુ ગનઈ.’
 પાખંડી મોરુ મન લહુ, ‘રાંઝઈ તિહાં દાઝઈ’ ઈમ કહુ.
 એ વર ભોલ ન હૈઈ વસુ, ‘ખૂસટનુ ઊધારુ કિંશુ ? ’ ૬૩૭
 જાણુ નહીં એહ છઈ ઉચ, ‘કિહાં આવ્યુ એ કોપરિ કૂચ ?’
 ‘પામી ભાત કોદિરા બિ દેડ,’ ‘દીવાં નહીં પૂઠિઈ ભાલોડ.’
 કાં મેહલ્યુ મીમાંસક સાથ, ‘રૌરવિ પડયા ઘસંતાં હાથ. ’ ૬૩૮
 ઈમ જાણી શવિ નર સાંભલુ ‘છાંડી સર્વ હરિ ભગતિ વલુ,’
 નાંમ દિ સદ્ મહેશ્વરી, હરિ હર બ્રહ્મા એકજ હરી.
 તે માટઈ ગુરુએ શીખ હીઈ, ‘ઊટ ગાંગતૂં પાણીઈ,’ ૬૩૯
 માંડણુ લણઈ શ્રી ગુરૂ પ્રસાદિ, પારિ ગયા બહુ આદિ અનાદિ.
 એહ નરિ પ્રબોધ માનીયા, ગયા વૈકુઠિ આપ શિબિકાયા.
 કર અક્ષર શ્રુતિ મેહલ્યા લિખિ, ‘રાજા રાજ્ય પ્રજા હુઈ સખી.’ ૬૪૦
 એ પ્રબોધ બત્રીસી સાર, વીસી વીસી ભેઈ વિચાર.
 ઉખાણા બહુ આદર કરી, ભેયો અર્થ પિધિ વિસ્તરી.
 એ સંખ્યા પટ શત ચૌઆલ, પહિલુ આપ પછઈ શીખ ખાલ. ૬૪૧
 અવની રહી ઉખાણા ભરા, તે કિમ સકાઈ પૂરા કરી ?
 ઈમ કરતાં જે જે સાંભર્યા, તે તે અંથ માંહિ વિસ્તરા.
 ઘડા ગજ્ય ચ્યુહુ અંગુલિ અણુ, તિમ આદ્યુઈ પૂરણ થયુ. ૬૪૨

હું મૂરખ જાણિ અજાણિ, કાંઈ એ કવિ કુછિત વાંણિ.
 સાંભલતાં કર્ણરસ ઉપજઈ, જોતાં અર્થ અનેકયા ભજઈ.
 પ્રમાદિ નવિ જોશુ જોઈ, તુ તે ભણી મ કરશું ખેદ. ૬૪૩
 માંડણ કુલ બંધારા તણઈ, 'લીધુ જન્મ કર્મમંઈ આપણિ.
 વિજયજન બહુ સેવા કરી, તુ નિઈ મનિ આવ્યું હરી.
 ભૂમંડલિ એતુ જનસાથઃ કરૂ પ્રણામ શવિ જોડી હાથ. ૬૪૪

ઇતિ સંતોષ વીશી.

॥ ઇતિ માંડણ બંધારાના ઉખાણા સમાપ્ત ॥

(અહીંથી આગળ જોડી નાખેલા અક્ષરોમાં આ પ્રમાણે વંચાય છે. સોળ કે
 સત્તર તે બરાબર વંચાતું નથી, પણ ૧૬ હોતું જોઈએ) “ ૨૩ વર્ષે આસો
 શુદ્ધ ૩ સોમે. ”

શ્રી.

રાવણ મંદોદરી સંવાદ.

ગણેશ ગૌરિ રઘુપતિ રમા, વારજબૂ અદ્વાણિ;
તાસ શિરોમણિ શિવશક્તિ, સીધર ઘઉં વરવાણી. ૬૪૫
સોલ કલા શશિહર જિર્યો, આસોમાસમયંક;
તથો અમીરસ ઉચરું, વિબુધ ન કાઢી વંક. ૬૪૬
વંક વયણુ કરિ પદ્મરાં, અક્ષર અવિધિ મ પાડિ;
કર સાહી કવિતા તણો, મારગ મુઝ દેખાડી. ૬૪૭
પરિ ધોંગલ પ્રીછઉં નહી, ભરહ ન જાણું ભત્તિ;
અપરમ પરમ નહ અણસરી, ગુણ ભાખિસિ ગણુપાત. ૬૪૮

ચોપાઇ.

ગણુપતિ ગણુ ભાખિસ ભારતી, પાતિક પાંડિ ન રહિસઇ રતી;
અવિરલ વાણી વખાણિસિ અસી, ગ્રિપમ રતિ ગંગાજલ જિસી.
રઠિ રાવણુ મતિ મંદોદરી, કરિસી કવિત ઉખાણિ કરી;
રામકથા સોનું નહ સરહું, સોય કવિ સીધર જડસિ ખરહું. ૬૪૯

મંદો:-ખરુ વયણુ મંદોદરી ભણિ, રાવણુ મતિ મૂંઢી તદ્દ તાણુ;
આગઇ અગણિત અંતેકરી, વલી તઈ સીતા ત્યાહાનઇ કરી ?
કાશ્યપ વંશ્ય તણી કુલવણૂ, સુર નર પન્નગ જાણી સહૂ;
‘જો આમિષ અતિ મીઠઉં હોઇ, પીંડી તણું ન પ્રાસિ કોઇ.’ ૬૫૦

રા:-હોઇ ન (મઝ) કાહવી મઇદાનવી, મિ રાવણુ પરિ કીધીનવી.
એ બેટી રાય જનકપિ તણી, અદ્વાણિક જાણિ આદ્વાણી.

ખત્રી તણિ ‘ખલોડિ પડી,’ અન્ન ઉદક પાખિ રડવડી;
‘કાહવિ ખુતી કવલી ગાય, પૂંછડ લેવા પરહઉં પાય.’ ૬૫૧

મં.:—પાય લાજી નર કરી વિવેક, તાહારિ દસ મુખ માહારિ એક;
આણી જાણી મઈ જનકી, કંથ ન કેહિતી કલહા થકી.
અખિકૂઅર આલિ આવટયો, કટક માંહિ કંધોધર ઘટયો;
‘જે વઢતાં ન વાહારવઈ આજ, ગલું ગરૌંચું કીહાં કાજ?’ ૬૫૨

રા.:—કાજ કટક સરિખા લક્ષસવા, નારિ નિરંતર જિણસઈ નવા;
સાઠિ સહસ્ર જિહાં વર્ષઈ વિચાય, એક વાધઈ એક વિલહઈ જાઈ.
બેહુંતિરિ યુગ જીવઈ ભરતાર, લક્ષ મરતાં કેા ન લહિ સાર.
‘પડિ ચરણ ચોરાસી માંહિ, કર્યો ખજૂરો ખોડો થાય?’ ૬૫૩

મં.:—થયો અસન કાં અસુર નરેશ ? ‘વિષ પીતાં કિમ વાધિ વેસ ?’
પરિવારો દેખું પરિવાર, ‘લેખવી ન લૂણો લાગણુહાર.’
ધણ કણ કંચન દીધાં રુદ્રિ, પાતિક કરતાં પડઈ સમુદ્રે;
‘જિમ જાણિ બી તું જાણિ તણું, સાકર ચિતવિત વિણસઈ ઘણું’ ૬૫૪

રા.:—ઘણું મ બોલીસ ઘરગોરણી ‘બુધિ પ્રકાશ મ પાહની તણી;’
અઠોતર મતિ મસ્તકિ વહું, સાહમી સીખ શંકરનઈ કહું.
જહીઈં તપ કીધો કેલાસિ, પાર કહિવા તૂં નોહતી પાસિ;
‘આગઈં ઈહાં એ રંગ ધરઈં, કેણુ કલાપીનાં ચીતરઈં?’ ૬૫૫

મં.:—ચતૂરપણિ પંચવટી ગયો, બુધિસાગર તહીઈં ખૂઝીયો;
જિમ તઈં કમંડલ લીધું હાથિ, સેન્યા કાંઈ ન લીધી સાથિ.
લાજ્યો નહી તૂં લંકેસરી, લાંચો મેહલા માથિ કરી;
સૂરઈ નામ કસી પરિ કહું ? ‘પહિરી ભાતિ પથરણિ લહું.’ ૬૫૬

રા.:—લિઉ ભાર માથી મહીથલી, જાણઈ એક કૂસમની કલી,
પ્રાંતિ મ જાણિસ ભીખારી તણી. ખણિ દસ મસ્તક ખણિ દરસણી.
કાયા માયા જાણઉં કરી, અવસરિ સરજું અમરાપુરી;
તાત વિયોગઈં રિહાં વનિ જઈ, ‘કીડી ઉપરિ કેહી કટકાઈ?’ ૬૫૭

મં.:—‘કટક કિર્યા ઉપરિ કેસરી, દીઠઈ મયગલ જાઈ મરી;’

xશ્રસરામની શ્રવણ હરી તમ્હ ઉભા વધદેહી વરી.
 તરુણપણિ ત્રંબક ભાંજિયું, 'હવિ ગુરલ તે ગરદ્ન થયું,'
 મિંસુણીયું તિઈ દીઠઉ તિસ્યો 'કંકણ પાણી અરીસો કિસ્યો ?' ૬૫૮
 રા.:-કસ્યુ ઘરિણિ તું જાણિ ઘણું, પ્રાકમ પુરૂષ પીયારા તણું ?
 રાજકુંઝરિ સૂધી સાધવી, જનમિ ન જાણિ લાંપુ લવી.
 જો જાણિ પરમંદિર વાત, તો સહી સીકોતરિનું સંઘાત,
 આગિ કહેતી 'માય મસાણિ, ઉલખણહારી ઉછિ મ જાણિ.' ૬૫૯
 મં.:-જાણું અનુમાનિઈ એતલું, શ્રી હરતાં કે ન કહી લલું,
 શ્રુત સમૃતનાં પુસ્તક પાસિ, વાઘ્યો વલી વિધાતા વાસિ.
 લોચન અધિક અનંધ આંધલો, 'કટંબ સવે વચિ ઘાલ્યો કલ્હો'
 'પોપટ પગ પંખારવ ભારિ, લણ્યો ગણ્યો માર્યો મંજારિ' ૬૬૦
 રા.:-જરા નહિ પશુ જીલઈ મરણ, વિરી થાસિ વણીવણી.
 મોહિતિ ચડી મિહાણવ તણી, 'પાયું દુષ્ઠ પદમનાગિણી.'
 જિહાં પગ માહરાની રજ પડિ, તિહાં તું સરખી સો સાંપડી.
 'આસંગા વણીડી હુંખડી, દીઈ આલીંગન ચોહટઈ ચડી.' ૬૬૧
 મં.:-ચડી મ બોલીસ ચાંપી દાઢ, આગિ કોણઈ ન વુલ્યા વાટ ?
 ÷ જહીઈ યાગ રૂપિ પૂરા થયા, અઉઠ સહિસ સાથિઈ ધુરાઆ.

૬૫૮-૩ નાન્હપણુક. - ૬૫૮-૨. ટીકા—

x શ્રસરામની;—સીતા સયંવરિ ત્રંબક ધનુ બાણુ, શ્રસરામ
 નક્ષત્રણિ કરી તપ કરઈ. આડમ આની કહિઉં કુણુક ક્ષત્રીક
 બાજ્યક ? પિતા ન બોલક. રાંમ કહઈ; મિંધ બાંજિઉં.
 તો યુદ્ધ લે. વાઈ. ઉતર્યા. આહમણુ ઉપરિ પ્રથમ ધાત ન કરં.
 તું કરે, ધનુષ ચડાવક પણિ ધનુષ ચડક નહીં. તે રામ બલ હરિઉં.
 રામાવતારહઉં ? તપિ જામસિ. તું પ્રજા રૂડક પાલે.
 મયો. રામ ધરિ આવ્યા. વિષ વાલ્યું ન વલક તિમ એ હવક ન જીપાક.
 ૬૬૨÷ જહીક—વિધામિતના યાગી દાણુવ બાંગી બાંગી જાઈ, તિહાં
 રામનક લેઈ જઈ રાખ્યા. આલપણુક. દાણુવ આવ્યા મારી બાજ્યા, યામ
 સરાડક ચડ્યા. ૧-૨ દાણુક ધુર્યા. ૨૧-૧ બીંતિ પાખક બાતી ન કુઈ.

ખરફખર નઈ ત્રસર નરેસ, સુપનખાનિ દીધો દેવટ.
 ‘અથ ડાવિ અથ જિમણિ સુણી, રામ આવ્યો પાયરાવણુ તણુઈ ૬૬૨
 રા,—તાણી આણી સ્ત્રી તે ભણી, ‘વિણુ માયાં મરસિ આફણી.’

સૂર્યવંશી વેરવા રામ, ‘આફ વાવેસિ અવધ્યા ઠામી.’

વધિયા વીર કરી વીસાસ, ‘આજ અબાડી પાડયો તાસ.’

‘ઉંદિર મંદિર ખણુતાં આથ, હુંખીનિ દરિ દીધો હાથ’ ૬૬૩

મં.:—હાથ પડયો ઘર ઉપરી ઘણો. ‘લોટો લૂહસિ લંકા તણો,’

એક કપિ કીધું તે જોઈ, ‘આંખી દીકું સાખિ ન હોઈ.’

છટિમાયાં છહિલ નરેસ, ખાંધ્યા પૂંછિ ખાલ્યો દેસ,

વાઢયું વન સંતોષી સતી, ‘હાલી નહીં હરીની કૂંખતી.’ ૬૬૪

રા;—‘ભાતિ ભલી જે ભીતિ ભલિ, કે ખીખૂં પાડિ કાંખલિ.’

તે જૂંઝાર ગણિ ગુરણી, માલા બાજિ મેગલ તણી.

દેથ ન વાસ ન રીતિ ન રાજ, સરડા વાનર કેહી લાજ ?

ખાંધ્યો ખલ્યો વખાણી કુણુ ? ‘નાક વઢાવી કરિ કસોહણુ’ ૬૬૫

મં.:—સહુણુ મ માગિસિ સીતા કાજિ, ‘ઉદેહી બેઠી તાહારિ રાજિ.’

જન્મ લગી તું જોઈ વિચાર, ખાંધવ ખાપ નિ બેટા ઠારિ.

ઈમ કરતાં આવી સાસરિ, દસરથ રાય સંઘાયાં સરિ.

‘થલ ખાલી જલ પૂંછિ થઇ, આગિ અગિન નિ ખોલિ રહી.’ ૬૬૬

રા.:—રહા ઉંડઇ પગિ ઘરિ આપણુઈ, ‘ગયમર છાજઈ ગજપતિ તણુઈ’

‘સૂંઢાલી સરડી ફળલઇ, ખોલડ પાડિ વલગી વલઇ.’

‘ઘર ખણુતાં ભાગી ભીંતડી, છોકર ખાકર છુટાં રહી;’

ભૂંડાં જમલી ભૂખિં મુઇ, ‘રડવતી રા આંગણિ ગઇ.’ ૬૬૭

મં.:—ગઇ સીતા સાથિ સમરધિ, ‘જાણુઇ જલ પીધું હરસધિ.’

આગિ સહિસારજનસૂં થયું, ઠામધેન લેતાં કુલ ગયું.

તિમ કરતાં કૃત્યા ઉપજઈ, યશ પૂટિ જલતનયા તજિ.

‘કથન કોરડાં તિણિ કશું ? આપ હાણિ જણ થાસિ હસૂં.’ ૬૬૮

રા.:—હસતાં કામિનિ કાં કરિ શોક ? હું કહીઈ કંટક ત્રીલોક.

બ્રહ્મા વિષ્ણુ કરાવ્યા વતૂં, વૈકુંઠ કોણિ ન જાણું છતું.

ઇંદ્રાદિક આગલિ ઉલગિ, ઉભા રહિ આથમતા લગિ.

તાસ ઘરણિ તૂં લવતાં લાજિ, ‘ઉંટ ચડી ઉતરી લેડિ મ ખાજિ.’ ૬૬૯

મં.—‘ખાજાં લાડુ પગિ ખેસવી, રાવણુ રાખ રંધાવિ નવી.’

હું મંદોદરી નવયૌવની, ચપલ નેત્ર નઇ ચંપાવની.

જાણું જે સ્ત્રી તૂંહનડ ગમી, કાયા તસી કશું કારિમી.

‘નાંખિ માં તે ખલિ ખાંડહ તણી, આંખિ અનેરા ભરવા લણી.’ ૬૭૦

રા.—‘લણી લણી કીધું અસરદ,’ સ્ત્રી કિમ પલસિ તાહરો હટું ?

‘હું વરમાસી હું વરમાઇ, ઉલખઇ નહી કો મંદિર માહ.’

જો તૂં રૂડી રંભા થકી, તોહિ માહરિ જીવન જાનકી.

‘વાયસ વાધ મનગમતિ મલિ, સૂકડિ સર્પ સરીસા ખલિ.’ ૬૭૧

મં.—‘બલ્યો જન્મ તે અખલા તણો, આગિ ઘા ઉભાર્યો ઘણો.’

‘ભાજઇ તૂં સરિખો ભરતાર, હિત કરતાં કાઢિ હથીઆર.

‘જાં આંધલો ન જઇ આફલિ, તાં પ્રીછવ્યો ન પાછો વલિ.’

‘ખાલણુ ઘરિ ખિસારિ મ બુધિ, પશ્ચિમબુધિયા પરિહરિ મુધિ.’ ૬૭૨

રા.—મૂધિ મ કરિ માહરું ભનભંગ, ‘રઘુવંશી અલતાનો રંગ.’

‘લખમણુ રામ વેઠિવાડી, ભરથ શત્રુધન પિઠા ખાડિ.’

શિંધાશનિ સૂઠું આમડું; ‘કટખ સવે વચ્ચિ કીધું વડું.’

* ‘પીઆરિ પૂડિ પાગતરણા, ચૈત્ર દિ જાહારિ ચ્યારિ જણા.’ ૬૭૩

મં.—જણુ જણુની માના વટ જોઇ, રાઘવ રાજિ ન ખેડો કોઇ.

વડા તણઇ વાંદઇ વાણુહી, એક જાણિ અરમાહા કહી.

એક ઉઠરિ વિભીષણુ વસ્યો; ‘અખુર માહિ અંગારો જસ્યો.’

૬૭૧ વાયસ:—ડાહા માહિ માસ રેખા ખોતરઇ, મનગમતઇ. દવિ સાપ સુકડિ સાથિ બલઇ. ૬૭૩ પીયારે પૂડે નીવેદ કરઇ.

‘કુકઠ કાઠ કૂહાડિ ભલ્યો, ખીર ત્રણિ વાઢિવા વલ્યો.’ ૬૭૪
રા.—‘વલ્યો વિલીષણુ ઘાહડો હવિ,’ માનવિ માકડિ માન્યો સવિ.
‘રાંક રાંકની તાંણિ ખાંહિ, કોપર કરડિ માંહોમાંહિ.’

રામચંદ્રની રામા ગઈ, મૂંહનિ ઇચ્છા તેહની થઈ;

બેહુ કામિનીનું ઝુરિ કંત, ‘પાહણિ અચકડિ પડસિ કંત.’ ૬૭૫

મં.—‘કંતાલા મેગલ મુખક મૂંકાય, બહુ તાંતણિ બલિવંતા થાય.’
શાખામૃગ સાથિ જેતલા, રાઘવ લક્ષ્મણ પાંહિ તે લલા.

કપિ બેઠા કોસીસિ ચડી, ઠાકુર સહામી દિધ થડહડી.

વલી વિલીષણુ અંખી ચાલ, ‘પન્નગ નિં કીધા પંખાલ.’ ૬૭૬

રા.—પંખાલા થાજ્યો પલિવંગ, જાં જાં એક ન જાણિ અંગ;

કુંભકરણુ મુખ આવિ કેલિ, ‘કિમ કરી નાખિ છાકા છોલિ?’

છપન કોડિ બહુતિર બલવંત, હેલાં* હરિનો કરસિ અંત.

ભાઈ તણું પેટ ન ભરાય, ‘જાણિ સાતુ સાયર માહિ.’ ૬૭૭

મં.—માહિx મંકડ નાઠો નીકલી, ‘આગિ ગલતાં આસાઉલી.’

‘પારો પેટિ ન રહિ દૂકડો; ખીજે બહિચરનો કૂકડો.’

‘વીઝુx વીછાણુ નિં વનરાય, ઉરફાડીનિં અલગા થાય.’

ગહિલપણિ જો ગિલસિ ગૂલ, ‘પેટ મિસત્રી ઉપાયું શૂલ.’ ૬૭૮

રા.—‘શલો ન લાગિ કણુ કોઢિરઈ,’ કુંભકમં વડવાનલ જરઈ.

જે* યુગ સઘલો કરતા લક્ષ, તેવા પાપી ખાખા લક્ષ.

૬૭૭ હેલાં:—બધા વાનર બોતેર અને છપનકોટિનો કુંભકરણુ અંત આણુશે. ૬૭૮ માહિ...સીતાની સદ્ધિ લેવા આવ્યા તાહારિ રાવણની બિહનિ મુખ શાડી રહી હતી તે માહિ પડ્યો. હણુમત કડિયી શસ્ત્ર કાઢી ઉઢરિ ફાડી નીકળી ગયો. + વીઝુ:—પથુત પેટ ફાડઇ તે વીઝુ. વીછી. સિંધ. ૬૭૯ જે-આતાપી વાતાપિ બે ભાઇ હતા, તે તીર્થિ જતા તેહનિ જિમવા રાખતા. એક લોટી નઈ થોભડો થઇ નઈ આહણ્યાદિ નઈ મારી જિમાડતા. સાદ કરિ નીસરી આવતો. તે તીર્થવાસી આહણ્યાદિ ભરતા. તિમ અગસ્તિઈ ખાઇ પેટ પાપલી હાથ ફેરવ્યો, તે માહી ભસ્ત થયો.

‘મોટાંનિ મોટેરા મલિ, અહીંઅરની પરિ આખા ગલિ.’

વાંનર વીર પટંતર જોય, ‘કિમ કાંકિડા તાણે ગોહ ?’ ૬૭૬

મં.:—‘ગોહ ચુંદણ દીઠિ ગડગઅડિ, વીજ વિશેષિ’ પહિલી પડિ.’

મરણુ લિખ્યુ માણસની હાશિ, નંદીગણના સ્વામિ સાથિ.

જિમ તિઇં શીત સવેલી હરી, પહિલું મારત પલિવંગ પુરી.

રડવડતા આવત શ્રીરામ, આખ્યા ઉત્તર હુંતો ઠામ. ૬૮૦

રા.:—ઠામ ન ઠાહર ઘોરી ધણી, ‘ઝોગિ ઝગરની મેલી ધણી.’

સોય કટક કિમ વઢસિ સમૂં ? ‘માખ્યા તૂપ તણું ચૂરિમૂં.’

‘જિણિ જીત્યા નવકુલ નાગ, તિહાં લોધીનો કીહો લાગ ?’

‘ચિણો ઘણું સુરાતન ચડિ, ભાજિ ભાડ નિ પાધરી પડિ.’ ૬૮૧

મં.:—પડયું કટક જિમ વીંટી કોટ, ‘મારી મૂલિન કીધા લોટ.’

જહીઇં ગડઅડતો ગંભીર, હુંતા પલિવંગ પેલિ તીર,

સોંસર ફોજ ન તહીઇં ફિરી, સૂનિ સામરિ આખ્યા તરી.

‘મોલ લગિ ધર લાગૂં ઘણું, કુબુદ્દી કહિ હવિ કુઉ ખણું.’ ૬૮૨

રા.:—‘ખણી કઠાવિસિ એહનાં મૂલ,’ હવડાં ગઢ છંડાવિસ ગૂલ.

ભીષણુ થાસિ જૂત પરેત, ‘નરનિ ટલસિ આલાનુ ચેત.’

માનવ દાનવ જાસિ ગત્રી, ‘કાલિ બલહિ પડી પીજલી.’ ૬૮૩

મં.:—જલહર ખાંધો જિણુઇ રામિ, વિષહર વેખ્યો વડિ વિરામિ.

સપનાંતરિ પેખ્યું પામ કિ, સોય રાઘવ સઘલી પરિ સકિ.

જે આપણિસિઉં કરતો આલિ, તે વણિ ખુટિ માર્યો વાલિ.

૬૮૨-૩ સોંસર-સમુદ્ર ઉતરતાં કાં ન વાર્યાં? ૬૮૩-૩ ભીષણુ-કુંભકર્ણુ કોપ કરસિ તિ રારિ જૂત જિમ નાસિ જાસિ. ૬૮૪-૧ સપં સરીખક સમુદ્ર તે ખાંખિક, તે વીંધક. ૬૮૪-૨ સપનાંતરિ-સોહોણું પામન કમ વિચારીઇ તે પામન. ૬૮૪-૩ જે આપણુ—અંગદના પાલણુ ઉપરિ રાવણુ નઇ ઉંધઇ માથઇ ખાંધો હતો, વાલિઇ. તિહાં છ માસ લગઇ રજો. જેહ લણિ રમકડાનઇ ઠાંમિ દશ માથાં રડાં દીસઇ. અંગદ પાટ્ટન પાટ્ટઇ મારતો. ખમતો તે વાલિ રામિ માર્યો.

લલૂ હવૂં લય તુંહનિ ટલ્યો, 'નાઠા ચોર પરાછી મિલ્યો.' ૬૮૪
રાન:-મિલ્યા માનવી વાંનર સાથિ, પેટ નાટ કરસી પરભાતિ.

આગિ ઉખાણો મહીઅલ માહિ, 'માંકડ લીખઇ જોગી ખાઇ.'

જોતાં એક અસમઘા મિલ્યા, 'પાસા રામ પાધરા ઢલ્યા.'

'અહિ ડસિઉ ચાવઇ આઉલી, ખૂડતો વલગઇ ખાવલી.' ૬૮૫

મં:-'ખાઉલિ બાથ મ દિ લરતાર,' એ નૂં હુઇ સંકર સહિકાર.

કાખ્યાં મસ્તક આખ્યાં વલી, અયોધ્યાપતિ લેસઇ આમલી.

આગિ એહનાં બાણુ અગારિ, પછી તાડિકા પેલઇ પારિ.

'સૂતા સપં કરી ચકચાલ, કંધિ ચડાવી આણુઉ કાલ' ૬૮૬

રાવ:-કલ્યાંતિ નાપૂં કામિની, સીતા દેહ એ સોવન વની.

વાફૂલ પહિરિ વગડા માંહિ, 'સેવંતરાં ડાંગિ સૂડાઇ.'

અવસરિ આંખિ ન દેખિ અન્ન, 'રાંક તણુઇ ધરિ કસિઉં રતન્ન?'

અહનિસિ કરઇ અંગિ ઉચાટ, 'કોઠી સિઉં નતિ ખાતી કાઠ?'

મંદો:-'કોઠિ કોઠ કિમ વાઇ પડિ?' બીજાં ફલ વિણ ખુટિ ખડિ.

આગિ એહ અધિપતિ આકરો, બીજો બંધવ કેરો ખરો.

હવણા હાણુ કરી હનુમંત, 'જોણુ દૂજણુના પાડયા દંત.'

'સૂરો તન સંનાહિ ભયો, આગિ પંચાયણુ પાખરો.' ૬૮૮

રાવ:-પાખર પડ ફાડિ દાનવા, નવ કટકા થઇ ઉઠિ નવા.

'કમર કાઠ કિમ આગિ' બલિ? સોનઇ સામિ ન વરસિ વલિ.'

વાંનર તણી વિસાઇ ધાડિ, 'વચર પીયારિ સી વઢવાડિ?'

'લોહી ખખિ ન લાગિ પીડિ, કોઇ ભાડુતિ ન ભાજિ લીડિ.' ૬૮૯

મંદો:-લિડતાં ભારથિ ભાગા કોડિ, અપતિ ચાલતાં આવી ખોડિ.

૬૮૬-૨ માંકડ-વાનર લાવઇ નઇ લખમજીખાઇ. ૬૮૭-૧ એ તું હુઇ-
ધણું વરસ તપ કરી મજર ઉપરિ મસ્તક દસ આખ્યાં, કાખ્યાં, પાછાં આખ્યાં,
૧૪ ચઉકડીનું રાજ માગ્યું આપ્યું.

*એકવાર આગિ અસૂરાણુ; હરિ 'ધરણી ઉતાર્યો ઘાણુ.'
મહિષાસૂર નઈ શુંલ નિશુંભ, તુંx'અનુઆલિસિ તેહના ડંભ.'
°કરિસિ રાઘવ સઘળી રાવ, 'સાન્ન' A ભાગાં એક વટાવ.' ૬૯૦

રાવ:—'વાટ વિચિ માંડિઉં ઠાવડું કે કહિ નાહનૂ કે કહિ વડું.'
મંદોદરિ માહારિ ભડવાય, 'ખીન્ન' દલ વા વાદલ થાય.'
'રામ B રમતિ કરસિ તે સહી, 'હવડાં તું ધરિ ઉઠી C થઈ.
'વાડિ કાકડી કરડિ કાલ, વટી ચીલડા માંહિ વિરાલ.' ૬૯૧

મંદો—'વિરલા દેસી જુધિ પાધરી, હલૂઆ જસિ હાજી કરી.'
એક વચરી વલગાડિ ઘણું, 'જેવા પીચાડું પેખણું.'
એક માહડું કાલિજ કાપીઈ, રાવણુ રૂધિર પૂછતાં પીઈ.
દીઉં સીખામણુ સિઉં સોભાગ, 'એક તડિ દા તડિઈ વાધ.' ૬૯૨

રાવ:—'વાધ પાહિ મુજ વિસમો ગણિ, જિમ કિમ પ્રીણિ ડસકિ ઘણિ?'
'ખાર કેડિ ખાલક જે રડિ, ન સ્તનિ પાવઈનિ પાહાતુ ચડિ.'
મંદોદરી ઇમ કરતી મૂઈ, 'સોકી દાહ ન સકી સાંસહિ.'
'અખલા ઉંટ એકજ અહિનાણુ, ગાંગરતાં સિરિ પડી પલહાણુ.' ૬૯૩

મંદો:—'લણુસિ લંકા કરસણુ કરી, થડવટ થાસી દલ આમુરી.'
'લેસિ ખલિ કણુ ઘાલીનિ' ખલિ, 'ત્રિગઢ નરેસર રહિસિ તલિ.
'ધરધર કરતાં ન રહિ ધરસૂત્ર, જાં નવિ મિલિ પીઆરા પુત્ર.'
'સગપણુ ન ગણિ સૂકાં લોહ, થાસિ ચૂકા ચઠાખોહ.' ૬૯૪

૬૯૦ એકવાર:—અસૂર નમ દેવ્યાનમ વેદિ થમ. પારવતી દેવ્યા. ઘાણુ—
ઘાણુયા, માર્યા. x તું—રાવણુ. આગમ વદમાના વૈર તાન્ન કરસિ. ° કરિસિ:—
આગમની વેદિ સર્વ રામ સંભારશમ. A સાન્ન:—રાખસ સહુનમ માર
શમ. B રામ:—છોકરાની રામતિ જિમ રામ કરસિશમ. જશી. એણુમ ચઠાખ
નહી. C ધર ઉઠી—રુહાડિ માંડી.

* ધરધર—ધરી મોટામ ખોલતાં. +પીઆરા પુત્ર દોહિલા.

રાવ:-‘ગોહડ માહિ વસિ ઢાહુરી, સોય કિમ બહિ સાગર તરી ?’

‘ધર ઉંઢરડી ઘરડી તલિ, ઢર કિમ દેસિ કુંગર તલિ ?’

‘પગ-પાખિ’ પાહર ગોરડી, વાત વગડની કાં કરિ વડી ?’

વનિતા મુખિ વીરરસ ભણુઈ, ‘કુચરિ ફૂંચ ન દીકાં કિણુઈ.’ ૬૬૫

મંદો-કિણુઈ કુમતિ તમ્હ દીધીકંત? ‘મણિધર મણિ લેવા ગિયુંચીત,’

અન અનેરાં અલગાં કરી, ‘માગઈ મોતીની ધુધરી.’

‘સીતા કોઢાલી કુલ તણી, રાક્ષસ મૂલ નાખિસિ ખણી.’

‘પાસ માહિ પાડિઉ મંડલી, મમ્હ ગલાગલિ મુકી ગલી.’ ૬૬૬

રાવ-‘ગોલ નાપું કિહિનિ આપણો, લીઉં અનેરા અધિપતિ તણો.’

મઈ પોતઈ પાડયો ગિરિ મેર, કુટીકાઢિઉં કુઠિન કુખેર.

ઉપાડી આણિઉં ઇસાનિ, લીધી લંકા સહિત વિમાંની.

‘વિસમા તે વિસિ કરવાસકું, જૂઝ લુઈ કિમ છાંડું છેછકું?’ ૬૬૭

મંદો-‘છાક મ કરિ ઉપરિ મહીયલી, સીતા સવિ મંગા નિમંલી.’

‘ગહિલા ગંગોદક કિમ સડિ ? રૂઢ કલસિ કિમ પૂરા પડિ ?’

સહલી શક્તિ શિરોમણિ સતી, તેહને રજ કિમ લાગિ રતી ?

‘બીજા વહિરઈ બીજ મયંક, વિરાશા વિણુ કિમ અડિ કલંક?’ ૬૬૮

રાવ-કલંક કસિઉં કામિનિ રેસ ? લાગો કર જિહાં લંકનરેસ.

‘જે જલ ગંગા લીંતરી ભલઈ, તે સિરિ સોમનાથ નઈ ઢલઈ.’

‘પાવક સંગ કરિ સરપણું, કહાવિ મુખ તેત્રીસહ તણું.’

‘ન્યા નરપતિ દા પાસિ પડિ, ગહિલી ગોઝ ન ગિફ્યા અડિ’ ૬૬૯

મંદો-‘અડિઉં આસિ આલઈ તાં મલ’, ડગમતાં થાસિ દોહિલું.’

લંકનરેસર લક્ષણિ લાજિ, ‘અચલ ખણ્યો ઉંઢરનિ કાજિ.’

અમ્હ આગલિ સીતા શા માહિ ? ‘કોઈ હારતી ન જોવા જાય.’

‘ધરિ બીજેરી બારિ માસ, કાં કારેલી કરિ વિલાસ ?’ ૭૦૦

રાવ-‘વિલસિ ભમર વેલી વિપ્રીત, આંપાં કુસુમ ન જઈસઈ ચિત;’

‘હિતમ અતિ આઉલિનાં કૂલ પરિમલ પાખિ ન પૂરઈ મૂલ.’

સાઠિ સહિસ તું સરિખી સખી, સમ કરતાં સીતા ચિચિમુખી.
 ગુણિ ગરૂં લાવણી લહુઅડી, 'કરિ પડમુધી કણકઈ ઘડી.' ૭૦૧
 મંદો-‘ઘડો ભરાણો ઘરણી ભણિ, સરાપિ ખુડિસિ સિતા તણી.’
 પેલી પિતા કરી લેખવઈ, લંપટ લાજવિહુણો લવઈ.
 પાપી થિઉ પિતામહ પુત્ર, ‘માઈ ન માસી ગાધિહ ગોત્ર.’
 ‘કાલી કવિલી લહુડી વડી, હાકિમ હવઈ એકઈ લાકડી.’ ૭૦૨
 રાવ-‘લાકડી જીલે ન જાઈ લૂણી, હાખિ નહીં મુહ દીઠાતણી.’
 ‘સો વરસિ ન ગણિ સહિવાસ, સાતે જાઈ દુધર વાસ.’
 ‘સુખિણિ સાપિણિ નિ પાપણી, એ ત્રિણિ ન હુઈ આપણી.’
 છોડીની છોકરિ તું લાજિ, ‘પરડે તણા મુખ મેલિસ આજિ’ ૭૦૩
 મંદો:-આજ મરણુ આવિ તો જાણું, દીસઈ નહીં દશમુખ દોહિણું.
 તુમ્હે મરતાં કુઅર કિમ ટલી ? ‘સૂકિ જલતાં નીલું જલિ.’
 ગયુ સિણગાર ગણ્યા દિહમાંહિ, રાતો વેસ પહિરાવીસિ રાય.
 ‘અહિવાતન ઉધારિ પડિઉં, રંઠાપણુ દીસિ રૌકડઉં. ૭૦૪
 રાવ:-‘કડુઆ વચન મ જોલિ કુહાડિ,’ ઘણુ સીખી ઘરિ ઘાલિ મ રાડિ.
 માંડ રાંડ થાવા સાદરી, કરિ કાલુમુખ પીહરિ જઈ.
 આજ આણુવડિ અળગી કરૂં, કુટંબ વહી તાં કાલાખિરૂં.
 ‘જે સૂધી સોનાની છરી, પેટ ન મારું મંદોદરી.’ ૭૦૫
 મંદો:-મંદોદરી મુખિ જોલ વહી, ‘કાં કાંઠિ આંચો કલકલી ?’
 ‘ખિઈ ખિઈ કરતાં મંદરિ માહિ, અન્ન ઉઠક બિ ઉઠયા જાઈ’
 તું દાહાડિ પરણિ પંચાસ, વારૂં તો મોહિ ફાડિ વાંસ.
 ‘સીખામણુ દેતાં સૂધરી, તે તિણિ વાનરિ વિલખી કરી’ ૭૦૬
 રાવ:-‘કાયર આગલિ કીજઈ ઘણું, શું ડાહાપણુ ખીડાહી તણું’
 ‘જે યમસૂં જીપિ સંગ્રામિ, તે આગલિ હરિ હાઉ નામ,’
 ‘સિરિ નીસાણુહ વાજી વાસ, તિહાં તાજોટિ કેહો ત્રાસ ?’

૭૦૬-૩ વારૂં તો મુહિ-મુહુ ઉપરિ વાંસ ફાંડી, મારી. ૭૦૭-૨ હાકિ હાકિ
 કહિ ન ખીહઈ.

‘હું ગજવેલિ ન ગંજી કોઈ, પોગર પડી ન મોલિ લોહિ’ ૭૦૭

મંદો:-લોહ પાષાણ તણી જિમ પ્રીતિ, નર વાનર તિણીઈ રીતિ.

‘જિહાં બગ લુગી તિહાં શિલ તરછ, સિરિ સંતાપણ માંકડ કરઈ’
ઈંદ્રજયત જગિ જીત્યો વલી, ઈમ ઉલ્હવતાં લંકાં બલી.

ફિરિ સહોદર સાહામુ થાય, ‘વિણુઠી વેલા વિણુઠો દાહ.’ ૭૦૮

રાવ:-દાહ દેવા વિભીષણ કરિ ધરિઉ, ‘આંધધ આંધો આગલિ કિરઉ.’

‘કાંણિ આંખી ન ગણીઈ છતી, રચું કીજઈ સૂતી જાગતી ?’

વિધ વિધ વાનર મેલ્યો ઘણો, ‘ભારો કરિ ભુયંગમ તણો.’

‘ધુલરનાં ઘણુ ન રહિ ઘડી, માંહોમાંહિ મરઈ આથડી.’ ૭૦૯

મંદો:-‘થડ સીંચઈ શાખા સમધરઈ, ‘પશૂપતિ પરિમલીની કરઈ.

‘મિલ્યા કબાડી દિલ દોહિલા, વાઢી વન કરિસિ કોઈલા.’

‘છાંણી કર્યાં મુખ મીઠાં થાય?, કરઈ રખોંપૂ રાઘવરાય.’

‘એક પઈડઈ ક્ષિતિ ખેડણુહાર, ભારિ ભરિઉં ભાજિ ભરતાર.’ ૭૧૦

રાવ:-‘તરી ન જાણિ કરચલિ તોઈ, પગલાં ભરતો પેખઈ કોઈ;’

‘જલ થલ વિચિ વેલુમાં વસઈ, ગહિલાં કરતો ગુહડ અસઈ.’

તિમ રાઘવ અધિપતિ અવતરિ, એક વાત ન જાણિઈ કરી.

રાજ વિનાણ્યાં હીંડિ રાંનિ, ‘જિમ મંત્રેઈ પાયા પાનિ.’ ૭૧૧

મંદો:-‘પાનિ પડિ કિમ ચૂનો દીઈ, ‘વનિ વસતાં કોઈવનિતા લીઈ?

‘સીહ તણુઈ સો લંઘણુ થાય, મયગલ પાખિ માસ ન ખાય.’

કીરતિ કંથ ભણાવી ભટ્ટી, ‘ઝોંટિ માં રાંકતણી રોટલી.’

ધન્ય તે નર અવની અવતાર, ‘ગુડિ ગજ લૂંસઈ ભંડાર.’ ૭૧૨

રાવ:-‘ભંડારી કાંઈ ભરલો થાય ? રાઉલિ વિરો વિશેષિઈ જાય.’

મઈ મનગમતિ માંડયું જૂઝ, ‘કામિની આગલિ કેહું ગુઝ ?’

તું આંગણુઈ સોહાગણુ મોર, કાયા કોમલ કથન કઠોર.

‘આપ સંતાપણિ કાં કરિ કરૂં? વિલસિ ઘરણિ ઘર લાધૂં વડૂં’ ૭૧૩

મંદો:-‘વડપણિ મિલ્યો પવન તું પાન, સીતા ઘર કરસિ શમશાન’

સર્વ શરાર તણું સુખ ટલીઉં, 'જાણિ કરકસિ લોહડું જલિઉં' .

' ત્રિગઠ ટીક પરિ વીંટી લંક, માથઈ ડસ્યો ન દેખઈ ડંક. '

કંત ન કીજઈ પાધરિ ચડ્યાં, 'રખિ ઠીકરી ભાજઈ ઘડયા' ૭૧૪

રાવ—' ઘોડિ લીધી ખરિ કિમ વલિ, મૂકું નહીં ચડિઉં માંડલિ. '

આણો પાસિ અયોધ્યાં ઘણી, ઘરિ ઉગલ કરસિ આપણી.

કુઅરપડું ભોગવતા પરિ, ' હલતાં બૂકિઉં તે સાંભરિ. '

'હાલિ હરિણુ હરિ લીધું ગલિ;કિમ કાઠઉં કર આગ્યો તલિ? ૭૧૫

મંદો—'તોલિમાં ત્રિવિધિ એક ત્રાજુએ, ખિત્રવટ નાખિ મા ખારઈકુએ'

' રાવણુ રાજરીતિ તે ખરી, પરજ પાલિ પુત્રીકરી. '

લોક વિરોધિઈ લિલવીલાસ, ' કાત્યુ પીજિઉં કરું કપાસ. '

'અખત્ર ચાલતાં વિણસિ આથિ, રસ નીપતો ન લાગિ હાથિ.' ૭૧૬

રાવ—' હાથી તણા હંતુસલ દોઈ,કાછળ કેટિ ન સરિખાં હોઈ. '

વાત ન લીધી મૂકી કઈ, ' પાપ તણા પગલાં કિમ ભડું ? '

જિમ સંકર નઈ સિરિ સુરસરિ, તિમ મહારિ જનઝપિ કુંયરી.

અલગી મૂકું ન એક લગારિ, માંથિ ચડી ન કરિસિ ભારી. ૭૧૭

મંદો—' ભારિઈ ખાંધિઉં રહિ ભરતાર, કણુ કણુ થાતાં કેહી વાર ? '

મ કરિસ માણસસૂં સંગ્રામ, જાસિઈ કૃતયુગ ફેરી માંમ.

જન જીતિ શું ચસ વાધિસિઈ ? હારિઈ ઘણું હસારથ હુસિઈ.

'કલહ પ્રીતિ સમવડિ માંડીઈ, કેલિ ખોરિ લાંછન જાંડીઈ.' ૭૧૮

રાવ—'છાંડિ મંદોહરિ છાડયા બોલ, ' ગિરિ ડુંગર ન કરિ ડમડોલ. '

'લોહિ લીહ પટોલિ ગાંઠિ,' જનમ જનકી ખાંધી કંઠિ.

' ઇ મસ મ ઘરી મરણની વાટ,' પ્રાણ લગિ પરિપૂયો પાટ.

જિમ ઉમાદે ઇશ્વર મિલી, તિમ માહારિ મુહરિ મહીથલી. ૭૧૯

મંદો—'થલ ચૂકું ચણિયાઈ ખડયઉં, ખાખડ ઉંટ અંખહિડિં ચડયઉં'

' ઝોર કંચનિં કિંગાયો કાંઈ ? વેગડ મિલ્યો વાછડું માંડી. '

તું જર જીરણુ તે છાકડું, ' ઉંટ કેટિ ખાંધિઉં ખાકડું. '

‘ ગરદી ગાય બગાઈ ભરી, બાંધી ગલિ ઘાંટ ધુધરી. ’ ૭૨૦
 રાવ;—ધુધર વાલિ ભલી જે વાય, ‘વચ્છ વખાણ્યા નોહિ માય.’
 પૂછિ પૂરંદર પ્રિછધ ઘણું, મેઘનાદનું માંટીપણું.
 ‘ફૂજન જણુ દીઠિ પરજલઈ, માથિ તરણાં મૂકતાં બલઈ.’
 સવા લાખ સુત સરિખા સુર, ‘કનકમાલ કિમ કીજઈ ફૂરિ?’ ૭૨૧

મંદો:—‘ હરની માટી ફરિ આવટી, પાપીં પુન્ય ગયું સવિ ઘટી.’
 તપ કરતાં તુઠો ત્રિપુરારિ, ‘સોનું સીરામણિ ગયું સારિ.’
 ફરસરામિ ધુરી આપી ધરા, ‘થ્યા બાંભણુ બુધિ પાખિ પહરા.’
 ત્યાં રાવણુ તું તેહની સાખ, ‘કોણી કારણી નાખિ મ લાખ.’ ૭૨૨

રાવ;—લાખ મિલઈ લેખા ઉદ્ધરા, ગેહિઈ તે ન પરાભવ્યુ પહરા.’
 જો ધરિ બિઠાં પુહચઈ આસ, કોઈ ઉડાડિ માંડી પાસ ?
 ‘જે આવ્યું ઉવેખઈ અન્ન, બીખ ન પામઈ ભર્યોવન.’
 જઉ અબલા નઈ આખ્યો ત્યાગ, ન્યાઈ નાથોપિંગલનાગ. ૭૨૩

મંદો:—નાગ નિગોદર નઈ નાગલા, પુરુષ પસાઈ પહિરઈ ભલા.
 સાહામું બોલઈ સ્વામિ ભણી, તે પ્રમદા કહીઈ પાપિણી.
 કરતાં વિરુઠે ન વારિ કાલિ, કામિનિ નહી તે કર્મચંડાલિ,
 ‘કોઈ કહિનિ પેટિ ન ઘાલી પ્રાણુ,’ કુલિ પુહુરો દીજઈ નિરવાણુ ૭૨૪

રાવ;—માણસ દીઠિ માણસ મૂકી, ‘સહસ્સકણો મૂં ફાટિ કુંકિ.’
 મિઈ અલવઈ ઉપાડ્યો કૈલાસ, લંકા લગઈ ન ખાધો સાસ.
 એહવાં કોડિ કરિયા પરાકર્મ, વાલી કહિતાં વિણસઈ ધર્મ.
 ‘ઉભાં નહી બિઠાંદિસસિઈ, બયાં નહીં કિમ નાહિયા હુસિઈ’ ૭૨૫

મંદો:—હસિસિઈ હરિપુર નઈ કૈલાસ, ચાલી કથા કરમલભૂ પાસી.
 ‘વાતિઈ વાત કાગ સો થાય, ફૂલ પડિ અહિસર ગુંથાય.’
 સુધતણી સાહાનિલિ સાંભલિ, શત્રુ સાંગિ પગદેવા મિલિ.
 તારૂરો પરભવ ધરિ ધરિ ઘણો, ‘આંખિ દુખણા પાહિ અલખામણો,
 રા.—મણુઆના સાતુ કપિ થાય, ‘વાઈ આવ્યા વાઈ બાય’. ૭૨૬

ભૂલી ન લખિ લક્ષમણ રામ, 'ગેહલી ગૂલ ન ગંજઈ ગામ.'
જિહાં સુર ન સકિ સાહામી કરી, તિહાં નર 'નાડા વિચિ સોંઢરી'
'જિહાં કુંજર કાંટિ તોલાય, તિહાં પાંડા પાસિગિઈ બાય.' ૫૨૭

મં.—જઈ રાઘવનિ કરિ રલીઆતિ, અનુઆલિ ઇંશ્વરની કાતિ.
શંકર સેસ અધૂરી ભરી, આવિ રામ અજરામર કરી.
સીસામાંહિ મિલઈ રસરાય, 'સદ્ગુરુ પાપિ ન સોનૂં થાય.'
જઉ કશ્ચ કારિસિ કાકરથ, તઉ નર 'વડી નીપણ વસ્થ.' ૭૨૮

રા.—વસ્તુ નીપની ગમી વગડિ રિહિયા, લય ટાલી ભલ માંટી થયા.
સખી ન કીજિ સરખા ઇથ, 'કિહાં ગંગાધર કિહાં ગોહીસ ?'
સિઉં અમરાપુર ઉજડ થયું ? 'તુઠીઆણુ ટીંટા નઈ ગયું ?'
'નવકુલ નાગ પડી નીંકણી, હીંડઈ રાજ હલિંડા બણી ?' ૭૨૯

મં.—'ભાણુ ન ભાણિ ઢાંકિઉ રહિઈ, વૂડા વાટ વટાણિ કહિઈ.'
શેષનાગ લક્ષમણુ લહુઅડો, બલિખંધન બંધવ જે વડો.
મોછઈ કુણુ વિલીપણુ પખઈ, 'વાધી ખૂલી વિધિ ઉલખઈ.'
'ભાગી ભુઈ ભલા પરિહરઈ, કાગ કાપુરસ ભાલિ મરઈ.' ૭૩૦

રા.—'મરિસિ જન ભૂખ ભાવઠી,' રાઘવ કાલિ કાઠસિ કઠી.
એક વિલીપણુ નઈ સુગ્રીવ, ઠરસિઈ નહીં કાકુરના જીવ.
જે બાંધવના ઘરઘાતકી, તે કિમ રહિશિ અનેશ થસી ?
'ચોર ચાડ દ્રોહ જાણુઈ ઘણા, અપિ તિણિઈ લીધાં જોરણાં.' ૭૩૧

મં.—જોરણુ અસુર ઉધિ ઊતરિઉં, તઈ ધુરિ ધનક સાથિ સિઉં કરિઉં ?
'જે સાસૂ નિસિ રમતી અસ, કરશે કુલવહુ તે અભ્યાસ.'
'જેહવા ચાલ ચલાવા વડઈ, લહુઆં લક્ષણુ તે આવડઈ.'
તઈ સગપણિ કીધો સંતાપ, નહીં વિલીપણુ ખીજે આપ. ૭૩૨

રા.—ખાપીડો ખૂએ પરપંચ, નીચઈ ભરિ ન ત્રાલઈ ચંચ.
હું સૂર નાયક તું સૂતારિ, બોલી આપ તણુઈ અનિકાસી.

‘ પ્રીછયા પખિ પચારિ ઘણું, પાસૂં ઉછડું પીહર તણું.’

‘ જે જેહવૂં ઘરિ ધાવિ થાન, જેત્ર વેત્ર બિ સરખી સાન.’ ૭૩૩

મં.—સનક સુનંદન નઈ સારદા, કાશિપ કપિલ સંકરમી સદા.

એક તુમેહે બ્રહ્માની સાખ, અધો માસ અંધારો પાખ.

મૂલ ડાલિ ફલ વિહિરો ઘણો, સંખંધ કુઆરિ સેલરાં તણો.

મગ કાગડૂ ધરામાંડિ ધાત, કહાં કહાં દોસ ન દીજઈ માત. ૭૩૪

રા.—માતપિતા સુત સગપણ ખડું, પણિં ‘ નીસાણિ નહીં નાતડું.’

‘ રાજ વિજુજ બિ મઈલાં મૂલિ, ધર્મ બોલતાં બુકઈ ધૂલિ.’

દીઠો દશરથ કરતો કદી, વિસ ખાધું વનિતા સિઉં વદી.

રાંડ બુધં રહી ન સકિઉં રામ, ‘ ભાગ્યા ભઈંસા માદલ ઠામ.’ ૭૩૫

મં.—ઠામિ રામિ રાખિઉં ઘર ખંધ, ‘ જિમ સૂકડિ વન કરિ સુગંધ.’

‘ વંશ કુવંશ તણી પરિ એક, પાસઇયાં પરજલઈ અનેક,’

તિમ રાવજી થાસિઈં સંધાર, સરિસાં પુત્ર કલત્ર પરિવારિ.

‘ આવ્યા દેખૂ અવલા દીહ, ચતુર મ ચૂકિસિ ઘરનાં ધીહ.’ ૭૩૬

રા.—ધી ખાવઉં આંધિઈ વારીઈ, ‘ ગુલિ મરી કાં વિસિં મારીઈ ?’

રાંક રામ ઉપરિ સિઉં રોસ ? હણી કરિવો હઈયાસોસ.

નાંમ નીગમિઉં સીતા સાથિ, ‘ પુંહુક છંડાણો દાધો હાથિ.’

સેહેલાની પરિ ગ્રાહો સર્પ ‘ કાંટઈ ભિડતાં ભાજઈ દર્પ.’ ૭૩૭

મં.—‘ દરઈ પાધડૂ પલઈ બુઅંગ, ઠામિ અનેરઈ મરડિ અંગ.’

અપરમ પર ઉલખિ મહેસ, રખે રામસૂં કરતો રોસ.

‘ વાઈં મારી કોઈલિ વન તણી, આવી ગંગા આલસૂ ભણી.’

રાઘવ ‘ ફૂલ ભયોં હાહિમો, સકલ પદારથ દેવા સમો.’ ૭૩૮

રા.—સમરથ નહીં કો શંબુ સમાનિ, મહિમા માણસ તણો મ માનિ.

‘ કિહાં ખગપતિ કિહાં ખડમાંકડી? કિહાં વાસિગ નઈકિહાં વિસ્તડી?

‘ કિહાં કણ્યાચલ કિહાં રાફડો ? કિહાં વડ સાયર કિહાં વીરડો?’

- ‘કિહાં રવાણી રાજ તણી કિહાં નાપિત તણી નરહણી ?’ ૭૩૬
 મં. ‘હીન શરીર હુતાશન તણું, ડુંગર ખલતાં દીસઇ ઘણું.’
 ‘ખોખર ડાંગ ન દીજઇ ખોડિ, ભાગઇ નીમાહાડાની કોડિ.’
 સહિસાજન નઇ વાનર વાલિ, જેણિ તૂં ‘પાડિઉ જન્નલિ,’
 તે બિહુ જણુની બુડી નાવ, સિઉં કરવા ‘સાહામૂં ખોલાવિ’? ૭૪૦
 રા.—લવ લાગી ઘરણી નઇ ઘણી, ‘લમૂં વિયણુ જિમ વીંછી તણી.’
 ‘વલી વિલોણા પરિ આંધલી, માંખણુ છાસિ ન જાણિ મલી.’
 ‘ઝાઝુ ઝંખઇ ચાચરિ ચડી, મૂકઇ રાંડ હાડિ સારડી.’
 ‘લોલો સગો ઘણો ગુણુ કરિ, સો વયરીના સરિખું સિરિ.’ ૭૪૧
 મં. ‘શિર ઉપરિ ન સીસક હોઇ, ગાલિ મરણુ ન ઉફરી કોઇ.’
 ‘ખૂસડિ સર્વ સમો નહીં દંડ, વર કરિ હજિ મ લણિસિ રંડ.’
 તાહારા કહિયા પખિ તે હુસિ, દસ સિર પડતાં જગ જાણુચિ.
 ‘કાપડ કોહાડિ જો ઘોઇઇ, કસલ વાટ કેહી જોઇઇ?’ ૭૪૨
 રા.—જોઇ મતિ મેદાનવ કુચરી, ‘લોકિ’ ન લીજઇ’ લંકેસરી.
 ‘ઉલો કેા ચાવઇ અધઘડી, સૂંઢાલા વાદિ સેલડી ?’
 હું ઈશ્વરિ અજરામર કરિઉં, રાઘવ જરામરણિ બજરિઉ.
 ખોલિમખોલા તાહરઇ વડી, ‘કિમ કોઠી કાથરોટિ ચડઇ?’ ૭૪૩
 મં.—‘જડ ઉજડ કાં કીધું રિદિય, માંચઇ પડિઉ’ મંદોદરિ વહિય.
 ‘લોચન ચ્યારિ ખઇસતાં મિલી, સૂકાં સાલ હલાવ્યાં વણી.’
 ‘જીતિ વાદિ મ મરિ બાલોડિ, કાંઇ સેદિ સીરામણુ ફોડિ ?’
 ‘ખેતલવાહન ક્ષીર કિમ જરિ ? કુંજર કોઠઉ કોઇલા કરી’ ૭૪૪
 રા.—‘કારણિ કારિ ચડાવી ઘણિ, વાંસઇવાંસ જિમ ગર્હલ તણિ.’
 ‘પોત પખઇ પટમાદે કરી, ભૂંડણિ ભારવડિ જોતરી.’
 ‘ગજપાખર કિમ અજિ ઉપડિ ? ભગરી ભીખ ન સીકઇ ચડિ.
 મીંઢી મંદોદરિ જોઇજો બડુ, ‘ગામ ન રૂખઇ એરંડ થડુ’. ૭૪૫
 મં.—‘થોડિ નીરિ ન તરીઇ કંત, પગ પેખીઅઇ ચડયા રેવંત.’
 ‘જલ વિણુ મોજ મમ ઊતારિ, કરતાં જીભ ન જાઇઇ પારિ.’

- ‘જુણ સીંગણિ બિ સરીખાં નમઈ’, તો વયરીનાં મન વીસમઈ’.
 ‘થડિ બાંધિ તાણિઉં તુટસિ, મથતાં કાલકૂટ ઉઠસિ.’ ૭૪૬
- રા.—‘ઠેસિ ન ઠબકો તુઝ લાગસિ, ’ શીતનિ શારંગધર માગસિ.
 બાં હું ઊલો આખધઆણી, તાં તુ ગોરિ તણી ગોરણી.
 ‘ માંડ મ ઘાલિસિ માથિ છાર, હવિ થાસિ પાણી ઉતાર. ’
 ‘ગાડા હેઠિ સણુહો સાંચરિ, ભાડ ભીડાતાં પહેલો મરિ. ’ ૭૪૭
- મં.—મૂરખ મતિ દેતાં ચઉપઈ, સો સંખ્યા પરિપૂરણ થઈ.
 તોહિ ન લાગિ સીખ શરીર, ‘ કાલમીંટ કીમ ભીજઈ નીર ? ’
 પ્રિય પ્રીછવતાં ‘માથુ’ પલિઉં, જિમ પાડા સિરિ પાણી ઢલિઉં.’
 ‘વનવાસિઈ નર નીલજ તણુઈ, સીતલ છાયા મીધર લણુઈ.’ ૭૪૮
- રા.—સીધર લણુઈ છઉ દસકંધ, હું વિધાનો સુલટ સંધ.
 જે મુખિ વાંચઈ વેદ પુરાણ, તે મૂં આગલિ મૂંકી માણ.
 પિતા પિતામહ બંભણુખીજ, વૈષ્ણવ ભાઈ રતિ ભત્રીજ.
 ‘ લંગન જિસિઉં લંકા ઘરિ, પીહરિ પગરણિ મા પ્રીસણુઈ.’ ૭૪૯
- મં.—ઝુણિ સ્વામી વનિતાની વાત, પ્રીછઈ નહી તો પૂછિ વિધાત.
 મઈ રાવણુ દીઠા દસ વીસ, લંપટ ન હતા લંકાધીસ.
 ઉત્તમ કુલિ તાહરો અવતાર, ‘ વણકું દુધ ન લાગિ વાર. ’
 ‘ મૂલઈ મયલ મસોતા માહિ, ખીરોદક નઈ આંપણુ થાય. ’ ૭૫૦
- રા.—થઈ બિસ કંન્યા વરપાહિં વડી, ‘મંગલ માહે પડિઉં ચૂંનડી. ’
 કુલખંપણુ લંકા અવતરી, લખ નિપાત્યા લંકેસરી,
 મનિ ગમતા ભૂપતિ લોગવઈ, ‘ કરઈ નાકિ દેવાલી નવી. ’
 અજરામરણુના જીત્યા માગ, કઈ કામિનિ તઈ ‘આધા કાગ’. ૭૫૧
- મંદો.—‘કાગ ઘણું ઘાઢાપણુ કરિ, મલ ખાવા મહીઅલિ ઉતરિ,’
 ‘કોડા કોડિ મિલઈ કુરંગ, સોધિઉં એક ન લાભઈ સિંધ.’
 પાધરસુ ઘર માંડઈ ઘણાં, ‘ નગર ન દીઠાં પાપી તણાં,’
 રાક્ષસ રામ કરઈ સંધાર, ‘ વહિ વયરીની એકજ ધાર. ’ ૭૫૨

રાવ.—ધુરિ મંદોદરિ કીધી વડી, ‘લુણાગિરિ તરવા તુંબડી.’

‘લાકડકૂટ તણી લોહડી, કહિ કીડી સોનધઈ ચડી.’

‘કોઠી તણા ન કોઠી હોઈ, ટખકાં પાંચ ન ટાલિ કોઈ.’

‘આયસિક બેટી કહિ તે ખરું, મધદાનવનું માથા સફું.’ ૭૫૩

મંદો.—‘સિર ઉફરું ઉઠક સો વામ,’ તિમ લેખવયો લખમણ રામ.

સીતા ‘સિલ્યા સરિ આંધી વડી, લોણાગિરિ તરવા તુંબડી,’

ચંદ્રચૂડનઈ ચડિઉ કંધિ, જો સ્વામીસિઉં પડિસઈ સંધિ,

‘તઉ કસણી થાસિઈ કૌરડું, નિત પોકારવ નિત નિત મડું.’ ૭૫૪

રાવ.—‘મડિ માંસ નહીં એક લગાર, ચંડી માગિઈ ચડિસઠી ભાર.’

અવધ્યાપતિ કુદાવઈ મરિ, ‘માંડ મંદોદરી માંટી કરિ,’

‘ભુજ લાગઈ ભાજઈ બાપડો’ તે ઘણસિઉં કિમ બિડસિઈ ઘડો?

‘એક ભણિ ઉઠઈ માંકીઈ’, બીજો કહિઈ બઈઠાં રીંકીઈ’. ૭૫૫

મંદો.—‘રાંકતણી રામતિ’ સાંભલો, વર વીનવતાં ‘પડસિઈ વલો’.

જો જનમાંતરી હંતી સલ્યા, તે તતક્ષણિ કીધી અહલ્યા,

હસતાં હરિનૂં ચુરિઉં ચાપ, આજ લગિ અધિકો પરિતાપ.

પૂરાં કોડિ અડયાં તસ પૂઠી, ‘પલ માંહિ પૂણી મણ માંહિ મૂંઠિ’. ૭૫૬

રાવ.—‘મૂંઠા કર સાથિ આથડા, થોડી બુધિ નઈ થોહરિ ચડાં.’

મઈ જાયા મહિમંડલિ માલ, દીકૂઈ દંતી છંડઈ પાલ,

‘ગલવા કોઈ ન ઘાલિ ગલાં, હાકઈ હરિણ કફું પાંગલાં.’

‘ફૂંથો રામ ન છુટિઈ વડિ, માંથું મહિષ તણિ સીંગડિ.’ ૭૫૭

મંદો.—‘ગાડાં વાટિ ગાડલી જાઈ, ગામ લોક નઈ પાવે યાઈ.’

‘વેસણ એક સેર તિમ સૂંઠિ,’ જિમ ખર દ્રખર તહારિ પૂકું.

‘યમપૂરનો મારગ મોકલો, જુનાં પિતર યોજિ તે પલો.’

‘મૂરખ પુરુષ પાહાણસિઉં બિડઈ, કરિ દીપક કો ફૂંથઈ પડઈ?’ ૭૫૮

રાવ.—‘પાડ અડાવિ મ પ્રમદા ઘણું,’ રાજ ગમિ તું રાઘવ તણું,

બાણું અસતીનો અધિકાર, ‘સૂતી સમરિ પર ભરવાર,’

- ‘ધનિ જનકી જનિતા હૂખ, (જે) વ્યાધી જમલી વેડી ભૂખ, ’
 સતી તણી નવિ ચુકિ ચાલિ, સહિજ ન સીખ ન ઉખધ ટાલિ. ૭૫૬
- મંદો.—ટીલું ત્રિશુલ કોટિ તુઝ કઈ, માણસ હાથિ મરણ પતગઈ.
 ધર્મ વિરાણિ ચઉદ ચોકડી, ‘અખત્ર ચાલતાં અધલી ઘડી.’
 દેવ દાનવ ન મરી માનુષિ, ‘તેણી નીંદ્રાં સૂતો રખે.’
 અચલ તરિયા એણી અહિનાણી, સીત સચુડી જાતી જાણિ. ૭૬૦
- રા.—જેયણ કોડિ હતી જનકી, આણિ કિણઈ અયોધ્યાં થિકી ?
 ‘જે જસ ઘટતી તે તસ ઘટિઈ,’ દશરથનંદન કિમ દાખટિઈ ?
 ‘કર્મવિહુણે કરસણ કરઈ, વહિડઈ વરસ કિ ધોરી મરઈ.’
 ‘વછ વિણાસઈ અધો વણઈ, કીડી સાંચઈ તીતર ચિણઈ.’ ૭૬૧
- મંદો.—‘ચણતાં ઘાડી ચંચૂલ તણી, કાકી થાકી પાપડ વણી.’
 મનિ મંદોદરિ ગહિલી ગણી, ‘કસ કાંચલી ધવારિ ધણી.’
 ‘ઘહું ગણિ માંડા કોણ માત્ર ? જનકી નહીં ઘર સરિખી જાત્ર.’
 ‘માંસ વડિ પોલી પરગણું, સીતા શ્રીફલ હોલી તાજૂં.’ ૭૬૨
- રાવ.—‘તાણે વાણે મ કરિ’ તારુણી, તૂં વયરણિ વૈદેહી તણી.
 ‘ચોરી પકઈ ન મુંહુંગી ભાગિ, વહિતી નીક ન દીજઈ પાગ.’
 સીતા પાહિં સપરાણી સોકિ, જે પ્રીતિ મિત્રી પોઠિ ગઉખિ.
 ‘આંખિ વહી ઉંચી વનખડિ, વાડિ હૂખડી છીંડું પડિ.’ ૭૬૩
- મંદો.—‘પાડા પાહિં કાલુ વાટલું, શ્રાવણ માસિ ન સીંચિઉં ગલું.’
 ‘પાંચ કલસ ઘી કરતી ગાય, મુંહડઈ ટિપ ન તાતૂં જાય.’
 તિમ શીતા સિઉં કીજઈ ભલી ? ‘જે વસિ નાવઈ તો વાકલી.’
 જિમ આગિ એક ગર્ધલ હૂજિ, કુડીઆસ કરતો મૂઉ. ૭૬૪
- રાવ.—મું આગલિ સીતા શરીર, ‘ખોલિ મંજારિ ભલાવી ખીર.’
 ‘એક અખલા નઈ ખીજાં ખાલ, વિણ સીખળ્યાં ન છંડિ છયલ.’
 ‘જિમ રાઉલિ ગ્યા ન વલિ શશા,’ તિમ વૈદેહી ‘વીસઈ વિસા,’
 ખોલિમખોલી મ કરી આગાલિ, ‘નાંખિ મ જલિ સોનાની ઝાલિ.’

મંદો.—‘લલપણુ લેલિ પડી ભરતાર, કાટિ પેટિ ન પાટા ઠાહાર.’
 નગરિ પગરિ ધલોહરિ ચડા, ‘નાલિ નિરંતરિ કીડા પડા.’
 વચન વિભીષણિ લોપિઉં વડું, ‘તાતઘ જલિ બાલિઉં ખોલડું.’
 ‘છઠ્ઠીકા ઘટિ ન ભુઝિ બૂચ, પાણિ પીયારિ આપિઉં કુંચ.’ ૭૬૬

રાવ.—કુંચ ન માથા ખલિ જૂ જૂઠિ, ‘એકજ ઘાઈ ખણાસિ કૂંઠિ.’
 જે પરિ થાસિ પલિવંગ તણી, ‘એક રીત તિમ બીજતણી,’
 ભલું વિભીષણુ મૂંકયો પહરો, ‘કોઠી રૂઠો રવિ પાધરો.’
 જો દેઉરનું દોહિલું થાય, તુ એ ‘ઉંડલ ઉઘામાહિ.’ ૭૬૭

મંદો.—‘સુખ કુંજરનું મમ કરિ દંત, ખાવા જોવાના દોય દંત.’
 ‘ચોર ચાડ બિ ધરીએ ખાંહિ, કુડઉં કહિતાં મરીએ માંહિ.’
 ‘જાણિ રૂષ જંબકના હુઆ, ગાઝું જલ પીધાં ગાઝ્યા,’
 ‘લંપટ લાજ ન લાગી કિસી,’ ‘વાઢિઉં તે જે વાઢિ ઘસી.’ ૭૬૮

રાવ.—‘ઘસિ માં ઘરણી મુહ સંભાડી, જિંદા જો બડકેરી કાલિ.’
 ‘અતિ લવતાં અણુચીતિઉં પડિ, કહીઈ વિષ કાકીંડી ચડિ.’
 ‘મુઝ દાખિ ન સાવિજના સોર, સવિ સીઆલ બગામણુ ભોર.’
 ગંડા તીમ ઉડણુ માંકડાં, નર નીરતાંની ખાસી મડાં.’ ૭૬૯

મંદો.—‘મૂંડા તેલ ન મૂંકઈ કોઈ, હાંડી હેઠિ હુતાશન હોઈ.’
 ‘ભૂખિઉં ભરિ ન બિહું કરિ સીથ, તરિસિઉં પણિ જલપીઈતીથ.’
 ‘પરવસિ કરતાં લાગઈ વાર, એક પ્રમદા બીજો પ્રકાર.’
 નલ કૂબરના શાપ વિશેષિ, ‘હૂધિઈ વાહિઉં ડાંગ ન દેખિ.’ ૭૭૦

રાવ.—‘દેખાડિસિ ફરતા પ્રાસાદ, અસુરમુતા ઊતારિસિ નાદ.’
 ત્રિભુવનિ ત્રાસ પડિ મુઝં ભુઈ, ‘તાડો મ કરિ તેહનિ મુહિ,’
 મહારી આણુ ગદાધર ગણિ, ‘કરિ બાંધિઉં કાચિ તાંતણિ.’
 હું હરિપુરનો ‘યંત્ર પાતાલ, થાઈ ન વયરી વાંકઉં વાલ.’ ૭૭૧

મંદો.—વાલિઉં વેઠ કરી વનકટી, લેલી ત્રિગઢ તણી તલહટી.
 લૂસઈ લંક ચડી ગદિ ગૂલ, સાથિ સવાલક્ષ શાફૂલ.

આધિઉં જલ તલિ પાડી શૂંગ, 'રાખી ન સકઈ દૈવ દુરંગ.'
'જિણિ ખાંધ્યા તિણુઈ છુટીઈ, કાંઈ કમલ ડાંગઈ' કૂટીઈ'? ૭૭૨

રાવ૦-કટકખંધ તિમ દીસિં ઘણો, જિમ પર ઘોરાદેગમ તણો.
હલનાયક થઈ આવ્યો નીચ, 'ઉખરડી ખાટિઈ' ઉલ્લેચ. '
'ખાંડું પાડાપાડી વડિ, કાટિ ડાકલિ બગર પડિ. '
'થુંકિ પૂડા ન થાસઈ' રામ, હરિચંદ હાટિ ન પૂરિ હાંમ.' ૭૭૩

મંદો૦-'હોમ હુતાશન હુનું ખરં, તિમ શીતા ખલતૂં ગાડુરં.'
લખમણ હાલાહલ લેખવઈ, 'તોલું ન માનઈ તો માણે મવઈ.'
નિમંલ નામ ન કીજઈ વ્યતું, રામચંદ્ર 'ચક્રમક ચાલતું.'
'વચરી વધ સેવક સાધાર, યમ દેહ દપંણ ઉપરિ આકાર.' ૭૭૪

રાવ૦-એહ કારણિ સાંભલિ સૂંદરી, 'ચક્રમક નાખિલિ ચૂનો કરી.'
'હાલાહલ હરનિ લાલવું, નીલકંઠ ગલિ દીસઈ નવું.'
'ખલતી ગાડર બોલીસઈ નીરિ,' સીતલ થાસીઈ શીત શરીર.
'માદલ કારમુ ચે પેખણું, આગલિ વાદૂં પાછલિ લણું.' ૭૭૫

મંદો૦-'ખણતાં ઊકરડું ખરડાઈ, વગદાં વીણિ વગડા માહિં.'
'કોઠી ઘોતાં કાઢવ કરિ, ટાલિ મ તરણું તિમ સાથરિ.'
'સદયાં દલઈ સિઉં સીજિ કાજ; વિલખાં કરતાં વિણસિ રાજ,'
સુંપીશીત સીખામણ માનિ, નહીંતર રાવણ ભૂલો રાંનિ.' ૭૭૬

રાવ૦-રાય નલવર નિત કરિ રસોઈ, દાવાનલ કરિ કાપડ ઘોઈ,
શશિ ભઈ સાઈત જિમ જલ વહિ, બીજા ગ્રહ ધરી ખાંધ્યા રહિ.
વિહિ વાહિણુ ગણપતિ ગોવાલ, નારદ તુંબર પુરઈ તાલ,
તે ઉપરિ સ્ત્રી લાંબુ લવઈ, 'કોઈ કીડીનું દર દાખવઈ ! ' ૭૭૭

મંદો૦-'વાઘ વિદા નવ કોઈ સાંમૂલ,' ઉદયાચલ ઉપાડીઉ ગુલ.
દેખી હિતરતો અભિમાન, 'આડા આંખી ન દીજઈ કાંન. '

‘કાલો ગોલ મનિ જાણિ ગલો, પેખિ પરાડી સીંહ સાંકલ્યો.’

‘રૂંઢ કોપનું એહ અહિનાણુ, તૂંબાની પરિ તરિયા પાહાણુ.’ ૭૭૮

રાવ.—‘પાહણુ ન પડિઉ જિમ તૂં જિણી, પહિલા પગ છાંડિ પાપિણી’

પીહરિ પડસૂધી કીડવું, સર્વ સુતાહરું સૂઝિ ભવું.

પિતા વિતાં પીયારાં કરિ, ‘તૂં ગોખરૂં કરિ કાંટો સરિ.’

મૂં મતિ દેતાં ‘માથિ ચડી, સૂધી સ્વાન તણી પૂંછડી.’ ૭૭૯

મંદો.—‘છોડ ગલીનો તલસી માંહિ, તૂં ચતુર્મુખ નિ ચોથિ પાધ.’

‘કંટક કાઠ ન જાણી નમી, ખિર ખાખર નિ સૂકડિ સમી.’

મુહિ મહાદેવનું મૂંકિ નામ, ‘ચોપટની’ પરિ સાલિગરામ.’

વેદ જાણિ વૈશ્રવા વછ, ‘બગધ્યાની પરિ મારિ મચ્છ.’ ૭૮૦

રાવ.—‘મછ મલ્યાગરિ ઉગટ અંગિ, સૂંઘિઉં દૂધ લજઈ ભૂયંગ.’

‘ઘડ ગોરસ તૂંખિણિ સીંચાય, રામરાજ કરસિ ઘરમાંહિ.’

‘ગંધ ગુરલ લહુઆ પણુ ફૂંડ, સાહજઈ ન મુંકાવઈ સસિ ચૂડ.’

‘હણુતાં કામિનિ હત્યા હોઈ, ભાજન ભીખ ન ભંજઈ કોઈ.’ ૭૮૧

મંદો.—‘કોઈ સાચું કહિતાં કિમ ગમિ?’ ગહિલા કંથ ‘અહિઉ આથમિ.’

‘તૂંબા ટાલિ ત્રાપો થયો, રાઉત સહિત રસાતલિ ગયો.’

‘ભાણું થડુ ન આવઈ ઠામિ, ગજપૂંછ લિહિ ન ઉઠઈ ગામિ.’

નરનાયક નઈ નાંમી કંધ, સાહમો જઈ કરઈ સાજા ખંવ. ૭૮૨

રાવ.—‘બૂંધાણુ બેલ વિચારી બેલ, ગણિ ન માહલ ઠમકા ઢેલ.’

નર વાનર હલ હાખવિ કિસિઉં, ‘ઉંટ તણુઈ મુખિ જીરુ જિસિઉં.’

‘લોટ લવણુ પરિ જાસિ નામ, ઘણા કાગ વચિ રાજ રામ.’

‘શાખામૃગ મેલે સો ભાર, વૈશ્વાનર નઈ કેહી વાર?’ ૭૮૩

મંદો.—નર વાનરની વિસમી વાત, મારી અખય કરિઉ ઉતપાત.

બાલી લંક લગાડિ ખોડિ, મલિયા કડિન કપિ કોડાકોડિ.

‘રખે પડિ રવિ’ રાણી લણુઈ, ‘ઘણા હાથ ઘરિ વચરી તણુઈ.’

એ અનરથ ક્ષિતિ થાસિઈખરુ, તો કુલનો નાખીઉ કાકરુ. ૭૮૪

- રાવ.—કુંઅર તમ પામ્યો કેલાસ, ‘પારો મરે તો પુરઈ આસ.’
 ‘અખિ પાખિ નહીં દુઝિ ગાય, કઈ કસ્તૂરી કડુઈ થાય.’
 ‘વીવાહ ન રહિ વિષ્ણુ કાચરી, સિઉ ખેટાની પડીસિઈ ખરી!’ ?
 ‘અંબુદ માંહિ ભરી અંજલિ, પોહુલિ પેટિં વીઆસિઈ વલી’ ૭૮૫
 મંદો.—‘વલતી ન વલિ કૂઆ છાંહિ, મન માંડા મુખિ લૂખા કાંઈ?’
 ‘ખેત્ર પીઆરિ ખાંધી ટોહિ, પન્નગ નાંઠો પગલાં જોહિ.’
 વિષમ દેસ લીધો વાંનરિ, ‘અંતકાલિનું’ કો ઉખધ કરિ?’
 રામિ વિભીષણ આપિઉં રાજ, ટાઢી તાપિસિ કેહા કાજ ? ૭૮૬
 રાવ.—‘કાજલ વઢની’ દાંઈ સંતાપિ ? ‘બુટઈ ન સીકાં તાહારિ સરાપિ.’
 ‘તું ઘર ઘણું તણી પડુદુણી,’ દસમુખ ન ગમઈ સુમુખ ભણી.
 જગ જાણિ પંચઉલી પિતા, સંઘવિલાસણિ તેહની સુતા.
 ‘ખીજ ન ખીજઈ’ ઊગઈ અંસ, હાડી તણા ન કહાવઈ હંસ.’ ૭૮૭
 મં.—‘હંસકે હલૂઆ ન છાંડિ’ સૂણો, ‘ભૂપતિ થયો પણ ભીખારી તણો.’
 જૂતાં કથન કરિયાં પરમાણુ, ‘રાજ વિણુસી રાખિઉં માંણુ.’
 તઈ ક્ષિત્રિ ભૂપતિ ખેર્યાં પલી, માહરું પીહર વખોડિઉં વલી,
 ‘પરજલતું દેખઈ પરદેસ, હસઈ આલણી કરવા રેસિ.’ ૭૮૮
 રાવ.—રીસ ન રાવણુ ઉપરિ ઉલ્હવઈ, ‘પડી ટીપ જિમ તાતઈ તવઈ.’
 ‘ભાગુ’ હેઠિ ભરિઉં હાંડલૂં, ડાંચૂં ડંકિ ન બોલઈ ભલૂં.’
 ગયું ગોત્ર દસમસ્તક ભણિ, ‘મરણુારી ઘરિ મેલા તણિ.’
 ‘લાંખી જીભ લવંતી વારિ, કંદ કાઠિસિ દસમિ દૂઆરિ.’ ૭૮૯
 મંદો.—‘દોરા દસી લગિ આંગમી,’ ગુણ કેહા વૈદેહી ગમી ?
 આણિ જનમિ અધૂરાં ચડિ, રૂદ કાલિ જૈ રૌરવિ પડિ.
 તે ‘ઊખાડ કવણુ કરિ ધરિ ? વિપ્ર વડી તું કાલૂં કરિ.’
 ‘લોખી લંપટ લાહ લાખી, હેતુ વચનિ દિઉં કેહની સાખી?’ ૭૯૦
 રાવ.—‘સીખામણુ જે સીની કરિ, વણુ કાયા વરતિ સાસરિ.’
 હું ઉથાપી થાપૂં અદાંડ, હૈઠોડીઉં હસાવઈસિ રાંડ.

‘સુખિણિ માંડિ માં સાહમાં સીંગ, માંદોમહિષ માં ડાંભિ તડીંગ.
હું વીવાહનઈ વધરિ વદ્ધ, ઊંઘમુખી તાણી મરડા ગદ્ધ. ૭૯૧
મંદો.—ધરમાંહ બિઠો બરલિ ઘણું; સૂરાતન તાં તુરૂણી તણું.’

ચિત્રામણિ તિમ ચતુરગિણિ, નસિ હર ન સકિ હરિને હણી.
‘માલા ગોટા મમ કરિ હિઈ’, ‘મેગલ દૂધ ન જામિ કહીઈ.’

‘માતા કહીઈ ન મૂંકી મોટ, વઢી વઢીકુર્જન સિઈ દોટ?’ ૭૯૨
રાવ.—‘ડાટી રહિ મુખિ નીર મ ચાવિ, ઘણી ન વહાલા વહાલીઘાવિ.’

‘ગાય વીઆઈ ગુઆંદરઈ’ સહીઆરી પેટ ફટી મરઈ.’

‘તમ તૂં પીઆરિઈ સિંઈ બલિ ? નરકી પડિ તું પાપી ગલિ.’

સતી તણા સવિ છાંડી ધરમ, પર નરનાં ભાખિ પરાકમ. ૭૯૩
મંદો.—‘કર્મપાખિ પરસો પામિયું, તે તિણિ અવસરિ અંધો થયું.’

‘તિમ તુંહનિ નવનિધિ સાંપડી, ‘ માંકડ કરિ ચિંતામણિ ચડી.’

‘અલગાં ધરની આંબલિ જાણિ, લવ માનઈ ભૂંડાણતું છાંણું.’

‘ખીખર ખપર કહિનિ નાપીયું, પરલવિ પેટભરી સહુ ગયું.’ ૭૯૪

રાવ.—‘ગયું ગોત્ર દેખું ગાંગરિ, મંદોદરિ અતિ ઉપર કરઈ.’

‘તિમ ટીંટોડી તાહરી આદિ, પડતુ આલ ન રહિસિઈ પાય.’

‘મિલિ વિભીષણ નિ વાંનરાં, કિમ તે છોડવસિ ધૂનીધરા ?

‘તિમ ઝાઝાપણિ નોહઈ દૂલલ, વેણી વારિ ન શોષઈ કુંલ.’ ૭૯૫
મંદો.—‘કુંલકરણ નિદ્રાધાંધલો; વાંનર કટકિ વિભીષણ મિદ્યો.

‘મોલી માકડિ મારિઉ અખય, વરનઈ વૈદેહીનઉ વિષય.

રાંક રીંછડઈ આંધિઉં સેત્ર, ‘ગર્દભિ લેલ્યા ગહુંનાં ખેત્ર.’

અંધિ દેસ લૂસિઈ આજ, ભલ પાટણ ભીલમનૂં રાજ.’ ૭૯૬

રાવ.—‘રજ સૂરિજ સાહમીં મમ નાંખિ, અખલા ધૂલિ ભરાસિઈ આંખિ.’

‘જાણ કરિ કમલપૂજા નવિ ચડી, તે કર કિમ મારઈ કાપડી ?

જિણિ ભુજિભાવિ રીઝયો કર, તે કપિ ગલિ કિમ ઘાલઈ ચંદ્ર ?

જાણું કામ વાઢયા વણિ સરિ, ‘તો સીંગઈ સાંકલ ઉતરઈ.’ ૭૯૭

મંદો.—‘તરસ્યા તણું તેરમઈ વીચાઈ, આગમચીતું અનેઈ થાઈ.’

‘સતી ભણિ સિણગારિ લાખ, અઘવાણી બલિ ઉડઈ રાખ.’

‘પાપી પ્રીઉડા તે પરિ થઈ, ‘જલપ’પોટા જસઈ વહી.’

‘કરતો અહિલીનાં ફૂલહડાં, વસિ નાવિ વાનરના ભડા. ૭૯૮

રાવ.—‘ભૂંડાં કર્મ કરિ કરકશા, ‘બાલ્યા મુખની ભોલઈ દશા.’

‘ખીર ખાંડ આરોગઈ વડાં, કડિ પૂછી પહિરઈ કાપડાં.’

વનિ કરઈ વેગડ કુંડલાં, તે રીસાવી રહે વેગલા.

તું નીસરિ કુલહીણી કલંઠ, 'સાતઘં ફેરિ એકજ ગાંઠિ.' ૭૯૬
 મંદો-ગાંઠિ સતરસઉ સીકરિ, 'આગલિ ઉટ ન તિ ઉગરિધ.'
 'જાઈ સીઆલ ન હુંતુ સૂર, યમનિ માલવ જાણુ મ દૂરિ.'
 કુલિ વહુઅર સુકુલેણી સુતા, પતિ કેરી પાલિ પતિવ્રતા.
 'રાજા લક્ષણુ લુપી તણાં, કલિવર કિમ રાખિ આપણા.' ૮૦૦
 રાવ-પૂણું અંધન પ્રીઉનઈ કરી, 'શત ખાધા થઈ સીકોત્તરી'
 'ઘાસી પીસી થઈ મસવાસ, ઘોંકઈ કરસણુ ધર્મવણાસ.'
 અહિવાતન ઉંડઈ અવતરી, મઉડ ન છૂટઈ મંદોદરી.
 'લોક બોક મુખ મોટાં સહી, નગરનાયકા કંન્યા કહી.' ૮૦૧
 મંદો.-કહીઈ કિસિઉં સદાસિવ રેસ, સ્વામી કીધઉં સીંગલદેસ.
 'જે કોડીઉં ન જાણિ ઘડી, કરિ તેહનઈ દીધી તોલડી.'
 'કિમ કુલાલી કહિ કપાટ ? જાણિ હડિ ફલિ માંડિઉં હાટ.'
 વસુધા માંહિ તું કીધો વડો, 'કનક તણિ પંજરિ કાગડો.' ૮૦૨
 રાવ.-'ગૂડા ગાડા સરિસા અંધિ, ઉભી ઉતરિડું સરલ સંધિ.'
 'આખઈ મુકિ બાંધ્યું બાહારડી, નાક ચાંપતાં નઉમીં ઘડી.'
 'રસના તણા રૂઢિરઈ મૂંઆં, જોડયાં કથન કહઈ જુ મૂંઆં.'
 જઉ અધિકેરૂં દીધું અંચ, 'ખીજવતા ન કરઈ ખલ અંચ.' ૮૦૩
 મંદો.-'બાંચી કરિ બાંધ્યું ખારેક, સનેપાતના હીજઈ સેક.'
 'વેઢ વિનોહી આળ્યા નવા,' બલીઆનીં ખૂડી મેલવા.
 'સપ્ત ઘાત સોધી સામટી, રોગ પીડ ગઈ જેહની ઘટી.'
 કાયા કામજવર પીડિ જાસ, 'વાલી ગલું વછોડિ ઘાસ.' ૮૦૪
 રાવ.-'અસતી કાં કરિ ભઈરવખંપ ? તેડઈ જાર જે સરસા સંપ.'
 શાખામૃગ જે માર્યો રાંમિ, અબલા બે બોલી સંગ્રામિ.
 આગઈ કિણુઈ હણિઉ શાલૂર ? 'સાસુ આગલિ કહાવ્યું સૂર.'
 તિમ રડવડતાં અત્યા રોડ, 'લગડઈ ભુઈ મુહિ લીધી હોડ.' ૮૦૫
 મંદો.-'હોડિઈ હાટ ન કોઈ ઉઘડિ, લોક વિગૂચઈ લાંઘણુ પડિ.'
 'બાંધ્યું બેટ ન મૂંકઈ તીર, યમ કઠિપંજરિ ઘાલિઉ કીર.'
 વાંનર રાજ વિણાસઈ વડું, 'અંખર ફાટો સૂયું થીગડું ?'
 'બાલક જૂંટી બિસઈ ઝાડિ, કાડિજ કાઠિ કિમ ઉઠિ ધાડિ ? ૮૦૬
 રાવ.-'ધાડિ ઘણીનઈ બિમણું પ્રાણુ, 'બાણું ક્ષોહણિ છૂટિ બાણુ.
 ઘરા ઘંઘોલી બહુ રણિ ચડી 'વાંનર વાલ ન રહિ આપડી.'
 'પેડુ પેખણી આણું મિલ્યું, છાનું રહિ કિમ વિણુ છલછલ્યું ?'
 'રાંડીપૂતા પડિસઈ પાસિ, જિમ છોકરડાં પીસઈ છાસિ.' ૮૦૭

મંદો.—‘છાસિ ન પાણિ બીજૂં ખમિય, અસુર નથી જે કે આંગમય.’
એક બોલી મુખિ બોલય ઘણું, વચર ન વાલું કુચર તણું.

‘રોડ રાંક તેહ બેજી ઘડિયા, ફરિ કટકા નય પોલય પડિયા.’

‘ઘણિ કૂટતાં ન હૂખય ડીલ, મોટા દૈત્ય મનાવ્યા મીલ’ ૮૦૮

રાવ.—‘માલ વિધા મૂં સરિસા ભડિ, સૂરપણિ બાંધ્યા આકડી.’

દશરથ વાધ્યો બ્રાહ્મણ વધી, પાપિયં પુત્ર જણ્યા પારધી.

જોતાં ત્રાંબક ત્રી પડિઉં, પાતિક પરિણયું પુરું ચડિઉં.

હવિયં વૈદેહી જો વાલસિ, કુંઅર કોડિ નાંમ ગાલસિ. ૮૦૯

મંદો.—ગલતાં તરૂઅર ગુડયાં ગૂલ, ચૂરિયાં થડ જે હંતાં ફૂલ.

પરદેસી પરિપરિનાં વક્ષ, તે જિપાડી નાંખ્યાં લક્ષ,

કો રખવાલ ન રહિ વનમાંહિ, સવાભાર સંહારી થાય.

આગઈ વાનર વિલગઈ વિરૂ, ‘પીઆરૂં હણતાં હીંસરૂં.’ ૮૧૦

રાવ.—સીરાંમણ કેરી વાટલી, ધસિમસિ કરતાં બસિ ઢલી.’

કરિસિ ભક્ષ ભયંકર દૈત્ય, રગતબીજની થાસિય રીતિ.

ભૂંકણુ ભસણુ આન લુડીયાં, જિહાં મોહ ઉપાડયાં તિહાં ગીયાં.

‘એક ગિરૂઆ નય બીજી ગાઈ, લાવનિ કરતાં લાગિ પાય.’ ૮૧૧

મંદો.—પીઆરી ચાડિ પલિવંગ, ‘અખર પડતાં ઉડિ અંગ.’

સવાલાખ ચું કરવા જિણ્યાં ? જે જોતાં નિશિહર નિરજણ્યાં.

‘લોબય ભરિયોવનિ વહ, મામી મિલતી કરિસિ સહુ.’

‘હજી અંગૂઠઈમૂંકી આજ, કોઈ કાહાણીઉં ન રહિસઈ રાજિ.’ ૮૧૨

રાવ.—રાજ રઘુવંસીની વેલિ, તે કૌઅચિ કિમ થાસિ કેલિ?

કૌશલ્યા કૂખિયં અવતર્યા, ‘એકુ અરથ ન તિણયં સર્યા.’

‘કેગઈ લુઈ કો ટીંબઈ ચડી ? નાઠા જલિ જિમ પાખી પડી.’

‘મુખ દેખી કૂંકમિ કેતલ્યા, મારૂઆડિનાં બીડાં મિલ્યા’ ૮૧૩

મંદો.—માલી રૂઠો લીયે ફૂલ, વાઢી વેણિ ન માગઈ મૂલ.’

તિમ તું કપિ જિપરિ કોપીયુ, ‘ટીપણી હર ના પાવક થયુ.’

જઉ તીતર તિલ મડો ખાય, અધિલો કામ ન અધિકો થાય.’

તિમ સુરસત્રુ વધાર્યાં સવે, ‘વેલૂ થલિ લીંખ્યા લેખવે.’ ૮૧૪

રાવ.—‘ખાવી રજી લીંતરિ કાકરા,’ મલતાં રાઘવ પોહતી જરા.

‘લીંપઈ પાગ ન સરિ છાંહીઉ, ત્રીજી કિસ ન દીઠત હીયે.’

‘માહારા મગ તાહરી તોલડી, મીઠા પખિ અલૂણી પડી.’

ધશ્વરની વાંછઈ ઉપમા, ‘લીખારી નય ઉન્હાં જિમાં.’ ૮૧૫

મંદો.—‘જિમ કાંબલ લીજઈ તિમ ભાર, ઘણી સઘયાણી વેત્રવિકાર.’

મિલ્યા કુમંત્રી ઘડયો વાઘ, 'વાળ્યો ત્રણ તણો વછનાગ.'
 'હજીઅ ન વલ છાંડી દોરડી, ચાણીઉં ચાંચઈ લીધું ચિડી.'
 'ધીકઈ પંજર ધૂમ વિરાલ, ઊંચો આલ નીચો પાતાલ.' ૮૧૬
 રાવ.—તલિ પંઈસી ક્ષિતિ કાઢું ખણી, સર સાધું સરગાપુર ભણી.
 જલ જંગલ પરિ પેખું ઘણી, ચોદઈ ભુવન કઈ ચાલણી.
 એ વિખ તરુઅર હું ત્રિપુરારિ, એ કેશર મૂં માધવ સારિ.
 એ માનવનઇ હું સુરશત્ર, 'ઉદયો દિનકર નમ્યાં નક્ષત્ર.' ૮૧૭
 મંદો.—ક્ષત્રી સહસાજીન માનવી, દેખઈ પાડયો દસમુખ દાનવી.
 સુર નરપતિ જિણઇ નિરજણ્યો, તે સઘલાં આઉધસૂં હણ્યો.
 બીજો રાઘવિ તે રોલયો, તિણિ વાનરિ તુલનિ રોલયો.
 'કનક સરિખો સોમલખાર, માલમ બેડી બોલણહાર.' ૮૧૮
 રાવ.—હરિ ફરસીધર મંકયૂં માંડ, જાનું જનયા થાસિ રાંડ.
 નહીંતરિ 'છપન તણાં રોલ્યા, જણે જણ પાસિ ગણાવત જુઆં.'
 ઇણઇ વાલિ વરાસિ હજિઉં, અવધ્યાંપતિ તિણઇ ભણિઉ.
 'ટીંબર તલિ ગયા તે વીસર્યો, 'ભાટ્રવિ ફૂટી દેખઇ ભર્યો.' ૮૧૯
 મં.—ભૂર ભલા ભડ તાહારા મરિ, રાઘવ 'પરિ પરિચટની કાર.'
 'અલગાં તૂર વજાડઈ આપ, પરહુંજા પાહ મરાવઈ સાપ.'
 ખાડિ ચડાવિ દશરથ પુત્ર, 'કુએ પડતાં કુસાલ પામૈત્ર.'
 'વિષહર વાઘ વઢિ સીહાણિ? એમ અગનિ ટાઢી મુહકાણિ.' ૮૨૦
 રા.—'કાંણુ આંખિ ન કસવટિ રહિ, અગ વાલાં વાધિ સહુકો કહિ.'
 તેહવૂં દલ સિઉં કરસિ વઢી? 'ભરડા ભુઈ મૂંકી મઢી?'
 કાયર કૃપણ કૂડ લોભીયા, માગમૃગ મારેવા ગયા.
 કારણ કનક નારિ નીંગમી, 'વિષ રાખતાં વિણાસિઉં અમી.' ૮૨૧
 મં.—ઈ મ જાણે સીમા સંખિણી, આહા સતી સૂરશત્રહ તણી.
 પહિલઇ પગલિ લંકા દહી, વડા વચ્છની વાલી વહી.
 આધા અરુણર જે ખૂંટ, 'હડિ હાકતાં પરઈઉં ઉંટ.'
 તિમ દશશિવ લેસિઇ દોડવી, 'મુંહઘી શુંઠ માણઈ મલી.' ૮૨૨
 રા.—મા વસિ કહિસિ મ કરેસિ ઘણી, 'વિણુ પુછઈ વિધિ વિળી તણી.'
 કન્યા કોડિ કરિ સહુ કોઇ, 'મુહડા મુહડિ માણું ન હોઇ.'
 'કેસરિ પાહ કરડાળ્યું ભલું, ભસણિ ભસિ તે અતિ દેહિલું.'
 'પાડિ મ માયા ઉપરિ વાટ, અણુહંતો લાગિ ઉચાટ.' ૮૨૩
 મં.—ચોટી ધરિ કરિ ચોપઉ તલિ, સહસાજીન પુણુ આંધિઉ ગલિ.
 બીજઉ કપિ કુકંધ્યા તણિ, બહુરૂપીઆ આંધ્યો પાલણિ.

સ્ત્રીધં મૂંકાવિઉ ત્રાગૂં કરી, ક્ષતિપતિ નઇ 'ખોલો પાથરી.'
 હવડાં લાધૂં પુરૂષારથ તણી, 'વાટી વિરાણિ ત્રાટિ તણી.' ૯૨૪
 રા.-તિણિ વચનિ સુણી 'સિર થકો, ચાલ્યો ચરણ લગિ ચાટકો.'
 રાતાં લોચન રીસિધં ભગિયાં, દસ મસ્તક થડથાં થરહરિયાં.
 અસર ન મારિ અબલા પાત્ર, 'ઘરણી હણી ઘરિ ખણૂં ખાત્ર.'
 'વરિ વચરી પણિ પંડિત ભણો, પ્રીતિવંત પામર દોહિલો.' ૯૨૫
 મં.-દોહિલું દૂમરણુ ન દીઠું તહીધં, કલંક પૂરાં લાગાં જહીધં.
 એક ભગિનિ મયદાનવિ હરી, બીજી લખમણિ લટપટ કરી.
 ગુડાં ગોત્ર મંત્રી માઉલા, હંધયું હજીય ન છડિ ગલા.
 'વિણુ પલકો નર વારિઉં કરિ, પલકયો સીસ વઢાવિ સરિ.' ૯૨૬
 રા.-સરિ મંદોદરિ ખોલી અસિઉં, કાવ જંપિ હવિ ક્રીજધં ક્રિસઉં?
 'જઉ દીજધં નવ લાખિધં નવી, તો પણિ વાણુહી પગિ પહિરવી.'
 'રાંડ ભાંડ નિ સાંઠ સમાન, આગધં કર જોડયા ધંશાનિ.'
 'એક અબલા નઇ એહેરૂ તણાં, કમં થોડાં નઇ પ્રાકમ ઘણાં.' ૯૨૭
 મં.-'ઘણિ લાડિ લાજધં માવડી, રાવણુ રેસિ રીસ તવ ચડી.
 લીધું અશિમર ઊભધં થઇ, વીણુ વરાંસિ ગોઠિણિ ગ્રહી.
 કોખ્યો કંત હવિ કેહનિ કહિ? 'પરવત ખલતાં પાવસિ રહિ.'
 શ્રદ્ધા સમયો સસરા ભણી, વાહાર કરિ કુલિવહૂઅર તણી. ૯૨૮
 કવિ-તિણિ સમધં પધાર્યા પિતા, મૂંકાવી મધદાનવ સૂતા.
 પગિ અણૂહાણિ અનિ એકલી, મંદોદરિ મંદરિ મોકલી.
 પછધં પ્રજાપતિ કીધી રીસ, દોષ ન દીડો તમં દસસીસ.
 પ્રદ્ધા-એકજ આપસવારથ ગણો, 'ભલી ભધંસિ પાડો જણો.' ૯૨૯
 જિણિ અવસરિ હતો વનવાસિ, ડંડ મંગાવ્યો મુનિવર પાસિ.
 કુલકાતર કત્યા પાઠવી, તે હવડાં પરિપૂરણુ હવી.
 સરજૂં સંભુ ન છૂટધં ઘડી, 'આંણી વીંછણિ છાંણિ ચડી.'
 'ખણુતાં મૂલ મોભિં નીકલી, છાંણિ વાલી પાહાણિ ફલી.' ૯૩૦
 કુલિ સાંભલિ તે શીતાતણાં, વરદા વિધન વિણાસ્યાં ઘણાં.
 સતિ પતિવ્રતા નઇ પદમની, અંગા ઉદરિધં તે ઊપની.
 પ્રતિમા પારવતી અવતાર, ભણી જનેતા (જધં) કરધં જૂહાર.
 વહુનો વાહ થયો ઘર માહિ, 'ભૂલા શેઠ કહો આવ્યા ઠાહિ.' ૯૩૧
 ઠામિ ઠામિ તૂં વરાંસિઉ વચ્છ, મૂં જોતાં મનિ તાહારી તુચ્છ.
 નર કરિ મરણુ લેસિઉં જહીધં, તમં સુત સાલ ન ટાલિઉ તહીધં.
 કૂડો રહો કુંઅર આપણો, દારા દોસ નવિ દીજધં ઘણો.

‘ભૂલો ઘણુ અહિરણિ ચકચૂરિ, જનક જનેતા ઉપરિ સૂર.’ ૮૩૨
રા૦—સુર સહસ્ર તુમ્હ સરખા મલિ, માંણ ન મ’દોદરિનું ટલિ.

જે ગતજનમિ હુંતિ ડેડકી, ઋષિ રાખ્યા વિષવેદનં થિકી.

(તે) પૂર્વિ પુણ્ય તણિ પરતાપી, અંતકરાય સકિ ઉથાપિ.

‘વર વાહુલીઆ જાસિઈ વહિ, રહિસિ નારી નદી નિરવહી.’ ૮૩૩
મં૦—વહિ નીર પરધરિ પાણી, ભૂખ નિવારી ભરતા તણી.

અશવા અવસરિ દેખી આથિ, પહિલી રાડિ કરિ પ્રીઠિ સાથિ.

પ્ર૦—રાવણ રાસ ન કીજે ઘણો, ભૂડો હલો જનમ જમણો.

તન મારી તન મૂંકી જાય ‘ગલી રચણુ જિમ ખઈડી ગાય.’ ૮૩૪

ગૌરી પીઠ ન પડી પલ્હાણુ, તં કુલદીપક કાંઈ ન જાણુ.

જે હણતાં દિયઈ આડા હાથ, તે નાસતાં કિમ મારિ નાથ ?

તઈ ડારી એ ‘ભાગો ભારિ, ત્રિણા ઊપરિ સી તરુઆરિ ?’

‘આઝિધ ઊગામિ જેતલાં, તાકી કે મૂંકિ તેતલાં ?’ ૮૩૫
રા.—તિલક તમો તેત્રીસહ કેડિ, દસશિર જંપઈ દોઈ કર જેડિ.

‘છોડ છોડિ છોડ છોડ, માત કુમાત ન કાહાવિ કોઈ.’

‘એક કંદ્રપ નઈ પીજે ક્રોધ, જે જાલવી સઠઈ તે ચોધ.’

રાવણ વચણુ સર્વ સાંભલ્યાં, ધનિ ધનિ કહિતાં પ્રહ્મા વલ્યા. ૮૩૬

વલી પધારિયા ઈસર આવાસિ, મતિ દેવા મ’દોદરિ પાસિ.

ઈશ્વર.—મયદાનવી કુંયરિ કહાવિ, ચઝિદ ભવન માંહિ ભલૂં ભણાવિ.

વર સાહામાં વાયક ઊચર્યાં, તે સઘલાં ધુરિ કુડાં કર્યાં.

‘દાપાનાલ દાધૂં પાલવિ, જીભ તણું જંવારિ નવિ.’ ૮૩૭

નવકુલ નાગ અમર તેત્રીસ, જાણઈ યુગતિ ઉપાસઈ ઇસ.

વિષણુ ભગતિ વાણી વિસ્તરિ, તે રાવણુ કિમ કલી મુખ કરિ ?

વહિ વેદ સંધ્યા સાતરી, પટકર્મ આલિ ન ચૂકઈ કિસી.

સર્વ જીવ ઊપરિ સમગિત, ‘ગંગોદક નિઈ ચરણામૃત.’ ૮૩૮

મૃત્યુ રાંમ કરિ માગૂં માંડ, કુલ કાઠિવા કુંભી કુંડ.

દેખો લંકિ અસુનાં લક્ષ, ‘જે ચણીયારિ ઘાલી ચક્ષ.’

મુગતિ માગવા મુંકિઈ રાજ, તે અલહીઉ કિમ કહીઈ આજ ?

મુખ સંવરિ સર્વ સતઈ રહિ, ‘લોહ નાંખી સોનૂં સંગ્રહી.’ ૮૩૯

અહી સીતામનિ માતા ગણી, ‘ઊહનો વાય નાવઈ તે ભણી.’

રખવાલિ રાખી રાક્ષસી, ત્રીસ સહસ વલી ત્રિજટા જસી.

જાણું રામ વસંત વનવાસિ, વૈદેહી કિમ રાખું પાસિ ?

વિષ્ણુસંઘ ધર્મ સતી સંવાહિ, 'ગંગા જમનાં જલ લેતી જાય.' ૮૪૦
ધંધર—જયવિજય દોઈ દ્વારા અંતરી, સોય અવતરીયા સાપિઈ કરી.

સ્વામી વચન 'ખાંધી સજીણગાંઠિ,' વચર કરી જસિઈ વૈકુંઠિ.

'લેખઈ ચોખઈ કરતાં મરઈ, સુંચલ સુંકિ ન સાજાં કરિ.'

'ડાહા પ્રતિ ન ડાહા થઈઈ, મંદોદરિ મતિ જાણિ હઈઈ.' ૮૪૧

હઈયડિ નિર્મલ તણું મહેતાણુ 'ઉજડ માહિ ન જાંજઈ આણુ.'

'વિષ વેદન ટાલી વિપ્રીત પિતા સુતા પરિ લાવ્યો શીત.

આંણી મૂંઝી માંહિ અશોક, તે રાવણુ નઈ કેહો દોષ ?

હાડન ગૂઢ ન જીલન જાકિ, 'તરણુ ચોર તે ત્રણસઈ જાખિ.' ૮૪૨

પ્રા.—જાખિ કમલાસન સુષ્ટિ વડૂ, ભુવન ત્રિણિ તન્હ સૂઝઈ સહુ.

જહીઈ હરિ હનમંત આવયો, મન ઊપડ્યાં કરિ વનિ ગયો.

દેવ દુર્મતિ નઈ સીતા સતી, અસ્યું જણાવ્યું અવધ્યાપતી.

'ખોડિ ખાડ પડઈ સહુકોઈ, મુહણઈ સ્વર્ગન પામિ કોઈ.' ૮૪૩

સોઈયા વદની નઈ સાંડચી, તે અબલા તૂં પાહિજ ભડી.

ભરતા ભગતિ ન કીધું ભંગ, જીત્યા પાવક અનઈ પતંગ.

તઈ હસમસ્તક દૂહવ્યો ઘણું, મૂઢ લાજઈ મઈદાનવ તણું.

'પાણી દૂધ પટંતર હુસિઈ, કેહની વહુ કેહના જુહારસિઈ?' ૮૪૪

કવિ.—રીસ નિવારું રાણી ભણઈ, લાગી પાગિ પિતામહ તણઈ.

પ્રીત્ય સરસો કીધો પ્રસંગ, વદ્યા વિદ્યાતા વરતો રંગ.'

'કથં કપટ નઈ કામિનિ કલહિ, અજાયુધિ પરિ જસિઈ વિલહિ.'

'ધરિ ગુલ રાડિ ન પાડિવિ સલ, અખિ દેખતાં કાયા કુશલ.' ૮૪૫

મં.—કુશલ ન કહીઈ વનિતા ભણિ, 'નાયઈ નાય ટેરૂઆ તણિ.'

'છેહલિ કયારી પાણી ગયું, કાઢ્યો જીવ નઈ કરૂં રડિયું.

ગાડું ગયું લીહટી તગતગિ, પટઈલ તણી પાદરડા લગિ.'

આપિ શીત કાં કરઈ સંગ્રામ? ઉડિ અસુરપતિ 'ફેડો રામ.' ૮૪૬

કવિ—રામિ રાવણુ નઈ ઘટકરણુ, તારિયા કુંવર કુલ આભરણુ.

આવાગમન કરી ઊભગા, તઈ સરગાતિ રાખ્યા શ્રીરંગા.
 અચલ વિસીપણુ આખ્યું રાજ, વડી પાડિઉં વાનરનું કાજ.
 સીત સહિત અવધ્યાં આવીયા, ભરત શત્રૂઘન સાહમા ગયા. ૮૪૭
 ગયા નગરિ નરનાયક નારિ, યમહર જમત્રી હેમકુમારિ.
 પંચશબદ શીકિરિ સરિ ઠલિ, આગલિ અધિપતિ પાલા પુલિ.
 સિંધાસાણુ બઈડા શ્રીરામ, સકડ લોકે લાધો વિશ્રામ.
 સાવ ઉપગાર અમીરસ થયા, કવિ સીધર નઈ કીત્રી મયા.
 મઈ મતિમાનિ વાત ધીનવી; અધિકું ઊચું બમયો કવી. ૮૪૮

પૂર્વછાંયો.

મઈ ઊખાણુ અતિ ઘણા, કીધા કાવેત મઝારિ,
 'કાવડિ ભરતાં કાપડી, વરઈ ન વેણી વારિ.' ૧
 'સંવત પનર પાંસકુજ, છરણદુર્ગ' નિવાસ,
 પૂરણુ ચ્યારિ ચોપઈ બિસઈ, બાંધી બુદ્ધિપ્રકાસિ. ૨
 પરકાસિ પાતિગ ટલિ, મંદોદરિ સંવાદ.
 સાંભલતાં નરનારિ નઈ, સારંગધર પરસાદ. ૩
 પ્રકાસિ પાતિક ટલિ, શલ્યા વર સંવાદ,
 રાવણુ રેસિ મંદોદરી, કીધી કથા અનુવાદ. ૪
 સોય 'મંત્રી સહસા સુ તન' કવિતા 'સીધર' નામ.
 ઉતપતિ મોઢ અડાલજ, તસ તૂડા શ્રીરામ. ૫

ધતિશ્રી મંદોદરી સંવાદ અઉપઈ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિને કાસિમપુર મધ્યે
 ઋષિશ્રી પરાજપાલજી તસ્ય શિષ્ય સુની વીરજીવિપ્રકૃત સ્વયં પઠનાથ.
 શુજરાત વર્નાકયુક્તર સોસાઈટીના ઉપમંત્રી રા. હીરાલાલ પારેખ
 તરફની પ્રતિનું છેવટ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે અશાઢ પ્રમાણુ વહિપ લોમે શ્રી અમરેલી
 વાસ્તવ્યે શ્રી કલ્યાણ મસ્તુ.

પ્રબોધ બત્રીશી

અથવા

માંડણ બંધારાના ઉખાણા

સમજુતી

૧ ભક્તિવીશી

પૃષ્ઠ ૧

૧ પ્રબોધ બત્રીશી—ઉપદેશનાં બત્રીશ કડવાંનો સમૂહ. માંડણકવિ કડવાંને 'વીશી' નામ આપે છે; કારણ કે છ છ પદના એક એવા વીસ છપ્પાનો એ પ્રત્યેક વીશીમાં સમાવેશ કરે છે. બંધારે—છીપાઓની પેટાજાતિ બંધારા કહેવાય છે. બંધારાઓનો ધધો ઘાટડીઓ, ચુંદડીઓ કે અતલસ આદિ ગલવાળાં વસ્ત્રોને ગલ પાડવા માટે પ્રથમ સળીઓથી ઉપસાવી દોરાથી બાંધીને પછી રગવાનો હોતો. આ ધધો માત્ર બંધારાઓને હાથ નહીં રહેતાં ગૃહઉદ્યોગ તરીકે કુલસ્ત્રીઓને હાથ ગયેલો છે. બાંધણીના ઉદ્યોગસ્થાન પેથાપુરમાં કે અતલસના ઉત્પત્તિસ્થાન અમદાવાદમાં હજીએ થોડો થોડો આ ઉદ્યોગ પ્રચલિત છે. 'બંધારા' શબ્દ માટે જુઓ:

“ જરે ! કીયા રંગારે રંગી ગયો ? જરે ! કીયે બંધારે બાંધી ભાત ?

મેં ઓઢી રે ચુંદડી. ”

(બાલા લોળાનાથ સંગ્રહિત સ્ત્રીગીતો.)

ઉખાણા [સં. આમાળક :]—કહેવતો, લોકાક્તિઓ, લૌકિક ન્યાયો. આગઈ—પૂર્વે. કવિત્યા—કાવ્યમાં ગાઈ ગયા. ગંગા.....સંગ્રહી—લોકજીવનની ગંગાનાં જલપુરો પુષ્કળ વહી રહ્યાં છે; છતાં આપણી શક્તિના પ્રમાણમાંજ આપણે એ જલનો સંધરે કરી શકીએ છીએ; તેમ લોકજીવનમાં પ્રચલિત આ સંખ્યાબંધ કહેવતોમાંથી હું પણ મારી શક્તિ અનુસારજ આટલીએ ભેગી કરી શક્યો છું. તોય [સં. તોયં] —પાણી. ચોરી ભાગી.....હોઈ—હું એ કહેવતો મારી કરી લઈશ છતાં તે મોંઘાં [સં. મહાર્ધક] નહીં થાય.

૨ હીઈ—હૈડે. ઉલહસી [સં. ઉલ્લાસ :]—ઉમંગ લાવીને. જેતા...તેતા—જેટલા તેટલા. લહઈ—સ્વીકારો. અંખ-અખ. વાયુ [સં. વાદ્યતિ—વાદિતક : વાદ્ય]—વાયો, વગાડયો.

૩ ખિણ [સં. વ્યાખ્યાન :]—આખ્યાન, કથા. મિલ્યા [સં. મિલ્]—ભજ્યા. જાણે તિલ.....ભલ્યા !—જાણે કે તલ અને કોદરા [કોદ્રવ] ભેગા થઈ ગયા ! તેહની.....હોઈ—તલ અને કોદરા એકઠા થયા પછી કોદરાની ઘેંશ નહીં થઈ શકે કે તલની ધાણી થઈ ન શકે. વિચારસામ્ય માટે જુઓ:

“ જોજોરે ! મોટાના બોલ, ઉઠડ ખેડે વાગ્યો ઢોલ;
અધે અધ અધારે મળ્યા, જેમ તલમાં કોદરા મળ્યા;
વેંશ ન થાય ન થાય ઘાણી, કહે અખો એ વાતો બળી.”

(અખો : છાપા.)

બુધ [સં. બુધ]—સમજે, કદર કરે, નવિ-નહી. સંસ્કૃત ‘ન + અપિ’માંથી આ શબ્દ ઉતરી આવ્યો છે. છટીઈ—મુક્તિ મેળવે, સેવંતરાં—એક બતતનાં કુલ છે. ગણપતિનું એ પ્રિયકુલ છે: બુઓ :

“ સેવંત્રાનિ સોઘ સારી, વંડા જાલ્યા પાણુ;
મૂષકવાહન ! મલપતા છાં વેદ ઉચરે વાણુ.”

(ભાલણુ: બીબુ નળાખ્યાન.)

સેવંત્રાનાં કુલને લાકડીએથી ઝુડવાનો પ્રયાસ મૂર્ખ પ્રયાસ છે—કામળ કુલ ઉપર અસલ્ય માર છે.

૪ સાય [સં. સત્યં]—સાચું. પર ભવિ ભૂખ્યા તે વનિ ફિરઈ—આગલા [પર] અવતારનાં ભુખ્યાં એ ભૂત, પ્રેત, વેતાલ અને પિશાચ પોતેજ ભટકતાં ફરે છે તો બીબનું શું ઉકાળે ? ગોત્રજ [સં. ગોત્રજ :]—કુલદેવતા. ગોત્રજ ..... ઘહઈ ?—જે કુલદેવતાનું વળન અર્ધાં તોલા જેટલું છે તે મળના ચાલવાનો ભાર કેમ કરી સહન કરી શકે ? એની ગુંગળાશ બહારનું છે, હસવા પાત્ર છે.

૫ ભગત હીન—ભક્તિ વગરના. વલોઈ નીર વાંછિ ધૂતસેર—પાણી વલોવી ધીની આશા રાખે. સાધઈ નવ નઈ તૂટઈ તેર—સરખાવો આ સાથે :

“ મન તણા મનસુળા મન માંડી રહી ગયા,
સાત સાંધું ત્યારે તેર તુટે.”

(નરસિંહ મહેતા.)

ફળવો [સં. દુર્બલ]—ગરીબ. ફળખી [સં. કુટુંબી]—પાટીદાર. કરસણ [સં. કૃષ્ ઉપરથી]—ખેતી. બીજ-બી. ભાત—ઉત્પન્ન. બીજ ભાતથી બિમળું વરઈ—ઉત્પન્ન કરતાં ખેવડું બી વરે. પોગલી-પોલું. ખેત્ર [સં. ક્ષેત્ર]—ખેતર. ખેડે છે.....ખેત્ર—પોલાણવાળી કે ઉંડા ચીરા વાળી જમીનમાં ઝાઝું પાકવું નથી. ખડહડ-ખાખડી, વસુકી ગયેલી. ખડહડ બિસિ નઈ આડમી વેત્ર-ફુધ હરી ગયું હોય એવી ભેંસ ને આડમી વાર વીચાએડી હોય તે શું દુધ આપે ? ઈમક કરતાં દાણીગણુ ચડું—આચાત અથવા માલ કરતાં તેના ઉપરનું દાણુ વધારે પડયું. ફળલી વાટે છાંડું પડું—જેવી તેવી વાટ તેમાં છાંડું પડયું એટલે જે તે તેમાંથી ચાલ્યું બન્ય ને ખેતર ભેળાય.

૫૪ ૨

૬ શાહ—શાહુકાર. સૂઆલુ [સં. સુકોમલ]—નરમ. ગોઠિ—દોસ્તીએ. ચલહી [સં. ચત્વર :]—ચૌક. નગરતવારિ—કોટવાળ. સાહ્યા—પકડ્યા, રેફો [સં. રૂપ]—શરસે થયા, નીલું [સં. નીલ]—લીલું.

૭ મહોત્તજ [સં. મહત્ત્વ]—મહત્ત્વ, કોમત. ઉપરાજ [સં. ઉપરિ]
—ઉપર. ત્રય [સં. ત્રય]—ધન. ખાલા પાયરઈ—આજી કરે. ચાંપટ—ચપ્પટ,
પુરેપુરે. બિલાડી કાઢતાં ઉટ પડ્યું—આ કહેવતમાં બિલાડીને બદલે બકરે હાથ
વપરાય છે.

૮ સિર [સં. શિરસ્]—માથું. સમારઈ [સં. સં + હર]—હોળે, ઠીકઠીક
કરે. આદ્યાનું—દેવાનું. અપદેસ [સં. અપ+દિશ્]—પાથું વાળવું તે. ચુરઈ—ચોરે.
ચવાસી [સં. ચવ્-બોલવું.]—ચપરાશ, પટલાઈ. રાંડુ [સં. રંડા]—સ્ત્રીઓ. તે નર
ઠાલા નંધ વાળ્યા—તે પુરૂષો ખીસ્સે ખાલી ને ભપકે ભારી છે. ઠાલો ચણો વાગે
ધણો. વાળ્યા—બાલકણા.

૯ વિધિ [સં. વિન્યા]—ક્રિયા. પખિ—પાખી, સીવાય. હોમ—ચંજા. વીર
[સં. વીરઃ]—દેવ. વિળ ક્રિયાં ધરિ વ્યંહં મૂલ—શું કરવું ને શું નહીં કરવું એમ
વગર ક્રિયાએ ધર્મકાર્ય કરવાથી ધરની અંદર મુળમાં [મૂલ] નાશ પેઠા [જ્યંટું];
જુઓ :

“ હજી કાંઈ વંઠ્યું નથી વીરા !
સીતા સોંપી સંતોષા રામ;
વરાંસા પડ્યો કહી જહાલા !
પ્રભુને કરો પ્રભુમ. ”

(ઉદ્ધવઃ રામાયણ.)

ધરમાં ભગતડું પેટું ને ધર વંઠ્યું. પેટ ચોલી બપાયું સૂઢ—પેટ ચોળી ચોળીને
શળ [સં. શૂલં] ઉત્પત્ત કરી. બપાયું [સં. ઉપન્યા]—ઉપન્યાયું, પેદા કર્યું.

અપાસિ [સં. ઉપવાસઃ]—નીરાહારનાં વ્રતથી. આપ [સં. આત્મન્]
—આ જુની જીજ્ઞાસીના સ્વાર્થ સર્વનામની જગા હાથ ‘ પોતે ’ રખે લીધી છે.
વિગોષ [સં. વિગુહિતકં]—વગોવી. વિરાંસિ—ભુલે. છજંદરિ [સં. છંદુદરઃ]
—છજંદર. સર્પ.....ટલઈ—સાપ ભુલેચુકે છજંદર ગળે તો તેને છાડી દેતાં
આંખો ગુમાવે ને તેને ગળી જતાં મરી જાય. સહીયાં માંડીઈ—બહેનપણું કરે. હેલી
બાઈ !—હે અલી બાઈ ! રાંણીશું.....દંડીઈ—રાણી સાથે સખીપણું કર્યા છતાં
‘ અલી ’ એમ તુંકારથી સ્નેહમાંએ એની સાથે વાત કરી તો ભોગ કરી વળે.

૧૦ સેવ [સં. સેવા]—સેવા. તલારહ—કોટવાળ, ચોકીદાર. ફેગટ.....
પંચાં હુટસુ હોઈ—ત્રીશે પંચે દોઢસો ખરા પણ વગર ત્રીસે પાંચે ગુણ્યાથી એટલા
ન થાય. ગોપ [સં. ગોપ્]—છુપાવવું તે. સસરે અંધ નઈ વહુ સરગટ—સસરો
આંધળો હોય ને પુત્રવધૂ સઈટકો વાળે. સરગટ [શળ + ગાંઠ]—માથા ઉપરના
છડાથી મોં ઢાંકી નાંખવા વાળી, લાજ કાઢેલી. જુઓ :

“ આંધળો સસરી ને સણગટ વહુ એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યું કાંઈ ને સમજ્યાં કર્યું, આંખનું કાળજી ગાલે ધસ્યું,
ઉંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શીખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફોક. ”

(અખો : છાપા)

૧૫ નિર્વિષ [સં. નિર્વિષ]—વેરઝેર વગરનો. આરાહિ [સં. આ+રાધ્]
—આરાધે. કોઠી [સં. કપિત્થઃ]—કોઠનું ઝાડ. સરસાં [સં. સંદક્ષક]—સરખું.
કવિતામાં સરસું-સરિસું—ધણુંખરું વપરાય છે. બુઓ:

“ બ્યોમ ફરતા વીર તે મુજ રથ સરીસા સાંકળ્યા. ”

(નરસિંહરાવઃ મેઘ,)

પૃષ્ઠ ૩

કોઠા—કોઠનાં ફલ.

૧૬ ચમ ભાગુ—જમને લીધે. પર્યંક [સં. પર્યંકઃ]—પલંગ. ગુલિ-ગોળથી.
ગુલિ મરિ તુ વિષ કાં દીક ?—સરખાવો આ સાથે: “ ગુલિ મરિ તેહનિ વિષ
કિમ દિહઈ ? ” (દેહતઃ અભિમન ઊંઝણું.)

વળી સરખાવો અખાના છાપા ૩૧.

૧૭ રણખેદ—રણક્ષેત્રની કાયરતા. પાણિ [સં. પાણિ]—હાથ. કાંઈ ન લ્યુ
તમ્હે મધુ આકડિ ?—તમે શા માટે આકડા પરથી [આકડિ સં. ઝર્કઃ] મધ [મધુ]
ન લો ? સરખાવો: “ ઝક જેન્મધુ વિન્દેત કિમર્થ પર્વતં વ્રજેત ” ?

(શંકરાચાર્યઃ વેદાન્ત સૂત્રભાષ્ય.)

૧૮ આવરી [સં. આ + વૃ]—ઢાંકી. આધ-આધી, દૂર. ડોકેરિ નઈ-ડોસીને.

૧૯ સાંચર્યાં [સં. સં + ચર્]—ગયાં. તમ્હતણાં-તમારાં. કોડિ [સં. કોટિ]
—કરોડે. ક્ષેપક ‘ર’ ગુજરાતીમાં પ્રવેશ્યો છે, સંસ્કૃતમાં નહોતો.

૨૦ શંધ [સં. સિંહઃ] સિંહ. સૂધુ-શુદ્ધ કર, સરખાવો: “ શરીર શોધ્યા
વિના સાર નહીં સાંપડે ” (નરસિંહ મહેતા.) મઝ-મારું. રાખિન-રાખીને. પાઈ
[સં. પાદઃ]—પગ. અદ્વયા-અમારો. મરાઠીનો સંજ ધક વિભક્તિનો આ પ્રત્યય નર-
સિંહ મહેતાથી માંડી માંડણ પછી પણ ઘણા સમય સુધી આપણી ગુજરાતીમાં
ચાલુ રહ્યો છે.

૨ ગૃહસ્થાશ્રમવીશી

૨૧ ઉકર [સં. ઉર્ધ્વ]—ઉપર, ઉંચો, ‘ ઉકરોટો ’ શબ્દ પણ ધ્યાનમાં રાખવા
જોવો છે. તિર્યંક [સં. તિર્યંચ્]—કુમારો ગયેલા, પાશવ યોનિના. ઉક્કર્યા
[સં. ઉક્ + ધૃ]—મોક્ષપદ પામ્યા. ચ્યારિ પદારથ—ચાર પદાર્થોઃ ધર્મ, અર્થ, કામ
અને મોક્ષ. માદલિ-(?) મગ માદલિ મમવિચોરના—(?)

૨૨ કૂડું—અસત્ય. આય [સં. આયુઃ]—આયુષ્ય. અયુક્તિ—અયોગ્ય. અશનઈ [સં. અશનં]—ખાવાથી. અયુક્તિ.....ઉલ્હાઈ—અખાધ વસ્તુના ખાવાથી માર્હ-સ્થનો અગ્નિ બુઝાઈ નય. કપથ્ય [સં. કુપથ્ય]—અપથ્ય, રોગ લાવે એવા. નશિ—નીશાપાણીએ. રવિ—સર્વ. ખહુ વચનનો ‘ ઇ ’ પ્રત્યય સંસ્કૃતદ્વારા બુનિ ગુજરાતીમાં પણ રહી ગયો છે. આયુધ—સાધનો. કુહારે [સં. કુઠારઃ]—કુવાડાઓ. કુટીઈ—કાપે.

૨૩ કલ્લવંતી ભર્તારિ નવિ રહો—કુલાંગના પોતાના પતિ સાથે લગ્નવ્રતની શુદ્ધિથી ન રહેતાં ચાલી ગઈ. સામી [સં. સ્વામિન્]—પતિ. તામીલ તેહુગુમાં ‘ સામી ’ ‘ રોઠ ’ ‘ આર્ય ’ના અર્થમાં સહેજે સંમિશ્રાય છે. વાડવ—બ્રાહ્મણ. અણ્લણ્યું—અણશીખ્યો, સંસ્કારહીન. વારુ ભિશિ પાડું ચણ્યું—ભલી [વાડ] ભેંસે પાડો નળ્યો. ભરોંસાની ભેંસે પાડો નળ્યો. પાડુ—પાડુઆં—ખરાબ—એ અર્થ પણ ધરાવાય.

૨૪ ગૂઝ [સં. ગુઢ]—ઘઠાઈ. વિરી—વેરી. વિમાશું [સં. વિ. + મૃશ]—વિચાર્યું, કહ્યું. ગૂઝ [સં. ગુહ્ય, ગૂઢ]—રહસ્ય, ગુપ્તભેદ.

૫૫૭ ૪

આલસ વાલી—આળસ છાટીને. સહિજિ [સં. સહજ]—સ્વાભાવિક રીતે. કરિ આપ—પોતાને હાથે.

૨૫ દક્ષ—ચતુર. લોપી—ઉલ્લંઘી. તનુ—શરીર. સગઈ [સં. સંલગ્નતા]—સગ-પણમાં. અધિકરણાર્થ સમ્પન્નો ‘ ઈ ’ પ્રત્યય માંડણ બ્યાંત્યાં વાપરે છે. આણી ઘાલ્યું સુડિ માહિ સાપ-સુડી વચ્ચે સોપારી એમ આ કહેવતનો પ્રયોગ પણ હાલ થાય છે.

૨૬ પંચ મહાપાતક જે કહ્યાં—બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન, સુવર્ણચૈર્ય, માતૃગમન અથવા ગુરૂપત્નીગમન અને તત્સંગ એ પાંચ પાતકો (નર્મકથાકોષ.) વિષયા-ઈંદ્રિયોના વિષયો. વિષયા પંચ ન વારી સકયું—સરખાવો:

“ શમ્ભુ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, વ્યસને જીવ પંમાડ્યો ધંધ;

લોભ મોહ પાંચે ધ્યાં છતાં, પ્રાપ્તે પ્રકૃતિ ઉદરમાં હતાં;

તોજે મોહો જીવ રોગિતો થયો, ત્યારે આખા વસ્તુ વિચારજ ગયો.”

(અખે : છપા.)

૨૭ દ્રોહ [સં. દ્રુહ]—નગકપટ. છદ્રિ [સં. છદ્-દ્વાંકતું]—પ્રપચે. રાહિ—રાત્ર. પાલા ટલીયા ખર આરોહિ—પગે ચાલતા [પાલા] મટી ગમેડે ચઢયા [આરોહિ.] વંધ્યું [સં. વાંછ]—ઈચ્છ્યું.

૨૮ છદ્ર [સં. છિદ્રં]—દોષ. પીયારાં [સં. પર]—પારકાને. પિતર—પીત્રાક્રઓ. પાણી—નીવાપાંચલી. રાહિ—રાત્રનું. ચાડ [સં. ચાદુ]—ચાડીઓ. અંત્યજ—પતિત. અપગર્ઈ [સં. અપ + ગૃ]—ઉલટી કરે, વામી કાઢે, નાંખી દે.

૨૯-૩૦ કૃપણ-કંતુસ. ઘાળી.....ખાઈ-ઘાળી મરતાં ગર્થડો ભોગવે.
વરતણ-વરતું તે. વિણજ [સં. વાણિજ્ય]-વણજ, વેપાર. શેઠિ
[સં. શ્રેષ્ઠીન્]-શેઠ.

૩૧ વારિતુ-અટકાવેલો. કૂઈ [સં. કૂપઃ]-કુવે.

પૃષ્ઠ ૫

૩૨-૩૩ કલહ [સં. કલહઃ]-કલ્હ્યો. રાંધણુ-અપંગ. આહલિ-ધીલોડી (?)
તરુણાયણુ-તુવાની. કોરકું-કોર. માંડળના તેત્રીસમા છપ્પા સાથે સરખાવે
ભગવાન શંકરાચાર્યનું મજગોવિંદસ્તોત્રઃ

“બાલસ્તાવત્ ક્રીડાસક્તસ્તરુણસ્તાવત્તરુણીરક્તઃ ।

વૃ સ્તાવશ્ચિતામગ્નઃ પરે બ્રહ્મણિ કોઽપિ ન લગ્નઃ ॥ ”

(શંકરાચાર્ય.)

૩૪ ગરદું-જૂઠું. ઉલગ-ભક્તિ. ત્રીઠ-વિષાદ. સુ તિમ પચાસ-સો તેમ પચાસ
૩૫ ખર-વર (?) નત્રે જઈ દીધું અંગલી-માખાપને તેમના મરણ પછી
ચાત્રારથે જઈ શ્રાદ્ધાંગલી આપી. ચણનાહાર-જણનારાં, માતાપિતા.

૩૬ ખાંડની ખલિ નાહિ નઈ પીઈ-ખાંડના ખળે નાહી ને ગળ્યું ખાળી પીવા
પ્રયાસ કરવો એના જેવું.

૩૭ બ્રહ્મખીન-બ્રાહ્મણપુત્ર. છાત્ર-વિદ્યાર્થી. મનુ-માનસિક રીતે. વિભચારિણી-
વ્યભિચારિણી, દુષ્ટ ચારિત્ર્યની.

૩૮ અંતા-અંદરનું. પિરાયાના-પારકાના. ખણતું [સં. સ્વન્]-ખાદતું.
સાહિતું-પકડતું.

૩૯ બ્રહ્મેતર-બ્રાહ્મણેતર, બ્રાહ્મણ સીવાયની. ગાડર-પેટું. કપાસ [સં. કપ્પૂસઃ]-
કપાસનો છાંટ.

૪૦ વાગવિલાસ-રાખેલીલા. બ્રહ્માતીત-બ્રહ્મથી પર. લવારો-પટપટારો.

૩ માયાપીરી

પૃષ્ઠ ૬

૪૧-૪૨ દશ દિક્પાલઃ ઈન્દ્ર, અગ્નિ, યમ, નૈર્ઋતિ, વરુણ, વાયુ, કુબેર, શિવ,
બ્રહ્મ અને અનંત (નર્મકથાકોષ). ઉલખીયા-ઓળખ્યા. છતા-પ્રસિદ્ધ, ઉપચર-
અપજસ, અપકીર્તિ. વૃઢા-વૃથા. વટેવાહુ-વટેમાર્ગ. સહી [સં. સહિ-તેજ]-લખત
દસ્તાવેજમાં ભિતરી આવેલાં બ્રહ્મ સંસ્કૃત રૂપોમાંનું આ એક છે. લખાણને અંતે
મતું અને સાક્ષી કરનારનાં નામ આવે છે તેના પછી એ મુકાય છે. તે તે નામવાળો
રાખસજ મતું અથવા સાક્ષી કરનાર છે, એવું નિર્ધારણ તેનાથી થાય છે. મતું
કરનાર અને સાક્ષી કરનાર દસ્તાવેજ કબુલ રાખે છે અને તે કબુલત હસ્તાક્ષરથી
દઢ કરે છે, તેને લીધે નિર્ધારણાર્થ ‘ સહી ’માં પાછળથી સંમતિ અને હસ્તાક્ષરને

અર્થ ૩૯ થયો જણાય છે. (કૈશવલાલ ધ્રુવઃ કાદંબરીની સમજૂતી.)
સહિવાસ-સહવાસ, પીછાન. તેતાં-તેમ તેમ. ગાહડ-ધ્રુવડ [સં. ઘુકઃ]

૪૩ કુબ્દી-કોઢીયું. રાક્ષરોગ-એ જાતનો રોગ. પાવા-પગ. કણમણિ-ઝોલાં
વત્તા. દીઅર [સં. દેવ્ર]—પતિનો નાનો ભાઈ. યણિ-જણે.

૪૪ કૃઆરિ [સં. દ્વારં] શ્રવણંદ્રિય. અવધિ-વખત પાકતાં. વેહ-નાકું, વહેર.

૪૫ સમુ વરતુ-સમય સમજે. છરિ [સં. છુરા]—અસ્ત્રો. કૈયૂ—
હજમત કરી.

૪૬-૪૭ પાડુઆં—ખરાળ. જુની ગુજરાતીના ‘ પાડ ’ મુળ રાષ્ટ્રમાં ઉ પ્રત્યય
ઉમેરાઈ ‘ પાડુ’ અને છે. જુઓ ૪, ૧૮૪

“ લોભિ કરઈ પાડુઆં કર્મ. ”

(પદનાભઃ કાન્હડદે પ્રખંધ.)

સંધાં-સપળાં. ઉલગિ-સેવાએ. કુઠ-કેં. નિલાડિ [સં. લલાટઃ]—લથાટે.
સોર-અવાજ. વિહાણું-વહાણું, સવાર. જાખલિ—જાખડીએ.

પૃષ્ઠ ૭

૪૮-૪૯ હેલ [સં. હેલા]—રમત. માંહિ તેલ—તેલ માંહી. માંડણ કેટલેક
સ્થલે પ્રત્યયો નામ સર્વનામ પહેલાં મુકતો જણાય છે. અંતક [સં. અંતકઃ]
—ચમરાજ. દોર-હાર. ગાળી [સં. ગાનં]—ગાયન. વાર-વારો. અણમંથલિ
[સં. અમંગલં]—માઠા પ્રસંગે ઉદ્ભવ્યાં—(?) શુક—(?)

૫૦ વૃંદ [સં. વૃંદં]—ટોળું. આમેઈ—(?)

અંતર મલનિવાસ—માંહીની મલીન વાસનાઓ. શીકું-નાશ પામ્યો. સાસ
[સં. શ્રાસઃ]—શ્વાસ, જીવ.

૫૧ કળધી—કુબુદ્ધિએ. સાધિ—સાધ્ય, કળજમાં. દરિદ્રહ તણું—દારિદ્ર્યનું.
‘હ’ માત્રાપૂરક છે. ગુજરાત શેરી સાંકડી-ગુજરાતની શેરીની જેમ તું સાંકડે આવીશ,
તાં નહીં ચાલે. વિસન-ગ્યસન. કુહી-કોહી ગયેલી. સ-તે. વાઢી-કાપી.

૫૩ સાધૂ-સાધુ. ધનાશ્-ધનની આશામાં. ક્યર—(?) માત-ભાત (?)
કે મહાત(?) . માંણ [સં. મનાક]—જરાક. બાળા-‘ બાળાવાક્ય પ્રમાણે ’ એ સાથે
સંખંધ હશે ? બાળા-ભાઈ. ડાલી-ડાળી.

૫૪-૫૫ નિદ્રા વસિયાં-નિદ્રાને વશ થતાં, થકી. હરિ લાહિ-હરિની લહેમાં.
ઉડલ-પહોળા કરેલા બે હાથમાં માથ તેડેલો જાણે. બેયો [સં. ઓષઃ]—ટગતો,
આપલો, ધાસની પુળીની ગંજ. ઉલહેટ-હજીને પડતું તે, ગુલાંટ.

૫૬ અગડ-રણ. કોવિદ [સં. કોવિદઃ]—વિદ્વાન. ફેડિ-પાછળ. કૂડી-કોડી, જરા.

૫૭ સમવાઈ [સં. સમવાયઃ]—સમૂહ. કોઠલિ [સં. કોકિલા]—કોયલ.
વામ-વાયસ (?). રક્તવિકાર-લોહીવિકારનો રોગ. વારુણી-દાર વડે. અધિવિકાર-

ગાંઠનો રોગ. વાઈવિકાર-વાયુનો રોગ. ગિલ્—(?). જખ્—જરખ. એ નામનું ફૂર જનવાર. ગોમાયસ-ચરણી (?), ત્રણિ પંચાસ-દોઢસો (વર્ષ).

૫૮ વારિ-વારંવાર. ખેલવિ-ભોગવધી, રમાડવી. મથેડેઈ-માથોડે. વિટ [સં. વિટઃ]—વિષથી, વિદૂષક. ભાગુ-થાકયો, હાર્યો. સંસ્કૃતમાં મગ્નનો અર્થ હારેલું થાય છે; જુઓ હેમાચાર્યકૃત આભિધાનચિંતામણિ, શ્લોક ૮૭૫, મગ્નઃ પરાજિતઃ । જુઓ વળી રૂઢોક્તિ, ભાગ્યનો બીલુ. તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં ભાગ મૂળનો ગૌણ અર્થ થાકવું થાય છે; જુઓ પ્રેમાનંદ કૃત ચંદ્રહાસ આખ્યાન, કડવું ૧૫, ' વાટ જોઈ જોઈ ભાગી. ' આ ગૌણ અર્થમાં એ મુળ હાલ વપરાતું નથી. ' (કેશવલાલ મુવઃ કાદંબરીઃ પર્વાર્ધઃ સમજુતી). છછક—(?)

૫૯ ચોખાલિ-ચોખાળે, ચોખ્ખું કરે. પંચાગિન-પાંચ દિશાનો અગ્નિ. લોડાવિ-લટકાવી, આમ તેમ ફેરવી. કાઠ-કાયા રચણ-રત્ન. ડરાકે-ડંખે. પ્રીણીઈ-સુખ કરે. નિખેવ-જર.

૪ દાનવીશી

૬૧ સૂ ધું-સાંઝે. સાંખલ-ભાતુ. ભાવચિહ્નણું દત્ત દૂબલું-અંતરના ભાવ વગર આપેલું [દત્ત] નમાલું દાન. રાલિ-એક જતનું ધાન્ય (?). સાલિ-ડાંગર ઠઉ-ઠડું. સુતવાણિક તણું-ચાકર કે રોકનો.

૬૨ વૂડી-જૂથા. ઠારે-ઓસથી, ઝાકળથી.

૬૩-૬૪ નશાચર [સં. નિશાચરઃ]--રાક્ષસ. આલિ-એળે, નાહક. આંધલુ વણ્ઠ નઈ કોરડું ચિણ્ઠ-આંધળો આંખ વગર શું વણે ? પાણી વગરનું [કોરડું] ચણે શું ? સુકા ગારાથી ચણેલું નીભે નહીં. દિ દિ-દે દે (?) અથવા પ્રતિ દિવસે (?). ભાલિ-કપાળે.

૫૭૬ ૬

મેર [સં. મેરુઃ]--મેર પર્વત. મું દ્રવિ-મોંમાં પાણી છુટે. કપાત્રહ [સં. કુપાત્ર + હ]--અપાત્ર. લૂકડી-લોંકડી, શીઆળ. જિણ્ઠ [સં. જન્]--જન્મ આપે.

૬૫-૬૬ તોરઈ-તાંઝે. મૂલ-જરા, મુળ. ફલશિ-ફળશે, ઉગી નીકળશે. અગાલિ-આગળ. અવાલિ-હવારે. આફળું-પોતાની મેળે. કુડ-કોડું. સોઈ-તે. રાંધિતાં-રાંધનારો (?).

૬૭-૬૮ ઉછા-ઓછા. ગેહ [સં. ગેહં]--ધેર. ભાવિ રાંક દિ જિસણ કામ —ભાવથી ગરીબ માણસ ખેસવાની જગા આપે. લાલુ લધુ નઈ કેશવ વડુ-લાલો નાનો ને કેશવો મોટો. જમલિ-પાસે. [સં. યમલં ઉપરથી]. જુઓ:

“ જમલો છ જે જે જગદીશ. ”

(અખોઃ છરપા.)

સિંગયું-‘ સો ગણું. નૂંનાધિક-ન્યૂનાધિક, ઓછુંવતું. પચ્છણું-પરાણો, મેમાન.

૬૯-૭૦ પાશ-ખંધન, સતે-છતાં, દોહિલું-વિરલ. ગચરકા-ખાટા ઓડકારા,

૭૧-૭૨ ઉદ્વેગ-ખેદ. નિરતિ [સં. નિરતિઃ]—તીવ્ર ભક્તિ. જમલા—જમડા. શિબિકા—પાલખી. ભારવહા—ભોધઓ, ઉચકનારા. તસ—તેના. નીપઈ—ઉત્પન્ન કરી. કક્કસ [સં. કૃકલાસઃ]—ધીલોડી. ભોગ—માટે. આપુ ખણ્ણ અહિ કારણિ ગેહિ—ધરમાં ઉદર [આપુ] ખોદે ને ભોરોગ [અહિ] ભોગવે. ખૂસટ—પ્રેલ, થપ્પડ.

પૃષ્ઠ ૧૦

૭૩-૭૪ વાંતરે [સં. વ્યંતરઃ]—વંતર, ભૂત. અક્ષ-અમારી. હોડ-શરત. કુટીઆ તણી—પૈસાની. ઉભોઈ-હાલમાં ગાયકવાડ મહારાજના તાબાનું નગર, અસલનું દર્ભાવતી. રસના-જામ. મોકલી-છુટો. ચર્લી-ચરકા, પહી ગઈ. કૂડિયા—કોટિયા, હજારો રીતે. મશિ. [સં. મિષઃ]—ખડાને. ખઈ [સં. ક્ષિ]—ક્ષીણ થઈ. નં...તાં—જ્યાં લગી.....ત્યાં લગી. સઈ-દરજ.

૭૫-૭૬ ઉરતા-ઓરતા, અભિલાષાઓ. પ્રસવ કાલિ શું પોતિ હતા ?—શું આપણા જન્મકાલે આપણે આપણા સહાયક હતા ? શરદ-(?) તલાહારિ-કોટ-વાલી. વિદાઈ—ઓશીઆળું થાય. ' માન ' ને બદલે ' મનિ ' મુકવાથી અર્થ ઠીક થતો લાગે છે.

૭૬-૭૭ સુર—દેવો. દાખિ—ખતાવે. વિસન-વ્યસન, કુટેવ. વાયસ-કાગડો. વાગરી [સં. વાગુરિકઃ, વાગુરા—જાળ ઉપરથી]—શીકારી, વાધરી. યશા દેવ તિશી. પાતરી—જેવા દેવ તેવી તેમને માટે કુલપાતરી-કુલનું પડીકું. આમથી—અમરથી, અમથી. પરચાદથી—ફરિયાદથી (?) મદી—(?) ખાંટ કે ખાંટ (?)—કપાસી—(?) પલ અથ પુલનાં—' પલ અથ પલનાં ' એ પાઠ વધુ ઉચિત લાગે છે. લેખાં—હીસાખ.

૭૮-૭૯ રાહુ-નવ ગ્રહોમાંનો એક. સૂર-સૂર્ય. વાદિં—વાદે, જોધને. નિગમ—વેદો. સગ્યક—સારી રીતે. સ્વરિત—ભલું હો. સ્વામિ—વિપ્રના અર્થમાં. શરઈ—સરે. માહિયા—મહાથી, માંથી.

૮૦ તોરી—તારી. રત્નાગર [સં. રત્નાકરઃ]—દરિયો. ગાહું—ઉડું, પુરેપુરું. મુહુસાલ—મોસાળ. વિખાણુ—વખાણુ.

૫ પાખંડવીશી

પૃષ્ઠ ૧૧

૮૧-૮૨ વામી—ત્યાગી. ઉવટિ [સં. ઉદ્ + વર્ત્મન્]—આડે માર્ગે. ઉપરિ—ગળ ઉપરાંત. આલિ-એળે. નીગમી [નિઃ + ગમ્]—ગઈ. ભયસિ કેડિ પાડી નીગમી—ભેંસ પાછળ પાડી નત્ય. મોટા પાછળ નાનું નત્ય. બઘઠા મુરત પાખાલ ફિરી—' મુરત [મૂર્તિ] પખાલિ ' એમ પાઠ કરીએ તો બગના પાખંડનો અર્થ ધટાવી શકાય. કુલયુગ—કલિયુગ. પાર—છેડો. ગાધિ—ગધેડે. વિતુ—સેવા, વતુ. જુઓ:

“ અણ્વલ્લે”ચી મીરાંત અમારે, ભાઈપણું ભલાં હતાં;
માંહોમાંહે પ્રીત પુરી, મેં ઘણું પ્રીધાં વતાં. ”

(ઉદ્ભવ : રામાયણ.)

૮૩-૮૪ કલ્પ-કળે, વિચાર કરે. કાછ-કાછડો, કાછોટો. લાઈ-લગાવી.
સાંકલી—એક ધ્યાન કરે. દાંમી [સં. દમ્]—વશ કરે. ગાહાદિ—ગાધિ, ગવેદું.
દામતાં—વશ કરતાં.

૮૫-૮૬ અંગિ રાખ મનઈ રાખડી—શરીરે ભભુત [રાખ] ચોળે ને મનમાં
રખાત [રાખડી]. બહારથી દેવ મનથી શેતાન. બાંગ—મુક્તિની બાંગ, પાર્થના.
બાંગડી—બંગડી, સ્ત્રીનું આભૂષણ, સ્ત્રી વીશે મન. ચંદન અને ચંદલી—બહારથી
દીલાં ટપકાં ને મનમાં મેલ. ચંદલી [સં. ચંદ્રકા—ચાંદલો—ચાંદલી]. વન
(‘મત’ પાઠાંતર ?) અને વની—વનવાસી અને વનીતા. સરખાવો: “ એકા માર્યા
સુંદરી વા દરિ વા ” (ભટ્ટહરિ.) ગુડિયા—ધન (?) સંચારા—સંધાડયા (?)
અણ્લેખણીતે—અણ્લેખાયલાને. ટોકર [સં. ટકર : — શિવ]—ઠકર, ઠાકાર.
દીલાં કાઠઈ મ ટોકર થાઈ—દીલાં કરવાથી મૂર્તિ કાઠારજીની થતી નથી. સરખાવો:
“ શું થયું તિલકને તુલસી ધાર્યા થઈ ? શું થયું ગંગાજળપાન પ્રાપ્ત ? ”

(નરસિંહ મહેતા.)

મૂઠ—મુઘ (?) મોં (?) મિરિડા [સં. મિલિદંક : —સાપ]—સાપ (?) મંડન—
ધરેણું, મણિ. મૂઠ મિરિડા મંડન કાઠ—મુખે સાપ ને કાયા ઉપર મણિ પાણું અંદર
તો ઝર : આમ અર્થ ઘટાતી શકાય ? સિલહલુતુ—સળવળતું. ડંભક—દાંભિક.
ગુલ—ગોળ.

૮૭-૮૮ કરણી—આચાર. ચંડાલી—ચાંડાલના જેવી. ટાલિ [સં. સ્વલ્પાત :]
—ટાળે. ગિ-મે. શીસ—માથાં. બખલિ—ખંડણીએ. મૂસલાં [સં. મૂસલ :]
—સાંમેલાં. કાંઈ—શા માટે. નિરોધ—અટકાવ. સંન્યાસી.....લોક ?—કામ્ય કર્મના
ત્યાગ કરી ત્યાગી [સંન્યાસી] થયા પછી અસતોષ શો રાખવો ? તપ કરતું તો
પછી લોકમાં વાસ શા માટે રાખવો ? માથા માનિ શીસક શવઢ—સર્વે માથાને
મુગટ [શીસક સં. શીર્ષક :] ગણે (?)

પૃષ્ઠ ૧૨

૮૯-૯૦ સધ—સિદ્ધ. લોહુડહ—લોદે. કટક—કાટ (?) ખધ—ખાધું (?)
ખમણું—ક્ષમાશીલતા. ખમ [સં. ક્ષમ્]—ક્ષમી, ક્ષમાશીલ. રોલી-લગાવી. સાધ
—સાધુ. વ્યાધ ધરિ ખાઈ—હિંસક [વ્યાધ] ને ઘેર ખાય.

૯૧-૯૨ ચવઢ—ખેલે. ચમ સ્વપનિ સ્ત્રીનું પ્રાસંગ—જેમ સ્વપ્નાંતરે સ્ત્રી
—પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. ઉનયા—(?) યન-જન. લહિ-લે, સ્વીકારે. લુંડી [સં. લુંઠ :]
—વેઢ. કેદારિ—કેદારતીર્થ.

૯૩-૯૭ પુટ્ટ-સર્થ જાઓ. જવ-જ્યારે. નીસત-(?) નિટાથ-નિશ્ચયપૂર્વક. નાકે મુઠે મોટા બોલ-નાના મોંએ મોટા બોલ. થાયાં-કાગળના ડુઆ. નુહિ-ન હોય. ઉટ ઘટિ ચમ નાંચું નીર-ઉધે ઘડે જેમ પાણી રેડ્યું. ' ઉંટ ' ને બદલે ' ઉંધ ' એમ પાઠ સ્વીકારીએ તો આમ અર્થ ઘટાવી શકાય. ઢિગ-ઢગ. મુહુત-મહત્, મોટા. મુખાધિ-મુખે (?) પોલિ-પોળે. સાજ નવિ રાંધિ કુંભાર-સાજે [સાજ] હાંલે કુંભાર રાંધે નહીં. ધંધુ-ધંધો. માનિ બિઠા-માની બેઠા. શવકહિ સૌકાને. દેઅંતાં-દેતાં. ઉખધ [સં. ઓપધઃ]-ઓસડ. ભાંડ-એ નામની હલકી રસવૃત્તિનો ને જુઠાબોલી જાતિનો માણસ. માહિ મઈલા નઈ કરિ સનાંન-દીલકપટી ને સ્નાન કરી શુદ્ધ હોવાનો પાખડ કરે. પરદ્રોહી-ખીજનું અનિષ્ટ કરનાર, પૃષ્ઠ ૧૩

મુહિ મીઠા અંતરિ જૂઆ-મોંએ મીઠાબોલા ને અંદરખાને જુદા [જૂઆ]. સરખાવો: “ મણુ તિષ્ઠતિ જીવ્હાગ્રે હૃદયે નુ હલાહલમ્. ” પારિ-સંસારપાર, મોક્ષે. મીની જઈ આવી કેદારિ-ખીલાડી કેદારયાત્રા કરી આવે છતાં ઉદરનો ભક્ષ કરવાનું ન છોડે.

૯૮-૧૦૦ ધરનાં.....યાઈ-ધરમાં કરેલા અનાચારથી તીર્થે જતાં શુદ્ધ થાય પણ તીર્થમાં કરેલાં પાપ સહસ્રગણાં થઈ વજ્ર જેવાં ચોટે છે-વજ્રાલેપો મહિષ્યતિ. અન્નણિ-અજ્ઞાનથી. લેખવુ-જાણો. જાણિ-જ્ઞાનથી, સમજ્યાથી. વાહાર-મદદ, કુમક. ધાઈ [સં. ધાવ્]-ધાએ, દોડે. દીહઈ ચડયું-દષ્ટિએ ચડ્યું (?) દૂસાઈ-હુંટાય. મોદક મંદાગ્રિ નવિ જરઈ-મંદ જરનો માણસ ભારે લાડુબોજન ન પચાવે. જવાસુ-જવાસાનો છાર. જવાસા આકડા વગેરે છોડોને પાણીની જર નથી હોતી, ઉલટા પાણીમાં એ સુકાય છે ને કાળે ઉનાળે આંખો માંથી ખીલે છે. ગણિકા.....સુહાઈ-વેશ્યાપુત્રને બાપ ન શોભે [સુહાઈ]. સર્વા ધૃત યામિ' નવિ સહઈ-શરવો [સર્વા] જેમ ધી ન જરવી શકે, એ તો અગ્નિ જરવી શકે. લૂંડી પેટિ ક્ષીર નવિ રહિ-હલકી સ્ત્રી-લોંડી-ગુસ વાત ન રાખી શકે. કાકોડા તણઈ-કાકોડાને. હાથીઉ-હાથી.

૬ હાસ્યવીરો

૧૦૧-૧૦૨ પ્રીય પક્ષ કીધ-પીયર પક્ષ કરે. સરખાવો:

“ વટકણી વહુએ દીકરો જણ્યા ” (અખો.)

દૃઢય સૂનું ભાગિ વાવરઈ-ગાંડો ભાંગનો ઉપયોગ કરે. સરખાવો:

“ એ મુકી અન્ય સાધન કરે જેમ ભ્રમરોગી વિજયા વાવરે. ”

(અખો: છરપા.)

યમ કારેલી લીંબડી ચડી-કારેલીની વેલ જતે કડવી ને વળી કડવા લીંબડાને વીંટાઈ વળી. હણુ-અધુરો. કાટલઈ-કાટલા ઉપર.

૧૦૩—૧૦૪ તપસી—તપરવી. ચક્રયું—છકીને.

આ કડી સાથે શબ્દશઃ મળતો આવતો આખાનો છપ્પો સરખાવો:

“અંગ આળસને તપસી થયો, ધર મેલીને વનમાં ગયો;
કામખાણુ ન શક્યો જાળવી, રડવડતી એક આણી નવી;
ધાન ભસાવે હાડે છક્યો, આખા ગ્યો નહોં ને ધર નવ રખ્યો.” ૬૫૫

(અખો: છપ્પા.)

કાયઈ ધીગઈ—કાયાએ ધીએ, બળે. ઉનમાદ—ગાંડપણુ. નાદ—અભિમાન. પરણી ઉપરિ આણી નારી—ખીજ પત્ની કરી. કલહુ ઉપનુ ન સકયું વારિ—એ પરણેતરો ભેગાં યતાં ઉપજેલો કંકાસ અટકાવી ન શક્યો. લીધૂં.....કરઈ ?—‘ચીડી’ ને આમ્ય શબ્દ ગણી કીડીના પર્યાય તરીકે પાઠ થોજ્યે તો અર્થ નીકળે કે કીડીએ મોં અને માથે [શરઈ] બોર લીધું તેથી નીચે દબાતાં તે આધુ* પાછું કેમ કરે ?

૫૫૬ ૧૪

૧૦૫—૧૦૬ મેહ [સં. મઘવન્]—વરસાદ. ગુજરાતની ‘મેશો’ કહેવાતી નદીનું શુદ્ધ નામ આ ઉપરથી મેહવો ખરૂં છે. ઢાંદુ—બળદ. સામાન્ય રીતે ગુજરાતમાં ધરડા બળદને ઢાંદો કહેતા નથી. કાઠીઆવાડ અને મારવાડમાં બળદને ઢાંદો કહે છે. ૧૦૫ મા છપ્પાની પહેલી બે પંક્તિઓમાં કવિ કમનસીબ બેહુતના દુઃખની કહાણી આબાદ રીતે વર્ણવે છે. પીપલિ—પીપળવૃક્ષ કે કીડી [સં. પિપ્પલિકા] ? પીપલિ (કીડી) પાઠ સ્વીકારીએ તો અર્થ નીકળે કે કીડી ચઢી ચઢીને ટેટલી ચઢે ? નીચી જ ડાળે. ઉપરની બે પંક્તિઓનો સંબંધ સાથે લેતાં આ અર્થ મને ઉચિત લાગે છે. ના પિયલાડિ પાણુ કર્મ નિલાડિ—ના પિયએ અક્ષરો ભેગા કરી ‘જપીઆ’ એમ પાઠ સ્વીકારીએ તો અર્થ બેસે છે કે લાડિ [મારવાડી: લાડીજ—વહુ] ની જપ-માળા જપીએ પણુ એ નસીબ વગર ક્યાં ? પાપી.....બેડિ બૂડિ શરસી લેક—‘બેડી’ ને સ્થાને પેડી (પેઢી) પાઠ લેતાં અર્થ સુગમ થાય છે: પાપના ધનથી વેપાર કેવો ? પેઢી દુખ્યા જાવી [શરસી—સરખી] સમજે, સારું નયર ઉજડઈ—આધુ [સાડે] નગર [નયર] ઉજડઈ કરે [ઉજડઈ]. રલઈ—રોળે. નીલું [સં. નીલ] —લીલું. સુકા સાથે લીલું બળી જાય છે. પાપી ભેગા પુણ્યાર્યોઆ પણુ હોમાય છે.

૧૦૭—૧૦૮ હરિય-હરિ. ભાલણુ પાણુ ‘હરિય’ શબ્દ વાપરે છે:

“એહ કયા કાહોનિ વિરતારી હૈઅડે હરિય અપાર;
હરિગુણુ અમ્રતપાન કરાવી સમન્તગ્યા ભૂપાલ.”

(ભાલણુ: ધ્રુવાખ્યાન.)

વીસ વિશ્વા—વીસ વસા, સો ટકા. જવ-જ્યારે. પહડુ ઉંટ બધા હાકતાં—‘બકરી કાઢતાં પેસે ઉંટ’ એ કહેવત સાથે સરખાવો. બધા-વિદંબના. વેત્ર વિણસઈ—વેતર નષ્ઠ થયો [વિણસઈ સં. વિનનશ્]. અપાર[સં. અપાય:] —તુકસાન

ખઠકું ધરિ કુહાંડાં ધડે—ધર ખેડું ભાંચ્યાં હાંદલાં ફેડે. નવરેા ખેડો નખખાદ વાળે.
નવરેા નાવી પાટલા મુડે.

૧૦૬-૧૧૦ પાગ—પગ. ગાઢેર—ધણું. નૈરસ [સં. નીરસ]—રસ વગરની.
વમઈ—વામે, ત્યાગે. લોભિ અતિ આરાસુ ધાઈ—“લોભિ અતિ આચારસુ ધાઈ”
એમ પાઠ લેતાં લોભથી અત્યાચાર સુધી ફેડે એમ અર્થ ખેસી શકે. ઉઠ્યું લાંબું નેઅણ
નવ નઈ—લાંઠું [વડેલ] પાકયો અને નેયો નય નહીં. નેઅણ—નેહું તે. આફલધ—
અફળે, મારે, શિક્ષા કરે. વારીતાં—અટકાવ્યા છતાં. ભુકતું ગાધહ ચોરે લીધ—
ભુકતા ગધેડાને ચોર ચોરે તેવી દશા થાય.

૧૧૧-૧૧૨ શીખલીફૂલ—શીખળાનાં ફૂલ. આ ફૂલ માત્ર ખહારની શોભાવાળાં
છે. એને કોઈ લેવું નથી. મલ માંહિ—મોલ માંહિ, છાપરે (?) રૂઢ-રૂઢું. ઉખરલી—
વણપાયરેલી. ખાટિ—ખાટે, હાંચોળાખાટે. ચંદ્રક—ચંદ્રવો, છાન. જડી—જડીપુટ્ટી.
ધાત—ખાધ, શીખામણ. પાત્ર—યોગ્ય. પૂજપાત્ર. નત્ર—નત્રા.

૫૪ ૧૫

૧૧૩-૧૧૪ સૌખ્યવિલાસ—સુખના ભોગ. ધરિ યામાત્ર પુત્ર કલપીઈ—ધરમાં
જમાઈને પુત્ર કરી રાખે. નૃણુપાણુ જમલ જલ પીઈ—નૃપાતુર ખંધીઆર અર્થાત્
ગંદું પાણી પીએ. કોઠી ધોતાં કાદવ ઉમટઈ—કોઠી ધોતાં કાદવ નીકળે, શ્રમ નિરર્થક
થાય. ગુરિ—ગુરૂએ. તુજ—તને. ગોખ્ય—છુપાવવાનો. ચતુ—કહો. સૂંધી સૂંડી મહારે
મહું—સોંધી સુંઠને મારે મોહી પટવું (?)

૧૧૫-૧૧૬ સાખ્ય—પ્રતિષ્ઠા, સાખ. શકટ તલિ—ગાડા હેડળ. દેવ્યા—દેવો.
આરતિ—હોસે. ભાંજવા—ભાંગવા. જ્નેસ [સં. જ્યોતિષ]—જ્નેસ. ભવિષ્યકથન.
ગરોડાનું [સં. ગુરુ]—ઢેડના જ્યોતિષીઓ ગુરુ-ગોર-ગરોડાઓ કહેવાય છે. યમ
આધિ આંધુ ઢેલીઈ—જમ આંધળાને આંધળું ઢેલે; ‘અંધાન્ધગતિકન્યાય’ થી.

૧૧૭-૧૧૮ શર્મ—શ્રમ. હર—(?) છાયારૂપ સંધાતિ ફિરઈ—છાયા અને દેહ
[૩૫] સાથે ફરે. પટલાલિ—લાલપટે, કપાળે. સુર તજ કિહાં નંધ શીઆલિ ?—
સુર [સં. સૂર્ય :તે ઉપરથી તડકો] ત્યાગી શીઆળે કયાં નય એ અર્થ ધટી શકે (?)
જણુ જણુ આગલિ ગુજ મ પ્રકાશિ, અંતર આંણી મોટી આસ-સરખાવો આ સાથે:

“યં યં પદ્યસિ તસ્ય તસ્ય પુરતો મા બ્રૂહિ દીનં ઘચઃ ।”

(ભર્તૃહરિ.)

ગુજ-મનની વાત. મુહુગા [સં. મૂક]—મુગા, અખોલ. સોઈ—તે. ગોધુ—ગોધા.
ખડ—ધાસ.

૧૧૯-૧૨૧ લવાર-લખાડ, લવારીખોર. પર ઉખગાર-પરોપકાર. વિબુધા-ગણ
માણુઓ. છેહા [સં. છિદ્]—છેદ, છેકા. પાડુ મોકઈ ખીલા પ્રમાણિ-પાડુ ખીલાના
મધ્યબિંદુથી તેના અછોડાથી થતા વર્તુલમાં ફરે [મોકઈ]. ૧૨૦ મા છપ્પામાં કવિ

ઉપાણા વીરો કહે છે કે મુરખોએ તેમજ મહાબુદ્ધિશાળીઓએ જે જે ઉપાણા કહ્યા છે તેને સરસ્વતીએ [ભારતી] શુદ્ધ [સુધા] કર્યો છે. શમશા-શમશ્યાઓ, કોચડા. ખાચક યમ મૂઆડુ લીધ-ખાચકથી જેમ ધુમાડો લેવાય તેમ અર્થાત્ બહુજ મુશી-ખતથી મેં તે લીધા છે. ઉપાણાનો મહાસાગર ડાહ્યાઓએ અને મુરખોએ ભરી નાંખ્યો છે તેમાંથી મહામહેનતે તારવી તારવીને મેં મારી આ કૃતિ કરી છે.

૭ મૂખવીશી

૫૦૬ ૧૬

૧૨૨-૧૨૩ ઝાલ-જળ, ખોઈ-ગુમ કરી. ‘સોનાની જળ પાણીમાં ન નાંખો’ એમ કહેવત છે. સરખાવો:

“નાખિ મ જલિ સોનાની ઝાલિ.”

(શ્રીધર: રાવણમંદોદરીસંવાદ.)

મહુ [ક્રી. મુદ્દન-મરતું ઉપરથી]—મુદ્દનું, શખ. માલિ-ખેતરના પાક પર નજર રખાય ને પંખીઓ ઉરાડાય એ માણે કહેવાય છે. ટોહિ-ટોવે, ઉરાડે. ઢેઢનઈ—ઢેડને, અંત્યજની એક જાતિ. માતુ-અલમસ્ત. ખોકડ-ખકરો. ફરી-ઉલટી. બુકા-ફાકી. દલિ-દળે. સ્વામીનું સરખું [સં. સૃજ્]—સરજેલું. મશાણ [સં. સ્મશાન]—મુડદાંની દાહભૂમિ.

૧૨૪-૧૨૫ સીરી—સીધી. વિગોઈ—વગોલે. નિંદે. કુટણુહારી—કુટનારી. ચોહાણી-ચોહ (પસંદગી) વાળી, મનપસંદ (?). કીડાકીટ [સં. કીટ;]—કીડા. કપૂરિ—કપુરે. વિષા—અમેઘ્ય. વાયસ [સં. વાયસ;]—કાગડા. ગઈલ [સં. ગર્દભ;]—ગંધકું. ગુરવનું-ગૌરવનું (?)

૧૨૬-૧૨૭ વચન કીધું-આજ્ઞા પાળી. ગુરની વાત-ગુરની વાત. પુરાણા [સં. પૂર્ણા]—પરિપૂર્ણ. ચિતિ-ચિત્તે. પ્રાણિ પલઈ—મરણે વળે. ભિતિ-ભીંત. આફલઈ-અફળે. હસ્તી પહલાણ-હાથીની અંખાડી.

૧૨૮ પરિભવ-પરભવ. હઈઈ-હૈય. ચૂડકરણ-ચુડા કરમ, પતિ પાછળ ચુડો ફાડવાની પ્રથા. શરમૂંડી [સં. શિર + મુંડન]—કેશવપન. મહુરત [સં. મુહૂર્ત]—મંગલ યોગડીયું.

૫૦૬ ૧૭

૧૨૯-૧૩૦ સજનાં—સાધુ જનો. વિપરીત—જિંવે માર્ગે લઈ જનારી. વરઈ આવઈ—કામ લાગે. કુહિ—ફાલી ગયેલે. પ્રતિખોધા—ઉપદેશો.

૧૩૧-૧૩૪ વંક અભ્યાસ—વાંકી હોવાની કુટેવ. બડઈ-લઢે. પોગર—(?) મહુત-મહત્વ, માન. નૈરસ કાડ—સુકું લાકડું. આખી...ખમઈ-પાતળી હાથ પછી વધારાનું પાણી નજર સમાવે. અપદેશ—ઉપદેશ. રૈસ—રીસ. ભૂજ ગમ—સાપ. શીહ—(?) રૂધ—(?)

૧૩૫-૧૩૭ પાસ-૨૫ર્શ. મોડિ-મરડે. ક બલિ ખુલખી.....જેઠ-‘ કંબ-
 બિપુ લખી ’ એમ શબ્દો ગોઠવતાં અર્થ થઈ શકે કે કાળી કાંબળી ઉપર કોઈ કાળા
 અક્ષર ન લખી શકે, માણસની જેવી નહીં તેવી તે ઉપર ભાત (અર્થાત સંસ્કાર)
 પડે. સમુદ્ર.....ભલ્યા-જેમ એક સમુદ્રમાં સાતે સમુદ્રો ભેગા થઈ ગયા. સાત
 સમુદ્રો : કારોદ, દક્ષિણસોદ, સુરોદ, ધૃતોદ, દધિમંડોદ, શુદ્ધોદ અને ક્ષીરોદ. નીલજ
 [સં. નિર્ + લજ્જા]-લાજ વગરનો. નાગો. ગૃહક [સં. ગુદા]-મલદ્વાર.
 ખીજડું-ખીજડાનું ઝાડ. નીલજ.....છાંછીડું-“ નાગને કુલે ખાવળીઓ ઉગે
 તે કહે : કૈં નહીં, છાંયડો થયો ” એ રૂપ હાલ કહેવતે લીધું છે. વાંટીઆ-વાંટલા.
 સાંપડી [સં. સં + પન્ન]-ઉત્પન્ન થાય.

પૃષ્ઠ ૧૮

૧૩૮-૧૪૦ અક્ષરૂત.....ધરધ-આક્ષણ ઉપવીત [રૂત] ધારણ કરે અને
 રાજ છત ધરે. પાકાંતર : ‘ અક્ષ રૂત ’. શર્મ-શ્રમ. ચોર.....ગમધ-ચોરને ચાંદ-
 નીની હાનરી ન રહે; એને તો એના કામને અનુકૂલ અંધારું જ પસંદ પડે.
 આયસ [સં. આયસ :]-શ્રમ. પરમેહ-પરમેશ, પ્રભુ. ગાધ-ચારધ.....ગોવાલ-
 ‘ ગાયો વાળે તે ગોવાળ : ’ આમ પણ કહેવતનો પ્રયોગ થાય છે.

૮ અદ્ભુતવીરો

૧૪૧-૧૪૫ કડાહરઈ-કટાઈ ઉપરથી (?) ચહવી મનસા...શુદ્ધિ-મન
 ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. ધવ-ધાવડો, એ નામના ઝાડનું લાકડું. છાંદા-છિદ્ર,
 ચાંદા. વધદાગી-(?)

પૃષ્ઠ ૧૯

૧૪૬-૧૫૩ મોટા.....રાજ-બુદ્ધિમાનને બધો વિચાર, મુરખને વા ને પાણી.
 પર્થલા-પેલા. મેર-મેર પર્વત. એ સુવર્ણનો છે અને પૃથ્વીનું મધ્યભિંદુ છે.
 વીગતવાર હકીકત માટે જુઓ : રા. ડાહ્યાલાઈ દેરાસરી કૃત પૌરણિક કથા
 કોષ : તૃતીય ખંડ. કૌલકમતિ-કૌલીન એ નામના મત અનુસાર. શાકત વિધિનો
 એક પ્રકારનો અનુયાયી ‘ કૌલીન ’ કહેવાય છે. જુઓ : “ તદેવ કૌલિનમિવ
 પ્રતિમાતિ । ” (કાલિદાસ : વિક્રમોર્વશીય.) ભૂખ્યુ.....ભણી-ભુખ્યા
 શું પાપ ન કરે ? તે પોતાની પત્નીને પણ લગ્નનિયમનો ભંગ કરી બ્યભિચાર
 માટે વેચી ખાય. માંડણે અહીં તેના કાલના સમાજનું નીતિબ્રષ્ટ પાતુ ચર્ચાર્થતાથી
 આલેખ્યું છે. શવિ આટા રેહણિ જય-સૌ આટાલુજમાં જય. રેહણિ-રરતે, કૂચ-
 કચ, વાળ (?) પાવર્દ-હીજડો. આખડી-પ્રત, બાધા. ઉપરિશ્યુ-ઉપરથી. વાળું ખીજ
 તણું સહિકાર-આંખાનો ગોટલો વાળ્યો. ક્ષ્વ વાંછઈ વિંણ વાંચા દાર-પત્ની
 (દાર) નું વય પુરું ખીલ્યું ન હોય ને તેની તરફથી પ્રજનની ઉતાવળી ઇચ્છા
 રાખે, ખણ્યુ-ખોલ્યું.

પૃષ્ઠ ૨૦

૧૫૪-૧૫૬ વિભુસણકાવિ બુદ્ધિ વિપરીત—વિનાશ કાલે બુદ્ધિ બગડી. વિરાલ [સં. વિહાલ:]—અંખ (?) ભીર—ભેર, મિત્ર, ભીડલુ. ગિરદ—યરોગાન. દના—દાની (?) ગામગલમાંણું—ગામસારણું (?) યસવાહ—‘ યસ વાહ ’ એમ પાઠાંતર ગાઠવી યસ લે એમ અર્થ ઘટાવી શકાય. કોડા વચનિ-રમતના બોલમાં. ઢંકિ—ઢાંકી (?) કે ઢાંકણી—ફાણી (?) પ્રાણી—‘ પ્રીણી ’ હોતું નેહએ.

૧૫૬-૧૬૦ સમકિત—સમોકિત, સમ્યક્ત્વ. કુંભી—કુભીપાકે. કુંભીપાક એ એકવીસ જાતના નરકમાંનું એક ગણાય છે. જે કાઈ સજીવ પ્રાણીને રાંધીને ખાય તેને તેને આ નરકની યાતના ભોગવવાની હોય છે. નિઃસંતા-અપુત્ર. મેહન—(?) કિમ માંગલિ જઈ દીકરા—કિમ મા ભૂલિ જઈ...એમ પાઠાંતર લેવાથી અર્થ ફેરક બેસે છે.

૬ રાજનીતિવીશી

પૃષ્ઠ ૨૧

૧૬૧-૧૬૫ સદગર—સદ્ગુર. આકની લાકડી—આકડાનો લાકડી (?) રૌરવિ—નરકમાંનું એકવીસ નરકમાં. એક નરક રૌરવ છે. રાહ.....તેહ—રાજ્યએ માની તે પૂર્વ દિશા [દેશ]. સત્તા આગળનું શાણપણ. પૂર્વ પુરૂષ—પૂર્વે યદ્ય ગયેલા મહા-પુરૂષો. માંજર—ખીલારી. સુદ ગુર—‘ સદ્ગુર ’ એ શબ્દ હોવો નેહએ. સખાલો—સુખ-વાળો. ડાંકુ—રસ્તો. ‘ ડાંકે પડો ’ એ પ્રયોગ ચાલુ છે.

૧૬૬-૧૬૯ ઉચના રાહ—ઉચના રાજ્ય—સોમવંશી યદ્યુત કોણના વંશમાં જન્મેલા ધર્મ નામના રાજાનો પુત્ર. કલ્પવૃક્ષ—એમની સંખ્યા પાંચ છે : પારિભદ્ર (વિંબ), મંદાર, પારિમતક, સંતાન અને હરિચંદન (નર્મકથાકોષ.) આફળી—એની મંગે. ઉવેદી—(?)

પૃષ્ઠ ૨૨

૧૭૦-૧૭૪ ધરમાકુલિત—ધામ—તાપ—થી પીડાયલું. મકાતી—દાણી, જકાતી અમલદાર. તુર—આકડાનું રૂ. ગ્રામધિપ—ગામપટેલ. માર્ઠ—માય, સમાય.

૧૭૫-૧૭૭ કો કન્યા વેચી વૃત લીઈ—વૃત ‘ વિત ’ ને બદલે પેસી ગયેલા છે, જૂ હરે—‘ જુવાર ’ શબ્દના અક્ષરો છિન્ન બિન્ન થયા લાગે છે. પીઠા—ચાંચા, દાઢયા.

પૃષ્ઠ ૨૩

૧૭૮-૧૮૦ ન્યાતિ [સં. જ્ઞાતિ:]—જ્ઞાતિ. આપણી—પોતાની. અલગ કહે—બહિષ્કાર કર્યો. વાદ—વાદે, પાછળ. ગોવ્યંદ [સં. ગોવિંદ:]—પ્રભુ. રતિ—પ્રેમ. રીઝાવું—પ્રસન્ન કર્યો. મહાવુ—મહલાઓ, મોટા કર્યો, ફેલાવો. નિતુ—નિત્ય, પ્રમાણ—બરાબર છે, સહી. પ્રમાદ [સં. પ્રમાદ:]—આળસ.

૧૦ નૈરાધ્યવીશી

૧૮૧-૧૮૨ આશાપાશ [સં. આશા + પાશ:]—આશારૂપી જાળે. વિલસઈ—ખીલે. આપિ—પોતે. દીવાલી [સં. દીપાવલિ:]—દીવાળી; મન. સુખડ—સુખડે. કાકરડા—કાંકરા. એણુ—એ. માકડ—માંકડું. માંકડ નાચઈ યોગી ખાઈ—વાંદરે નાચ કરે ને તેની કમાણી યોગી ખાય. સરખાવો:

“ મિલ્યા માનવી વાંનર સાથિ, પેટનાટ કરસી પરભાતિ;
આગિ ઉખાણો મહીઅલ માહિ: માંકડ લીખઈ જોગી ખાઈ. ”

(શ્રીધર: રાવણુમંદોદરીસંવાદ.)

તઠકુશીત—વડકોછાયા. વિણુ—વને. અધિકરણાર્થ સપ્તમી અધ્યાહત. વિછાંડયા—ત્યાગ્યા. સાધુ—સાધ્યો.

૧૮૩-૧૮૪ શવહૂનઈ—સૈને. મતાં—સહીઆ. કાળલિ બીનઈ ધાખલિ કાળ—કાંબળ ધાખળી માટે બીની થાય (?) વિસમી [સં. વિષમ]—કપરી. ઉંખર—ઉમરો. વનવાસની વિસમી વાટ, ધર બીખર દોહિહું ઘાટ—આ સાથે સરખાવો:

“ ઉમરા તો હુંગરા થયા રે, પાદર થયાં પરદેશ,
ગોળી તો ગંગા થઈ રે અંગે ઉજળા થયા છે કેશ;

ઘડપણુ કેણે મોકલ્યું ? ”

(નરસિંહ મહેતા: જ્ઞાનનાં પદો.)

કાલા—કાગડા (?) ભઈરવ ઝાંપ [સં. ભૈરવતર્જક:]—ભૈરવચાતના. કાશીમાં પરમાત્મના સ્વરૂપમાં બળવાની હોંસવાળા સુમુક્ષુઓની કાલભૈરવ મરણકાલે જે ભયંકર શુદ્ધિક્રિયા કરે છે તે. સરખાવો:

“ પાદપ કહે પેસો પાણીમાં તે કમળે ખાધા ભૈરવજાપ;
અર્ધજળ રહી ઈશ ઉપાસે આપોપું ખુંચાડી કાંપ. ”

(ઉદ્દવ: રામાયણુ.)

૧૮૫ ખાંધી—બંધન કરી. માંમ—અહંકાર, મમત્વ. સરખાવો ‘મમ’ શબ્દ માટે:

“ પણ મિત્ર આગળ મામ મુકી માગતાં જવ જાય;

મામ ન મુકીએ રે ! ”

(પ્રેમાનંદ: સુદામાચરિત્ર.)

એણુ [સં. એન:]—હરણુ. મીન [સં. મીન]—માછલું. ઇંદ્રિઅવશ—ઈંદ્રિઅવશ. પાંચ ધરિ ડાકિણિ પરહરિ—પાંચ ધર તો ડાકણુ પણ છોડે છે.

પૃષ્ઠ ૨૪

૧૮૬-૧૮૭ પરમહંસ—ઈશ્વરજીવની અદ્વૈતતા અનુભવનાર ઉચ્ચ કોટિનો સ્થિતપ્રજ્ઞ. મોકલિ—મોકલે, છુટે. વરુ—વરો, ખર્ચ. ભંડારી—ખજાનચી. થમ થમ—શકલિ થર જઈ.....રાઈ—આ સાથે સરખાવો કહેવત: “ દાતારી દાન કરે ને ભંડારી પેટ ફુટે. ” પાશિ—પાસે. અમોચત—(?) દેહાગમે—જન્મ થતી વખતે.

૧૮૮-૧૮૯ બીર (?) ચિડી-ચીઠાય. દક્ષા [સં. લીક્ષા]—મત. ક્રોધક્ષમા વારેલા કામ-ક્રોધ અક્ષમા [ક્ષમાને બદલે ' અક્ષમા ' પાઠ લેતાં] વગેરે નીવારવાનું ઠેકાણું. વરઈ-નય. મારિ ન મનસા નારિ સોહ વસી-ઉરે વસી રહેલી પ્રિયાની વાસનાને ડારી [મારી-હુમ કરી] નહીં. કમરિ કટારી ઢીક ઉપરિ કિશી ? —કમરે કટારી હોય ને તે ઉપર ગડદો [ઢીક] કેવો ?

૧૯૦-૧૯૧ ન્હુ લૂટી લિશિ રખવાલ-જો સાચવનાર [રખવાળ, રખાપીઆ] સાચવવાનો માલ લૂટી લેશે તો. કાછીઉ-કાછીઓ, શાકપાન વેચનાર. ન્હુએ વાડિ ચીમડાં ખાઈ? સરખાવો: વાડ ચીમડાં ચારે. ન્હુ આપણૂં છાંડી રહિ-જો હું'પાણું [આપણૂં] ત્યાગીને રહે. સરખાવો:

“ ચિત રૂપી રોગ મનને થયો, અખા આપોયું બુલી ગયો. ”

(અખો: છરખા.)

પાઠલિ સોખ્ય અનંતા લહિ-પાછળથી અપાર સુખ (આત્માનું) પામે.

૧૯૨-૧૯૫ સુહુણું-રવળાં. સંચ-પ્રપંચ. વ્યસનબિસન-વ્યસનખસન. બચુ-થયું. બાધે કડળી ગામ ન વસઈ-કણ્ણીઓ છુટા રાખવાથી ગામ ન વારે. વરાંસમ-ભુલથી, ભ્રમથી. ઈસ-ઈશ, મહાદેવ. નિકંટ-નિષ્કંટક. દેભલિ-દેવળે. સાન-અખડિત.

પૃષ્ઠ ૨૫

૧૯૬-૧૯૮ હૈધ દૂલાણુ-હૈડે દુલાણું. બાધનાં કુલ બાધને ચડિ-હાલમાં આ કહેવત આમ પણ બોલાય છે: “ બાધનાં કુલ બાધને ને શોભા મારા બાધને. ” યે યે વઈરપાણું.....શયે-જે જે વેરભાવ દર્શાવે છે તેઓ સર્વ તારા મિત્ર છે. સરખાવો આ સાથે: “ મૈત્રી મે સર્વ ભૂતેષુ વૈરં મમ ન કસ્યચિત્ ”. કભાવન મન-કભાવનું (અનીચ્છાનું) મન. છેદી નાક કરઈ અપસકંત-નાક બાઢીને અપ-શકુન કરે. ન્યાની-જ્ઞાની. અયાચિ વરત-અયાચક મત, હરિપાંશુ-(?)

ઝિરઈ-(?).....દુધિ વછ પંછ ફરહરઈ-દુધ પીવું વાછરહું પુંછહું હીલોજો. યે જન.....બીખ-ભટુંહરિને તીવ્ર વિરાગ થતાં તેણે રાજ્યત્યાગ કરી બીક્ષા માગી એ ઉપરથી કવિનું આ વક્તવ્ય લાગે છે. માત્રા જોતાં ' લખુ ' શબ્દ ક્ષેપક લાગે છે. સાસઈઈ-સહન કરે. વલ્લટુ લડસડત ભાંજઈ-અર્થ રપષ્ટ સમજતો નથી.

૨૦૦-૨૦૧ પસારઈ-(?) પુહુચુ-પહોંચો. ગણુ-ગળ્યો. અંકુરી-કુટી, પરા પરચંતિ, મધ્યમા અને વૈખરી-આ ચાર વાળીના પ્રકાર છે (નર્મકથાકોષ.) વરા-ત્રેષ્ઠ. પરાત્પર-પરાવાળીથી ચઢે એવી.

૧૧ સન્નનવીરી

૨૦૧ મણી-' બળી ' પાડાન્તર યોગ્ય લાગે છે. મયા-માયા, પ્રેમ. મા પ્રીસ-જુઈ મુહુસાલિ વીવાહ-મામાને ઘેર વિવાહ ને મા પીરસે [પ્રીસજુઈ] પછી શું બાકી ?

પૃષ્ઠ ૨૬

૨૦૨-૨૦૫ નિરોગ-રોગ વગરનો, ખીજા આશ્રમિ-ગૃહસ્થાશ્રમમાં. ૨૬-૨૭ (?) આપ-આપપણું, આત્માપણું. મનસા મેહેલિ સતોષિ જડી-આસક્તિ [મનસા] ત્યાગી સંતોષને વળગે. હેમ કચોલૂ-સોનાની વાડકો. લીખ ધાલઈ-લીક્ષા આપે. ભાગિ-ભાગો, નાશ કરો. પાશ નાંખ્યું-ફાંસો ધાલ્યો. ગુગલઈ-ગળે, ચર્મ ચીરા વિણ-આમડી ફાડયા વગર. ડંબક દાતક પૂરિ ન પડઈ-દાંભિક અને સંયમીને મેળ ન ખેસે.

૨૦૬-૨૦૮ શીય-શી, કેવી. 'ય' પ્લુત. આંખિય-આંખાએ. પચભારિ ગૌ-દૂધભરી ગાય. પરિ-રીતે, પ્રકારે. વિગતય-વિગતથી. ઉચા મેહ નીચા ચે ભરઈ-મેઘની સગ્ગનતા નીચે આવી નદીસમુદ્રોનું પાણી લઈ ઉચે જવામાં ને વર્ષવામાં છે. લોક માહિ શરિખા થઈ મિલઈ-મોટાનાનાનો ભેદ ભુલી સમાન થઈ લોકમાં ભળતા રહે. નારી કુંભ.....પ્રીછવઈ-જલખેતું લઈ પનીહારી ખેતું સાચવતી જય ને રસ્તે વાત પણ પેરે પેરે કરતી જય. બિહુ પરિ-ખે રીતે, અંદરના અને બહારના (દેખાડવાના).

૨૦૯-૨૧૦ ખાણ વધારે અથ્થ આફળી-ઘોડા પોતાનું ખાણ (ખાધ, ખાન) પોતેજ વધારે, આહાર વધાર્યો વધે એ ન્યાય. પ્રીશું...ધણી-ધણી ' ને બદલે ' ધણી ' પાઠાંતર ઉચિત લાગે છે. ચંગ-શુદ્ધ. " મન ચંગા તો કયરોટ ગંગા " એ કહુવત જુઓ. પર ઉપગારિ પદિ પદિ ગંગ-પરોપકાર કરનારને પગલે પગલે ગંગારેનાનનું પુણ્ય લાગે. દુધિ તુઠા મેહ-દુધે મેઘ વર્ષ્યા [તુલ]. દીહ-દિવસો તગતગઈ-ચળકે. લીહ-લીટી.

પૃષ્ઠ ૨૭

૨૧૧-૨૧૩ નાહાના લગઈ-નાનાં સુધી. અન્યાહ-અન્યાય, ગેરઈનસાદ. મારેવા-મારવાના. સરખાવો આ સાથે કરેવા, વરતેવા વગેરે આવાજ પ્રયોગો. લાસ-લક્ષાસ. હંસા-આત્મા.

૨૧૪-૨૧૬ સદગર વૈયાળ-સદગુરૂનાં વચનો. વિસમરામ-વિસમ રામ " એમ શબ્દો છુટા પાડીએ તો વિસમ, વસમા, દુષ્પાપ્ય એમ અર્થ ખેસે. જમલા-પાસે. જુઓ આ શબ્દ માટે:- " જમલો છે જો જો તું પડછંદો ને તે ઘશ "

(અર્થો : છાપા.)

આતમ લંગ-આત્મ દિગ-આત્માનું સૂક્ષ્મ શરીર. ગિરિગળ-પર્વતોનો સમુદાય. ગિરિ માયઈ-ગિરિ શિખરે. ટોલ-ટોચ (?) આદરહ-આદર્યે. 'હ' માત્રાપૂર્તિ છે. ધતર પતિ આદરહ અનંગ-અન્ય પતિ કરી કામનું સેવન કર્યું. ભવન ભૂખ પ્રાસાદનું ભંગ-ધરે ગરીબાઈની ભુખ ને ધરભંગ થવું, પત્ની વગરના થવું.

૨૧૭-૨૧૮ ભુધ-ભોય. હાલી મિત્ર કોઠીબડેદુ- (?) કવિતા-કવિ. 'કવિતા' શબ્દ કવિના અર્થમાં જુના કવિઓ વાપરતા આવ્યા છે. જુઓ:-

“ બુદ્ધિમાંનિ તાં મિં સ્તવ્યું ચતુર રકંધ માંહે એહ;
કવિતા કાવ્યે રીસ મ આણસો દેતી પ્રબંધ એહ. ”

(ભાલણુ: મુનાખ્યાન.)

“ કર સાહી કવિતા તણે મારગ મુઝ દેખાડી. ”

(મીધર: રાવણુમ દોદરીસ વાદ.)

ખંધ—કાવ્યખંધ. ભાલણુકવિ ‘ ભાષાખંધ ’ રાખ્દ વાપરે છે:

“ તેનિહ પ્રીછવા કારણે કીધુ ભાલણિ ભાષાખંધ;
સકલ ઉપમા કહી ન જઈ, કિંચિત કથાસમંધ. ”

(ભાલણુ: કાદંબરી: પૂર્વ ભાગ.)

પાલાં કિશુ રાહલુ દુહ ?—આમિતો [પાલાં] રાજને શું દે ? આ સાથે
શુર ઉપરના અખાના પ્રસિદ્ધ પ્રહાર સરખાવો.

૫૪ ૨૮

જઈન—જૈનો. જયણ—ક્ષમાશીલતા. વરતુ—વર્તો, આચરો. વીસાસ—વિશ્વાસ.
કવિના વિચારો જૈન વજેરે અન્ય માર્ગોઓ પ્રતિ ઉદાર છે. વાહ્યાં—ખેંચાયલાં.

૧૨ દ્વૈતવીરી

૨૨૧-૨૨૩ સૌક્ષ્મ [સં. સૂક્ષ્મ]—સૂક્ષ્મ. કંધિ—[સં. સ્કંધ:]—
ખાંધે. ડાંગે માંડે પાણી એક—પાણીમાં ડાંગ માર્યાથી પાણી જુદાં નથી થતાં તેમ
પ્રાણી પ્રાણીમાં દ્વૈતમાવ નથી, સૌ એક છે. કે ઉપવીત પેટિ નવિ બળ્યાં—કોઈ
બાહ્યણે (ઉપવીતધારીઓને બદલે ઉપવીત રાખ્દ વપરાયો લાગે છે.) માના
ઉદરમાંથી સંસ્કાર લઈને નથી આવ્યા. તરક [ક્ષ. તર્ક]—મુસલમાન. સૂનત
[અ. સૂનત—રસ્તો]—પેગંબર સાહેબ અને તેમની પછી ગાદીએ બેસનાર
ખલીફાઓએ જે પ્રમાણે વર્તણુક રાખી હોય તે રસ્તો. મુસલમાનપણાનો આ એક
સંસ્કાર છે. એમાં લિંગમણિની ત્વચાનો છદ કરવામાં આવે છે. નો [સં. ન + ઉ]
નહી. છૂંચિ—તોડી. જુઓ: “ શું થયું વાળ લોચન કીધે ? ” (નરસિંહ મહેતા.)
ગર્ચા—પડ્યા. દર્શન—દર્શન—શાસ્ત્રો. આપ આપણાં રૂડાં ચવઈ—આપ આપણી વસ્તુને
સૌ કોઈ રૂડી કહે [ચવઈ.]

૨૨૪-૨૨૫ ઉચાપીક [સં. ઉચ્ + સ્થા]—ઉદ્ધંધન કર્યું. કૂઈ [સં.
કૂપ:]—કુવે. દુટિહ—દોડે. તેજી—ધોડા. કાનસોરા—કાન સુધી. શૈવ—શિવમાર્ગો.
પરકઈ—[સં. પ્ર + સ્થા]—સ્થાપે. સાંખ્ય—તત્ત્વજ્ઞાનનો એક પ્રકાર. ન્યાય,
વૈશેષિક, પૂર્વમીમાંસા, વેદાંત, સાંખ્ય અને પાતાંજલ: એ છ છે. આ વેદ—ઈશ્વર—ના
અસ્તિત્વને માનનારાં દર્શનો. ઈશ્વરના અસ્તિત્વને નહીં માનનારાં છ દર્શનો:—
ચાર્વાક વા લોકયત્નિક, માધ્યમિક, યોગાચાર, સૌત્રાન્તિક, વૈશાષિક અને દ્વિગંબર.
પ્રકૃત [સં. પ્રકૃતિ:]—પ્રકૃતિ. સાંખ્યદર્શનમાં પ્રકૃતિ, વિકૃતિ, ઉલ્ભાત્મક અને

અનુભવાત્મકઃ આ ચાર પ્રકારના પદાર્થ મનાય છે. મીમાંસક-પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસા એ બે કે એકનો અનુયાયી. (વિગતવાર હકીકત માટે જુઓઃ મહિષાસુર ક્રિવેદીઃ સિદ્ધાંતસાર.) ચાર્વાકિ-ચાર્વાકમતમાં. ચાર્વાકદર્શન લોક-સંમત વાક્યોનો આશ્રય કરે છે, અને પારલૌકિકને નથી માનવું. દેહસુખ એનો પરમ પુરુષાર્થ છે. ચાર્વાક નાસ્તિકોનો શિશિમણિ ગણાય છે. એનો સિદ્ધાંત જુઓઃ

“ યાવજ્જીવં સુખં જીવેન્નાસ્તિ મૃત્યોરગોચરઃ ।

મત્સીભૂતસ્ય દેહસ્ય પુનરાગમનં કુતઃ ॥ ”

બોધ—બૌદ્ધદર્શનકાર બુદ્ધ. માધ્યમિક, યોગાચાર, સૌત્રાન્તિક અને વૈશાલિક એ ચાર નાસ્તિક દર્શનનો સમાવેશ કેટલાક મતોએ બૌદ્ધદર્શનમાં થાય છે. બૌદ્ધ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ બે પ્રમાણ સ્વીકારે છે. એમની ભાવનાઓ સર્વ ક્ષણિક છે, સર્વ દુઃખ છે, સર્વ સ્વલક્ષણ છે અને સર્વ શૂન્ય છે.

ચાક ઉપર પીડું મૂકિલ—માંડણ આ દર્શનોની વિવિધતાને કુંભારના ચાક ઉપરનો પીડો કહે છે. એમાંના સિદ્ધાંત કુંભાર ગારાના પીડાના આકાર જેમ ધરે છે તેમ તે તે દર્શનકારો એમાં દર્શનો જેમ ફાળ્યું તેમ ધરે છે.

પૃષ્ઠ ૨૬

૨૨૬-૨૨૮ નયણ—‘ નમણ ’ નમવા યાગ્ય એમ પાડ લેવો (?) જહારશર્ધ-ઝારશે (?) ખુટ ખેડઈ—દિશામાં ખેડે માં નય. કહી કડણિ બદસસિ ડંટ-કોણ વાંકેચુંકે રસ્તે [કડણિ] ડંટે ચઢશે ? છપ્પા ૨૨૫ થી ૨૨૮ માં કવિ વિવિધ દર્શનોનું એની સુત્રાત્મક સચોટ શૈલીમાં વર્ણન કરે છે. વ્યોમગતીસૂ ન પડઈ પાથ, ચે દૂદ્ધે તે તેરજ હાથ—આલ [વ્યોમગતિ] ડંડળે [પાથ] નથી બરાવું, જે શોધું [દૂદ્ધે--હુંદું] છું તે તેરજ હાથ છે—પ્રત્યક્ષ છે.

૨૨૯-૨૩૧ ષટ્દર્શનીય—છ દર્શનકારોના. કોઈ ન કંઈ ઉત્તરઈ ભાર—કોઈ ખલા—નો ભાર ઉતરાવવું નથી. બધાજ એમના મતમતાંતરોનો ભાર લાંબ નય છે. જન્મ-જંદગીના અર્થમાં. ફૂટી હૈયા ન દેખઈ ભાલ-છાતી કુટવાથી કપાળ જેઈ શકાવું નથી, સત્યદર્શન બીજેજ રથલે છે. ધણી--દેવ. હીંમ પ્રભાત કરે--હૈયામાં ઉજેરા (જ્ઞાનનો) કરે. સૂરિજ-સૂર્ય. ઝંધી—ગાંડ. જે માયામદ.....અધિકાર ?—જે સંસાર માયામય બનાવ્યો છે તેા તે ત્યાગવો એમ કહેવાનો અધિકાર ક્યાં છે ? શરચી—સરજ, બનાચી. યુગસ્રષ્ટા—યુગનો જનક. છાસિ—છાશ માટે. દોહણી—હાંડલી, હાંલ્લી.

૨૩૨-૨૩૪ ચમણ—જમણ, ખાવાનું. સુણહુ [સં. જ્ઞાનઃ]—કુતરો. વાગ વિસી—વાચા વીશે. ગુફા [સં. ગુહા]—કોતર. માંટી-ધણી. કહ કાશી કહ દ્વારામતી ?—સાત મોક્ષદા નગરીઓમાંની બેમાં કઈ મોક્ષદા ? કાશી કે દ્વારામતી ? આરતિ [સં. અર્ચઃ]—સ્વાર્થને લીધે.

૫૭૭ ૭૦

૨૩૫-૨૩૭ ઉછાં-ઓછાં. વિલસી નારિ-સી સાથે વિલાસ ખેલ્યા. વંચુ [સં. વચ્]—ખોલી. સ્ત્રીલીલા—સ્ત્રીચરિત્ર. ધાલુ—મારો. પર પાડઈ રમે—પારકા ઉપર ઉપકાર [પાડઈ] કરવા મન કરે. તણગ—નસની તાંત (?) ડંખાઈ—દખાઈ (?)

૨૩૮-૨૪૦ મહુત—મોટાઈ. સામરથી [સં. સમર્થ]—ખલવાન. આલોચી—વિચારી. મ્લેછ—આર્યેતર લોકો. પૂત—પવિત્ર. વિલગાં જાઈ—વળગ્યાં જાય.

૧૩ ભક્તિપીરી

૨૪૧ ગામિ નિરંખિ એરંડિ યહૂં—સરખાવે ‘એરંડોડપિ દ્રુમાયતે’ એ સંસ્કૃત કહેવત. નીરંખિ—નીરખે.

૫૭૭ ૭૧

૨૪૨-૨૪૪ વિસાહી ખીછાવી. ટાલ-નાખી દે. વણી લૂછી-વીણી લૂછીને. ચુસર-ચાર સરનો હાર. ગંગ પ્રવાહ ત્રણે-ગંગાના ત્રણે પ્રવાહ, ત્રિવેણી, ગંગા યમુના ને સરસ્વતીના. આખલ્યુ—નાહો (?) કે આયડ્યો (?) ધધરણુ—દીયરવડું અથવા જેઠવડું, ગગરાણુ, નાતરે. વાલિમ [સં. વલ્લમઃ—બહાલઉ, વાલમ]—પ્રિય, વહાલા. રલી-રળીને, મેળવીને. વિણ કાચિરી માહેત ન રહિ—પાઠ બહુજ બ્રહ્મ લાગે છે. ‘વણુકરણી મહેતરનિ રહિ’ એમ સંભવે (?)

૨૪૫-૨૪૭ અભિધાન—નામ. ગહૂં [સં. ગોધુમઃ]—ધહુ. તસ-તેને. માંઠા—માંડણુકવિ. ગુરિ—ગુરૂએ. લુલાવા—વળાવવા, પાછો મોકલી દેવા. સંઘાતિ—સાથે. નંદા—નિંદા.

૨૪૮-૨૫૦ મિથ્યાતી [સં. મિથ્યાદૃષ્ટિઃ]—ભક્તિહીન મનુષ્ય. માહવ—મહાવ, માધવ. પાલક પરવરઈ—નીક [પાલઈ] જાય. છાંડઈ કામ—વિષય વસ્તુઓ ત્યાગે. ઈટાલ-ઈટાળા (?) ઈટના કકડા (?) અગન-અગ્નિ. વાટલા-વટાયલા ભુકો. પાન બિ લિ-આ કે ‘પાન બિલિ’ પાકાંતર ? તોલણું—તોલ. શીહ-સિંહ (?)

૫૭૭ ૭૨

૨૫૧-૨૫૩ સુંડલું—સુંડલો, ટોપલો. ઇતિ—આ પ્રમાણે, પુરેપુરી. નિઘટ—નિશ્ચયપૂર્વક. ચાહ—ચાસ, હળની ખેટ (?) યદિ સમતિ—વ્યક્તિ સમષ્ટો, એક અને સમૂહ. આંધા લાકડી—આંધળોના આધાર. જરા—ઘટપણુ. નિઝહઈ—કળજે કરે, અશક્ત બનાવે. વ્યાપ—વ્યાપકતા.

૨૫૪-૨૫૬ હેજ—પ્રીતિ. લહિણા—લેણાના. નિખેવ—નિખેવ, જરૂર. આરીશું—દર્પણુ. વ્યરાંરે—વ્યવહારનું.

૨૫૭-૨૫૯ શર્મ—શ્રમ. દિશિ અમૂઢી ચ્યારિ—આ પાકાંતર કે “દિશિચ અમૂઢી ચ્યારિ” (?) ઉખરિ—ઉખર ભૂમિમાં, ખારાટવાળી ભોંયમાં.

પૃષ્ઠ ૩૩

૨૬૦ લાભ—લાભે, પામે. પાઠી—ભણી. અતિહાસ [સં. ઇતિ + હ + આસ]—આમ હણું, તવારીખ. વૈદિક—વૈદ્ય વિષયક, આયુર્વેદિક. યોતિવિદાસ—જ્યોતિર્વિદ્યામાં રમણ. વીન્હાતી—જેને ઘેર વિવાહ માંડ્યા હોય તે.

૧૪ બોધાવિડ'બનવીરી

૨૬૧-૨૬૩ ખરિ—ગધેડે. વાહ—વાહો (?) બાધો (?) બાકરી—મમત (?) 'બાકરી બાધવી' એ પ્રયોગ પ્રચલિત છે. જુઓ : "અખા સો બાધે બાકરી, કોઈ ન જીવે હરિ પાછો ફરી." (અખો : છપા.) આવડું—(?) પઈડી નાચિ કિશું ધુંધટું?—નાચવા પેટી પછી લાજ ક્યાં કાઢવાની? પ્રયા—ગયા. શંધ—સંધ. શર—ખર (?) ચાચરિ—આંગણે, ચકલે. જુઓ આ શબ્દ માટે :

"રહો રંડા! રોતી હાવે, તાંત તુંમરાં તોડોજ;
મજ તણા માણિયા મોટા તેહ ચાચરે ફોડોજ."

(ઉદ્ભવ : રામાયણ.)

૨૬૪-૨૬૬ ચંત્ર—જંત્ર. મુહુલિ—મહેલે. વંચ—છતરપીડી, દ્રોહ—દંગો ફટકો. છીલ—છલકપટ. છરણ દ્યુત પશુ એકધ મરૂ—(?)

પાટા—ભર્યા, માલદાર. સખાઈલ—મિત્રાચારી. ખરલીડાનું—ગધેડાની લાદનું. ચોપડ—ધી વગેરે ચોપડવાના ગદાધો. વાંસધ—લોધે. માલવું—માલવદેશ (?) દોણું. (?) સાધ—સાધ (?)

પૃષ્ઠ ૩૪

૨૬૭-૨૬૯ અણભાખિ—અણખોલ્યા. ઈટાલ—(?) સત્ય કૂચા ખારિ—સત્યરૂપ કુવાની ખારી એ અર્થ કે 'કૂચા' ને બદલે 'કૂપા' પાઠાંતર ઉચિત છે (?) બહિં—ગહું—નિંદુ (?)

૨૭૦—૨૭૨ સુરખાન—મદિરાખાન. સોલસહસ્ર ભોગવતુ કાન્હ—કૃષ્ણે સોળ હજાર ગોપિકાઓ ભોગવી. આમિષ—માંસ. વાદ—દેખાદેખી કરવું તે. ઈશ હલાહલ પીધું બઈ—મહાદેવે ઝેર પીધું તે પચાવવાની તેમની શક્તિ હતી. ડાંડા—શેરડીના સાંઠા. કાલિ—મહાકાલિએ. અપેય કલપના—'અમેય કલપના' એ પાઠ વધુ ઉચિત થઈ પડે; નહીં માપી શકાય તેવી કલપના. મદિ—મધ. રૂનિ—(?) પરરામાં—પરપ્રાંત પત્ની. અણુભ્રતી—ભટ્ટ વગરની (?) ભવક્રિયા—સંસારનાં આચરણ. લવ—લોહો અંશ. દાધ—લાંછન. સર્વસ—સર્વરવ. મીઠ—મીઠું, ગળ્યું. વર—પરાણું. આપલી—પોતાતણી. પ્રસુતા—માતા.

૨૭૩-૨૭૫ ઠાટ—ઠાઠ, ભપકો. શીખાદરી—શીખ + આદરી—બોધ લીધો. ડાંગે ભરી—બડાશથી ભરપુર. પરાણિ [સં. પ્રાણા:]—બળથી. સરખાવો જુની સુજશતીમાં વપરાતો શબ્દ 'સપશણ'—મજબુત, બલવાન. વજિ—અથડાય. પ્રીયા—પ્રથા (?) ઠાટ—પથ્થર (?) નવિન રહણી છેદણ વાટ—નવો આચાર [રહેણી] અને

કાપવાનો [છેદણુ] રસ્તો. (?) અથવા નવિ નરહણી...એ પાઠ (?) આણુ જેહ સ્વદારા રંગ-સરખાવો ભર્તૃહરિનું “ સ્વયોષિતિ રતિ: ” સાપ મરઈ નવિ લાડી ભંગ-સાપ મરે નહીં ને લાકડી [લાડી] ભાંગે નહીં.

પૃષ્ઠ ૩૫

૨૭૬-૨૭૮ યુગ પાહલે-પ્રથમ યુગમાં, સત્યયુગમાં, પ્રસાદ-નૈવેદ્ય, કલ્પયુગની પ્રૌઢિ-કલ્પયુગના મહિમામાં. ગોરી ગોરાપણું ગ્યુ કોઢિ-ગૌરવણુંની સ્ત્રીનું ગોરાપણું કોઢમાં આવી રહ્યું. નાભ-(?) નભિ-નભમાં-આકાશમાં એમ પાઠ હોઈ શકે (?) દ્વાપર-ચાર યુગોમાંનો ત્રીજો. યુગ ચાર છે: સત્ય અથવા કૃતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિ (નર્મકથાકોષ.) ત્રયતાયુગ-ત્રેતાયુગ. શીદરા-(?)

૨૭૯-૨૮૧ સર્ક્-સિર્ક્. ન ભીન્ઈ નીર મૃણાલ-ધોર કલિકાલમાં પણ જલ-કમલવત્ સ્થિતિના હોય. છીલરિ-ખાખોચીઆમાં, નાનકડા તળાવમાં સંધ-સિંહ. સંધ...ગમઈ-સિંહને ખાવાનો સ્વાદ હોય છતાં ઘાસ કઢી પણ ન ખાય. વિક્રિયા-ફેરફાર, પલટો. ભાજ-શોભે. સાંખિ-કાટ (?) સ્થિત-ચિતા. જુગતુ જમાન-યોગ્ય બાંધધર. ફેરફાર, પલટો. ભાજ-શોભે. સાંખિ-કાટ (?) સ્થિત-ચિતા. જુગતુ જમાન-યોગ્ય બાંધધર.

૨૮૨-૨૮૩ અકલીણા-અકલવાન. સકલીણા-સુકલવાળા. વાઈ ડુંગર..... હોય ?-જે ડુંગરો પોતાની દૃઢતા તથા હાલી ઉઠે તો અગ્નિ [અગન] ને પોતાનું છેદું ભાગતાં શી વાર ? તે જલદી સૌ ચેતાવી બસ્તીભૂત કરી દે. કાણી [સં. એકાક્ષી] —એક આંખની. સાતી-સાથીઓ. ઘસરડિ-લોસોટો, લીહ. હુષ્-સ્થિ-હરિશ્ચંદ્રે. ત્રિરાકુપુત્ર અયોધ્યાનો સત્યવાદી રાજા, સત્ય માટે સર્વસ્વપાપણું કરનાર પુણ્યસ્થાન સત્યવાદી રાજા. અલીચલ-અવિચલ. સગલ શેઠિ [સં. સુકાલ + શ્રેષ્ઠી] —ગુજરાતના કવિતાસાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ એ નામનો વૈષ્ણવ શેઠ. પુત્રિ કાજ-ચેલૈયા નામના પુત્ર માટે. સંખરિ-સીંધ્રી રાજાએ. અયોધ્યાના આ ચક્રવર્તી રાજાએ ખાજના બંધ કપોતને દયાભાવથી ઉગારવા પોતાનું માંસ આપવા તૈયારી કરી હતી. મયૂરકે-મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ મયુરધ્વજરાજાએ બ્રાહ્મણના પુત્રના લાલમાં પોતાના જમણા અંગને કરવતથી વહેવરાવીને લઈ જવાનો આત્મભોગ આપ્યો હતો એ ઇતિહાસ મહાભારત અશ્વમેધ પર્વમાં સુપ્રસિદ્ધ છે.

પૃષ્ઠ ૩૬

૨૮૩-૨૮૪ ભાત-ભાથ, ખાવાનું. પોતાના ખોરાકને ત્યાગો પણ સાથવાળાઓ સાથ સંબંધ ન ત્યાગો.

૧૫ ધનવીશી

૨૮૧-૨૮૪x ઉમારગિ-ઉન્માર્ગે, ખોટું રસ્તું. ગૃધ-(?) નાડીઈ-નાડી. સાડુ-સાડું (?) ત્રિહુ-ત્રણ. ઢીન્ઈ પાટ-પાટલો આપીએ. ખાડે-ખંડન કરે. વાચસ

x સ્વર્ગ. મણિલાલ વ્યાસે આ વીશીના છપ્પાના સંખ્યાક ૨૮૧ થી ૨૮૪ સુધી બેઠાંબેઠાં છે તે સુધી સમજાવીમાં પણ કાયમ રાખી છે. આગળ જતાં એ સંખ્યા મેળવી દેવામાં આવે છે. શંકરપ્રસાદ રાજા.

ચૂડડ(નાં) વધર—ધ્રુવર અને કાગડાનાં જન્મસિદ્ધ વેર. આશ્રયા—લીધા. ભરઈ—લહે. ભાંડ—વાસણ. કાના—કાંઠલા. અધ્યાત્મી—આધ્યાત્મિક. દૂધિ દાધુ.....ખાઈ—સરખાવો કહેવત: “ દુધનો દાઝેલો છાશ કુંકીને પીએ. ”

૨૮૫-૨૮૭ બલિનઇ મશિ—બલિદાનને બહાને. થઇ સરિ સાધ-શ્રી સાધ્ય થઇ. અભિધાન—નામ. અપગાર—અપકાર. આંખિના ફાખણા મુત્ત્ર વેગલું—અધા-પાનું દુઃખ ને મોતના ઉધારા. આહેડુ—શોકાર.

૨૮૮-૨૮૯ વચાલઈ—વચ્ચે (?) દાધુ—‘ દીધું ’ પાઠ ઉચિત લાગે છે. આપ વિતું કાળ-પોતાના ઉપર આવેલું કાર્ય. પ્રવાહરૂ—પરવાર્યું. પાહિ-પેં, થી, કને.

૨૯૦-૨૯૨ મર્જન-મર્જન, નહાતું તે. વાઝળી-મદિરા. હંસક-હિંસાત્મક, ધાતી. ઉલાલિ—ઉલાળી. ઝીણાં કાંતઈ ભૂઆરી નારી—જે સ્ત્રીએ ભુવાર કર્યું હોય છે તે કરકસરથી સંસાર ચલાવે છે. સુભટઈ—સુભટતાએ, શૂરાતને. અલભુ—(?) નમતી સાંગે નમતી મારો, હળપુણીએ. ઉદયાચલિ—ઉદયગિરિ ઉપર. વંછુ—વાંછ્યું, ઇચ્છ્યું. વનખડી—વરખડી (?)

૨૯૩-૨૯૬ પનુ—પનો, પીણું. રૌરવિ—રૌરવ નામના નરકમાં. નરક એકવીશ છે. ભુએ નર્મકથા કોષ અભવેખા—અભીલાખા, ઈચ્છા. મૂલ નહી.....ડાલિ— “ નાસ્તિ મૂલઃ કુતઃ શારવા ” એ સંસ્કૃત ઉપરથી. તાર—તારો, તરવામાં કુશલ. ઘાહ—લાભ. આસ નિરાસી—સરખાવો: “ આશાહિ પરમં દુઃખં નૈરાશ્યં પરમં સુખમ્. ”

૫૭૩ ૩૮

૨૯૭-૩૦૦ જાંત—જાંતુઓ. જોપતિ—ઈદ્રિઓના પતિ, ગાયોના પતિ, જોપાલ. અછતામિક—(?) ઉલગ-સેવા. આઈ-માતા. પંજર-પાંજરે.

૧૬ સાધારણવીશી

૩૦૧-૩૦૫ ટંગ—(?) અનભાવ—અભાવો. સ્વરામા—સ્વપત્ની. અપત્ય—પ્રજા. દ્રાઈ—દરાય, તુષ થાય.

૫૭૩ ૩૯

૩૦૬-૩૦૯ ઢાડી-ઢાઢી એ નામની મુસલમાન જાતિ. એનો ધંધો હોઈએના બાટ જેવો છે. ન ગમી—નહાં રચતી. અસતી—અસત્ય. વિરાંસિ—બદલે. ગાહુ ધાહુ ગાહુ—‘ ધાહુ ’ શબ્દ માટે સરખાવો:

“ અલ્યાં ! ગાહુએ થઇને શું ગાહો ? ” (પ્રેમાનંદઃ નળાખ્યાન.) કારી—ભયકર. વિરુઈ—વિરુદ્ધ. ઉખધ—ઓખધિ. અગઉધારઈ—અગ (ખીજ કાઢ પણ મીલકતની ખાંભધરી વગર) ઉધારે. ઉજવુ—(વધિપૂર્વક સમાપ્ત કર્યું. અનુકલી—અનુકૂલ. જમલિ—પાસે. રૂસી—રોપે. સાંસલુ—સહન કયું.

૩૧૦-૩૧૩ દુઈહિ—ધ્રુવજીએ. ધ્રુવજી પહેલા મનુના પુત્ર ઉત્તાનપાદ રાજા અને તેની અણમાતી રાણી સુરતીનો પુત્ર, તપ કરી ધ્રુવ [નિશ્ચલ] પદ પામેલો તે. કુકસ તાંદલા—કુસકા અને તાંદળા. લંચ-લાંચ. ખાટી-ભાખરી.

પૃષ્ઠ ૪૦

૩૧૩-૩૨૦ આદ્રાણુ—સુધયું તે. ભવાડયું—ભમાવ્યું. જેતી...તેતી—જેટણું... તેટણું. સુખ ન સાપવાસ ગેહ રહઈ—સરખાવો: “ સસર્પે ચ ગૃહે વાસ: ” એ સંસ્કૃત કહેવત. સાતે વીસુ—સાત વીસે ક્વાથ—કટો. તરઆરિ—તરવાર. સગાની ગાલિ ધૂતનાલી—સ્વજનની ગાળ એ તો ધીની નાળ. નિગમારથ—વેદના અર્થ.

૧૭ યુક્તિવીશી

૩૨૧ આવધિ—આવળના ઝોરે.

૩૨૨-૩૨૫ સવાસિણિ—સૌભાગ્યવતી. ધાતિ—ગોઠે. ઉરસ—આરસીઓ. ઈગારિ—એ નામનું જાડ. ધારઈ—ધસાય. વદાથી—કહેવાથી, ઠપકાથી. સૂનધ—સુના સુના, એકાંતમાં. પાસૂ—પાશ, જળ. વેડિ—(?) પકિ પંક—કાદવે કાદવ.

૩૨૬-૩૨૯ શિવા—પાર્વતી. પુલુક—પોંક. દીહુ—દિવસ. આર્દ્ર—ભેજ. ઘોડી લગી પટિલની પાદ્ર—પટેલની પાદર એમની ઘોડી જાય ત્યાં સુધીની.

પૃષ્ઠ ૪૨

૩૩૦-૩૩૪ મોટી કાર પીયારા રોટ—સરખાવો: પારકે ભાણે મોટો લાડવો. દૂત—દુત, જીવડું. આલિ આળ્યું વેલિ ગયું—એળે આળ્યું એળે ગયું. ઘટ—ઘટે. ચુડી પહિરી—ખાયલો થઈ. મા મ ત્રેઈનું—(?) વાનર વીછી ખાધુ યશુ—સરખાવો:

“ વાનરડક નઈ વીછીઈ ખાધુ, દાહજરિક દાવાનલિ દાધુ. ”

(જયશેખરસુરિ: પ્રબોધચિંતામણિ.)

ભરડા—સન્યાસી. જીઓ આ શબ્દ માટે:

“ આણુ દેઈ લક્ષ્મણુ સાંચરિયા, સીતવચનિ વનિ ગઈયા;

ભરડા રૂપિ થઈયુ કમાલી મઠી આગલિતાં રહિયા.

(કર્મણુ: સીતાહરણુ.)

રીરડી—જીમ. આહરતી—ખાંચેતી, જીમ મારતી. પખાણુ—(?) ખાંભજોડી—(?)

૩૩૫-૩૩૮ ધાતી—હિંસક. ગોલુ—ગોલો. રસાણું—રાવ, રહ. મેરાઈક—કાગમાંકડી, દીવાળી ઉપર ફટકા ફેરવા છોકરાં મશાલો કરે છે તે. કહિના ખાપ તણી—કેના ખાપની. મૃગતૃષ્ણા—ઝાંઝવાનાં જળ. તુઝ—તને અજુઝ—ભોટ, બેકદર.

પૃષ્ઠ ૪૩

૩૨૯-૩૪૦ રાવ—ફરીઆદ.

૧૮ હૃદયવીશી

૩૪૧-૩૪૩ ભુલિપાત—ભૂમિપાત. રાઈ—રાહે. એતાં—એતો. ઉક્કરી—ધરી, ખમી. અણસરી—અનુસરી. શારદાગરણું—શારદાદીક્ષાની દક્ષિણા. નેસાલ—શાળા.

૩૪૪-૩૪૬ સધીન—રવાધીન. બૂક—બુકો, ચુરો. અથા—આથો, કસ. ઊરડું—ઊકરું, ઊરું.

૫૦૪ ૪૪

૩૪૭-૩૪૮ પીઆરી-પારકે. ડાઢી-દાઢી. બીજલિ(?) સુઈ [સં. શ્વિ:]—
સોય. કુશ-કોશ (ખાદવાની.)

૩૫૦-૩૫૨ તોખ્યાં-સંતોખ્યાં. કુદાલિ [સં. કુદાલ:]—કાદાળીથી.
વહીતર-વેઠ. પશલીઈ-પોસે. નાડી મૂલી બેડી શ્રમ-મૂલ્ય નાડીનું ને જોર બેડીનું.

૩૫૩-૩૫૫ લોહડઈ-લોઢે. પટુલિ-પટોળે. ન્યાઉ-ન્યાય. વીજપર-વીજપુર
અન્યાયને વશ હોવાની કવિની નોંધ હોવી જોઈએ. સોનું નઈ સહરે-સોનું ને
સુગંધનો સુંદર મેળ. સરખાવો:

“ રામકથા સોનું નઈ સરહુ સો કવિ સીધર જીડસિ ખરું, ”

(શ્રીધર : રાવજીમદોદરીસંવાદ.)

૫૦૪ ૪૫

૩૫૬-૩૫૮ મયિ-મયતાં, વલોવતાં. કાલકૂટ-ઝેર. જીલુ-લહેરમાં રહે. ‘જીલુ’ના
આ અર્થ માટે જીલો:-

“ વીરમલ્લ વારી જઈ
—નાં હાથી જીલે બાગમાં. ”

(ગુજરાતી લક્ષ્મીતો.)

૩૫૮-૩૬૦ હાથીનો પર પેટ પૂરાઈ-સરખાવો: “ કીડીને કણ ને હાથીને
મણ. ” સહિદેશ-સ્વદેશ, પોતાના જ દેશમાં. વસા-વસેલા. ડાબકપૂર-એક જાતનું
કપૂર. ગણુ-ગુણુ.

૧૬ વૈરાગ્યવીરો

૩૬૧-૩૬૨ આપિ આલોચી જોઈ-સરખાવો આ સાથે:

“ જ્યાં લગી આતમા તત્ત્વ ચીન્યો નહીં ત્યાં લગી સાધના

સર્વ જીડી ”

(નરસિંહ મહેતા.)

સોપાન—નીસરણી.

૫૦૪ ૪૬

૩૬૩-૩૬૫ ભવાડિ-ભવાડાખોર. વઢવાડિજી-ટટાખોર. દીપણું-પંચાંગ.
કમુત્ર-ખરાબ. મુતરનો ખત્ર અખત્ર-ક્ષેત્ર અક્ષેત્ર. તરફડાં-તરછાડા. અપમાન. પાગ
ખાસડાં-પગના જોડા.

૩૬૬-૩૭૦ મંત્રમયી શાકિની-મત્ર સાધનારી શાકિની. ત્રાંબાના-ત્રંબાળુ.
ધી-દીકરી. ધુરઈ-કાપે. ઉચલ્યું-ઉલ્લયું. કહલેડાં-રોટલા રોટલી શેકવાના માટીના
તવા. ઠીકિર-ઠીકરાં. કુહુ-કોયલનો કુહુકાર મહુ [સં. મધુ]—મધ. ટોણુ (?)

પૃષ્ઠ ૪૭

૩૭૧-૩૭૩ અપદર્શણિ—(?)

ભૂર—મૂખ. કૂવાનું હેડક—કૂવાનું હેડકું. રાંણું—રાજ. ગામહિટનું ગાડણું—ગામા-
તનું—સમસ્ત ગામનું સહીઆર ગાડું. ભીલી—ભીલડી. હારગુનન—ચણીદીનો હાર.

૩૭૪-૩૭૬ માદલ—માદલીકું. પોથીનાં વિચંગણુ—પોથીમાંનાં રીંગણાં.
હૈમ—ધરેણું. ગયૂ ફલ—ફુલી ગયું, ચાલ્યું ગયું. કુપુ—શીશો. ઠળકતાં—ભાંગતાં.
ચાખિમ—જેખમ.

૩૭૭-૩૭૯ વક્ષણુ—(?) જપૂ—જત્યો. કંદર્પ માંચ—કામદેવનો ઢોલીઓ.
ઉલધ—ઓળે, હારમાં. અર—અરિ (?) અસુર સહવાર—સવાર સાંજે. શુક—વ્યાસના પુત્ર
શુકદેવ. શ્રીમદ્ ભાગવતદ્વારા પ્રભુભક્તિ કરનાર ભક્તવર્ચ શુનિ. સનકાદિક—સદાને માટે
પાંચ વર્ષના રહી વીતરાગ રહેવા ઈચ્છનાર ચાર જોડીઆ કુમારો: સનક, સનતકુમાર,
સનદ અને સનાતન. એ મહાજ્ઞાની ગણાય છે. કાસલિ—પાપે. વરીષ—વર્ષો.

પૃષ્ઠ ૪૮

૩૮૦ પરીઅટઈ—ધોખીએ. રયણુ—રત્ન. ખોડી માથિ ચમ કહિ ફૂલ—ખોડકે
માથે ફૂલ શી શોભા આપે ?

૨૦ લોકપીડાવીશી

૩૮૧-૩૮૩ રોમ [સં. રોમ:]—વાળ. વિવસાહ—વ્યવસાયી, કામગરો. વાંઝગી
[સં. વંઘ્યા]—અપુત્ર. તોરધ—તોરથી, મદથી.

૩૮૪-૩૮૭ સોર—લોહીનું ઉપસી આવતું તે. ભલાવીજી—ખોટયું. નીસત—(?)
મકાતી [અ. મકાતિઅ—ઈન્નરે રાખનાર]—એકહથ્થુ ઈન્નરે રાખનાર. ભૂતિ—
ચઢતી. દાતિ—શુદ્ધિ. ફરમાણુ [ફા. ફરમાન]—હુકમ, પરવાનો. ભાંડણિ—ભાંડની સ્ત્રી.

પૃષ્ઠ ૪૯

ગુડા—ગુદા. ગુદાવા—રખેવાળ.

૩૮૮-૩૯૦ દીવાણુ—દીવાન, વજીર. કાઠિ કાઠ—લાકડે લાકડું. અણાથિ—અનાથ,
દીનતા. શવકાહિનઈ—સૌને. આમલઈ—વજે, આમળે. શીદાણુ—ફુઃખી થયા. વાટ-
લીઈ—વાડકીમાં.

૩૯૧-૩૯૪ બંદા [ફા. બદહ]—ચાકર, ગુલામ. લૂગડ—કપડાં. આકુલયા-
ફુઃખી. મુખતેમીર [અ. મુખતાર—સત્તા આપેલી હોય તે + ફા. મીર, અ.
અમીર]—મુસલમાન રાજ, અમીર, ઉમરાવ. કોટવાળ—કીલ્લેદાર. હુનગંત—અંજ-
નીનો વાનરપુત્ર. વિગતવાર વૃત્તાંત માટે જુઓ નર્મકથાકોષ લેખુ—સાખ, હીસાખ.
ખાંચ—ખાંચો, વાંચો. મકિર [અ. મક—દગો, ફરેખ]—દગો. ખોળે—તપાસે.
ખોલાધર—કબુલત આપનાર. નીઠેઈ—નીઠે, ઓછા થયે. પાસલ—પાસો. દાઉ—દાવ.
દ્રામ—તાણું. ચમઈ [સં. જામાત]—જમાઈ. મહુ—મોં. ફૂઠણુ—(?) ગૂત—(?)

૫૬૩ ૫૦

૩૯૫-૩૯૭ મહિતથ [સં. મહત્]—મહેતે, પ્રધાને. ગલી-પાઠાંતર 'ગુલિ' સ્વીકારી-ગોળથી. કાટાઈ-કાટીયું (?) ઈલતિ ગદ્ય આદિતિ નવિ નઈ—(?) ઉછલ—ઉછાંછળાપણું (?) કોટિ કળા રતન બાંધીઉં—અરથાને યાગ્ય વસ્તુ આપી. આ સાથે સરખાવો:

“ લાખ લોક ઇમ બોલિ વચણ વાવસકોટિ બાધુ રચણ. ”

(જ્ઞાનસાગર: શ્રીપાલરાસ.)

૩૯૮-૪૦૦ રાહેલાની [અ. સચર—ચાલવું]—સહેલાણી, મોજ, ગારડી—મદારી. કણ પાહિ—કણુપે, કણુથી. માપ—પ્રમાણ. જલા—(?) માતી—(?) પટલ—પટલા, છારી. સઠાલ—(?) મીન મેપ વિચાર ન કોધ—આ કે તે જરા પણ વિચાર ન કર્યા. વાઈ—વાએ. પાય—રડાણ કર. સાર—મદદ. સેવકહિ—ભક્ત, 'હિ' માત્રાપૂર્તિનો છે.

૨૧ કૃપણવીરી

૪૦૧ રાઈ—રાખ. કરઈ કિજું સોનાની છરી—સોનાની છરી પેટમાં મરાય ? મસીતું [અ. મસ્જિદ—માથું નમાવવાની જગ્યા]—મરજદ, મસીદ. પરાભવ—હાર શેખ [અ. શયરવ—વૃક્ષ, સાહેબ, મોટો પંડિત]—મુસલમાનોની એક જાત.

૫૬૩ ૫૧

૪૦૨-૪૦૪ વેધીઉં—કાપ્યું. પાકું પાન—વૃક્ષાવસ્થા. પાન પાકું થયે ખરી પડે છે. લાંપ—(?) ઝાંપ—ઉધ. સાયર—સાયરો, પથારી. દોરુ—દોરો. ડાંડુ—સાંઠો. ગરથ વાવરું—પૈસા ખર્ચી વરા કાપ્યા. તરકસ [કા. તોર્કશ—તીર રાખવાનો ભાથો. કશીદન—ખેત્યું ઉપરથી]—તે રાખવાનો ભાથો.

૪૦૫-૪૦૭ સોર—અવાજ. પંખણુ—તમારો. માંડ્યા મોર—કવાયલ મોર. હાસું—(?) મેઘી—બુદ્ધિ [સં. મેઘા ઉપરથી] શવકહિ—સૈને. હસાંગણી—હસારત, મશકરી. આઈ [મરાઠી]—માતા. આલસુ.....સર્ચા—ગરીબાઈને ઘેર ઝાઝી પ્રજા ઉમરાય છે.

૪૦૮-૪૦૯ બેલ—બળદ. નાલિકોર [સં. નારીકેલ:]—નારીએલ. તુલડી—તોલડી, વટલોઈ. ઝિરધ—ઝરે, વૃક્ષાવસ્થામાં આંખ પાણી ઝરે. ખીસુ—ખસો. નીલ—જનુ—નિર્લજ્જનું. ગાશ [સં. પ્રાયશ:]—સામાન્યત:

૫૬૩ ૫૨

૪૧૧-૪૧૪ વાળુર—વાણીતર, શમારતા. ભુક્ક—ભીક્ષુક, માગણ. ગ્યાઈ હુઈ—વીઆઈ, જન્મ આપ્યો. વેદન—પ્રસવવેદના. બાકડા—ધુધરી, ટોડા. અપહાર [સં. ઉપહાર:]—ભેટ. સુનહાર—સોનાર, સોની. ભાંતિ—ભાત (?) ખાંતિ—ખાંત, ખાંત. મુંડા—(?) સાધરિ—સાધરી. મદી—મદથી.

૪૧૫-૪૧૮ આબિલિ-આબલી. ખાટા મૂલી-ખાટી ને કીમતી. તિલ્હર-તે વારે, ત્યારે. માતા-મદમસ્ત.

૫૦૭ ૫૩

૪૧૯-૪૨૦ ભાઉ-ભાઈ.

૨૨ ચોખાવિડંબનવીરી

૪૨૧-૪૨૩ માલુ-માળો. ભાણુ મોતી પછમ નવી જડમ-ગયું મોતી ફરી હાથ ન આવે. લાઈ-લગાવે. ડહિ ચાંપી-દાંત કચકચાવીને. વરતમ-કાસ ખેંચવાનું દોરડું. લોહકાર-લુવાર. ખડખડી-ખખડાવે, ઘડે.

૪૨૪-૪૨૬ પરવાયું-ખુટયું. લુખલ-(?) હલુ-હળ્યા. કરીચુ-હાથથી, પોતાની મેળે.

૫૦૭ ૫૪

૪૨૭-૪૩૦ વિનાંણુ-વિનાશ. ખાંડાની ધાર-તરવારની ધાર, વસમે રસ્તે. તીનું-તીક્ષ્ણ. ફક-ફુંડું, નાનું. ધસરડી-લીસોટો.

૪૩૧-૪૩૪ સોહલુ-સહેલું. દિધલુ-દેધડો. નામીધ-ઠલવે. જૂ-જડ, ચુની. સીચ-સીધું, સફળ કર્યું.

૫૦૭ ૫૫

૪૩૫-૪૩૭ નિસાતુલીયાં-(?) ફલ-ડોળ. ખુલ-ખોળ. ધાતઈ [સં. હન] -નાશ કરે. આગિ-આગ. સાતી-સાતિવક. કુલું કિયાણું-કોલું કરીઆણું.

૪૩૮-૪૪૦ વાઉ [સં. વાપિ:]-વાવ. કોરર-(?) કંકોડી-કંટોલીને વેલો. કુચા પોથી-પોથીના કુચા, થોથાં. અચારા ગિણું-નાસે. ખાંભણ [સં.વૃહ] -આંભણ, ખંમ. કંચા-ગોદડી. વિકર્મ-ઉલટાં કર્મ, પાપકર્મ. વિગોવાં-નિંદાં. વાતે વંદ્યા-વાતને વાયરે ચઢ્યા.

૨૩ ભૂતભાવનાવીરી

૪૪૧ મોતીની ધુધરી-મોતીના ટોડા. સાધ - (?) કાઠતણી તુલડી-લાકડાની તોલડી. દેવદાર-દેણદાર.

૫૦૭ ૫૬

૪૪૨-૪૪૫ ખમણા-નમ્ર ખાવાઓ. રસઈ-ફાવે. ચરિત-ચરિત, ફેલ. પેખણું-ભાટક, તમારો. સાંડુ-સાંડું (?) આંખાવાટન-અમરાઈએ. થોહર-ધાર.

૪૪૬-૪૫૦ ફાર-(?) આર-પરોળો. ઠીવણપાલ-કંઠણપાળ, ખીરસે ખાલી. મદનવિલાસ-કામભોગનો આસક્તિ. કુકરની-કુતરાની. લાલ-લાળ. ચુટયુ-ચોંટલી ભરા. ' કુડા નેસાલીઆ ' પાઠ ખરો હવે જોઈએ. -અકર્મી નિશાળીઆ. વતરણા-લેખણ. તાપણહાર-તપાડનાર. મૂડ ધાલી-મુઠી ધાલીને.

પૃષ્ઠ ૫૭

૪૫૧-૪૫૩ આનૂંપોતૂં-આબ્યું મળ્યું. નાવિનૂં- [સં. નાપિકઃ]—હનમનું ડાંભ-ડામ. બ્રહ્મકંચિ-બ્રહ્મહત્યા. છૂડ-ચૂડ, મસ્તક. કહિભાગ્યા સવિ ભરૂંચિ ઠાંમિ-કહે છે કે આચ્યું ભાગ્યું પણ ભરૂંચ. લાટદેશની એ પ્રાચીન રાજ્યધાનિ હજી પણ ત્યાં જનારને નિર્વાહ આપી શકે છે તે ઉપરથી કહેવત ચાલુ રહી છે. ગોવઠિ—(?) સરેહ-સરે (?)

૪૫૪-૪૫૮ તેજ-ધોડો. તાજગું-ચાણુક. જીઓઃ “ તીક્ષ્ણ નેત્રનો તાજણા ” (ભાલણુ.) અવિધિ-વિધિ બરાબર કર્યા વગરનાં. પ્રણામ-પરિણામ. પાર્શ્વનાથ—જૈનોના તીર્થકર. પતીજી-આફીન. ખૂંબ-ભુમ, ‘ ખુંબડી ’ પણ જીના ગુજરાતીમાં વપરાય છે. મનરવા-મનરવી (?) અથવા ‘ મનખા ’ એમ પાઠ વધ્યએ તો (?) મીની મહુ વાધશું કાજ-બાલાડીની હિંમત ને વાધથી કામ પાડવાનાં. ઝાંખરે—કાંટાનું જાળું. ઉતાર—ભાડું.

પૃષ્ઠ ૫૮

૫૫૬-૫૬૦ ચેન-દોંગ. ચાળા.

૨૪ શરણુવીરી

૪૬૧-૪૬૫ અરિપરિ-અહીંતહીં. ‘ અરાંપરાં ’ શબ્દ પણ વપરાટમાં છે. નીહલી-નીહાળી. અલૂણી શલી-મોળી સળી. શરણાગત પાસે જતાં પહેલાં રસ મોળો લાગે. આસાધરનું ડાંડુ-આશાવતનો આધાર, લાકડી. વિલગલ-ઓછી બુદ્ધિનો (?) ફેફલીઆનાં-ગાંધીનાં ફેફલ [સં. પુંગીફલ]—સોપારી. કુલની સીમ-કુલ મરજદ [અ. દિમાગ, દમાગ—મગજ, ગર્વ]—ગર્વ. સરખાવો ‘ ડોળદીમાક ’ એવડો શબ્દ. આત્રે-અંતરની, આંતરડાની. અપૂરવ-જેના પહેલાં કોઈ નહોતું એવા હરિ. કૂર દાલિ-ચોખા અને દાળ. કાયરી-ફાઈબરાની કાયરી (?) પાગ-સેતુ, પુલ. હાંગલાજ-હાંગલાજ દેવીનો પંથ યાદ કરે છે. કચકચ-ધાંધળ. યુગતિ-યુક્તિ. સુર-તાણુ-દેવરૂપી ત્રાતા, રક્ષક. આણીના-ખરે વખતે. માંકરચે કુલિ-વાદરના કુલમાં. બાંહ લગુ-હાથ સાલ્યો, શરણાગત લીધી. પાધરિ પાતશાહ-સીધા-એકમાત્ર-શહેન-શાહ-પ્રભુ. સાંસતાના-ઠંડાના. પ્રાસાદ-મહેલ.

પૃષ્ઠ ૫૯

૪૬૭-૪૭૦ દેલ્લ [સં. દેવકુલં ઉપરથી]—દેવલ. શરણિ-શરણાગત. ફોદરે શલુ-ફોદરાને વર્ષો જાય છતાં સળો નથી લાગી શકતો. ફોલ્લાં-ફોળાં. તુઝ-તારા. સૂત્રધાર ચમ બાહલિ દૃષ્ટિ-સુતાર [સૂત્રધાર]ની નજર આવળીએ [બાહલિ સં. બહુલઃ ઉપરથી.] નેકુલનઈ-નકુલને (?) વૈરાલ (?)—લોટીઆ—લોટા વેચનારા વહોરા. શરણુ વિરાજન-શરણુ શોભા.

૪૭૧-૪૭૪ અધરણી-સીમંત, બીચામણું-છાયાપણું. મૂં-મારૂં. બારે વરસે

ગોદાવરી-દર બારમા સિંહસ્થ વરમે થતી ગોદાવરી યાત્રા. વીઘ્ર-વ્યઘ્ર, સચેત. આકુલ્યુ-અકળાયું. ભીંજ-ભીંજેલા, ભીના. ગિરુકે-ગરતું, મોટું. શુભિ-ગોતી. સમધરી-સમુદ્રે.

૫૦૬ ૬૦

૪૭૫-૪૭૭ મહાતમ [સં. માહાત્મ્યં]- મહત્તા. ખહિની [સં. મગિની] —ખહેન. ઉઠિ.....તેતલા—હારી થાક્યાનો જવાબ. કાડીણી-કાડભર્યા, હોંસીલા, તુષ્કરઈ-નોંધ રહે (૧) છતી [સં. છત્તિ:]—ચિત્ર. ખગઈ ખંધ-ખકવામાં ખાકી. ઉરણુ-ઓરણુ, ખળદના ઓરા-હોડા.

૪૭૮-૪૮૦ લાંપાનાં રાજ-લવારીખોરાનાં રાજ્ય. દેહલે-દેવના. તંખેલીઆ તાલ-પાનમાંના કાથાચુનાના સંજેગલાભ. નીમ-નિયમો, પ્રતો. ખીલઈ-વિકાસ પામે. સવિજનઈ-સિંહને. ‘ સાવજ ’ શબ્દ સામાન્યતઃ પશુના અર્થમાં વપરાય છે. પ્રેમાનંદ સિંહના અર્થમાં એ વાપરે છે. ખંને અર્થ માટે જુઓ:

- (૧) “ રામ રોઅન્તાં રોયું વનઃ રોયાં પર્વત શૃંગઃ
રોયાં સાવજડાં વનિ અનઈ કુરંગી કુરંગ. ”

(કર્મણુ: સીતાહરણુ.)

- (૨) “ સાવજ થાયે ગાભરો, ભયથી નાશી જાય;
વનદેવી મને ઝાલશે, પશુ ધણાં કંપાય !

વૈદરબી વનમાં વલ્લવલે. ”

(પ્રેમાનંદ: નળાખ્યાન.)

શું કરશિ.....ખાચોલીઆં પથ્યાસંધ તણું-રસ્તામાંનાં ઝાઝાં નખળાં ભચ્યાં સિંહને શું કરી શકશે ? ઉલ્લૂ-સેવ્યું. સરિગતૂ-સાહાય્ય કરનાર. જુઓ :

“ તાપ કુંવર નહીં આણીએ રતિ, સુખ કુંખનું કો સરિગત નથી. ”

(કાલિદાસ: ધ્રુવાખ્યાન.)

કટકઈ—કટક, લશ્કર.

૨૫ સેવાવીરી

૪૮૧ કણકાણિ કહુ-ખખડાવી ખખડાવીને કહું છું. છાંણુ છાંદવું-છાણના લોંદા મારી ઠીક કરવું. વિલાપિ-વિલાપ કર્યા થકી.

૫૦૭ ૬૧

૪૮૨-૪૮૫ દશિ મહાદિ-દસ મોંવાળા રાવણે. માંટીપણઈ-ધણીપણે, પ્રભુપણે. મરડી-ચોળી નાંખી. વિધિ-ભાગ્યદેવીએ. ઉવટિ-ખોટા માર્ગે. ઈલાથ્યા-અહીંથી. સૂં હુઈ-શું થયું ? ખારઈ કાંચિ વિણુ ભોગવિ-“ ખાર કાંચી વિણુ ભોગવે ” આમ અર્થ ઘટાવાય (?) આખિ વિસ એ મહાવિખી કહુઈ-જેની આંખમાં વિખ એ ખી-ખમાં મહાવિખ જુએ, વિવસા પસંગિ-વ્યવસાય પ્રસંગે, સંસારની ગડમથલ કરતાં.

તેહજ ચડઈ—તેજ શ્રેષ્ઠ છે. રીસ—રીસાવાથી. કાવો [સં. ક્વાથ:]—કઢો, ઉકાળો. ચમણ પીયાડ ન પીયાડ પેટ-જમવાનું પારકાનું હોય પણ પેટ તો આપણું જ માટે વિચારીને જમવું. ધરદીનઈ મુહુવાસુ ન થાઈ—ધરદીને મોનો રોગ [મુહુવાસુ] ન થાય. એ તો દજ્યાજ કરે. અવગાહિ—નહાય. અવની.....જના—સરખાવો આ સાથે:

“ એક મુરખને એવી ટેવ, પથ્થર એટલા પુજે દેવ;
નદી દેખી કરે રનાન, તુલસી દેખી તોડે પાન. ”

(અખો.)

મગતિ મગતિ—મુક્તિ મુક્તિ. ઉઘલતી કુલ કિહાં ગિણુઈ ?—પરણવાને સજ્જ થતી [ઉઘલતી] કુલ-અકુલની શી. ગણત્રી કરે ?

૪૮૬-૪૮૯ પાંચઈ—પાંચે. નૂક—નવે. સોનાની કલા—સોનાની કારીગરી. સરખાવો:

“ સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાશ્રયન્તે । ”

કાથુટિ—(?) કાટયું—ચોર્યો. વિસર્જ્યા—વ્યસની. ચંગ [સં. ચંગ: એક પ્રકારનું વાણુ]—વાળું. કાચ.....તંત—કાચના દેવ ને મીણના દોરા (જનોઈ) આમ અર્થ સંભવે (?) ભૂલુ ઘણુ અહિરાણુનઈ ઘાગ—એરણુ ઉપરનો ઘાગ ઘણુ વીસર્યો, જોઈએ ત્યાં અને ત્યારે મોટા હથોડો [ઘણુ] ન માર્યો. આવઈ શવે તલાવઈ ભાર—ખાંધો ભાર તળાવાને આવે. ચોખીઆ ગારાના ચાર બળદોમાંથી આગળનું તરીલુ ખેંચનારા બળદોને ભાર વધારે આવે. વિષણુ સકળ ભાર વહનાર અગ્રપદે છે. થડાં—થડ, વૃક્ષોના મધ્યસ્થ ભાગ. ખાખરમ—ખાખરે, પલાશે. મૂલિ—મુળમાં. છાલી—છાલ (?) પોષ-પોષણ (?) શવે—સિદ્ધોએ. સોધીજી—શોધ્યું. શુદ્ધ કર્યું.

૫૫૭ કર

૪૯૦-૪૯૩ અકં તુલ—આકડાનું ર. અનેક્ય—અનેક. સિંધુતર-વધારે સીધા. સંદેશીઈ—(?) માલવિ—માલવે. ભાગી ભૂહિ છાંડવી સોધ—જે ભૂમિ વેરાન થઈ તે છાંડવી જોઈએ. ધલહર—બળદ. મૂલવવા—ક્રોમત અંકાવવા. બળદ પળોટાયા પછી દરેક વર્ષ એક એક વધુ ધળનો કહેવાય છે. ગળીયું ઢાંઢું—ખેડક કરી દેનાર ધરડો બળદ. સરખાવો આને મળતી અખાની વાગી:

“ ધરડા બળદને ધાલી નાય. ” (અખો.) વહિકલઈ—વેંકળો, ઝરણું, વલી વલી શું શરૂ પામીઈ?—ફરી ફરી શરૂ પામીએ ? વીળહા આં મુડ કયાં ખાંધીઈ?—વિવાહ વીત્યા પછી મોડ કયારે પહેરવાનો હોય ?

૪૯૪-૪૯૮ તારણુપાજ—ભવતારણુના પુલ. કહુએ કોડીબટે કાજ—કાર્ય કડવે કોડીબડાંથી લેવાનું રહ્યું. ડાવઈયમણું—ડાભાજમણી. અણપ્રતીતિ—અવિશ્વાસે. સીંગાંઠોર—શીંગડાનાં જનવરો. ખડખડતી પાડી—તરતજ, ધાટાં—ધાડવા [સં ઘટ: ઉપરથી]. દમ્યાં—દુઃખી કર્યા. ગાભ—ગર્ભ. ત્રાગુ—હઠીલાઈથી લાંબા. દીર—(?) પ્રામાણિ—જે મુખવાળી સાપની જાતિ, ધામણ. તાવિત [અ. તઝ્ઝીજ—માદળીયું]

—મંત્ર કે આકૃતિ પાડી ગળે યા હાથે બાંધે છે તે માદળીયું. ધીંગ અહંકારી-
ગાઠા ગર્વિષ્ટે. ઝાટિંગ—(?) હાંસા-હિંસા. કાપરતાં ઉટ-ગાંગડતાં ઉટ (?) કપરાણી
—(?) પ્રાંસઈ-વરાંસે. કાળરીઆં—કાળરા બળદ. રશિઈ-રાસે. ડુડુ-દોડા. કોરિ—
કોરણી, છેડે. કાલીગડાં-તડબુચની એક હલકી જત.

૫૦૩ ૬૩

૪૯૯-૫૦૦ વર્તકાજલી નણદ રૂપહણી—“ વર્તકાજળી નણદ પડહણી ” એમ
પાઠાંતર ઠીક થશે. કાજલીવ્રત ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં પ્રચલિત છે. કાજલીવ્રતને
સમયે નણદ જીવું માનીતું મહેમાન. આય પ્રમાણિત્તાકાતના પ્રમાણમાં. સોગ
ઉવલ્યુ—“ સો ગજ વલ્યુ ” એ પાઠ ઉચિત લાગે છે. શંખમની-સંયમી. ઉસી-
‘ હુસી ’ શબ્દ જોઈએ. સાલ—સાળ, ચોખા (?) પરીઅટ-પર્યાટન (?)

૨૬ અપદર્શનવીરી

૫૦૧-૫૦૫ અલતાનું રંગ [સં. અલક્તઃ]—અળતાનો લાલ રંગ. સ્ત્રીઓના
પગે મેંદી મુકાવા માંડી તે પહેલાં અળતાનો ઉપયોગ થતો. મેંદીનો ઉપયોગ ઈસ-
લામ યુમના રથપાયા પછીનો છે અને તે મુસલમાનોને હાથે દાખલ થઈ છે. વાગુલિ
ચાંચાં-એટલાં બધાં ચાંચાં કે વાગોળવાની ક્રિયા શરૂ થઈ. ક્ષેપવિ [સં. ક્ષિપ્]
—ટુંકાડી. અલ્લણિ રાખ-મીઠા વગરની રાખડી. તનુ તેખઈ-શરીરને સહન કરાવીને
[સં. તિજ્-સહન કરવું ઉપરથી]. તરઈ-મારે, દમન કરે [સં. તહ્-મારવું
ઉપરથી]. પાવૈનઈ—હીજડાને. એ શબ્દ માટે જુઓ:

“ ધારે હજે હું તવ રોઈ, ભીખ દ્રોણ રહા તે જોઈ;
વિઠ્ઠલ ! વાહારે નાવા ધાઈ પાવઈયા થયા એ પાંચે ભાઈ. ”

(ભાલણુ : કૃષ્ણવિદિ.)

પાહનુ—પાનો, શરાતન. ઉપદર્શનિ—ટીકાઓમાં. સંથ-સંત. વેદાસ્થી-વિદ્યાર્થી
કે વેદાર્થી-વેદમાર્ગાનુયાયી (?) પડી-પડાકું. વરતાળુ-અર્થ. દાઠા [સં. દ્રષ્ટા]—દાઠ.
રીજન-રંજનાર્થ. રોજ-એ નામનાં રંજલી પશુઓ. ગોજ-ગુપ્ત વાન.

૫૦૬ ૬૪

૫૦૬-૫૦૮ ગહિગહ્યું—પ્રખ્યાત થયાં. ઠીંકણિ--ફલાણી (?) ઝાટ-
ઝાટડી, ભેંસ. નાની ભેંસને ઝાટું કહે છે. પરમા-રૂપહા (?) લોટ-(?) અવધાઈ-
અવધ કે ન ખારેલી? આવડી-ઢાંકી. બહુલઈ માસિ-રથૂલ માંસમાં. ટાર-‘ કાર ’
પાઠ (?) ફૂડી-દોડી. બૂચી-નાફ વગરનો. રાત-હવનમ. અવદિ-અવધે. નારેલ-નારીએલ.
લ્યંત્ર-ભિન્ન. સસા [સં. શશકઃ]—સસલું. ઊવટ--કુમાર્ગ. કાલાની-ખોટાની.
રાહાડિ-રાઠ, રઠ. જદ.

૫૧૦-૫૧૪ કાણીયા-નુકસાન. ખોહ-ખો. ખીજ-ખોટું. ત્રાંખા દેખી પડે
વીજ-વીજળી અને ત્રાંખાનું આકર્ષણ લોકપ્રસિદ્ધ છે. સીમ લોપી-મર્યાદા ઉલ્લંઘી.

કાગ કોહિલિધ પાડયુ તીમ-શીઆળ અને કાગડાની (કાયલની ?) લોકપ્રસિદ્ધ વાત. ભાલવી-સાચવી. નાંખ્યા ભીમ ભમધ આકાશ-ભીમે ઉછાળેલા અને ખલાલ રહેલા હાથીઓનો મહાભારતમાંનો પ્રસંગ. રાય-પુરા થાય. જે પાલણે ન રોયાં સાચ-ઢોંગી, હરામખોર ખાલકો ઘોડીઆમાં પણ ખરે રોતાં નથી. ઉપમારગ-ધાર્મિક ફાંટાઓ, નાના વાડાઓ. કલકલતું-ઉતું ઉતું, સરખાવો 'ખળખળતું' શબ્દ. અનેરૂં કહ્યું અનેરૂં ફરઈ-ખોલે કેં ને કરે કેં. [સં. અન્ય]. ખડક-ખડકું ખચકું, નીસાતરઈ [કા. નિશાસ્તહ-ધહુના સત્ત્વમાંથી હલવો ખનાવવો તે]—ધહુના હલવામાં. હડી-હેડ (?) ચાંદણ ગોહ-ચંદન ઘો. દૂખલી ન ખમઈ બિ આષાઠ-ખે અષાઠની વર્ષાદની ખેંચ ભેંસ [દૂખલી] ન સહી શકે. અરહટ-કુવો. સદાવકું-ભલે. વ્યાધઈ-ફૂંખે, છાહરે-છાંરે, છાકરે.

પૃષ્ઠ ૬૫

૫૧૫-૫૨૦ વિમાનધ-અપમાન. ડંખાશિ-દાંભિકતાનો આશા. ગાંડીઉ-ગાંડી-ઓ, ગાંગડો. ભતિદીપકા શ્રાદ્ધ-ભતિ દીપકાશ્રાદ્ધ (?)—અર્થ સુગમ્ય નથી. સુધા-નધ સૂ ગૂધ શૂં કરઈ—'સૂગુધ-સુગંધ' એમ પાઠ લેતાં અમૃતને સોડમ શી જરૂરની ? એમ અર્થ પ્રતિપાદન થાય. વાલવઈ [સં. વલ્લભઃ]—વહાલમે, વહાલે, પ્રભુએ. પાચવિધ-પચાવે. બિલિ બિલિ-પ્રત્યેક દરે. નધ પાઈઉ-નિપાઈઉ 'પાઠ લેતાં-ઉપનવી. હોઠ ગાઠ-મોંની વાત, ચાંદરની જુદી હોય તે. કાજી [અ. કાજી —હુકમ કરનાર]—ન્યાયાધીશ. વેદાંતી-વેદાન્તમાં શ્રદ્ધાશીલ. નવાણુ એકાંતર નહોં નવાણું એકાંતર નથી, નવાણું/ છે, એક દંઠ સત્ય. અવધારિ-વિચારી. છાણુ-છાતું (?) અરહડ નધ ષટમાલ [સં. અરઘટઘટિકા]—કુવાની રંટમાળ. જડુ-જડયું, લાગ્યું.

૨૭ જીવનવીરો

૫૨૧ બિ સંધ્યા રીજાવુ બાણુ—ખન્ને સંધ્યાઓની સૂર્યોપાસના [સંધ્યા] કરી. જીવીની-જીવીનું, આત્મા.

પૃષ્ઠ ૬૬

૫૨૨-૫૨૪ વસ્ત-વસ્તુ. વાનપ્રસ્થ-ત્રીજા આશ્રમનો મનુષ્ય. સહુણું [સં. જ્ઞાન્ય]—સુના. પરચર્યા-ચાકરી. સાચરઈ-પચારીએ. સંન્યાસી-ચોથા આશ્રમે ઉલેલો. સંન્યાસીનાં લક્ષણ માટે આ છપ્પા સાથે સરખાવો:

“ કામ્યાનાં કર્મણાં ન્યાસં સંન્યાસં કવયો વિદુઃ ”

(ભગવદ્ગીતા.)

વિણ્સીધ—નાશ કરે.

૫૨૫-૫૩૦ પરમહંસ—સદ્ગતિની અંતિમ કક્ષાએ પહોંચેલો જીવાત્મા. ચ્ચેતન-ચિન્તન. છીપ્પંધ-મટે. સૂરાભાસ-દેવનો આભાસ, ઉપર ઉપરની પ્રભુભક્તિ. અવધૂત-સરેકાર ખશેડી નાંખી બેદરકાર થયેલો યોગીનો જીવાત્મા. પૂત-પવિત્ર.

અવિસન-અવ્યસન. જનક-જનક વિદેહીઓ, મુક્ત જીવીઓ, કલા માત્ર-જરા પણ. અમૃતવિષ દાહસીત-વિવિધ પ્રકારનાં દૂંદો. પ્રતિપાલ-રક્ષક. અણુક્રીધ-અનેક. પરંચાન-પ્રધાન. પતિસેવા-રાજ પ્રતિનો પ્રધાનનો સેવાધર્મ. લોક સખી ['સુખી' પાઠાંતર] સ્વામીની દેહ-પ્રજનનું સુખ અને રાજનું દેહરક્ષણ એ પ્રધાનનો ધર્મ છે. દાકરિ વ્રત-દાકાર-રાજ પ્રતિનું પ્રધાનનું વ્રત. અવસરિ આવિઈ-સમો આવે.

૫૨૪ ૬૭

૫૩૨-૫૩૫ નારિ.....પાર-સ્ત્રીની પતિ તરફની લલિત એમાં એના સ્ત્રી ધર્મની સીમા વેદોએ [શ્રુતિ] બાંધી આપી છે. ખોડિ-(?) મૂરતિ-પતિની મૂર્તિ. તન દાખીઈ-શરીર બતાવે. વૈશ્ય-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણમાંનો ત્રીજો વર્ણ. વાર-સાથી. ૫૩૨ મા છપ્પામાં વર્ણવેલા વૈશ્યધર્મ સાથે સરખાવો:

“ પશુગોરક્ષવાણિજ્યં વૈશ્ય કર્મ સ્વભાવજમ્ ”

(ભગવદ્ગીતા.)

૫૩૩ મા છપ્પામાં કવિ શૂદ્રધર્મની સીમા બાંધે છે. વેદ વિના-શૂદ્રનો વેદ પરત્વે અધિકાર નથી. બ્રાહ્મણ વધણ પ્રમા કરિમાનિ-શૂદ્રને બ્રાહ્મણનાં વચ્ચનો પ્રમાણ [પ્રમા] કરી માનવાનાં છે. સંપતિસાર-સંપત્તિ અનુસાર. આતિથ્ય આગ્યું ધરિ હરિ પેષીઈ-ધર આતિથ્યે આવનારને હરિ રૂપે જીએ. સરખાવો:

“ અતિથિ દેવો ભવ ” (ઉપનિષદ્)

૫૪૪ મા છપ્પામાં પુત્રધર્મનો નિર્દેશ છે. મિત્ર પરિ પિતા-ઉમરે આવેલા પુત્ર ને પિતાનો સંબંધ મિત્રસંબંધ છે. તનતોપિતા-શરીરનું પોષણ કરનારી સરખાવો:

માડી ! પહેલાં નમન તમને સર્વથી,
ફેડી જતને કીધાં જતન રે;
આપ્યો અનુભવ પ્રેમ સુકાનનો
સાથે આવો તો સગપણ જાણીએ હોજી ! ”

(મણિલાલ દિવેદી: આત્મનિમજ્જન.)

ભલાવિહ-સુવ્રત કીધી. ૫૪૫ મા છપ્પો મુનિમ [વાણુત્ર] નો ધર્મ આલેખે છે. વીસારી-વિશ્વાસ, જીવ સમાનિ લક્ષ્મી-શેડના જીવ સમાણી પ્રિય લક્ષ્મી. વણુસીઈ-વણુસે, નાશ કરે.

૫૩૬-૫૩૮ મંત્ર પશુપતિ ખટઅક્ષરી-“ ઓમ્ નમઃ શિવાય ” એ છ અક્ષરનો શિવ [પશુપતિ] નો મંત્ર. હરહરિ-મહાદેવ અને વિષ્ણુ. ઈશ-મહાદેવ, પરમેશ. સાંખ્ય-જ્ઞાન. વિષ્ણુ ઉદ્દેશ-વિષ્ણુને લઈને. સાખીભૂત-સાક્ષીભૂત, પ્રત્યક્ષ જ્ઞેનાર એવા. ઉતપિત-ઉત્પત્તિ. એકઈ જંત મ પીડા દઈ-આ થોડાજ ઉચિત શબ્દોમાં કવિની અહિંસકવૃત્તિ અહીં આવેખાઈ છે. મંત્રાધાર-મંત્રોને આસરે. શૂત્ર-સૂત્ર, ટુંકાક્ષરી વચ્ચનો. તનુ પોષિ-શરીરચાત્રાએ તો છેકજ દીનતાનો ધર્મ છે.

૫૭૬ ૬૮

૫૩૯-૫૪૦ સેજ-જત, વિલાક લાખિ-લાખો મનુષ્યોમાં ધર્મ વિદુષ્ઠ થયો છે.

૨૮ અંદનવીરી

૫૪૧-૫૪૪ વમી-ત્યાગી, યમી-જેમ. વેચઈ ફિરી-વધુ કીંમત આવે તો પ્રથમ વેચાણ રદ કરી ખીજ વાર વેચે. અંદન બાલી કાયલા કરી-સરખાવો:

“ મૂરખ કોઈ જઈ ખરજ ગમાર સુકડિ બાલી કરઈ છાર. ”

(વસ્તિગ: ચલુગતિ ચઉપધ)

અક્ષસૂત્ર-આભાણનું ઉપવીત. કલા-ચતુરાઈ. શુકિ-શુકદેવમુનિએ, બેડી પારિ-- બેડો પાર.

૫૪૫-૫૪૭ સુષ્ટ-સૃષ્ટિ. બાહરખલુ-બહારખલુ, બહારનું. અસ્તિ [સં. અસ્થિન્]—હાડકાં. અન્નપૂર્ણા—અન્ન પુરનારી દેવી.

૫૭૬ ૬૯

૫૪૮-૫૫૬ ઉપાસી-સેવી. રદા [સં. હૃદયમ્]—હૃદયે. આપ ઉપર— આત્મોદ્ધાર કર્યા. હીનસગિ—હીણાઓની સોબતે. પ્રમાદિ-આલસ્યમાં. અમૂરત-(?) વીસમી-દાદી. પૂરવ પાખ-પૂર્વ પક્ષ. મહા આતમા ધરાત્ત્વ નામ-મિથ્યા નામધારી મહાત્માઓ પ્રતિ કવિને પણ લોકપ્રસિદ્ધ સુગ છે. ન્યાની-જ્ઞાની. ટિત (?) પિરાઈ-દળશે. ભૂર-ભૂમિ. સકાર-સારવાળું, કેકાળાસર. નિર્નામી-અનામી. વ્યંગની— વ્યંગ્ય, ગૂઢાર્થ.

૨૯ પ્રેમવીરી

૫૬૧-૫૬૭ પીલૂગાલઈ-ગાલે દાખો. ચચ-ચાંચ. સોર-અવાજ. પોતમ-આત્મા. કુકા-રૂપીઆ કે કુકા એ નામનું ગામ (?) કબાલુ-કબાલો, સહીઆરો વેપાર. બિરદ-મહત્તા. દેખાડણું-પેખાણું. સાલિ-ડાંગર. સાયર-દરીઓ. લોલીઈ-ક્યાસીઆસ. કપાસ જુદો પાડે. ભાતી-જતની. મુહુ ઉધાસિ-‘ મુહુ ઉધાડસિ ’ એમ પાઠ જોઈએ. વિગૂત-રચીપચી ગંથો. સરખાવો:

“ તેણે કરી હું ધણું વિગૂતી, એકે દિન સુખે નવ સુતી;
એ વિરહે મરણું તો વાર, આરા જુહી આવ્યા સાર. ”

(બાલણુ: દશમસ્કંધ.)

ઉપરિ વાંસ તલ્લઘ વીધાણું-ઉપર વાંસલો ને નીચે વીધાણો-સુતારનાં ઓત્તર. પલે-પળીથી. તુછલુ-તોછટું. ચોતિ-જ્યાતિ. વિણુ ઉખધિ ગઈ વિરાધિ-વગર ઓસડે વરાધનો રોગ ગયો. સરખાવો.

“ રત્નતિ નિંદા અદેખાઈ આધ, પેરે ખાય પણ વાધી વ્રાધ. ”

(અખો: છપ્પા.)

ખેટક-ખેડે, ઠરે. વોધ પાન પીબારા, ઘટે ' વોધે ' અને ' પીનારા ' એમ પાઠ લેતાં પીવાનું [પાન] વધે જે પીનારા ઘટે એમ અર્થ નીકળે.

૫૬૮-૫૭૨ ફાર—(?) અંગદની વિષ્ણુ—અંગદનું સલાહકહેણું. અંગદ-વાલી અને તારાનો ભાષાકુશલ પુત્ર. રામે અને પાછળથી કિષ્કિંધાનો રાજા બનાવ્યો હતો. બાઈ નૂહિત લીજી ચીર—' નૂહિ તે ' એમ પાઠ યોજી શકાય—બાઈ નહાય ને વજ્ર બીંબતય. સત નેમ-સત્ય નિયમ. આસંગા—આસક્તિ. અતિપ્રેમ. વિણૂકૂ-વંઠ્યા. ગાઈ વાઈ ગુઈ રાગ-ગૂઠ રાગથી ગાઈ વગાડી. સગાઈ ચહાં ઠગાઈ નહીં-જ્યાં સં-બધ ત્યાં છેતરપીંડી શી ? સાતે ગણેણા ગઢી—પુરી ચોકસાઈ કરી. અનાપના—અનાતમતા. ગોધિરા [સં. ગોધા]—મગર. બોલ બાપ-વચન અને પિતા. લીહ-લીધી. બીહ-બી. ડરી. સૂરણું સવાદ-સુરણના સવાદની યથાર્થતા. અરહટ-કુવો. ગોમ વિચિ-બંતરેર ભાગમાં. બાધી મૂકીયા-લખી મુક્યા. કાયા-નિદા, કાયાકબલા. હરિસિંધની-હરિપ્રાપ્તિની સિદ્ધિની. લધુનીત-હલકી નીતિ. માનનધ-મહાનન. ડાહુ-ડાહ્યા. બચરી સૂઈ-મેરીને સુએ. મઠવટ—માંવટે, મુખે. પતી-પ્રતીતિ—ખાતરી-ધીજ. જાણુઈ-પતી. રામ સીતાના મહાસતીપણથી પરિચિત હતા છતાં દેવશ્રેષ્ઠ તેની કસોટી [પતી] કરવા તેને અગ્નિરનાન કરાવ્યું. ઘડા ઢકાઈ—'ઘડા' પાઠ શુદ્ધ હોવો જોઈએ. જાણુસુ-જનો આગળ.

૫૭૬-૫૮૦ ફુળલી કાત્યુ—એ કામ ફુળલેતાનું કરેલું નથી. રાર મુંડાય-શિર મુંડાય. કાળીનાં કુણ્ડીયાં-કાળી (સ્ત્રી)ની કુલડીઓ. દેવ-દ્રિવેદીની અવટ કવાળા બ્રાહ્મણો. સધની-વનવંત. સવામી છે રાવણનું હડી-હડાગ્રહી રાવણનાંએ ઉદ્ધાર કર્યો છે. છઠી-છઠ્ઠીના લેખનો દિવસ, વિધાતાઠઠ (?) ગિલા-ગયા. કસ આંગલાં—આંગલાં (હલલાંની) કસ. ગાલિ નવિ ઉઠઈ ગુંબડાં-ગાળે ગુમડાં થતાં નથી. કરતાં ગાલ ગિલઈ ગ્યાલણી-ગર્ભવંતીઓના ગર્ભ છુટી બન્ય એવું કરવામાં એ કહણ છે. રતાં—ઋતુએ-પાલોશર્થ એ દ્રો ખૂટતાં-તોડતાં એ દ્રો (ફુવા) પલ્લવિત થશે.

૩૦ સદાનંદવીરી

૫૮૧-૫૮૩ મન બાધ-મનને દંટ કર. બાધ—ધા. અછતા—ગુપ્ત. રગી—રગથી, નસથી. બગબગી—કચરો, બગરી. નાગ નવઈ કુલ—નાગનાં નવ કુત્રોઃ અનંત. વાસુકી, શેષ, પદ્મનાભ, કંબલ, શંખમાલ, ધૃતરાષ્ટ્ર, તક્ષક અને કાલીય (નર્મકથાકૌષ) ચાકુલઈ રાજ-ચાકરડી, લોડીનું રાજ્ય. નીષણુ-નીસાન, તાકલું તે. કાગિણીની-કાગડીની. કોડિ-માફક. આગિ સાપ પંખાણુ થયુ—આગમાં સાપને પાંખો ફુટી. લાથુ લીટ-લીટ આવી, સાંકડે આવ્યું. પાટા પીડ-પાટા બાંધવાનું કષ્ટ.

૫૯૬ ૭૩

૫૮૪-૫૮૮ ભૂર-કમઅકકલનું. વરશી-સંવત્સરી, સમચરી. બ્રાહ્મણુ શ્રવણુનિ—બ્રાહ્મણુ શ્રમણુને. ટાંડઈ [ફા. તુંડી-કોધની દાલત]—ગુરસો, ટુંડાઈ. ંહાહરાઈ—વાશે. તડફડુ-વહાણું (?) નક્ષત્ર—એમની સંખ્યા સત્તાવીશની છે: અશ્વિની,

ભરણી, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશર, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્લેષા, મઘા, પૂર્વા, ઉત્તરા, હસ્તા, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરા-ષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, રાતતારકા, પૂર્વાભાદ્રપદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા અને રેવતી (નર્મ-કથાકેષ) વાહું-વીતી ગયું. લાકડનદ માંકડ-લાકડુમાંકડુ. આંહાંયાં-અહીંથી. સાઠિ બેદ ઉખાણા ત્રહુ વીસ—સાઠ સંખ્યાંકમાં ત્રણ અને વીસનું ઉખાણાનું રહસ્ય છે. દોષાહિસ-રાત્રિદિવસ. (?) માંદ-માંદે, સાફ કરે. સીદરી-ચાંચરાં. ધીસુ-ધીસે (?) ઠાહર નિ ઠાહર હોસિ દેહ-તારો દેહ જન્મમરણના ફેરામાં ત્યાં ને ત્યાં જ રહેશે. ફાલ-પાક. ઉસરતાંના-ઓસરતાંના, વૃક્ષાવસ્થાના. બગ ખૂટઈ વેદાંત માંહિ—ઢોંગી વેદાંતીના ડોળમાં હુમે. વાટવ વત્ત મ દેશું કાઈ—આજ્ઞાણ કને કાઈ સેવાચારી ન કરાવશે. નેગવેઈ-નેગવે; સમાળી લે. શ્રુતિ માતા આગાધિ કિમ પાપ? વેદ અને માતા આગળ પાપ કયાં રહે? સૂર ઉગ્યું શું દીપ પ્રતાપ-કયાં દીવા, કયાં સૂર્ય? પૃષ્ઠ ૭૪

૫૯૩-૬૦૦ ઉછું-ઓછું, અધુરું. સરખાવો.

“કિશ્યું આજુરું તાહુરઈ સવામી?”

(જ્ઞાનસાગર : શ્રીપાલરાસ.)

વાહિ-ત્યાગી. હલહલતાં-અથરાતાં. ડોડિકાં-દોડકાં, ગલકાં. ઠાકર-પ્રભુ, ઠાકાર. કલેસુ-કલેશ. ધર્યું ફૂંક્યું-મોથી ને ભૂંજળીથી ફુંકેલું. ગછઈ-નય. અછઈ-છે થાહાર-ઠાર, ઠામ-દસ ઈંદ્રિ-પાંચ કર્મેન્દ્રિયને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય વાહુ, હસ્તા, પાદ, ગ્રહ, ઉપસ્થ એ કર્મેન્દ્રિય અને ત્વક, ચક્ષુ, શ્રોત્ર, રસનાને ધ્રાણુ એ જ્ઞાનેન્દ્રિય. મનને સાથે લઈ કેટલાક અગીઆરની સંખ્યા કહે છે. અલહલતું—ઉજળું. અહુ પહુ—અરપર—અરાંપરાં-અહીંતહીં. આફલ્યું-હીરટાયું. અંબ [સં. અંમસ]-પાણી. દ્યંગ દ્યંગ—લિંગે લિંગે. સગોપ-સંતોષથી. મડ-આશ્રમ. શ્રીરંગિ-શ્રીરંગે, પ્રભુએ કુચું-કાચું.

૩૧ સ્મૃતિવીશી

પૃષ્ઠ ૭૫

૬૦૧-૬૦૫ ચડુડાંકિણિવા-ટાકણનો વા વાંચો. [સં. ડાકિની] અટવર્યું—રખડયું. કાથાબાદા-કાથાકબલા, પરનિંદા. નાંદિ-(?) અછઈ-ઈ. પાટણના પટ્ટણા-ધુતારા. દેવતણા દિહારા-દેવતા દહારા. લાટિકાં—લાટ. છાંર રાઈ લરાવાં ઘટે—છાકરાં ને રાતઓને લાટથી—પટાવીને—કામ લેવું. અંતરિ આવટઈ-હૃદયને આધાત કરે, અથરાય. બકતા હૈઆ-બકે છે. કાટે કાટે વાડિ-વાડ જેમ કાંટો કાંટો ગોઠવ્યાથી થાય છે. બહુતિરિ ભણ્યું—બોતેર વિદ્યામાં પ્રવીણ ઉંદરને બીલાડીએ ખાધો. ગાડ-રિકાં પ્રવાહ-ઘેટાંની હાર. યશા વાસ તથા આચાર-જેની વસતિમાં વસીએ તેવીના આચાર પાળીએ. ખાંચ-ખાંચો, વાધો. પરિઅટ-પ્રવાસ સમધરમ્-સમુદ્ધરે, ઉદ્ધારે. ગાઈ રતન ગળ્યું શું કરઈ?—રતન માટે ગાયનો કેમ વધ થાય. મુણહાનઈ-સોનાને, સુવર્ણને. ઘાઉ-ધા, ધાવું.

૫૦૬ ૭૬

૬૦૯-૬૧૭ કાંણી-મર્યાદા. લોટી-નાનો લોટો. ધુલુ શવિ દૂધ ના હોઈ-ઉઠળું
 [ધુલુ] એટલું દૂધ નહોં. પાસ પાડવા-નળમાં લેવા, રંગ જમાવવા. ભરકી-ભુરકી,
 ઉર્ધ્વા-ઉપરનાં. ધરાં-ધરા, ઉડી પાણીની ખો. ગહિગલાં-નિંધાં. અણુબૂટ-અણુડુબ્યા.
 વેદ પુરાણ તથા અર્થ કોટિ, માંહિ આણ્યા ઘાલ્યા નેડી-નુનાં વેદપુરાણોના અર્થમાં
 જે ધાલમેલ થઇ છે તે તરફ કવિ ઇસારો કરે છે. પરમાંડવે પ્રાસઘ આપણી-પારકે
 માંડવે આપણું પીરસણ. બાલતુ-‘બલતુ’ પાડથી માત્રા સચવાય છે. ધુલુ-‘ધાલુ’
 પાઠ પ્રાસયુક્ત બની ઠીક અર્થ સૂચવે છે-સત્યાનાશની પાટી. માંડા તથા સ્વાદ
 જે લહિ ચેણે માંડા ચાખ્યા હુધ-પોતાને ઉદ્દેશીને કવિ કહે છે: માંડણની જેને સાચી
 ઓળખ થઈ હશે તે માંડણના સ્વાદની લહેજત માણી શકશે. ભાગ્ય પાત્ર ખનૂરા
 તણું-સરખાવા:

“ કર્યો ખનૂરો ખોડો યાય ? ”

(શ્રીધર: રાવણમહોદરીસંવાદ.)

સિદ્ધા-સિદ્ધિ પામ્યા. ગોરખ મછેંદ્ર-એ નામના મરાઠુર મહાયાગીઓ-
 ગોરખનાથ અને મત્સ્યેન્દ્રનાથ. ભૂર-મૂર્ખ. રણતૂર-રણંગણનું તતુડું. ડાકુર તથા
 ડાઠ માંડીઆ-પ્રભુભક્તિના બાહ્યરૂપર માટે માંડણકવિ પણ એ અનાથ [અણાથિ]
 —નિર્બલતા-ના ડાંડીઆ છે એમ કહી પ્રહાર કરે છે.

૫૦૬ ૭૭

૬૧૮-૬૨૦ ઉલગુ-સેળું. અંતરિ યજ્ઞ ચુરાસી જત-અંદરથી તેા તેઓ
 ચોરાશીના ફેરામાં ખદખદતા જતુઓ છે. જઈન કહિ મુક્તિ વશા-જૈન સંપ્રદાય
 પ્રતિ આ કવિના પ્રહાર છે. ખલિવાડ-ખોડો, ઉદરી (?) નૂઈ-નુ. માલિમ-માલમ,
 નાણીતું. અઠારી-અઠાર (?) સાસ ને સોસ-શ્વાસ અને આશા.

૩૨ સંતોષવીરી

૬૨૧-૬૨૪ તુસઈ-તોષથી, સંતોષથી. બ્રમ્મ-બ્રમ. શર્મ-શ્રમ. તિલ-
 વટ-તલનો સમૂહ. ગોહુ-ઘહું. વસુદેવ-વાસુદેવ. ભરમ માંહિ હવિ હોમ્યુ
 તિશુ-અગ્નિને બદલે રાખોડીમાં હોમ કર્યો હોય તેના જેવું. રાઉરવાડી-ટાંટારીસાદ.
 પીશામાંહિ પીશી ને કહ્યું-પિષ્ટસ્ય પેશ અથવા ચર્વિતસ્ય ચર્વણ અથવા રાંધ્યું
 રંધાય. તેરસિ ત્રીજ-અસંભવિત.

૫૦૬ ૭૮

૬૨૫-૬૩૩ ચાંદ્રણે શીઝાય-ચાંદરણાથી બળે. દેવ્યાનૂ-દેવાનું. એકિધ
 સુહુણઈ રાત્રિ ન વ્યાહી-એક સ્વપ્ને રાત્રિ ન પુરી યાય.

અણસરી-અનુસરે. કાન્હડી-કહાને. વાંસઈ-પાછળ. ખડી ધરી-ખડા રહી (?)
 બિ પુહુરની છાહિ-એ પહોરની છાંચડી. છાંહ-છાંચ. કહ્યું (?) રધરાઈ-રધરાય,

રાધવ. ફુલુ ઉથલુ જહીઈ થઈ જઈ-જ્યાં ફુલાનો ઉથલો થઈ જાય. ધર-(?) છંગલિ-(?) સાંગણુ-(?) સરભરિ—ખરાખર ભરપાઈ. સાંચું-સંચિત, સંધર્યું. ચાહડખાહડ-(?)

હાકઈ હણે પચારઈ નડઈ—હાંકવાથી મારી નાંખે ને પ્રચાર્યાથી વિવનરૂપ થાય. ફેડુ-ફેડલો, ફેલ્લો. ડાંબે હાથ—ડાંબા હાથે. ગોડિ કરઈ નાગરી-નાગરની દોરતી વિશ્વાસપાત્ર કે લાભની નથી. વાઢિ-વાડ, ઇહ-એ.

પૃષ્ઠ ૭૬

૬૩૪-૬૪૨ સોહલું સારંગપાણિ—સુલભ (સારંગ જેના હાથમાં છે એવા) પ્રભુ. કાણી લગન...કાણી કન્યાના લગનમાં વધન કે' કે' હોય, લંડ—લંડ, પાખંડોઓ. મઠ-વાસી—મઠના રહેવાસીઓ. વલા—વળા. કવલિ—કોળીએ [સં. કવલ: ઉપરથી.] સરખાવો ' કલવો. ' મક્ષકા—મક્ષિકા. ગનઈ—ગુને, દોષમાં. રાંઝઈ—રાંધે (?) ખુસટનુ ઉધાઈ કિશું ? ધોલ ઘડ લઈને મારવી. કોપરિ-કોપરે. કુચ-કુચા. ભાલોડ-તીર. મહેશ્વરી—મહેશ્વરનું અનુયાયી. ગાંગતૂ—ખરાડા પાડતું. માનીયા—વર્તનમાં મુક્યા. શિખિક્યા—પાલખીએ. સાંભર્યા—ચાદ આપ્યા. વિરતરા—વિરતાયાં. ચુહુ અંગુલિ—ચાર આંગળીએ.

પૃષ્ઠ ૮૦

૬૪૩-૬૪૪ કુછિત [સં. કુત્સિત]—નઠારી. કર્ણરસ-સાંભળવાનો રસ. અને કયા-સંખ્યાબંધ. જેતુ-જેટલું. જનસાથ-લોકમંડલ,

શ્રીધરકૃત

રાવણ મદોદરી સંવાદ

સમજૂતી

પૃષ્ઠ ૮૧

૬૪૫-૬૪૯x શ્રીધરકવિ એના આ કાવ્યને આરંભ એના મંગલાચરણમાં ત્રિમૂર્તિ દેવોનાં યુગલોના નામસ્મરણથી કરતો લાગે છે. આથી આઘ પંક્તિના આઘ શબ્દ 'ગણેશ'ને સ્થાને 'ગિરીશ' પાઠ યોજવો વિશેષ ઉચિત લાગે છે. શિવ અને પાર્વતી, રામ અને સીતા, બ્રહ્મા અને બ્રહ્માણીઃ આ ત્રણ દિવ્ય દંપતીઓનું એ મંગલ સ્મરણ કરી કહે છે કે તેઓમાં [તાસ] પણ શ્રેષ્ઠ [શિરોમણિ] આદ્ય-શક્તિ-અંબા-[શિવશક્તિ] છે. આ સૌ મને શ્રીધરને શ્રેષ્ઠ વાણી આપો !

શાશિહર [સં. શશધર :]-ચંદ્ર. પૂર્ણિ [સોલે] કલાએ ખીલેલો આસો માસની શરદપૂર્ણિમાનો ચંદ્ર [મયંક] જેવો હોય તેવો ચંદ્ર. આવા ચંદ્રને જેવો અમૃતરસ [અમીરસ] હોય તેવી અમૃતભરી વાણીનો રસ હું ઉચરવા માગું છું-એવો કે જેમાં દેવો (વિષ્ણુઓ) દોષ [વંક] ન કાઢી શકે. હે દેવદેવીઓ ! મારાં અનુચિત વચનો [વંક વચણ] ને ઉચિત [પદ્ધતિ] કરી, એક અક્ષર પણ અવિ-ધિપુરઃસર મારી પાસે ન પડાવી પૂર્વે થઈ ગયેલા કવિઓ [કવિતા]ના હાથ પકડાવીને મને [મુજ] માર્ગ દેખાડો. પરિ પાંગલ પ્રીછઉ નહીં-હું પિંગલાચાર્ય (કાવ્યવિદ્યાના આચાર્ય)ના કાવ્યબંધના કે પ્રકાર [પેર]થી અનલભ્યો છું. ભરહ ન જાણું ભત્તિ-નાટયાચાર્ય ભરતમુનિ [ભરહ]ના નાટ્યભેદ [ભત્તિ]નું પણ મને જ્ઞાન નથી. 'અપરમ'ને બદલે 'અપર' પાઠ શુદ્ધ થઈ પડશે. અપર પરમ-જેનાથી બીજો પર [મોટો] નથી તેવાને અનુસરી [અણસરી] વાણીના (ત્રિમૂર્તિ)દેવ ગણપતિ, સરસ્વતી અને ગુરુમાંના એક) ગણેશ [ગણપતિ] મારી વાણીના ગુણ બોલશે, વખાણશે.

* ૨૨. મણિલાલ વ્યાસે ગાંડણના ઉખાણા પછી શ્રીધરની આ કૃતિને નવીન પુષ્ટોના જુદા સંખ્યાંક કે કડીઓના જુદા સંખ્યાંક નહીં આપતાં સળંગ રાખ્યા છે. કડીઓના સંખ્યાંક તીશે આથી ખુલાસો કરવો યોગ્ય છે કે મંગલાચરણ અને ઉપસંહારના દુહાઓ સીવાયની બધીએ ચોપાઇઓના સંખ્યાંક એક ચોપાઇને બદલે ચોપાઈના નેડકાને આપ્યા છે. આમ ચોપાઇઓની સંખ્યા અર્ધી કરી નાંખી છે તે ભુલ છે. આ ભુલને લીધે જે જે પ્રતો ઉપરથી એમણે સંશોધન કરી આ કાવ્ય છપાવ્યું છે તેમની સાથે કે ઉપલબ્ધ બીજી પ્રતો સાથે સંખ્યા કે સંખ્યાંક મેળવી સરખાવવાનું કામ અધરૂં થઈ પડે છે. અભ્યાસકે આ વસ્તુસ્થિતિ ખ્યાલમાં રાખી સરખામણી કરવી ઉચિત થઈ પડશે,

શંકરપ્રસાદ રાવલ,

મારી સરસ્વતી [ભારતી]ના ગુણ ગણપતિ ભાખશે. જરાએ [રતિ] પાપ [પાતિક] પોતે નહીં રહે. અવિરલ-સામાન્ય. અસી-એવી. ગ્રીષ્મ રતિ ગંગાજલ નિસી-ઉનાળામાં જેવી ઠંડા ગંગાજળ પ્રતિ પ્રીતિ હોય છે તેવી ઉનાળામાં ગંગા-જલસ્નાનનો રસ ઓર હોય છે.

રઠિ-રઠ, દુરાગ્રહ. રાવણનો દુરાગ્રહ અને મંદોદરીની શુદ્ધ મતિ કવિ ઉખા-ણાથી ભરીને આલેખશે.

રામકથા સોનું નઈ સરહું—રામવાર્તા એ સુવર્ણ અને સુગંધ [સરહું]નો સુભગ મેળ છે. સોય કવિ સીધર જડસિ ખરહું—‘સો...જુડસિ ખરે’ એમ શુદ્ધ પાઠ જોઈએ—તે શ્રીધરકવિ સાચી રીતે કાવ્યમાં બાંધશે [જુડસિ]

૬૫૦-૬૫૧ મૂઢી-મૂર્ખતાભરી. અતેહરી [સં. અંતપુર: ઉપરથી અનેહું ઓલિંગ રૂપ]—સ્ખવાસ. જુઓ:

“વૈશંપાયન લેઈ વેગિ અતેહરિ માંહાં જઈ,
માતંગીનિ કહિ માહારાજ, તહો જોતારી યાહ.”

(ભાલણ: કાદંબરી.)

કશ્યપ વંશ્યત ણી કુલવહુ—[સીતા. કશ્યપ-મરીચિ પ્રજાપતિના પુત્ર. દક્ષની તેર કન્યાઓ તેમને પરણી હતી. મોટી અદિતિથી તેમને બાર આદિત્યો ને ત્યારપછી દેવતા થયા. દિતિથી દૈત્યો થયા. કશ્યપની સૃષ્ટિમાં દેવ, દાનવ મનુષ્યો થયાં છે. (નર્મકથાકોષ.)] સૂર્યના વંશજ દશરથની કુલવધુ. પત્રગ-નાગ. સુર, નર, પત્રગ-ત્રણે લોક: સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાલ. આમિષ-માંસ. પીંડી-(પીંડ) શુદ્ધ શબ્દ છે. પોતાનું. પ્રાસિ-પાય.

‘કોઈ ન મઝ કાહવિ દાનવી’ એમ પાઠ જોઈએ. જનકપિ-જનક રાજર્ષિ, જનરખ,—જનકવિદેહીની પુત્રી, સીતા, બ્રહ્માણિક-બ્રાહ્મણી જન્મેલી. ખમેડી-ખાંધે. જુતી-કળી. કવલી-‘કપિલી’ શુદ્ધ શબ્દ છે—ગોરી. પરઠઠ—મુકયો. [સં. પ્રસ્થાપયમિ ઉપરથી જૂતકાલ.]

૫૭૭ ૮૨

૬૫૨-૬૫૩ કલહા થકી—કંકાસથી. અખિકુઅર—અક્ષયકુમાર-રાવણનો પુત્ર જેને હનુમાને પહેલાં માર્યા હતા તે. આવટયો—અજાણ્યો. કધોધર [સં. સ્કંધ+ધર:] —ખાંધોનો ધરનાર. જે વઢતાં ન વાહારવઈ આજ—‘જે વઢતાં નવિ હારવઈ આજ’ એમ પાઠ જોઈએ—જે લઢતાં કંદી આજે હાર ન પામત. ગલૂં ગરોબું કોહાં કાજ—અર્થ સુસ્પષ્ટ નથી થતો.

વિલહઈ—‘વિલઈ’ પાઠ શુદ્ધ કહેવાય. કશ્યો ખજુરો ખાડો થાય?—મારે મન તો કાનખજુરાનો એક પગ તુટવા જેવું છે. ખાડો [સં. ધંગ]—ધંગડો. ચોરાસી—સંસ્કૃતમાં કાનખજુરા માટે ‘શતપદ:’ શબ્દ છે.

૬૫૪-૬૫૫ અસન-અસન—સંજ્ઞા વગરનો, મૂર્ખ. નરેશ-નૃવંશ.

વેસ—‘વંશ’ પાઠાંતર ઉચિત છે. લૂણો—દાય, ખવાઇ જવું તે. ઘણુ કણુ કંચન—રાવણની સાહુખી, પૈસો ધાન્ય તથા સોનું. રૂદ્રિ—મહાદેવ. તુંખિણી—તુંખડી. ચિત-વત્—‘ચિતવિ’ પાઠ નેધએ—ધાર્મ્ય. વિણુસર્ધ—વિનાશ કરે. ધરગોરણી—ધરગુરણી—ધરગોરણી. પાહની તણી બુદ્ધિ—સ્ત્રીની બુદ્ધિ પગપાનીએ વસતી કહી છે. કૈલાસિ—શિવનું નિવાસસ્થાન. ઈડા [સં. ઇંડઃ]—ઇંડાં. કલાપીનાં ઈંડાં—મોરનાં ઇંડાં.

૬૫૬-૬૫૭ ચતુરમણિ—હોંસીઆરીથી. પંચવટી—નાસીક પાસેનું પાંચ વડોનું સ્થાન. બૃઝીયો—નળ્યો. હાથિ કમંડળ લીધું—તું સંન્યાસી થયો. મેહલ્લા—મહિલ્લા—આ શબ્દ દેશ્ય સંસ્કૃતમાં દસમા શતકથી દાખલ થઈ ગયો છે. સૂરક—શૂરાતનભર્યું, ‘શુર. પહિરી પથરણિ—પહેરેલ [પાઘરણ] વસ્ત્રે ભાત સમન્તું. ભીખારી—રામ માટે રાવણ આ શબ્દ વાપરે છે. ખણિ—કાપે. દરસણી [સં. દર્શની]—સંન્યાસી. અમરાપુરી—દેવોની રાજ્યધાની, ધામ. કીડી—રામરૂપી કીડી ઉપર લશ્કર શાં લઈ જવાં હતાં ? કેસરી [સં. કેસરિન્]—સિંહ. મયગલ—હાથીઓ, [સં. મદકલઃ અ. મયગલુ—મેગલ.]

૫૫૭ ૮૩

૬૫૮ ફરસરામ—પરશુરામ, રામભક્તમદગ્નેય, વિષ્ણુના છઠ્ઠા અવતાર. એમાંજે એકવીશ વાર પૃથ્વી ક્ષત્રિયવિહોણી કરી હતી. ફરણા—ગતિ, દિવ્યગતિ, ત્રંબક [સં. ત્ર્યંબકં]—એ નામનું શિવનું વજનદાર ધનુષ્ય. ગુરલ [સં. ગરલઃ]—ઝેર ગરદ્ધ—જીવનું, વધારે ઝેરી.

૬૫૯ ધરિણી—ગૃહિણી, ધરવાળી. સૂધી સાધવી—સરલ અને પવિત્ર. લાંબુ લવી—લાંબું ટુંકું બોલે, લવારો કરે. સીકોતરિનું સંઘાત સહી—જરૂર તને કાઈ મેલી દેવી [સીકોતરી] ની દોસ્તી થઈ લાગે છે. આગિ...મ નણિ—આગળ એવી કહેવત હતી કે માતા શ્મશાન વસતી છતાં તેને ઓળખનારી પણ એવી જ હતીઃ આવો કે અર્થ ઘટે ?

૬૬૦ શ્રી—‘સી’ પાઠ શુદ્ધ છે—સીતા. પોપટ.....મનરિ—પાંખો ફડકાવી ભારે અવાજ કરનારો પોપટ બધી વિદ્યાઓ ભણ્યો હતો છતાં બીલાડીને હાથે મૃત્યુ પામ્યો હતો એવી કાંઈ વાત ઉપરથી કવિએ આ ઉખાળું વાપર્યું લાગે છે.

૬૬૧ મોહિતિ ચડી—મહત્વવાળી થઈ, ફાટી ગઈ. મિદાણુવ તણી—મયદાનવની પુત્રી. મયદાનવ—મય રાક્ષસ મદોદરીનો પિતા. એણે રાવણને પ્રાણાંતકાલે ઉપ-યાગી થાય એવી એક કૃત્યા આપી હતી જેનો ઉપયાગ લશ્મણ સાથે થયો હતો. (નર્મકથાકોષ.) પદમનાગિણી—પાતાળના મહાપદ્મ નાગના કુળની. રૂંબડી [સં. રુંબકઃ કિપરથી]—ઝેરી સાપણુ. ડિંડા—ડીંડવા એ નામની સાપની એક જાત હોય છે. તે ઝેરી નથી હોતી.

૬૬૨—દાઢ ચાંપી—દાંત કચકચાવી. વાટ વુલ્યા—ચઢવાને પંથે પડ્યા. ઋષિ જગ-વિશ્વામિત્રના યજ્ઞો. ધુરા—મરાયા.

૫૦૭ ૮૪

ખરદૂખર ત્રસર—એ નામના રાક્ષસો. સુરપનખા-શૂર્પણખા-રાવણની બહેન
જેનાં લક્ષ્મણે નાકકાન કાપી લીધાં હતાં. દેવટ-દિશાવાટ. કાઠી મુકતું તે

૬૬૩-૬૬૪ આદ્ય બાવેસિ અવધ્યા ઠાપી-અધ્યાધ્યાનગરીને ઉઠડ કરી તેનાં
ખેતર બનાવી આદ્ય વાવીરા. કુબીની દરિ [સં. હુંબક: ઉપરથી]-ડીંડલું
અથવા એર એ નામની વગરઝેરી સાપની જાત. આય-અર્થે. રામને હું ઝેરી નાગ
નહીં પણ એરા જેવો ગણું છું. એ શુ. કરશે? લોટો લૂસિ લંકા તણો-લંકાના
યશકળશ તે લુંટી જશે. એક કપિ-હનુમાને. આંખી દીકું સાખિ ન હોઈ-જે તે
તારી આંખોથી જ જોયું તેની સમ્યર્થ સાર સાક્ષીની જરૂર છે નહીં. છહિલ
[પ્રા. છહ્લુ]-છેલ, ફાંકડા. વાઢયું વન-વનવાડીઓ કાપીપુટી વેરાન કરી.
હરિ-વાનર. કુંબતી-છાગું.

૬૬૫-૬૬૬ ભાતિ.....કાંબલિ?—ભાત સારી ઉઠે તે ભાત ઉપર, કાંબળી
ઉપર છાપ [બીખૂ] કોણ પાડે? કુંઝાર [સં. યુદ્ધકાર:]—યોદ્ધા. સરડા-સીંછ.
બીજે અર્થે 'કુદતા' પણ થાય છે. નાક વઢાવી કરિ કરોણ-માંડણે પણ આ કહે-
વતનો ઉપયોગ કર્યો છે. કરોણ-કશુકન-અપશકુન. સરિ સંધાર્યા-સીતાએ માર્યા.
સીતાને પગલે આમ અધ્યાધ્યાગાં બન્યું છે તે તારી શી વાત? થલ.....રહી--
જમીનવિભાગને જમીનદોસ્ત કરી અગ્નિ લઈ સીતા હવે જળવિભાગને
સળગાવવા આવી છે.

૬૬૭-૬૬૮-ઉંડઈ-ઉભઈ' પાઠાતર યોગ્ય લાગે છે. ગયમર-(?) સૂંઢાલી-સુંઢાડી,
એકઠાં કરી. ખાલડ-ધર, કાઠીઆવાટમાં 'ખાલડુ' કહે છે. વળી જુઓ:

“ ઈકા ચોરી સા કીયા જત ખાલઈ ન માઈ;
બીજ ચોરી જઈ કરઈ, ચારણ ચોર ન થઈ ”

(જુની ગુજરાતી.)

વલઈ-વળે. છાકરખાકર—છાકરાંબોકરાં અથવા છાકરાં અને બકરાં. ભૂંડાં
જમલી ભૂખિં મુઈ-ભુંડા રામના સહવાસમાં ખીચારી સીતા ભુખે મરી ગઈ તે
રખડતી રખડતી હવે રાજને ઘેર [રા આગણિ] આવી છે. સમરધિ-સમૃદ્ધિ. હર-
સધિ—(?) સહિસારજનરૂં—સહસાજીન એ કૃતવીર્યનો પુત્ર કાર્તવીર્ય અને જમ-
દક્ષિની કામધનુનો ચોર. પરશુરામે એને શિક્ષા કરી હતી ને હૈહયો સાથે મહાયુદ્ધો
ખેડી એના કુલનો નાશ કર્યો હતો. રાવણ એના સામો થતાં એણે એને બગલમાં
ધાલી દાખી રાખ્યો હતો. કૃત્યા-કુલવિનાશ. જલતનયા-લક્ષ્મી, સીતા. તજિ-તજ.

૫૦૭ ૮૫

૬૬૯ કોરડાં કથન-સખત રખેદો [સં. કઠોર ઉપરથી']—આપ હાણિ
જણ થાસિ હસૂં-પોતાને નુકસાન ને લોકોમાં ઉપરથી હસારત. વતૂ-તહેનાત.
ઉલગિ-સેવા કરે. લેંડિ-લોંડી. આમ્ય પ્રયોગ.

૬૭૦-૬૭૧ ચપલ નેત્ર નહ ચંપાવની-મંદોદરી પોતાના સૌંદર્યનો ઉલ્લેખ કરે છે. ચંપાવની-ચંપકવરણી-માટે જુઓ પ્રસિદ્ધ અપભ્રંશ પંક્તિ:

“ ઠોક્ષા સામલા ધન ચંપાવણી. ”

કારમી-કારમી, રૂપ રૂપનો લંડાર હોય તેવી, નાંખિ...લણી-અર્થ સ્પષ્ટ થતો નથી. પળસિ—પળશે, ચાલશે. હું... માંહિ-ધરમાં કોઈ ગણે નહીં ને કહે હું વરની બા, વરની મારી, વાયસ....બલિ-તને સીતા ગમે કે ન ગમે, મારે તે હકીકત સાથે નીરખત શી ? કાગ કે વાઘ મનને રૂચે તો મેળાપ કરે. સુખડ સાથે રનેહ બાંધી સાપ સરખા એ ભેગા બળી મરે છે તો મારી શી વાત ? સુખડ [સં. સુકટ:] જુઓ:

“ અગર ચંદનના ઓરડા રે સુખડ જડીયાં કમાડ. ”

(ગુજરાતી સ્ત્રીગીતો.)

૬૭૨-૬૭૩ ઉભાર્યો—તાજે કર્યો. ભાગઈ—સોહે. જાં આંધણો...વલિ—જ્યાં આંધળો જઈને માથું ન પડે ત્યાં તારા જેવા દેખતો હિંમતભરે જાય છે. બાબણ—બ્રાહ્મણ. બ્રાહ્મણ બુદ્ધિ પાછળ મતની ગણાય છે. મુધિ [સં. મિથ્યા]—નાહક. વેઠિવાડી-વેઠવારો. શિંધાશનિ સૂકું ચામડું—રામના વનવાસને લીધે ભરતે અંધારામાં રામની પાલડીઓ [સૂકું ચામડું] રાખી હતી તે પ્રત્યે રાવણનો આ ઠટાકા છે.

પીઆરિ.....જણા-દશરથના ચારે પુત્રો ચૈત્રની નવરાત્રિઓમાં માતાનું નૈવેદ્ય પણ પારકે પુરે કરે છે—એટલા બધા એ કંગાલ થઈ ગયા છે: આમ અર્થ ઘટે ?

૬૭૪ વાંદઈ-વાદે. અરમાહા-અપરમાતા, ઓરમાઈ મા. કુકડ-(?) કાદ-લાકડું. ખીર ત્રખિ-ખેરને જાડે.

પૃષ્ઠ ૮૬

કોપર-કોળી, ઘુંટણ [સં. કુર્પર: ઉપરથી] બેહ કામિનીનું.

૬૭૫—૬૭૮...દાંત—રાવણ કહે છે: બે ખેંચરનો ધણી બેની લઠવાડથી બળ્યા કરે અને એને પથ્થર કરડી દાંત પાડવા જેવું થાય. અર્થાત્ મારે તો એક સીતાજ જેઠાં છે. શાખામૃગ-વાંદરા. કોસીસિ-કોટના કાંગરા ઉપર. ઠાકર-રાજ. થડહડી-(?) પંખાલ—પાંખાળા. પલિવંગ [સં. પ્લવંગ:]—વાનરો, હેલાં—પળ માત્રમાં. સાતુ સાચર—સાતે સમુદ્ર. મંકડ-વાનર, આસાહલી-(?)

પારો-ધાતુની એક જાત. એ શરીરમાંથી કુટી નીકળે છે. બહિયરનો કુકડો—બહુચરનો મરઘો. વીજ-વીજણા-વીંધણા—ફાડવાનું હથીઆર. વિછણિ [સં. વૃશ્ચિક:]—વીંધુ. વનરાય—સિંહ. મસલી-મસળી, ચોળી.

૬૭૯ શલો-કહોવાટ, જીવડાં પડવાં તે. જરઈ-પચાવે. વડવાનલ-અગ્નિના ત્રણ પ્રકારમાંનો એક: અગ્નિ, જઠરાગ્નિ અને વડવાનલ (નર્મકથાકોષ.) અહીં અર-અનગર.

પૃષ્ઠ ૮૭

૬૮૦ ચંદણ ગોહ-ચંદન ઘો, ઉડણ ઘો. નંદીગણના સ્વામી-શિવ. શિવના મુખ્ય ત્રણ હનુરીઆમાંનો એક. સવેલી શીત-પરણેલી સીતા. 'સવેલી કન્યા' એ ગુજરાતમાં બહુલિતો શબ્દપ્રયોગ છે.

૬૮૧-૬૮૨ તૂપ-ધી. લોધી (?)—ચિણા.....પરિ-નાનકડો ચણા બહુ કરીને કેટલું વીર્ય દાખવે ? એ બાડ કુદીને સીધો બહાર પડે. રામનું શું ગળું ? મૂલિન- 'પુલિન' પાઠ હોવો ભેઈએ-કીનારા.

૬૮૩-૬૮૪ ચાલાનું ચેત-ચાલવાની ચેતના. જલહર-જલધર, સમુદ્ર. વિષહર—નાગ. સપનાંતરિ-સ્વપ્નામાં. બુઓ:

“સ્વપ્નાંતરમાં દીડી સોરઠીઆની બનરે !

સ્વપ્નાંતરમાં વડસસરા ભગવાન રે !”

(પ્રેમાનંદ: એખાહરણ.)

વાલી—સુગ્રીવનો બાઈ નેકિષ્કિંધાનો વાનરરાજ, એણે ધ્યાનભક્ત કરવાના અપરાધને લીધે રાવણને માર્યો હતો. રામે વાલીને મારી લંકાયુદ્ધ પછી સુગ્રીવને ગાદી આપી હતી. પરાછી -(?)

પૃષ્ઠ ૮૮

૬૮૫—૬૮૬ પેટનાટ—પેટના નાટક, તમારા. મહીઅલ—મહીરથલી, પૃથ્વી. માંકડે બીખઈ જોગી ખાઈ—વનર માગી લાવે ને જોગી ખાય. લક્ષ્મણના ઉપર રાવણે આ કટાક્ષ કર્યો છે. અસમઘા મિલ્યા-લાકડે માંકડાં ભજ્યાં છે. અહિ-સાપ. આહલી-આવળ બાવલી-નાનો બાવલીઓ.

એ નૂં હુધ સ કર સહિકાર-રામ સાથેનું યુદ્ધ તે પેશા ભોળા શંકર સાથેના સહકાર નથી, રામના સપાટા ઝોરજ પડશે. આમલી-મચરડીને. અગારિ-અગારિ-આગળ. તાડિકા—તાટકા રાક્ષસી—રાવણની બહેન. દેવતાઓના વિમાનમાર્ગમાં એ નડતર કર્યા કરતી હતી. તેને રામે વિશ્વામિત્ર સાથે જનક્યજ્ઞમાં જતાં મારો નાંખી હતી. (નર્મકથાકેષ.) ચકચાલ-જગત.

૬૮૭—૬૮૮ કલ્યાંતિ—'કલ્યાંતિ' પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. સોપનવની—સુવર્ણ દેહની. વાકુલ-વલ્કલ, છાલનાં વસ્ત્રો. સૂડાઇ-બુંદાય, બુડાય. સૂરો તન સંનાહિ ભર્યો—શૂરવીર શરીરે બખ્તરથી સુરજજ છે. પાખરો-બખ્તરવાળો. પંચાયણ-પંચાનન, સિંહ(?)

૬૮૯-૬૯૦ પાખર-બખ્તર. કગર—(?) લોહી—સંબંધ, એક લોહીનો સંબંધ. પીડિ—પીડા, દુઃખ. કોઇ ભાડુતિ ન ભાજિ ભીડિ—ભાડુતી વાંદરાંથી રામનો ગળ નહીંજ વાગે. ભારથિ-બહાદુર લડવૈયા. અપતિ-(?) અસૂરાણ-અસુરોને હરિધરણી-હરપ્રિયા, પાર્વતી. ઘાણ-કચ્ચરઘાણ. મહિષાસુર—એણે સો વર્ષ ઈદ્રાદિક દેવો સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. દેવોના તેજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી દેવીએ અને તેના સિંહે તેનું મૃત્યુ આણ્યું હતું, શુંબતિશુંબ-દતિતા બે રાક્ષસપુત્રો જેમને દુર્ગાએ સંહાર્યા

હતા. ડંભ-વેરભાવ. હું અનુઆ દિસિ તેહના ડંભ-આગળનાં જીનાં વેર હું એક વાર ફરી પ્રકાશમાં આજીશ, તાન્ન કરીશ, સાન્ન...વટાવ—ખધાનોએ રામ હાથે એક લાકડીએ સંહાર થઈ જશે.

પૃષ્ઠ ૮૯

૬૯૧-૬૯૪ દાવડું-દાવ, યુદ્ધનો દાવ. ભડવાય-લટવાનું છે. રામ રમતિ કરસિ તે સહી-રામ બાલકની રમત જેવું કરશે એ ચોક્કસ. હું ધર ઉઠી થઈ-તે ધરમાં તકરાર ધાવી. કાકડી-કુણું ચીમડું. વિરાલ-(?) હલુઆ-હલકટ. હાજી કરી-હાજીલા કરી, ખુશામદ કરો. જેવા પીયાં પેખલું—પારકાનો તમારો જેવા માટે. કદિય-કાળનું. પ્રીણિ-પ્રીત. પાહાનુ-દુધધારા, રાનધારા. સોકી-સોક્ય. સાંસહિ—ખમી અહિનાણુ [સં. અમિઘાન]—એધાણ, ચિન્હ. અખલા...પટહાણ-સ્ત્રી ને ઉંટ બેને ખુમો મારતાંજ પલાણવાં, વશ કરવાં. થડવટ-ખુટાં. ત્રિગટ-એ નામનો લંકાનો પર્વત. એના ઉપર રાવણનો અજેય ગટ હતો. થાસિ ચૂકા ચકાખાહ-(?)

પૃષ્ઠ ૯૦

૬૯૫-૬૯૮ જોહડ-જોહ. દાફરી [સં. દર્દુરી]—દેડકી. જોરડી-જોરણી. વગડની-વગડાની. વનિતા...ભણધ-વનિતા અને વીરરસનો મેળ નથી મળતો. કુંચરિ...કિણુધ-(?) માગધ મોતીની ધુધરી-મોતીના બાકળા [ધુધરી] ખાધી નહોં ખવાય. પાસ-જળ, ઈસાનિ-શિવ. છેછકું (?) છાક-મદ રતી-જરાંજ અશે. વિરાશા-(?)

૬૯૯-૭૦૧ સરપાળું-ખળતણ. અચલ-પહાડ. બીજેરી--બીજેરાની વેલી. વિપ્રીત-ઉલટી. વિલસિ.....ચિત-ભમરો ચંપાના કુલને અડકતો નથી. આહલિનાં રૂલ-આવલનાં કુલ. લહુઅડી-લધુ, નાની.

પૃષ્ઠ ૯૧

૭૦૨-૭૦૭ સરાપિ-શાપથી. લેખવર્ધ-ગણે. માધ ન માસી ગાધિહ જોત-ગધેડાના કુલમાં મા કોણ ને માસી કોણ તેનો વિવેક ન હોય. સુંખિણી-શંખિણી. ટલી-ટળે. ગળ્યા દિહ માંહિ-ગણતર દિવસોમાં. અહિવાતન-સૌભાગ્ય. સાદરી-આદરયુક્ત. આણાવટિ-ગોકલી દધને. કાલાખિર--(?) સીખામણ...કરી-પંચતંત્રમાંની ચારી ચકલી અને અનાડી વાંદરાની વાત. મૂર્ખને ઉપદેશ આપતાં કલકું ચકલીને ગૃહભ્રમ થવું પડ્યું હતું. નીસાહાર-નીસાન, ડોલ. તાબોટી-તાલી. પોગર-કાચી ધાતુ.

પૃષ્ઠ ૯૨

૭૦૮-૭૧૩ શિલ-શૈલ, પથ્થર. સંતામણ-કુખ. ઇન્દ્રજયત-ઇન્દ્રજીત રાવણ ને મંદોદરીનો પુત્ર. ઇન્દ્રને જીતવાથી એનું નામ ઇન્દ્રજીત પડ્યું હતું. દાહ-દાવ. દાહ-સંતાપ. બુયંગમ-સાપ. ધુલરનાં ઘણું--(?) થડ સિંચઈ શાખા સમધાઈ-થડને પાણી આપવાથી ડાળાં પત્રો નવપલ્લવિત થશે. પશ્વપતિ-શિવ. કબાડી-અનાડી. કોઈલા-લાળા. ખેડણહાર-ખેડનારો. કરચલિ-કરચલી. તોધ-પાણી. સીહ.....ખાચ-સિંહને

સો ઉપવાસ [લંધણ] થાય છતાં હાથી વગર એ અન્યનું માંસ નથી ખાતો. ઝાંડી-ઝાંડી. ગુડિ ગળ લૂંસઈ ભંડાર-મારવો તો હાથી ને હુંડવો તો ભંડાર.

૫૦૭ ૬૩

૭૧૪-૭૧૬ કરકસિ—(?) દીડ-તીડ. ડંક-ડખ. ખિત્રવટ-ક્ષત્રિયતા. આખત્ર-ક્ષત્રિયધર્મથી વિરુદ્ધ આવતાં. નીપતો-ઉપજતો.

૭૧૭-૭૨૦ કાછગ-કાચળા. સુરસરિ-સુરસરિતા, ગંગા. જનઝપિ કુંચરી-સીતા. સમવડિ-સમોવડીએ. લોઢિ લીહ પટોલિ ગાંઠિ-લોઢા પરનો કાપો અને પટોળાની ભાત [ગાંઠિ] જતાં નથી. જમાદેઈશ્વર-પાર્વતી અને શિવ. મુહુરિ-મહોર આખ્યો, સીતા સાથે મારી જોડ ઠીક મળી ગઈ છે. ખડયક-પડયું. બાખડ-વાંકચુકું અખહિડિ-કાઠંડો (?) જરજરણ-ટૂંક. બાકરે-બકરે. ધાંદધુધરી-ધંદરી ને ધુધરીઓ.

૫૦૮ ૬૪

૭૨૧-૭૨૬ પૂરંદર-ઈદ્ર. મેધનાદ-ઈદ્રજીત. માંડીપાયું-વીરતા. કનકમાલ-સોનાની માળા. પહરા-પરા, દૂર. કોડી કારણી નાખી મ લાખ-કોડી માટે તું લાખ ન જતા કર. ઉવેખમ-તિરસ્કારથી ડેલી મુકે. નાથો-વશ કર્યો. પિંગલ નાગ-પીળો નાગ.

નિગોદર-એક જાતનું ધરેણું.

નાગલા-(?)

પસાઈ-કૃપા વડે. વિરીઉ-ધર્મવિરુદ્ધ. કર્મચંદાલિ-હીણાં કર્મો કરી પતિત થયેલી. પુહુરો-પુરો (?). નિરવાણ [સં. નિર્વાણ :]-સદ્ગતિ. સહસ્સકણો-સહસ્સ ફેણાવાળો, નાગ. અલવઈ-હળવે, જોતજોતામાં. પરાકર્મ-પાકમ. હરિપુર-વિષ્ણુ [હરિ] ની રાજ્યધાનિ, વૈકુંઠ. કમલભૂ-કમલમાંથી ઉત્પન્ન થનાર બ્રહ્મદેવ. સાહાનિધિ-[?]

અલખામણો [સં. અલક્ષ્યમાન]-અણુગમતો. માણ્યા-મનવા, મળુચ. સાતુ-સાથીઓ.

૫૦૯ ૬૫

૫૨૭-૭૨૯ જોહલી.....ગામ-(?)

નાડાવિચિ-(?)

સીદરી-ચીદરી, ચીંદરી (?) જિહાં કુંજર.....રાવણની લાક્ષણિક અભિમાન વૃત્તિનું આ વચન છે. એ કહે છે કે જ્યાં મારે ત્રાજવે હાથીઓ તોલાય છે ત્યાં રામ જેવા ખાટાઓ તો સમતોલો કરવાનાં ઠીકરાં [પાસિંગિમ] જેવા થઈ પડશે, અર્થાત્ એના શા બાર પડ્યા છે ? રલીઆતિ-રાજ. અનુઆલિ-અજવાળી. ઈશ્વરની દાતિ-મહાદેવે રાવણને વરદાન [દાતિ] આપ્યું હતું તે પ્રકાશમાં લાવી. સેસ-શેષ નાગ, અજરામર-જેને ધડપણ [જરા] નથી ને જે અમર છે. રસરાય-પારો. કાકરથ-કાકુરથ-કકુરથ રાજના વંશજ રામચંદ્ર. વરથ-વરતુ. વરતુ નીપની ગમી

વગાડિ રિહિયા—ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની કવિ દલપતરામ સંગ્રહિત તુઠિત હરતલિખિત પ્રત સાથે સરખવાતાં ‘ગમી’ એ શબ્દ નાહક ક્ષેપક લાગે છે; વળી એ શબ્દથી માત્રાઓ પણ વધી પડે છે. ભલ—ભલે. સખી...—ગોહીસ—રાવણુ આરૂં શિવભક્ત હોઈ મહોદરીને સારૂં સારૂં કહે છે કે તું શિવ [ઈશ] ને ક્યાં રામ સરખા ગણી નાંખે છે? ગોહીસ—(?) તુઠી આણુ ટોટા નઈ ગયું?—‘તુઠીઆણુ’ને બદલે આમ પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. ટોટા—રજપુત માટે તિરસ્કારવાચક ‘ટોટુ’ શબ્દ ગુજરાતમાં પ્રચલિત છે. પડી નાંહણી—નીકયા, નિર્વશ થયા. હલિંડા—કોઈ ગામનું વિશેષ નામ લાગે છે.

૭૩૦-૭૩૨ ભાણુ ન ભાણિ ઠાંકિલું રહિઈ—સૂર્ય [ભાણુ] થાલીથી [ભાણિ] ઠાંકયા ન રહે. વૂડા—‘વૂઠા’ પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. વાધી ખૂટી વિધિ ઉલખઈ—‘વાધ’ ને બદલે ‘વધિ’ શુદ્ધ પાઠ લાગે છે.

ભાવડી—ભાવડે—દુઃખે. એક વિભીષણ...જીવ—રાવણુ પોતાના બંધુ વિભીષણને અને ભાતુદ્રોહી સુગ્રીવને એક કક્ષામાં મુકે છે ને કહે છે કે એમના દ્રોહથી રાજના [ઠાકુરના] અર્થાત્ મારે જીવ મુવા પછીએ શાંત નહીં થાય, જંપશે નહીં. ધરધાતખી—ધરમારૂં. ખોરણાં—ખોસણાં. પલીતા, ખત્તી, આગ લગાડવાનાં સાધન. ઉધિ—ઓલા-દમાં, વંશમાં. ધનદ—ધનના અધિષ્ઠાતા કુબેર ભંડારીને લંકાના આગલા અધીશ રાવણના ઓરમાન ભાઈ કુબેર તરફના રાવણના જીવન માટે જીએ નમંકથાકોષ. નદી વિભીષણુ ખીન્ને બાપ-તમે ને વિભીષણુ એકજ બાપના દીકરા છા. છતાં તમારાંજ કુટુંબસંતાપકારી કારસ્તાનોથી તમે આ વસ્તુરિથિતિ ઉભી કરી છે.

૫૫૮ ૬૬

૭૩૩-૭૩૬ બાપીરો—એક બાપનો, ભાઈ. હું સુરનાયક તું સૂતારિ—રાવણુ પોતાને ઉંચા કુળનો ગણી મહોદરીને નીચા કુલની—સૂતારિ ગણે છે. પ્રીછ્યા..... તાણું—તું વગર સમજે હાંકે રાખે છે એથી તું સિદ્ધ કરે છે કે તારા પીયરનું પાસુ ઓણું છે, તું હલકા કુલની છે. વિહિરો—આંતરો, તફાવત. કુઆરિ—(?) સેલરાં—(?) કાગડું—(?)

રાંડ ભૂઈ રહી ન સકિલ રાય—‘રાંડિ લઈ ન’ એ સોસાયટીવાળી પ્રતનો પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. ભલસા—(?) માદલ—(?)

ધરખંધ—ધરનો બધો, વક્તર. અવલા દીહ—વાંકા દહાડા, દુર્ભાગ્ય.

૭૩૭-૭૩૯ પુહુક—પોંક, રોકેલું લીલું ધાન્ય. દાધો—દાઝયો. ભુઅંગ—ભુજંગ, સાપ. દાહિમે—(?) ક્યાં ખગપતિ? ક્યાં ખડમાંકડી?—ક્યાં હું ને ક્યાં રામ? એક પક્ષીરાજ ગરૂં ને ખીન્ને ધાસ ઉપર કુદકા મારતો ક્ષુદ્ર જંતુ. વાસિગ—વાસુકી-નાગ. વિસ્તડી—અળસીયું. કનકાયલ—કનકાયલ, મેરૂપર્વત. સાયર—દરીઓ. વીરડો—પાણી માટે રેતી કે નદીના બાકામાં ખોદેલો ખાડો, રવાડી—(?)

૫૦૭ ૬૭

૭૪૦-૭૪૨ ખોખર ડાંગ ન દીજઈ ખોડિ-પોલી ડાંગ હોય પણ તેનો દોષ [ખોડિ] ન કાઢ. સહિસાજન નઈ વાનર વાલિ જોણિ તું પાડિહ જનલિ-મંદોદરી સહસ્રાન્તુન અને વાલી સાથેનો રાવણનો અપમાનપ્રસંગ યાદ કરી તેને મેળું મારે છે. કાર્ત્તીર્ય સહસ્રાન્તુને સાતે દ્વીપનું એક ચક્રે રાજ્ય કયું હતું. એણે રાવણને હરાવ્યો હતો. એક વાર નર્મદામાં પાંચસો હાથથી પાણી ખાળી પાંચસો હાથે સ્ત્રીઓ સંગે જલક્રીડા કરતો હતો. પાર્થિવપૂજ કરતાં રાવણ આથી સામો થયો પણ સહસ્રાન્તુને તેને પકડી બગલમાં ઘાલી નીરાંતે જલક્રીડા પુરી કરી હતી.

વાલી-કિષ્કિંધાપતિ ઈંદ્રનો પુત્ર ને સુગ્રીવનો ભાઈ. એ એકવાર ક્યાનરથ હતો ત્યાં રાવણ તેને પકડવા આવેલો. પણ તેને રાવણને પકડી બગલમાં દબાવ્યો હતો.

જનલી-પીડામાં.

ચાચરિ-ચક્રે, છટે ચોકે. સીસક-તહોમત, આજ. કોહાડિ-કાવરાની. કસલ-કુશલ.

૭૪૩-૭૪૬ મેદાનવ કુચરી-મયદાનવની પુત્રી, મંદોદરી. મયદાનવે કન્યાદાનમાં રાવણને કૃત્યા આપી હતી તેનો ઉપયોગ એણે આણીને વખતે લક્ષ્મણને મારવામાં કર્યો હતો. સૂંઢાલો-હાથી. જનરિહ-જર્જર, નાશવંત. સૂકાં સાલ હલ્યાં વલી મંદોદરી કહે છે કે તેં રમેલાં વેર તાનં કર્યાં.

ખેતલવાહન-(?)

ભગરી ભાખ...ચક્રે-ભાખારીની ભાખ શકે ચક્રે નહીં. મીઠી મંદોદરિ જોઈને બહુ-આને બદલે સોસાઈટીની પ્રતનો પાઠ 'ચક્રે મંદોદરી જો જો બહુ' વધારે સુગમ છે.

ગામ ન રૂખઈ અરેંડ થહું-અરેંડાનો છાંડ આખા ગામની જગા રોકે?

ગુણ સંગણિ બિ સરખાં નમઈ-ગુણ કરનાર અને ઉપકૃત [સીંગણિ] બને સમ ભાવે નમે છે.

કાલકૂટ-ઝેર.

૫૦૭ ૬૮

૭૪૭-૭૪૯ આખઈ આણી-લેમકુશળ. છાર-ધુળ. પાણી ઉતાર-માનહાનિ. સણહો [સં. શ્વાન]-કુતર. પગરણિ-વિવાહના પ્રસંગ.

૭૫૦-૭૫૨ વિસકન્યા-વિષકન્યા. મહીઅલિ-મહીરથલીમાં, પૃથ્વીમાં.

૫૦૭ ૬૯

૭૫૩-૭૫૬ લુણગિરિ-(?)

ચંદ્રચૂડનથ-શિવનું નામ.

અહલ્યા-અહ્યાની પુત્રી ને જૈતમન્નપિની પત્ની, પાંચ સતીમાંની એક. છળથી

ઈંદ્રે એને શસ્ત્રાબ્રજ કરી તેથી જાતમે એને શસ્ત્ર થવાનો શાપ દીધા. જનકને ત્યાંથી સીતાને પરણી પાછા ફરતાં રામના ચરણસ્પર્શથી એનો ઉદ્ધાર થયો હતો.

હસતાં હરિનું ચુરિઈ ચાપ—‘ હરિ ’ને બદલે ‘ હર ’ પાઠ નેઈએ. ‘ રામે સીતાસ્વયંવર કાલે શિવનું ધનુષ્ય ભાંગ્યું હતું તે પ્રસંગ.

ખરફખર—રાવણના બે રાક્ષસપ્રધાનો. જમલી—પાસે.

પૃષ્ઠ ૧૦૦

૭૬૦-૭૬૫ રાપરાણી—મજબુત. સોનાની ઝાલિ-સોનાની ભળ.

પૃષ્ઠ ૧૦૧

૭૬૬-૭૭૨ નલકુખરના શાપ—કુબેરનો પુત્ર. એક વખત નલકુબેર અને તેનો ભાઈ મણિગ્રીવ નમ્રદેહે સ્ત્રીઓ નેડે જમનામાં જળકીડા કરતા હતા એવામાં નારદ આવવાથી સ્ત્રીઓ શરમાઈ ગઈ. બન્ને ભાઈઓએ નારદનું ઉન્મત્ત થઈ અપમાન કર્યું તેથી યમલાન્તુનનાં બે વૃક્ષો થવાનો એમના તરફથી એમને શાપ મળ્યો. કૃષ્ણાવતારમાં કૃષ્ણ હાથે આ ભાઈઓનું યમલ (નેડી) શાપમુક્ત થયું હતું.

તલહેટી-તળેટી. લસઈ-હુંટરો. કાઈ કમળ ડાંગે કુટઈ?—તું શા માટે કમળને ડાંગથી ઝુટે છે, મુખાઈનું કામ કરે છે? સરખાવો આ સાથે:

“ ઈમ કરતાં તે નવિ છટઈ, સેવંતરાં ડાંગે કુટઈ. ” ૩

(માંડણ: ભક્તિવીરો.)

પૃષ્ઠ ૧૦૨

૭૭૩-૭૭૮ જિમ પર ધોરદિગમ તણો—સોસાઈટીવાળી પ્રતનો પાઠ—‘ જિમ પરધોર દિગમ તણો ’ છે (?)

ખાંડુ-ભેંસોનું ટોળું. ફાટિ ડાકલિ જગર પડિ—‘ ફાટિ ડાકલિ જગરીઓ પડિ ’ એ સોસાઈટીની પ્રતનો પાઠ છે. જગરીઓ—ભુવો. થુકિ પૂડા ન થાસઈ રામ—‘ થાસઈ ’ ને બદલે ‘ કરસિ ’ પાઠ સોસાઈટીવાળી પ્રત આપે છે.

હુનુ-હુનું. ગાડુર-ધેટું. વધરી વધ સેવક સાધાર—‘ વિરિ વટરો વિશ્વાધાર ’ સોસાઈટી પ્રતનો આ પાઠ વધારે યોગ્ય લાગે છે. યમ દેહ દર્પણ ઉપરિ આકાર—‘ જમ દિહિ દર્પણ ઉરિ આકાર ’ સોસાઈટીની પ્રતનો આ પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. બલતી ગાડર બોલીસઈ નીરિ-બોલીસઈ-બોળરો.

વગદા—વરખડા નામના જંગલી ઝાડનાં ફળ. નહીંતર રાવણ! ભૂલો રાનિ—રાવણ! તને પછી કોઈ રસ્તો અતાવનાર નથી.

ભઈ સાઈત—ભાઈ સાથે.

વાધ વિદા નવ કોઈ સાંમૂલ, ઉદયાચલ ઉપાડીહ ગુલ—‘ દાખી દાણુવ ! કોએ સમૂળ ઉદયાચલ.....’ સોસાઈટીની પ્રતનો આ પાઠ અર્થને ઠીક સુગમ કરે છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૩

૭૭૯-૭૮૪ કીડહું—કેડીયું (?) સુતાહરું—સુતર. ખિર-ખેરનું વૃક્ષ. મૂહિ-મુખે. વૈશ્રવાવહ-રાવણ. વિશ્વશ્રવા-રાવણ તથા કુબેરના પિતા. બ્રહ્માના પુલસ્ત્ય

અને એના પુત્ર વિશ્વશ્રવા-એને ઇડવીડાથી કુબેર અને કેશનીથી રાવણ, કુંભકર્ણ ને વિભીષણ એ પુત્રો થયા હતા.

મહા મહ્યાગરિ ઉગટ અંગિ—આ અરપણ પાઠ કરતાં ‘ મહા માગ દિ ઉગરિ અંગ ’ એ સોસાઇટીની પ્રતનો પાઠ કેંક અર્થની રપણતા કરે છે. બૂંધણિ—‘બુધા જેવી, મૂખ’. લોટ લવણ પરિ-આટાહુણમાં, નાહક. શાખામૃગ-વાનરો. વૈશ્વાનર—અગ્નિ. અખય—મંદોદરી પુત્ર અક્ષયકુમાર. .

પૃષ્ઠ ૧૦૪

૭૮૫-૭૯૦ કાચરી—(?) બરી—(?) ટોહિ-ટોહું પખી ઉરાડવાં. બખધ-ઔષધ. ટાઢી તાપિસિ કેહા કાજ-ટાઢ તાપ શા માટે સહે એ અર્થ ઘટાની શકાય ? સરાપિ-‘શાપિ’ શુદ્ધ રાજદ છે ને પ્રાસ પણ ઠીક બેસે છે. પંચહલી-પંચોલી (?) પાંચાલી (?) રાંધવિલાસીણી-વેશ્યા, નગરનાયિકા. હાડી-કાગડી. હલુઆ—(?) ભૂપતિ થયો પણ બીખારી તણો—મંદોદરી રાવણના બ્રાહ્મણ પણા—બીખારીપણા—ને યાદ કરાવે છે. ખેચાં—પીખ્યાં. પલી—પળે, ભોગવે.

પરજલતુ દેખઇ પરદેસ—પગ તળે બળે ને લંકા ઓલવવા જતું એના જેવું.

હસઈ ચાલણી કરવા રૈસિ—‘ હસઈ ચાલણી કવડા રૈસ ’ એમ પાઠ શુદ્ધ બેઠબે. કવડો—કરવડો, નાજવાવાળો લોટો.

પડી ટીપ જિમ તાતઇ તવઇ—જેમ ઉકળતા પેણામાં પાણીનું ટીપું પડે.

• લિખાડ—બળતો કાકડો. હૈઠોડીઉ—(?)

પૃષ્ઠ ૧૦૫

૭૯૧-૭૯૬ સુખિણિ—શખિની. માંદો મહિષ માં હાંભિ તડીંગ-અર્થ કેં બેસતો નથી. સોસાઇટીની પ્રતમાં ‘ માડિ મહિષ ભડિ માતંગ ’ એ પાઠ કેંક અર્થને વ્યક્ત કરે છે.

ધરમાંહિ બિઠો બરલિ ધણું-‘બરલિ’ જે બદલે ‘બરકે’-બકે થોગ્ય લાગે (?)

ચિત્રામણિ તિમ ચતુરંગિણિ, નરિ હર ન સકિ હરિનિ હણી—આ પંક્તિનો ઉત્તર ભાગ ધણો અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયો લાગે છે. ‘ ન શીહર ન રાકિ હરિને હણી ’ એ સોસાઇટીની પ્રતનો પાઠ કેંક વધારે સુગમ લાગે છે.

ગુઆદરઇ—ગોંદરે. ખીખર—(?)

ગાંગરિ—(?)

નિદ્રાધાંધલો—અધોરી, ઉધણસી. રેત-રેતુ કાપડી—સાંધુ, રામલક્ષ્મણ. પ્રીછા—પીયુડા, પતિ. જલપ પોટા-પાણીના પરપોટા. ભડ—વીરો. કરકશા—કંકાસીઅણ.

વેગડ—(?) કુંડલાં—(?)

કલંક—લાંક

પૃષ્ઠ ૧૦૬

૮૦૦-૮૦૭ ઉટ-ઓટ, પડતી. સુકુલેણી-સુન્નત. કલિવર-કલેવર, શરીર. મંસવાસ-(?) કરસણ-ખેતી. ધર્મવજ્રાસ-ધર્મવિનાશ. મઉડ-મોડ. લોક બોલ મુખ મોટાં સહી-લોક ને બોખ હમેશાં બહુબોલાં હોય છે. નગરનાયકા-વેશ્યા. સીંગલદેસ-લંકા. કુલાલી-કપાટ-(?)

બૂકી-બૂકી. કીર-પોપટ. અંબર-આકાશ. ક્ષાહણિ-અક્ષાહણી.

પૃષ્ઠ ૧૦૭

૮૦૮-૮૧૫ હીસર-(?) વાટલી-વાડકી. ધસિમસિ-ધાંધળ, ઉતાવળ. ભૂ કણ લસણ અનિ બુડીયાં-ગંધડાં, કુતરાં અને ભુડ. કેગઈ-કેકેઈ. ટીબઇ-ટીબે, ટેકરે.

નાઠા જલિ નિમ પાખી પડી-સોસાઈડીની પ્રતમાં 'પાખી' ને રથાને 'માખી' શબ્દ છે. મારુઆડી-મારવાડી.

ડીપણી હર ના પાવક થયું-“પીટણહારિ ના પાવક મલ્યુ” એ સોસાઈડીની પ્રતનો પાઠ ઠીક લાગે છે. મૂડો-પચાસ મણ. સુરશત્રુ-દેવશત્રુ થતુઓ. વેલૂ થલિ લીપ્યા લેખવે-રેતી ઉપર લીપ્યું છે. અલૂણી-ભોળી. નિમ્માં-જમવાના. સઘ્યાણી-સુઘ્યાણીઓ. વેત્રવિકાર-મર્જનાશ, મર્જપાત.

પૃષ્ઠ ૧૦૮

૮૧૬-૮૨૩ ખણિ-ખાદી. સરગાપુર-સ્વર્ગ. ચાલણી કર-રોમેરોમ વીંધી નાંખું. વિખ તરૂઅર-વિષદક્ષ. ત્રિપુરારિ-ત્રિપુરરાક્ષસના શત્રુ. શિવ. સુરશત્રુ-દેવતાઓના શત્રુ. ઉદયા-ઉગ્યા. તૂર-ટોલ. ભરડા-તપોધન. માયામૃગ-સોનાનો મૃગ. ખુટ-ચોક્કસતાથી. કુકંધ્યા-કિઠિકંધા. પાલણિ-ધોડીએ.

પૃષ્ઠ ૧૦૯

૮૨૪-૮૩૧ ત્રાગુ-હઠ. ચાટકો-રીસ. થડ્યાં થરહરિયાં-મુળથી દાલી બઠયા. ખણતું ખાત્ર-ખાતર પાડતું. લટપટ કરી-કાતર ચલાવી. માઉલા-ખાયલા. પલકો-પેધેલો. એહેર-સાપની એક જાત. અશિમર-તરવાર. કલિવહુઅર-કલવધૂ. અણહાણિ અડવાણી. કલકાતર-કલસંહારિણી (?)

પૃષ્ઠ ૧૧૦

૮૩૩-૮૩૯ અહિરણિ-એરણે. જામણો-(?) રથણ-રત્ન. પલહાણ-પલાણ. ત્રિણાઉપરિ સી તરૂઆરિ-તરણા ઉપર તરવાર શી ? કીડી ઉપર કટક શું ? કંદપ-કંદર્પ, કામ. ધનિધનિ-ધન્ય ધન્ય. ઈસર-ઈશ્વર, શિવ. ધુરિ-ધરથી, મુળથી. કુંડાં-પાપનાં કુંડાં. કુંભી કુંડ-કુંભી નામના નરકનો કુંડ. બહનો-બેનો.

ત્રિજટા-સીતાની રખેવાલી કરવા શવણે ત્રિજટા રાક્ષસીને નીમી હતી પંજુ તે અંદરખાતેથી સીતાને મળી ગઈ હતી.

પૃષ્ઠ ૧૧૧

૮૪૦-૮૪૬ સંવાહી-એક સાથે વહી.

જયવિજય—એ નામના વિષ્ણુના બે દ્વારપાલો. ઉદ્ધતાઇમાં એમણે સનકાદિક ઋષિઓને વિષ્ણુમંદિરમાં જતાં અટકાવ્યા તેથી તેમને પૃથ્વી ઉપર પડવાનો શાપ મળેલો. વિષ્ણુને કરગરી પડતાં એમના શાપને નરમ કરવામાં આવ્યો કે વેરભાવે પાછા આવવું હોય તો તમને પણ અવતાર લાગશે ને રનેહભાવે સ્ત્રી. એમણે પહેલી ને દુષ્ટી રીત પસંદ કરી. પ્રથમ અવતારે હિરણ્યાકશ્યપ અને હિરણ્યાક્ષ, બીજે રાવણ અને કુંભકર્ણ અને ત્રીજે શિશુપ્રાલ અને દંતવક તેઓ જનમ્યા હતા એમ કથા છે.

સબ્જીભાઠિ—સોનાગાંઠ. સુંચલ—સંચલ. અહેનાલ—એધાલ. પિતાસુતા પરિ—બહેનની રીતે. કમલાસન—અક્ષા. હરિ હનુમંત—વાનર હનુમાન. સોઈયા વદની નઈ સાંડલી—સોસાઈટીની પ્રતમાં ‘ મોહવદનિ ને છુંછલી ’ પાઠ છે. છુંછલી—છાંછળી, ઉતાવળથી બોલી જનસી. પાહિજ—પેજ, દૂહવ્યો—દુભવ્યો. મૂહ લાજઈ મઈદાનવ તણું—તું તારા પિતા મયદાનવને પતિ સામે થવાના અપરાધ માટે નીચું જોવડાવે છે.

બુહારસિંધ—(?)

વરતો રંગ—આનંદ થયો.

કથં કપટ નઈ કામિનિ કલહિ અન્નયુધિ પરિ જસિઈ વિલહિ—‘ કથં ’ ને બદલે ‘ કંથ ’ જોઈએ. કપટી કંથ ને રસિકાનાં રસણાં એ બકરાનાં યુદ્ધ જેવું થોડી વારનું જ યુદ્ધ છે. વિલહિ—વીલાઈ. સલ—કાંટો. અખિ—આખે. ટેરુઆ—ટેરવું. છહલિ—ક્યારી—છેલ્લે પાટલે. કરકૂ—કરકું, કોરં. લીહડી—લીટી. તગતગે—ચળકે. પઈટલ—પટેલ. પાદરડા—પાદર, ગોદરં. ઘટકરણ—કુંભકર્ણ, રાવણનો ભાઈ.

પૃષ્ઠ ૧૧૨

૮૪૭—૮૪૮ ચમહર જમલી હેમકુમારી—‘ ચમ હર જમલી હેમ કુમારી ’ એમ પાઠ જોઈએ. જેમ મહાદેવ [હર] સજેડે [જમલી] પાર્વતી [હેમ કુમારી—હિમસુતા] શોભે છે તેમ રામ સાંગે સીતા શોભતાં હતાં. શીકરિ—છાજે. અધિપતિ પાલા પુલે—રાવણો પગે ચાલા જતા હતા. કવી ખમયો—કવિતામાં ઉતારી શક્યો.

પૂર્વછાયા

પ્રકાસિ પાતક ટલિ શલ્યા વર સંવાદ—‘ રવલપોદરી સંવાદ ’ એ સોસાઈટીની પ્રતમાંનો પાઠ વધુ શુદ્ધ લાગે છે. રવલપોદરી—મહોદરી, કૃષોદરી.

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાની માલિકીનાં પુસ્તકો

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા બીજો; સ્વ. શ્રી. અયેકાન્તર કિન્નોક કાર્પસે રચેલી, અને દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દ્વેએ ભાષાન્તર કરેલી. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

૩ માર્કસ આરેલીઅસ એન્ડોનીનસના સુવિચારો—ભાષાન્તર-કાર, ઈડરનરેસ સ્વ. શ્રી. મહારાજ સર કેશરીસિદ્ધજી; રા. રા. નગીનદાસ પુ. સંઘવીના ઉપોદ્ધાત અને સમાન સંસ્કૃત સુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૪-૫ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ, ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ ૨ જો; તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૬ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે-બેગ) તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દિવેલી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૭ રસકલ્પોલ્લસ : બાળાઓએ ગાવાનાં જીજ્ઞવનનાં ગીતો : સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાયજી, મહેતાજી. રૂ. ૦-૧૦-૦.

૮ પ્રબોધબત્રીશી (કવિશ્રી માંડણકૃત) અને રાવણમંદોદરી-સંવાદ (કવિ શ્રીધરકૃત) સંપાદક અને સંશોધક સ્વ. રા. મણિલાલ બેકરભાઈ વ્યાસ; ટીકા અને ઉપોદ્ધાત લખનાર, રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાયજી. મૂલ્ય

મળવાનું ઠેકાણું

મેશર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

બુક્સેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

